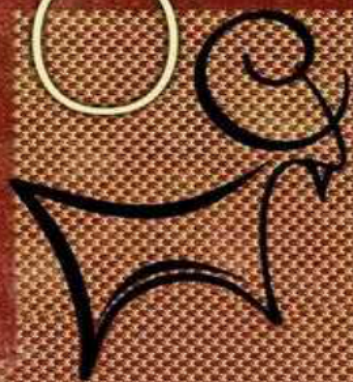


Розмари Де Мео

СТОПАНКАТА НА ГО ПОД



<http://4eti.me>

Розмари Де Мео

СТОПАНКАТА НА ГОСПОД

Сказание и требник на българската народна вяра

Автор: ©Розмари Де Мео

Второ издание, София, 2016 г.

Дизайн: Радост Вулева - Кръстева

Коректор: Марияна Велева

Издава: ©Наричане ЕООД

<http://4eti.me> - най-добрите книги, бесплатно!

ISBN: 978-619-90775-0-4

Търсете на www.narichane.com

*В старата народна Вяра съществуват единайсет български повели.
Църквата си е взела много от тях и ги оплела в десетте си заповеди.*

Единадесетата повеля гласи:

„Почитай вярата всекиму, било тя чужда на твойта, че тя е най-скъпа потреба и право на всеки човек!”

Тази Повеля църквата никога не е признала...

*„СТОПАНКАТА НА ГОСПОД“ е приказката за старата вяра и
потребата на българите да си я пазят.*

На моя син Деян!

И на други български синове и дъщери.

За да помнят, че у дома е най-хубаво!

Началото дойде със Слънцето.

И всичко беше кръг.

И кръгът беше в Огъня.

После дойде Земята.

И Земята беше кръг.

И кръгът се завихри.

И дъхът на Слънцето влезе в Земята.

И се зачена семе.

От семето дойдоха хората.

От хората дойде Хорото.

И Хорото беше кръг.

И кръг беше Пътят им.

Поведоха го Безименните...

В Хорото те получиша име.

Изрече го Авитохол, синът на елена.

Положен в името беше Ключът.

И Ключът беше кръг,

защото в Слънцето беше силата им.

Зовяха ги Българи.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА ЧАСТ МАГИЯТА

РАЙНА

МАГДА

ЯЛОВАТА

РАДА
САБРИЕ
ОБРЕДЪТ
ПРАВАТА ВЯРА
КОРЕНЪТ
ДУМИТЕ
ЯНЬОВДЕН
ВАНГЕЛ
ИЛИНДЕН
ГЕРМАН
ПРИЗОВАВАНЕ
ПРЕОБРАЖЕНИЕ
ВАНГЕЛ И РАДА
МАГИЯТА И СТАРИЯТ ЗАКОН
РУСАЛЯ
ЖЕНСКАТА СИЛА
ВОЛЯТА И СЪДБАТА
БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК
СТАРАТА ВЯРА
БЪДНИЦИ
АВИТОХОЛ
КЪЛБО ПРЕЖДА
СМЪРТ
БОГОРОДИЦА
МИКЕЛЕ
ЗЛАТА МЪГЛЕНСКА
ПЪРВИЯТ ПЪТ
ПЕТКА БЪЛГАРСКА
РАЗВАЛЯНЕ НА РОДОВО ПРОКЛЯТИЕ
РАЗВАЛЯНЕ НА МАЙЧИНА КЛЕТВА
БЛАГОСЛОВИЯ - ОБЩА
РАНГЕЛОВДЕН
ПУСТА МЛАДОСТ
ПОМОЩ ПРИ БОЛЕН ЧОВЕК
ПОМОЩ ПРИ ИЗПРОВОДЯК НА ПОКОЙНИК
ЛЯСТОВИЧЕ НАРИЧАНЕ на дете на седем години
РОЖБЕНО НАРИЧАНЕ на дете на четиридесет дни
МЪЖКА ЗАДУШНИЦА

ВТОРА ЧАСТ ТРЕБНИК НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ВЯРА

В ГРАДА

НИКУЛДЕН

ПРАВЕДНАТА И ГРЕШНАТА

СВЕЩ ЗА ДЯВОЛА

ИГНАЖДЕН

КОЛЕДА

СУРВА

ВОДИЦИ. БОГОЯВЛЕНИЕ

БАБИНДЕН

ПОМАЦИ

СИРНИ ЗАГОВЕЗНИ И ПРОШКА

МЪЧНО НАРИЧАНЕ

РОДОВАТА МАРТЕНИЦА

НЕСТИНАРИТЕ

ЛАЗАР И ДЪРВОТО ПОКРОВИТЕЛ

КУРБАНЪТ

ГЕРГЬОВДЕН

ПОБРАТИМЯВАНЕ

ОБИЧ

КУРШУМ ЗА ЗДРАВЕ

ТРЕТА ЧАСТ МАЙСТОР

МАНАСТИРЪТ

БЛАГОВЕЦ

ЗАРИЧАНЕ И ВРИЧАНЕ

ЗАКОНИ И ВЪЗБРАНИ

КАК СЕ НАРИЧА ВОДАТА?

РАЙНИНАТА МАГИЯ

ДА БЪДЕ!

ЕДИНАЙСЕТТЕ НАРОДНИ ПОВЕЛИ

МАЙСТОР

ПОСЛЕКНИЖИЕ

Допълнителни материали

За Книгата

За Автора

Интервю с Розмари Наречница (2013г)

Интервю с Розмари ЗА ДУХА (2014г)

ПЪРВА ЧАСТ

МАГИЯТА

Когато Стояна Черната умря, всичко ѝ беше турено в ред. Къщата беше наредена, часовникът навит, на раклата имаше чисти дрехи и нови терлици за погребението. На масата под един буркан бяха парите. На леглото лежеше Стояна, умита и със скръстени ръце. В ръцете ѝ имаше бележка. Дъщеря ѝ се наведе и я издърпа. Отгоре пишеше „за Магда“. На погребението се сбра народът от пет села.

Оттогава изтекоха седем години.

РАЙНА

Караше вече няколко часа. Телефонът не спираше да звъни и накрая го изключи. Видя табелата за манастира и реши да отбие. Никога не беше идвала и нещо я теглеше да запали свещ. На паркинга и нагоре по пътя имаше редици сергии. В манастира нямаше хора. Беше красиво, старо и... имаше палма. Стърчеше насреща ѝ нелепо, а отзад блееше агне. Влезе в църквата и се гмурна в мрака. В първия момент сякаш ослепа, после миризмата на тамян я залюля тихичко и ѝ изми очите. В мрака различи няколко свещеници. Щъкаха напред-назад с едни лилави, странни шапки. Зачуди се какво правят, приличаха ѝ на горски джуджета. И помежду си си приличаха.

- Вие за какво сте? - едното джудже изникна от тъмното.

- Добър ден! - поздрави Райна. - Само минавах оттук. Искam да запала свещ и се зачудих...

- Свещите са на портата. - прекъсна я свещеникът. - За здраве се пали там, а за умрело долу. - И изчезна в тъмното.

Жената се върна до портата. Клисарката я попита колко свещи иска и тя се пообърка малко. Отговори, че иска само една. Бабата ѝ заръча да не забравя да целуне чудотворната икона и ѝ обърна гръб. Младата жена се върна вътре и чак тогава видя иконата. Качи се по трите стъпала до нея. Досега не беше целувала икона. Богородица я гледаше и... нищо. За миг се почувства виновна. Заради палмата, заради изкуствените, мръсни цветя по иконата, заради сергиите, заради това, че ги вижда. Не ѝ харесваше тук. И Богородица беше една... черна. Защо ги рисуваха такива, като умрели. Троеручица... това с трите ръце беше малко... Слезе по стъпалата да си запали свещта и да тръгва. За здраве и за умрело, сети се. Нито за здраве, нито за умрело искаше да пали. Искаше да запали огънче за промяна, за сила... Но не беше измислено тъй. Прибра си свещта и си тръгна. Когато обърна колата, зад гърба ѝ забиха камбани. Усмихна се и им пусна музика.

Видя отбивката в последния момент и гумите ѝ изсвириха. Пътят беше стръмен, тесен и разбит. Наоколо борове, все борове. Отвори прозорците и вдиша. Спря музиката. Караше... Имаше чувството, че е вече час по тоя път и все не му се виждаше края. Стоян я беше предупредил, ама.... И изведнъж се широка. Натисна спирачка. Погледът ѝ пробяга по каменните къщи и се закова напред. Планината я гледаше. Нещо като че ли се изцеди от нея. Главата ѝ, душата ѝ, всичко беше празно и чисто. Гледаха се. Полекачка натисна газта и продължи. Мина и средната махала и най-накрая я видя. Къщата беше точно както ѝ бяха казали. Надвиснала над урвата. Залязващото слънце я беше позлатило цялата и сякаш я беше нагиздило да я посрещне. Нямаше път до нея и остави колата на една поляна. Грабна раницата и тръгна по пътеката.

Ключът заяде. Райна тръшна раницата пред вратата и запали цигара. Мина отпред и се огледа. Светът се беше прострял отпред. Красотата му

беше златна, неописуема. И сякаш имаше пулс... като нейния. Сети се за една друга планина и едно приказно място в Италия. Всяко камъче си беше на мястото там... Да. Това беше. В Италия някой сякаш беше подредил правилно и гората. А тук... залезът течеше по дърветата, пътеката се задъхваше да го догони и май пак всичко си беше на мястото, ама защото само се беше търкулнало там. Нямаше представа защо плаче. Плачеше с глас и не искаше да спира. Мислеше, че е изплакала всички викове и че е пресъхнала... Беше ѝ хубаво да си усеща пак сълзите.

След малко ключът плавно се превъртя и къщата я посрещна. Стъпалата изскърцаха и Райна залитна. Къщата я подхвана и я изправи. Огледа се. Стара печка, миндери, мангал (откъде знаеше думата?), стар червен чайник, огромно количество одеяла... После тоалетната се оказа навън. Не че Стоян не ѝ беше казал, но друго си е да се окаже наистина навън. Притича през двора, спъна се в един клон и хлътна в някаква локва. Баня нямаше. Топла вода също. Не че Стоян не ѝ беше казал. Пред очите ѝ се мярна ваната в Сиена, под огромния прозорец с цветята... Седна на един стол и притихна.

Когато отбори очи, навън се беше смрачило, а на нея ѝ се стори, че мирише на хляб. Беше краят на май, но изведнъж захладна. Усети колко е гладна и отвори раницата. Наизвади разни неща и се сети, че е забравила точно хляб и мляко да си купи. Реши сутринта да слезе до града и да пазарува. Зарадва се, че успя да си запали печката. До нея имаше купчинка подредени дърва, кош с подпалки и стари вестници. Отне ѝ известно време, но старата печка забумтя. За първи път ѝ беше и се почувства горда. Реши да сложи един чай и се върна в кухнята за чайника. Миризмата на хляб се засили. Прозорците бяха затворени, съседни наоколо нямаше. Когато посегна към олющената кутия за хляб, се почувства идиотски. Отвътре я лъхна миризма на опечена питка. Сърцето ѝ за миг спря. Хлябът вътре беше съвсем пресен. С треперещи ръце го извади и го остави на масата. Пообиколи го. „Откачам. Със сигурност“ - си помисли. Когато събра кураж да отхапе, разбра, че за пръв път в живота си яде истински хляб. Извади си сирене и домат и приседна до печката. Когато се нахрани, наметна някаква стара жилетка и излезе, а там я връхлетя Тихото. Никога не беше чувала такава тишина. Започваше някак отвътре, от земята, пролазваше по ходилата ѝ, навиваше се около кръста и я прегръщаше през раменете. Райна и Тихото се харесаха, толкова дълго се бяха търсили, че сега просто опряха чела едно в друго.

МАГДА

Птиците я събудиха рано. Опита се да стисне очи, но.

- Къде си хукнала, бре? - гласът беше току под прозореца.
- А напъни се и познай от три пъти! - друг глас, по-далечен.
- Пак ли Господ се затри?
- Тука, по махалата е някъде... Само да не се е юрнал по дерето

надолу.

- Ти пък що си тръгнала подире му? Тъй и тъй сам ще си дойде, като падне слънцето. Няма къде да иде.

- Ще си дойде той, ама... дотогаз да не пропищи някой. Уж си ги знае своите, ама уж...

- То и аз сях да намина към вас, ама все излиза работа, край няма...

- Не го забравяйте вие Господ, че цялата махала на него чака! Господиии, Господииии - завика бабата.

- Магдо, онуй там не е ли Господът, ма? - обади се трети глас.

Райна се изстреля на прозореца.

- Господи, чумо проклета, връщай се тука, че ще ти скърша кокалите. Отворил портата и издимял. Нямам си аз друга работа, него ще гоня по чукарите... Ама, бяс такъв! - нареждаше бабата и подтичваше.

По пътеката се зададе черен козел. Беше внушителен. Трите жени се снишиха.

- Одъртя и пак не му дойде акълът - замърмори бабата, метна се напред и успя да хване въженцето.

- Магдо, Магдооо, кога ли ще ти види сметката тоя звяр... - поклати глава другата.

- Ние с него сметките си отдавна сме уредили - рече първата. - Ама и вие да наминете да му донесете нещо, да си поприказвате с него. Душа носи и той, иска хора да вижда. Пък и помни, Господ знае кой го тачи и кой му е душманин - каза бабата на другите през рамо и задърпа добичето по пътеката.

Райна взе телефона и набра Стоян.

- Как е на село?

- Тихо - засмя се Райна.

- Всичко наред ли е?

- Стояне, ти защо не идваш тука, откога не си идвал?

- Не е за мене, не си падам по селска романтика. Откакто умря баба ми, изобщо не ходя... вече 7-8 години не съм стъпвал.

- Искаш да кажеш, че от години не е влизал никой?!

- Айде сега, уплаших ли те?

- Не, но... Сигурен ли си, че никой не е влизал?

- Няма кой, само аз имам ключ. Майка ми не ще да ходи. Защо, да не е разбито нещо?

- Не, не... просто ... е много чисто и...

- Баба ми си беше такава. Не съм ти разправял, ама като отворихме

къщата след смъртта ѝ, всичко беше изчистила и приготвила. Сякаш е знаела. Майка ми се поболя тогава, че не е разбрала, че е зле... Абе друг път ще ти разправам. Забравих да ти кажа, че ако не ти се слиза до града, в махалата има една баба, дето знае всичко за всички. От нея можеш да си купуваш яйца. Тя ще ти каже сирене и мляко откъде да си взимаш. Питай за Магда Богданова, всички я знаят. Айде чао, и се обаждай, ако има нещо.

Телефонът онемя. Райна бавничко влезе в кухнята и се загледа в хляба. Той си седеше кротичко от вечерта. И изведнъж чу собствения си глас: „Благодаря!“ . Отчупи си един къшей, скочи и избяга навън. По пътя не срещна никой, но наоколо кипеше живот. Врати се прихлопваха, хора се чуваха зад дуварите, кучета лаеха, петел кукуригаше някъде. В далечината пъплеше стадо и хлопките ромоляха кротко. След кратко лутане и питане из махалата стигна до една спретната къща, също каменна, но с голям двор. Огледа се за звънец и натисна бравата. Беше отключено.

- Мене ли търсиш? - гласът, току зад нея, я стресна. Обърна се и очите ѝ срещнаха очите на стопанката на Господ. Една малка вечност мина и отмина.

- Добър ден!
- С добро да ти се връща!
- Госпожа Богданова търся - смотолеви.
- Кой? - наостри уши бабата.
- Госпожа Богданова. Магда Богданова.
- Магда съм аз. А Госпожа е харно име, харесва ми. Ще го запомня и ще кръстя някоя животинка.

- Праща ме Стоян, каза, че от вас мога да...
- Чий Стоян, бре? Малкият Стоян ли, на Стояна Черната внук ѝ, дето живее по София?

- Той. Каза от вас да купувам яйца. Може ли?
- Че може, ами. И шо ти е да идваш от града за яйца?
- Ще поостана малко тука, той ми даде ключовете за къщата.

Помълчаха.

- Как те викат?
- Райна - бабата някак присви очи.
- Бива го името ти... Тая знаеш ли я?

Райна към Райко тръгнала.

На бели порти почукала.

Отворил ѝ сам Рангел, баш ангелът,

че Райна на Райко била вречена!

Райна се чудеше какво да каже.

- Мъж ти е далече, нали? Не ще да е тукашен.

- Далече, в чужбина - трепна и се ядоса. - Защо питате?

- Ей тъй, питам си - бабата изведнъж се оживи. - Я ела, ела да ти покажа Господ, ела де, отзад го държа.

Заобиколиха къщата. Изведнъж се озоваха сред порядъчно количество кокошки. Всички се шураха или се припичаха. Няколко ярета рипнаха към дъното на двора. Райна се облеши и спря.

- Не си живяла на село, нали? Нищо няма да ти направят животинките. Дружина са ми те. От време на време ги пускам навън, да видят свят. Вечер, като се върнат, ми разказват едни истории... Я, чакай тука!

Баба Магда се шмугна нанякъде и след малко се появи с черния козел. Господ беше повече от внушителен. И го знаеше! Райна отстъпи.

- Ти от Господа не се плаши, само се прави на страшен, ама е блага душа. Малко е сложен характер, но е любовник голям. Ей тия тука - всичките ярета са му дечица. Жив и здрав да ми е. Женските му са по цялото село. Те затуй всички много го тачат, яко му е семето! Искаш ли да го пипнеш?

- А, не, аз ще взема яйцата и ще ходя.

Баба Магда остави козела, сложи ѝ яйцата в една торба и я изпроводи до вратата.

- Откъде мога да си взимам мляко и сирене, знаете ли?

- Можеш и от мен. Ама доячките са ей там, по-нагоре, след старата липа - втората къща. А след табелата, веднага вляво, правят най-доброто сирене. По малко прави жената, че вече не ѝ стигат силите, ама е голяма майсторка, при нея да питаш.

- Разбрах. Аз... колко ви дължа?

- Нямаш още дълг към мене, Райно, айде върви!

- Е, как, не ми е удобно. Все нещо трябва да дам...

- Ще имаш да даваш тогава! - доволно отсече бабата.

- Благодаря ви, аз пак ще мина, нали може?

- Мини. И не ми говори, все едно ме виждаш двойна. Баба Магда съм аз, тъй ми викай.

Младата жена закрачи бързичко по пътя, но я стигна глас...

- Райно, къщата посрещна ли те?

Втора малка Вечност мина и отмина. Райна хукна по пътеката. Бабата я проследи с поглед и се заслуша. След миг запя славеи.

И ето тук се затърколи една история. Далече, в една приказна гора, нейде на земята българска, под един огромен вековен дъб, дето му викаха Горун, седяха три баби и предяха живота на хората. Първата протягаше ръка към слънцето, дръпваше нишката на новодошлата душа и я запридаше на хурката. Втората я подхващаше и започваше да

пресуква. Поприсвиваше очи и отбираше от кой цвят да вземе. С червено ли да пресуче, че повече страст и сила да има, със синьо ли - че да бъде душата по-пазена, или по-черно да сложи - че повече сълзи да са изплакани... За един човешки живот втората оплиташе пъстро и яко сукно. А накрая седеше третата баба с една голяма ножица, чакаше и слушаше как Времето тича в листата на Горуна. Вдигаше ножицата и хряс!, срязваше сукното, а слънцето изтегляше неговата си нишка в светлото.

Та точно в този момент първата баба протегна ръка към втората и ѝ подаде една яка нишка. Втората се позагледа в кошницата пред нея, наведе се и взе кафяво кълбо. Започна да пресуква новата нишка с цвета на земята. Дръпна и оранжево, пък ѝ сложи огън от слънцето. После дръпна малко зелено и попресука покълване...

А някъде, в едно село на другия край на тая приказна земя, Райна си пое дъх. Замириса ѝ на пръст... хареса ѝ...

На бабите им викаха нищенарки...

ЯЛОВАТА

Искаше ѝ се да си събере ума. Да си купи цигари и да изпие едно кафе сред нормални хора. Седеше пред някаква кръчма в градчето, припичаше се на слънце, а на съседната маса си говореха. Неволно се заслуша.

- Това са пълни глупости, ако питаш мене. И ти си интелигентен човек, с образование. Три опита инвитро, вече на четирийсет години и отгоре е жена ти, сега и това.

- Казват, че много жени са оправили, нямаме друга надежда, а и Виолета се поболя вече. Иска го това дете... То и аз... Пък и какво пречи? Нищо не губим, да опитаме. Три баби какво могат да ѝ направят.

- А какво всъщност правят, поне проверихте ли?

- Наричали били. Не било точно баене, а наричане... на вода говорели, месели нещо, абе тяхна си, женска им работа.

Райна се пообърна и видя двама мъже и една жена. Жената така и не проговаряше, забила поглед в някакъв сок. А мъжете продължаваха.

- Луда работа. И колко време ще останете?

- Днес дойдохме, хотелчето е приятно, ще останем два-три дни. Само нагоре не знам как е пътят.

- Не е лош, като стигнете до едно широко място, трябва да оставиш колата и да продължите пеш, после ще питаш и...

- Влаго, как се казва бабата? - Райна едва чу жената.

- Коя баба, нали били три?

- Онази, дето казаха, че била най-главната...

- Остави сега, няма значение...

- Има, искам да ѝ знам името!

Мъжът порови малко и извади едно листче.

- Магда се казва. Магда Богданова.

Райна рязко се изправи, чашата издрънча на масата и хората стреснато се обърнаха. След пет минути караше към селото.

На портата се поспря. Никак не беше сигурна откъде да започне. Посегна да запали една цигара...

- Пуши, пуши, то от цигарата ще ти дойде правилното питане, да знайш. - До нея изникна баба Магда. - Много бързо се върна, за какво си дошла?

- Да говоря с вас... С тебе - без да иска ѝ се сопна Райна.

- А така, такива много ги обичам. Кат не знаят откъде да захванат, захващат да се ядосват. И аз съм тъй. Айде изплюй камъчето.

- Не знам откъде да започна и...

- От края почни, че да спестим време.

- Ами, искам да дойда на наричането - изтърси Райна.

Старата я изгледа и се подпря на метлата.

- Тъй. И аз да ти отговоря направо - трудна работа. - Виж я ти нея! Кога дойде, кога се огледа. Кой ти каза?

- Бях долу, в града. И там подочух един разговор... в кафенето... така разбрах. Обаче говореха за още две...

- Жената там ли беше?

- Коя жена?

- Яловата, коя. Дето ще я наричаме.

- Там беше - на Райна ѝ стана неприятно. - Тя да не е крава, че да ѝ викаш ялова?!

- Човекът какво е, бре? Нали и той е животинка? Не му се ще, ама това е положението. Я стига глупости! Кажете ми хубаво ли я огледа, очите видя ли ѝ?

- Чак толкова не съм я оглеждала. Пък и тя стоеше все приведена такава...

- Приведена казваш... - посърна бабата. - А в очите ѝ живот имаше ли? Каза ли нещо?

- Само накрая. Държеше да знае името ти. Май ѝ беше важно...

- Важно е - усмихна се старата. - Знаела е, че е важно...

- Кой са другите две?

- Кой две?

- Говореха, че сте три жени, дете... наричат.

- Рада и Сабрие се викат.

- И те ли са като тебе?

- Аз каква съм? - повдигна вежди старата.

- Такава... дете може разни работи... - оплете са Райна.

- Тъй бива. Е, и другите са така.

- И защо трябва да сте трите?

- За да е повече силата.

- Ама защо три? Във всички приказки все са по три. Даже и пиеса има, гледала съм я. И все трябва вещиците да са три - млада, средна и стара. Сега и вие така, не звучи никак сериозно. Вещици, магии... кой вярва на тия работи?

- Ей тая жена, дете си я видяла, вярва - нещо подскочи зад очите на старата.

- Да, но вещиците са измислица, това са приказки...

- А приказките откъде са дошли? - тихо попита Магда.

- Не знам, от народа. Народът ги е измислил.

- Народът никога нищо не измисля, Райно, от мен да го знаеш. Народът само разказва туй, дете му се е случило. И като не може да си обясни нещо, доукрасява го, позлатява го или го почерня. Но ядката остава винаги. За този, който има очи да я види.

- Искаш да кажеш, че приказките са истина?! И че вещиците...

- Истината се гизди според хората. Те не я долюбват много. Затуй тя си има скривалища. Едно от най-читавите са ѝ приказките. Там надничат само децата, а те са с чисти очи и души. Истина, загърната в приказка, е с голяма сила - защото е дълго опазена и носи стара

мъдрост. Най-големите тайни на един народ се пазят в приказките му.

- Така като го казваш... досега не бях се замисляла...
- Е, точно на туй разчита и Истината!
- А наричането какво е?
- Магия, Райно.
- Магия ли ще ѝ правите? Че нали е лошо? - подскочи младата.
- Кой казва?
- Ами всички... нали все ходят да им развалят магии...
- Ти знаеш ли как се разваля магия?
- Как се разваля?
- Само с магия.
- Ще излезе, че има и бяла магия, така ли? Чувала съм...
- Нищо не си чувала! Бяла, черна и пембяна! Магията си е магия. Тя

няма цвят, има майстор. Каквото ѝ е майсторът, такава е и магията.

- Обаче за наричането...
- Край, стига ти толкоз!
- Моля ти се, искам да дойда, нали ще ме пуснеш?
- Аз може и да те пусна. Ама трябва да питаш и другите. Рада е кротка, поговори си с нея, занеси ѝ нещо сладичко, много обича. Ама за Сабрието не знам. Проклета е тя. Внимавай да не я ядосаш!
- Да ѝ кажа ли, че ти ме прашаш?
- Чуй ме сега - потъмняха очите на бабата. - Аз не те прашам, само ти казвам къде да идеш. Туй е твоя работа, разбра ли?
- Ами ако не се съгласи?
- Ако ти е важно, ще я пребориш! Хайде, върви, че ще прибирам Господ!

И Райна тръгна. По едно време ѝ се стори, че пътеката върви под нея. Спря и погледна. Пътеката и тя спря. Напред все храсталак, пътека няма. Крачка напред - една крачка път. Две крачки напред - две крачки път. Две крачки назад - и пътят се затваряше. Хареса ѝ тази игра и продължи. Когато повървя известно време, се обърна назад. Извървяното си стоеше, а по него вече крачеха мравки. Земята ухаеше под краката ѝ...

Намери я на една пейка да плете на слънчице.

- Може ли да седна? - попита Райна.
- А седни, де, тоз локум на мен ли го носиш?
- На теб! - усмихна се Райна.
- Не си от наште внуци тукашна, откъде си?
- От Русе.
- Я, аз пък чух, че си софиянка!
- Там живея, но съм от Русе.
- Хубаво. Важно е да помниш откъде си родом, че там ти е коренът.

Колко смяташ да останеш?

- Няколко дни, не съм решила. С къпането е трудно...
- Щото няма баня ли? Че къпи се на двора! Топлиш един казан с вода и се поливаш.

- Сетих се и аз, ама... то се вижда отвсякъде, отгоре оградата е паднала, пък отдолу си е цялата махала.

- И кой да те гледа? Дядо ти Танас е сляп с едното око, пък и не излиза вече, други мъже нямаме. Абе има още един, ама... него аз го не броя. Остава Магдиният Господ... С него тебе да се внимава. Тоя пръч налита на всичко женско, казвам ти. Легенди се носят. Викам ѝ на Магда да го държи по-изкъсо, ама не. На главата ѝ се е качил. Магда си намери майстора. Викам ѝ, Магдо, в твойта къща веке не си стопанин. Господ управлява. Жив дявол е тая пущина. Ти Магдо, ѝ викам, си му на Господ собственост.

- А той стар ли е, на колко е години?
 - Ей туй никой го не знай. А и Магда тоз въпрос никак го не обича.
- Откак се помним, Господ все се навърта около нея.

В далечината се чу шум на двигател. След малко гумите на лъскава кола забуксуваха по черния път. Баба Рада лапна един локум и го задъвка с удоволствие. Шофьорът явно се отказа. Вратата се отвори и от колата изскочи млада жена. Поогледа се и се запъти към двете на пейката.

- Тук ли живее Магда Богданова? - попита.
 - Добър ден! - приветливо отвърна баба Рада.
- Жената я пренебрегна и се обърна към Райна.
- Казаха ми да питам за Магда Богданова? Тука ли е?
 - Добър ден! - отвърна ѝ Райна и се почувства част от играта. Баба

Рада я почерпи с един локум.

- Ти искаш ли? - бабата протегна кутията към новодошлата.
- Не ям такива неща. Питам за г-жа Богданова.
- Локумът е харно нещо, трябва да опиташ, оправя настроението. Що ти е Магда?
- Да лекува мъжа ми.

- Болен ли е?
- Много. Ще ми кажете ли къде е?
- На легло ли е мъж ти?
- А, не. Добре си е, на работа е.
- Може ли да говори? - не се предаваше бабата.
- Естествено, че говори - жената се нервира.
- Че що не дойде той тогаз?
- Зает е. А и не вярва на такива работи.
- Пък ти вярваш, тъй ли?
- Явно си губя времето - врътна се жената да си ходи.
- Кой реши, ме мъж ти е болен? - застигна я Радиният глас.
- Аз! - спря жената. - Какво, не мога ли аз да преценя?
- Тц! - изцъка бабата. - Той трябва да реши. Той знае ли, че е болен?
- Той не иска и да чуе - нещо се счупи в жената изведнъж. - Мисли си, че аз съм луда, че на мен ми има нещо...
- Може и да ти има - сладко се усмихна баба Рада. - Той като не ще, ти що си тръгнала да го спасяваш? Насила хубост не става, да знайш, хич не си губи времето!
- Ами, ако му е направена магия? Нали трябва да му я развалят...
- Магия викаш. Магда не е твоят човек.
- На мен ми казаха, че наричала, помогнала на много хора... не е ли вярно?
- Абе, баш си е вярно то. Ама Магда не нарича против ничия воля. Требе той да дойде, мъж ти.
- Как, нали ходят хората при едни баби, носят ризи на разни близки, снимки... Пък бабите само на ризите могат... да баят, леят куршум... От разстояние работят...
- Магда не работи тъй! Тя работи по стария закон - човекът сам требе да си поиска. Требе да е разбрал сам, че нещо му куца. Сам да иска да се оправи. И Магда да му вижда очите. Иначе не сработва магията...
- Е, хубава работа! - подскочи жената. - Аз искам да му развалят магията, а то се оказва, че госпожата прави магии!
- Ти как, мислиш, се разваля магия? - баба Рада сладко примлясваше.
- Откъде да знам? Аз съм счетоводител...
- Ей туй е харно казано! Всеки требе да прави туй, за което го бива и да си гледа занаята. А магия се разваля само с магия, да знайш. Думам ти, че Магда не е твоят човек, ама ти опитай. Ей нагоре по пътя е, през три къщи.
- Не можахте ли да ми кажете веднага?
- Че що, я колко хубаво си побъбрихме. Айде, да носиш много здраве на мъж ти! И на портата викай силничко, че Магда може да е отзад при Господ.
- Жената я изгледа зверски и тръгна. Рада почерпи Райна с още един локум.

- Туй, човекът, се е съвсем побъркал. Той себе си не мож спаси, другите хукнал да спасява. А тебе, като те гледам, май от странство се връщаш. Къде си била?

- В Италия живях. Откъде разбра?

- Ей на челото ти е изписано. Очите ти още са притъмнели.

- Защо пък притъмнели?

- Защото те е заболяло, като те е дръпнало коренчето, затуй.

- Не вярвам на тези работи - подразни се Райна. - Познавам много хора, които са в чужбина и им е добре. Даже не искат да се връщат тука.

- Сигур е тъй - поклати глава баба Рада.

Райна извади цигарите.

- Я дай една! - рече бабата.

- Пушиш ли? - изненада се Райна.

- Мъж ми пушеше... хубаво ми е от миризмата...

- Той починал ли е?

- Жив и здрав си е.

- А къде е?

- Много питаш, бре!

- Ти как ме попита, пък аз ти отговорих.

- Брех, пък и не се даваш, яка костилка ще се окажеш ти! Ще видим кой вятър те доведе тебе...

Нагоре по пътя се чува викове и след малко жената прехвърча покрай пейката.

- Селянки! - изсъска на минаване.

- И ти да си здрава, чедо! - изкикоти се баба Рада след нея. - Магда скоро я е натирила. Ти какво дойде да ме питаш?

- Какво? А, аз всъщност идвам да те питам мога ли да дойда на наричането?

- На яловата ли?

- На тази, дето не може да има деца - на Райна пак ѝ стана неудобно.

- Туй казвам и аз, на яловата. И що да идваш?

- Интересно ми е, искам да видя какво правите... няма да преча.

- Ти в коя къща, каза, си отседнала? - Рада рязко смени темата.

- На Стоян, зад завоя.

- На Стояна Черната внук ѝ?

- Да, май така се е казвала баба му.

- Стояна беше голям човек. Знаеше над 500 песни. Като запееше Стояна, чак Магдиния Господ укротваше... И други работи познавайваше тя... Ама, я ми кажи нещо из къщата случи ли се?

- Какво да се случи? Къща като къща... - сви се сърцето на Райна.

- Къщата я знам аз, ама пак те питам. Нещо има ли, дето да те е стреснало, такова... особено да е било.

- Ами... имаше един хляб. Не че е бил особен, само... не знам откъде дойде. Стоян каза, че никой не бил влизал... То си беше и заключено... А

хлябът си беше в кутията. Сякаш някой скоро го беше опекар...

- Ти яде ли? - Рада надникна в очите ѝ.
- Ядох, не трябваше ли? - трепна младата.
- Благодарил ли? - не мигаше Рада.
- Да, не знам как ми дойде...
- Добре си сторила. А тая знаеш ли я?

Райна към Райко тръгнала.

На бели порти почукала.

Отворил ѝ сам Рангел, баш ангелът,

че Райна на Райко била вречена!

- Да, баба Магда ми я каза.
- Стояна можеше и да ти я изпее...
- Бабо Радо, на наричането може ли да дойда?

Рада стана от пейката, погледна Райна и прецени дали да се раздели с още един локум.

- Жива да си ни, Райно! И не закъснявай!

Вечерта младата жена стопли вода и я изнесе на двора. Огледа се. Наоколо нямаше жива душа. Съблече се. Водата я опари и ѝ стана хубаво. Посегна за сапуна и не го намери. Видя, че и кърпата и сапунът си стоят на стълбите. Хукна боса и гола през двора, кожата ѝ настръхна. После бясно се натърка и започна да се полива. Беше... неопишимо и някак... дочакано... Смейше се и скачаше гола по двора като изоглавена. Иззад ябълката надникнаха две кокошки. Казаха си нещо и се обърнаха да си гледат работата.

САБРИЕ

Къщата не беше като другите. Тази беше кирпичена. И портата беше залостена.

- Бабо Сабриеее! - викна Райна отдолу. - Бабо Сабрие!

На прозореца горе се показва една глава и се прибра. Минаха пет минути.

- Бабо Сабриеее! - отново викна Райна.

Вратата на къщата се отвори и една прегърбена, суха бабичка изскочи на двора.

- Добър ден, вие ли сте Сабрие? - запристъпя Райна.

Жената прекоси двора, вдигна резето на портата, мина покрай Райна и чевръсто закрачи по черния път надолу. Райна остана втрещена за миг и реши да я последва. Вървеше след нея и едва успяваше да я догонва. Махалата свърши и излязоха на полето.

- Бабо Сабрие! - пробва пак Райна.

Бабичката крачеше като хала напред. Или беше глуха, или... не беше. Райна се ядоса. Реши да върви след нея, пък каквото ще да става. Беше обяд. Слънцето прежуряше, а онази проклета жена сякаш крачеше още по-бързо. Райна започна да се поти. Ожадня. Стана ѝ лошо, но не се даваше. Огледа се. Наоколо беше голо и равно като тепсия (тази дума пък откъде се взе?). Даже птички не се чуваха. Само в далечината се виждаше едно криво дърво, сякаш на километри... Бабата крачеше точно натам. Райна реши, че ще седне на сянка и тогава вече... Бабата стигна дървото и го подмина. Младата не повярва на очите си. Старицата крачеше чевръсто и не спираше. Райна стигна дървото и в този момент ѝ се зави свят. Седна. Ушите ѝ бучаха. Реши само мъничко да полегне и да затвори очи... След малко усети, че някой седи до нея. Стресна се и скочи. Бабата си седеше кротко на два метра и гледаше право напред.

- Добър ден! - почувства се изключително глупаво.

Не получи отговор. Започна да ѝ кипва отново. Устата ѝ беше залепнала. Реши и тя да мълчи, пък да види докъде ще стигнат. Вече не ѝ пукаше. Времето сякаш беше от олио. Мазно и тежко капеше наоколо. След малко една съсухрена ръка тикна шише под носа ѝ.

- Пий - рече бабата. - Райна грабна бутилката и почти я изпи. Сепна се и я върна обратно.

- Магда ли те прати?

- Не - светкавично отговори младата. - Старата се подсмихна.

- Какво искаш?

- Искам да дойда на наричането. Дойдох да питам може ли?

- Тъй става то. Наричането се именува тайнство, чувала ли си? Туй значи, че се върши тайно, а не на мегдана, да гледат всички. Жената си има мъка. Мъката не е чаршаф, да го просне пред хората.

Райна не беше мислила за това. Стана ѝ криво, умълча се. После я

осени идея:

- Църквата нали и тя има тайнства. Аз съм чувала. Кръщенето също е тайнство, а се събират много хора да гледат, нали?

Сабрие рязко се обърна и за първи път я погледна в очите. Сякаш нещо я ритна в корема.

- Църквата ти мен не ме интересува. Ако тя можеше да оправи на хората болестите, нямаше да търчат при нас, дето сме били неграмотни
- бабата изплю последната дума и стана. Райна разбра, че времето ѝ изтича.

- Аз ще дойда на наричането - тихо каза.

- Виж ти. И защо?

- Защото много искам - срещна Райна отново очите на Сабрие.

Бабата ѝ обърна гръб и тръгна към селото. През рамо изрече:

- Не смей да закъсняваш!

Не закъсня. По пътя се размина с мъжа, когото беше видяла в града.
Точно в осем сутринта беше вече на портата.

ОБРЕДЪТ

Отвори си сама и влезе. От дъното на двора я гледаше Господ. Райна се поколеба.

- Хич да не те е страх, влизай, влизай! Господ си познава своите - долетя Магдиният глас отвътре.

В стаята на една маса беше поставена голяма тенджера с вода. До нея седяха баба Рада и жената от града. Баба Магда се суетеше около печката.

- Едно кафенце ще пиеш ли, Райно?

- Може. Аз къде да седна?

- Ей там, на миндерчето иди! - усмихна се Рада. - Наспа ли се?

- Не съвсем, много е тихо тука...

- Тихо било, чуваш ли я, ма, Магдо?

- Само за малко е тихо - сякаш се оправда Райна. - Пък сутрин е много шумно. Петли пеят, птички, животни се движат... Аз спя много леко.

- Аз пък спя като пън. Нищичко не чувам. От малка съм тъй - сподели баба Рада.

- И кой те буди сутрин?

- Акълът ми ме буди мене. Тиктака безотказно. Четири-пет сутринта съм готова.

- Мене пък Господ ме буди - включи се Магда и поднесе кафето на Райна. - Като заблъска с тия рога, няма спане. Ставам и отивам да му отворя, пък после и на...

Вратата се отвори с трясък и в стаичката влетя Сабрие. Жената се стресна и тихо поздрави. Сабрие не отговори, съблече се, изми си ръцете и се тръшна на стола. Погледна Райна изпод вежди и ѝ кимна.

- Чакаме ли някой? - попита.

- Само тебе - тросна ѝ се Магда. - Кафе ще пиеш ли?

- Не съм дошла за кафе. Давай да вършим работа!

- Не се притеснявай, миличка - усмихна се баба Рада на жената. - Сабрието си е кривак по рождение, така е направена - от кокали, не ѝ се връзвай.

На последния стол седна и Магда. Притихнаха.

В стаята тиктакаше стар часовник. Райна започна да се чуди какво търси там. Беше тъпа идея. Жената си имаше проблеми, беше дошла дотук... Тия трите старици кой знае какво щяха да ѝ правят... пък тя стои като на театър и си пие кафето. Помисли да стане и да си тръгне.

- Виолето, кажи сега за какво си дошла? - рече баба Магда. Жената трепна и стисна ръце в скута си.

- Дойдох, защото искам да имам дете. Опитвали сме години... и по доктори ходихме... и инвитро правих - жената се разплака - три пъти... не казват точно какво ми е... - гласът ѝ секна.

Баба Магда стана, топна ръцете си във водата и се приближи до

жената. Тя скочи и стисна очи.

- Погледни ме! - кротко каза бабата. - Хайде, погледни ме! - Жената отвори плахо очи. Очите на Магда бяха на два пръста от нейните. Мокрите ръце на бабата изтриха сълзите ѝ и я погалиха по челото. Сякаш нарисова нещо там. Очите ѝ не я пускаха. После старата се наведе и опря чело в челото ѝ. Постояха.

- Седни, Виолето! - рече Магда след малко.

Една по една трите баби си измиха ръцете и очите във водата в тенджерата. Рада стана и донесе една тава, покрита с бяла кърпа. Махна кърпата, седна и сложи тавата в скута си. Райна се понадигна от ъгъла. Баба Рада почна да меси. Нареждаше нещо тихичко, но Райна не успяваше да чуе. Погледна скришом часовника - девет без петнайсет.

Рада подаде тавата на Сабрие. На Райна ѝ се стори, че бабата нарежда на някакъв друг език, но прогони мисълта. Сабрие меси по-дълго... или така ѝ се струваше. Магда взе тавата и положи ръце върху тестото. Устните ѝ помръдваха. Гребна с нещо от водата, изсипа я в тавата, ръсна брашно и пак замеси. После даде тавата на Виолета. Тя се притесни и я погледна уплашено.

- Не си ли месила друг път? - попита я баба Магда.

- Аз... никога... Вкъщи имаме една машина и сипвам в нея... Правим си хляб всеки ден... - Сабрие изсумтя. Не ѝ обърнаха внимание.

- Айде сега да опиташ - подкани я благо Рада, - сложи ръцете отгоре... А така! А сега, стисни, точно тъй... обърни малко... я да сложим малко брашънце, че залепна... а, виж сега как става... - Лицето на жената грейна.

- Ами че то не било трудно! То само си се меси - смееше се жената.

- Справям ли се?

- Сякаш цял живот е месила, нали, Магдо? - насърчаваше я Рада.

- А сега да наричаш! - изведнъж се обади Сабрие.

- Аз ли? - сепна се жената.

- Че кой, нали ти искаш рожба?! Дай да те чуем сега. - Сабрие се беше навела през масата.

- Кротко, Виолето, кротичко... - гукаше тихичко Рада. - Сега просто речи на хляба туй, дето ни го рече на нас. Кажи му какво искаш...

- Искам да забременея... - гласът на жената пак затрептя.

- Не спирай да месиш... - подпря я Рада тихичко.

- Искам да си родя момиченце...

- Туй не е твоя работа, каквото дойде, това ще е - настигна я Магда.

- Добре, каквото дойде. Ама много го искам, много... Такова мъничко... Пък после да го гледам как расте... Да се грижим с мъжа ми за него... Много ще го обичаме... Приготвили сме му стая, всичко си има в нея... че отдавна го чакаме детенцето! - жената плачеше с глас. Магда откъсна от тестото изпод ръцете ѝ и с него започна да трие сълзите ѝ. Рада ѝ наля от тенджерата вода и ѝ поднесе. Жената се поколеба.

- Пий! - рече Сабрие. Виолета отпи плахо и през сълзи. - До дъно! - рече старата. - Туй е твоята вода, не се плаши от нея!

- Друго имаш ли да речеш на хляба? - запита я Магда.

- Не, нямам... Това, ако стане, стига ми! - промълви жената.

- Ха сега, повтори! - Нека реченото ми да бъде сторено!

- Нека реченото ми да бъде сторено!

- ДА БЪДЕ! - четири гласа отекнаха в стаята. Четвъртият беше на Райна.

- Стой сега. Ще си постоим малко тука, ей така - всичките около хляба и водата. - Рада прибута тенджерата пред жената. - Ти, Виолето, си мисли за твоята рожба, виж я хубаво вътре в тая вода, какво е, що е, порадвай ѝ се, пък ние ще си вършим нашата работа.

И млъкнаха. Виолета надникна във водата и полекичка ѝ се усмихна. На миндерчето Райна затвори очи. Беше ѝ едно хубаво... домашно, топличко. Сети се за Италия, за Микеле, за морето, за сватбата, за лудите нощи при конете... И за онзи глас, който все я викаше и не ѝ даваше мира. Сети се за онази червена роза, която я посрещна пред камината в новия ѝ дом, спомни си как се любиха тогава, за миризмата на кифлички сутринта и... за онзи глас, който все я викаше и не ѝ даваше мира... Спомни си как спря да спи нощем, защото гласът я будеше.

Спря да яде, да излиза... Не искаше да чува италиански, за да не заглуши гласа, който я вика. Морето изведнъж стана твърде солено, искаше си морето в България... Спомни си как на Коледа бяха на брега, а тя копнееше за сняг и гласът в главата ѝ трупаше преспи...

Часовникът в стаята тиктакаше. Вратичката му се откряна тихо и по махалото се спусна Времето. Седна до Виолета, извади две куки и почна да плете рокличка. Райна отвори очи. Жените около масата мълчаха и не помръдваха. Слънчев лъч се промъкваше през малкото прозорче и се къпеше в тенджерата. Сълзи потекоха по страните на Райна. Вече не чуваше гласа. Онзи, заради който в Италия я вкараха в болница, същият глас я прибра у дома...

Четири чифта ръце лежаха на масата. На Райна ѝ се видяха като корени. Едната ръка се вдигна и лекичко почука по тенджерата. Слънчевият лъч заигра във водата. Друга ръка едва погали съда. Магда се надигна полекичка, поомеси още малко хляба, допря чело в него, рече му нещо и го тикна във фурната. Застана зад гърба на Виолета и сложи ръце на раменете ѝ. Времето и тишината усукваха нишките си наоколо. Магда опря две ръце в масата и надникна във водата...

Райна усещаше как една паяжина се разплита ли, разплита и на душата ѝ става все по-леко... Изведнъж видя малко момиченце да тича през поляната. Имаше синя рокличка с мече отпред, а под мечето - петно от лютеница, а Виолета крачеше след нея с някакво одеяло... Усмихна се, отвори очи и срещна очите на Магда. Старата жена рязко

си пое дъх, а на Райна ѝ се стори, че взе дъх и от нея, преплете ги заедно и бавно издиша във водата... - Да бъде! - прошепна и седна, а ехото се заблъска в стените. Разнесе се трясък и къщата трепна. Виолета се стресна. Магда хвана ръката ѝ.

- Шшт, трай, туй е Господ...

Магията се кълбеше из стаята. Райна видя как над тенджерата започна да се навива кълбо прежда. Сякаш от дъха на всяка жена излизаше по една нишка и се навиваше на кълбото. С всяко издишане то ставаше по-голямо. Баба Магда промърмори нещо. Кълбото полека започна да слиза и да се развива около кръста на Виолета. Дебела нишка се набиваше и плетеше пояс. По нишката просветнаха въглени... После жарта изтлея и се стопи. Магда извади хляба. Уви го в няколко кърпи. Отиде до Виолета, бутна я леко назад и сложи горещия хляб върху корема ѝ. Този път гласът ѝ ясно проехтя в стаята.

- В името на земята, дето ни храни, ако си научила ученето си, рожбата ти да те познае и да слезе! Да бъде! - поддържа хляба така, после го подаде на Рада. Тя направи същото и рече:

- В името на нашта Богородица, ако си научила ученето си, рожбата ти да те познае и да слезе! Да бъде!

Накрая стана Сабрие. Положи за миг ръка на гърлото на Виолета и притихна. После положи и хляба на корема ѝ:

- В името на Аллах, ако си научила ученето си, рожбата ти да те познае и да слезе! Да бъде!

Райна подскочи на миндера. За миг все едно „Аллах“ развали магията. Погледна часовника - беше дванайсет и нещо. Три часа някъде бяха отишли... Бабите отпиха по глътка от водата и започнаха да я разливат в бутилки. Пригответяха една чанта и сложиха в нея водата и питката. Тръгнаха навън с Виолета, Райна пристъпяше последна. На двора чакаше мъжът на Виолета и не можеше да си намери място. Като я видя, хукна да я посрещне:

- Добре ли си? - попита я тихо.

- Да! - грейна жената. - Всичко е наред!

- Наред е ами, как да е, куражлия е тя - похвали я баба Магда. - Айде, вървете сега, че да почива.

- Аз тука съм ви донесъл едни неща - мъжът се замота в някакви торби. - Ето ги, дано да ви харесат, че не знаех какво точно...

Баба Рада измъкна едната торба и надникна вътре:

- Я, добре си се сетил, баш такава тава ми се губеше - обяви.

- Пък на мен ми се повтаря - изръмжа Сабрие, забила глава в другата торба. Мъжът съвсем се оплете:

- Аз и ракия съм донесъл. Домашна е, баща ми я е правил. Ето тука и едни пари съм сложил... за здраве, де... то нали така се дава...

- Колко са парите? - попита Магда.

Човекът никак не беше очаквал такъв въпрос. Райна си помисли, че ще

му стане лошо.

- 60 лева, нали сте три... да има по някой лев за всяка. Казаха ми по двацет лева на калпак, че било редно.

- Аз моя калпак откога не съм го слагала - ухили се баба Рада. - Виж, Сабрието без калпак не излиза, кажи му ма, Сабрие, днес с какъв калпак си?

- Айде, стига побърква хората, ма! - тросна ѝ се Сабрие.

- Брей, чудо! На Сабрието ѝ омекна сърцето! - смееше се Рада.

Сабрие грабна шише с ракия и си тръгна.

- Не знам кой какво ти е разправял, синко, ама тавите и ракията стигат. Парите си ги прибери. Тука магазини нямаме.

Виолета пристъпи напред и се поколеба. После се наведе и целуна ръката на баба Магда. - Благодаря за всичко! - каза.

- Водата да я изпиеш цялата. А хляба да си разделите с мъжа ти.

- А на близките не може ли да раздадем?

- Не, в тоя хляб са твоите сълзи, твоите думи и твоята вяра. Тях само двамата ще делите. Айде, със здраве!

- Ама, ще стане ли сега, ще прихване ли? - осмели се мъжът.

- Каквото тебе, беше речено - стореното ще бъде от тебе и нея

- и баба Магда се обърна и се прибра в къщата. Хората си тръгнаха. Райна се повъртя, повъртя и реши, че е по-добре да си ходи. Само Господ видя, че задигна една ябълка от легена на излизане. А Времето мушна куките в кока си, покатери се по махалото и се прибра в часовника.

ПРАВАТА ВЯРА

Не спа цяла нощ. Пред очите ѝ бяха водата, хлябът... Чуваше думите: „В името на земята, дето те е хранила... Не спирай да месиш... да бъде сторено... в името на Аллах...“ не, това не е хубаво... нещо е сбъркано, Аллах нямаше място там... Виждаше момиченцето в синя рокличка... тичаше и се смееше... очите на Виолета... Сълзите... Отнякъде се чу гайда. Райна стисна очи и се заслуша. Звукът се извиваше тежко в изгрева, обагрил прозореца. Беше хубаво. Някой в далекото запя.

Райна към Рая тръгнала.

На бели порти почукала.

Михаил ѝ отворил, Архангелът,

че Райна на Рая била вречена!

Райна скочи и се залепи на прозореца. Нищо. И музиката спря. И думите май бяха други Сънувала съм“ - помисли и реши, че няма да опитва да заспива повече. Облече се и излезе да обикаля махалата. Май не беше ставала толкова рано. А наоколо кипеше живот. На пътеката се изпречиха стадо овце и няколко кози. Отстъпи да им направи място и да не плаши животните. Накрая се появи някакъв едър мъж, с гугла и голяма сопа в ръката. Райна поздрави, а той отметна гуглата. Вятърът разроши бялата му коса, а очите му за миг я огряха. Прищя ѝ се да го заговори, но не намери думи и старият отмина...

- Я, кой е вилнял цяла нощ! - ухили се баба Магда на двора.
- Спах, ама се събудих рано и реших да се разходя.
- Е, като си станала, дай да свършиш нещо, бива ли? А дръж тая кофа и я занеси отзад. Аз ей сега ида.

Райна едва вдигна кофата, пълна с пръст. „Дали е пръст това и искам ли да знам?“ - запита се и мина зад къщата. Животните се бяха разтърчали. Тя остави кофата, обърна се и... на две педи от нея стоеше Господ. Краката ѝ се подкосиха. Козелът направи крачка. Райна спря да диша. Животното приближи влажна муцуна.

- Хареса те Господ, а? Видя ли, казах ти, че е благ характер. А погали го, де, виж, че чака добичето! - Райна вдигна ръка, а козелът навря муцуна в нея.

- Айде, стига толкоз любов! - баба Магда дръпна въженцето на врата на козела. - Райно, ти работа имаш ли, че ако нямаш, да ти намеря.

- Не съм решила още и първо мисля...
- Докато го измислиш, аз да ти намеря какво да правиш, а? Знаеш ли каква бърза мисъл може да му потече на човек, докато върши туй-

онуй...

И Райна се хвана на работа. Работата беше никак... работлива. Досега не беше пипала земята и хранила животни. Имаше една особена миризма в тая работа, която се просмукваше навътре в ума ѝ и успяваше да преме и най-скритите му тъгли. Поизмори се, поизпоти се и по едно време усети, че умира от глад.

- Райнооо! Яденето изстина, бре! - долетя глас от къщата и тя хукна да се измие.

- Умори ли се? - баба Магда тъкмо разчупваше хляба.

- Малко. Кой беше тоя, дето тръгна сутринта с животните?

- Вангел. Той ги обира всичките и ги води нагоре, на паша. Що питаш?

- Само той ли е останал?

- След кое? След потопа ли? - ухили се бабата. - Той и Танас. Ама Танас не излиза вече, скоро го чакаме и него.

- И други мъже няма, така ли?

- Така. Избягаха в гробището.

- И как се оправяте, май има доста мъжка работа, пък през зимата не мога да си представя.

- Не се оправяме. Живеем си живота. Да виждаш някоя да се оплаква? Помагаме си, а и на повечето децата идат от време на време.

- Твоите идват ли?

- Аз нямам. Само двамата сме с Господ.

- А искала ли си... Искам да кажа... Мъжът ти сигурно...

- Моят Георги отдавна е в гроба, Райно.

- Не знаех... Съжалявам - смотолеви Райна и изведнъж ѝ се прииска да си ходи.

- За кое съжаляваш? За Георги или, че ме пита? Георги не го жали, не беше за жалене той. А за питането, не съжалявай нивга. Ти все питай, Райно. Умът се накъдря от питане. А деца исках да имам, ама ги изгубих. Две бяха, близнета. Пометнах ги и повече не можах.

- А не опита ли с наричане? Нали можеш? Или за себе си не става?

- Не е до моженето. Друга работа ми е дадена на мене за вършене. Ако имах две рожби, нямаше да я свърша. Всеки с работата си. - Магда замълча и като че ли умът ѝ излетя нанякъде. Райна реши да я върне.

- А Вангел жена има ли?

- Има! Рада! - Райна се задави.

- Шегуваш се!

- Рада му е жена, ама го изгони.

- Кога?

- Преди 20 години. Оттогава не му е проговорила. Той си вдигна сам една къщица под баира, да я държи под око и това е.

- И защо не се е махнал?

- Щото я обича, Райно! И в гроба тъй ще влезе, с нея под лъжичката.

- А тя защо го изгони?
- Заради една от града.
- Изневерил ѝ е? Тя хвана ли го? - ококори се младата.
- Глупости! Занесъл трендафил на една млада даскаличка долу, от училището. Два-три пъти занесъл и една кокошка взе, че се вдигна чак дотука и каза на Рада. Син им тъкмо беше заминал за София. Рада е луда глава, не я гледай ти. Превъртя, събра му партакешите и ги подреди на двора. Три дни ги реди. Първо ги опра, изглади ги, нагъна ги и почна да реди. Като чеиз за сватба ги нареди. А Вангел седеше на едно трикрако столче отпред и очите му празни. Как ли не ѝ говорих на Рада, нищо. Накрая му вика: „Утре сутрин почваш да изнасяш. Ако до обяд не си се изнесъл, паля всичко!“ Тогаз Сабрието прибра нещата у техния сайвант. Синът им се разсърди и на двамата и се затри по Америка. А Вангел вдигна къща на баира.

- А баба Рада на баба Сабрие не се ли разсърди?
- Че що на нея?
- Ами нали му е помогнала...
- Първо - на Сабрието трудно някой ѝ се сърди. При нея тая работа не сработва. Второ - на Рада ѝ олекна, че тя се погрижи. Беше ясно, че Вангел е в сигурни ръце.

- Това не го разбирам - смръщи вежди Райна.
- Не ти ѝ трябва. Туй е тънка материя... Още да ти сипя, искаш ли? Райна си подаде чинията.

- Бабо Магде, искам да те питам едно нещо за вчера, за наричането!
- Само едно?! - подсмихна се старата и си наля лимонада. - Питай!
- Аз за цялото нещо после ще те питам, обаче има едно, което... не ми хареса.

- Че то не е за харесване туй, ма, Райно, то е работа да се свърши.
- Не, друго искам да кажа. Имаше едно нещо, което никак не му беше там мястото, стана ми неприятно от него, после исках да го забравя, ама... не можах...

- И кое те яде? - баба Магда отпи от лимонадата.
- Като наричахте накрая, когато питката беше готова... нали се сещаш, дето ѝ я слагахте на корема... питката...

- Давай направо, де! - присви очи старата.
- Тогава нали ѝ казахте едно нещо на Виолета: „Ако си научила ученето си, рожбата ти да те познае и да слезе...“

- Запомнила си го, хубаво!
- И тогава Сабрие каза нещо за Аллах и... не беше хубаво...
- Какво е казала?
- Ти говореше там нещо: „В името на земята“, пък баба Рада - „В името на Богородица“...

- Еее?! - баба Магда полекичка остави чашата на масата.
- Баба Сабрие каза: „В името на Аллах“... чух я много добре! И

дотогава всичко беше хубаво, и водата, и думите, и наричането. Беше като приказка, но наистина, а баба Сабрие като каза така и... Се развали - последните думи на Райна се удариха в мълчанието на Магда Богданова.

Очите на старата потъмняха и се впиха в очите на Райна. Часовникът на стената спря. Младата опита да се размърда и не успя. Времето също.

- А ти коя си, бре, че ще решаващ на кой как да му се казва Богът?!

- тихият глас на бабата се заблъска в стените. - Тебе питам!!!

- Аз... нищо не решавам... Само - Райна неистово опитваше да се изправи.

- Тебе майка ти как те вика? - очите на бабата бяха на педя от лицето ѝ.

- Райна - успя да издума.

- Татко ти как те вика?

- Райна.

- Тъй. Хората как те викат?

- Райна.

- И ти обръщаш ли се, като те викнат?

- Да...

- Ако ти викнат: „Магдо!“ - ще се обърнеш ли?

- Не.

- Тъй е и с Бога. Всяка душа дава нейно име на Бога. И така е сигурна, че като го викне с това име, Богът ще се обърне към нея. Туй е свято име! Най-личното! А Богът е голяма сила, помни всичките имена. Никой няма право да ти нарежда как е правото име на бога! Никой! Само твоята душа знае твоето име на Бога. То е най-правото! На Сабрието богът се вика Аллах. И тя тъй го зове. И в моя дом никой няма да съди нейното име! И ничие друго! Разбра ли?

- Разбрах...

- Дано!

- Аз... никого не исках да обидя, просто питах - Райна търсеше думите...

- Не си искала, ама го стори. Мери си думите, Райно. Те са голяма сила. Речена дума, не мож върна обратно, затуй я претегляй, преди да я търкулнеш срещу някой.

- Разбрах... Аз... ще тръгвам. Нещо, ако има да ти помагам...

- Друго да питаш, искаш ли?

- Не.

- Лъжеш! Одеве ти рекох да не спираш да питаш! Като ти се е паднало да питаш, питай! Ама си стой зад питането! Какво още?

- За църквата...

- Седне ли някой с някого да си похортува за Бога, и... ей ти я на, църквата препречила пътя... Църквата, Райно, взе Бога от душите на хората, облече го в златни дрехи и му построи златна къща. После едни

хора се облякоха и те в злато и рекоха, че само те чуват Бога, другите били глухи. Рекоха още, че който не ходи в златната къща, не е праведен. Измислиха и име на цялата работа - православие, правилно славене на Бога. Има хорица, дето ходят на църква, добре им е. Имат нужда, ходят. Аз нямам. Аз Бога си го чувам ей тука, в градината. И други останаха с Бога в душите. Всеки сам решава, Райно. Ти как говориш с Бога?

- Не съм се замисляла...

- Ами мисли! Мисъл тебе да има. И движение му е майката. Че човека, ако го впрегнеш само да мисли, отиде! Само шуротии му идат в главата. Айде, тръгвай, че имам работа!

Райна стана и тихо излезе. Старата отпи от чашата, а часовникът на стената Въздъхна, тръгна и полекичка намота изгубените минути.

КОРЕНЪТ

На зазоряване гайдата я събуди отново. На другата сутрин пак. И на третата. И на седмата. На осмата сутрин набра Стоян.

- Айде, няма ли да се прибираш? - сънено вдигна Стоян.
- Спиш ли?
- Познай! Аз съм в София, събота е. Прибрах се преди няколко часа.
- Извинявай, ще звънна по-късно...
- Чакай! И без това ме събуди, какво става? Вече ставаш с кокошките ли?

- Искях да те питам колко мога да остана?
- Колкото искаш остани! Нали ти казах, че в тая къща вече никой не ходи.

- Просто не знам - дали е удобно...
- Райно, полудя ли? Вече колко стана, две седмици, няма ли да се прибираш? То бива депресия, ама...

- Не ми се тръгва, Стояне! Говоря си тука с бабите, храня животните...

- Кои животни, бе?
- На една баба. На тая - дето ми беше казал от нея да си купувам яйца.

- На Магда ли?
- Аха.
- Направо не мога да повярвам! Къде се къпеш?
- На двора. Топля вода и...
- Гола ли, бе, егати купона, а хората?
- Че то няма никой. Само кокошки... и един козел.
- А мъжът ти в Италия?
- Говорих с него, няма проблем.
- И какво му каза, че гледаш на баба си Магда кокошките?!
- Че искам да си почина.
- Ти си се вкарала в някакъв филм, казвам ти. Хората се чудят как да избягат от тая скапана държава - тя всичко си има в Италия - на село се завря. Ама, като си се кефиш, твоя работа.

- Благодаря ти!
- Няма за кво. Само дето май скоро трябва да ти идвам на свиждане. Айде, обаждай се! - Стоян затвори, а на Райна ѝ идваше да излети през прозореца.

Излети през вратата и застана пред Магда.

- Смятам да поостана - обяви.
- Ти си знаеш - бабата премиташе двора и не вдигна глава. - На Райна ѝ докривя.
- Няма ли да кажеш нещо? - попита.
- Ще ти кажа, че ония дърва там трябва да се преместят под стряхата и да се покрият с найлон, че ще вали.

- По телевизията ли казаха?
- Аз ти казвам.
- И как разбра в това слънце?
- По миризмата. Ще ми помогнеш ли, или не?
- Пак да те питам нещо, може ли?
- Само не прекалявай! Аз като ти казах да питаш, не съм рекла да се цаниш на тая работа!

- Само едно нещо, важно ми е!
- Давай!
- Моята магия можеш ли да я махнеш?
- Що рече?
- Аз живея в Италия. Там съм омъжена. Много го обичам мъжа си и там е хубаво, обаче ми направиха магия и се разболях. Сигурно свекърва ми. Тя не ме искаше и ме разболя, да ни раздели.

- Брей, да видиш ти! - баба Магда се подпря на метлата. - И каква ти беше болестта?

- Ами, първо ми беше мъчно. За приятелите ми, за майка, за татко, за брат ми... за кестените... После спрях да спя... не можех да ям, повръщах... не можех да им понасям езика... тях...

- Кои?

- Италианците! Те викат... постоянно, просто не могат да говорят спокойно... и са тъпи... не четат книги, представяш ли си? А морето им е много солено, не става за плуване и люти на очите. И сняг няма. На Коледа бяхме на брега на морето, беше 18 градуса! И никакъв сняг! А като те поканят на рожден ден, ти искат пари за вход, чувала ли си такова нещо? Веднъж колата се счупи през нощта на няколко километра от града и мъжът ми много се притесни. Викам му: „Какво толкова, звънни на някой приятел да ни изтегли, пък утре ще я оправим!“ А той: „Това да не ти е България, да будиш хората посред нощ!“ Направо не можех да повярвам! Че нали за това са приятелите! На мен ако ми звъннат, веднага се вдигам!... - Райна вече ревеше, а бабата я наблюдаваше внимателно. - И не можеш да изядеш никъде една супа! Няма! .. И чакай да ти кажа - веднъж пътуваме с колата и около пътя гледам нацъфтели едни магарешки бодили, едни такива в лилаво и аз питам мъжа ми как се казва това, исках да знам думата на италиански, а той сви рамене: „Кой го интересува това какво е?“ - ми вика. На другия ден питах поне 20 човека, и те не знаят. Как е възможно?! Като коне с капаци са - освен работа и ядене друго не ги интересува! А в училището, дето ходех...

- Райно, за кое друго ти беше мъчно? - кротичко я прекъсна Магда.
- За всичко! За дърветата, дето им окапват листата, пък на техните - не. За кестените - кестените им не са като нашите!
- Що, какви са?
- Не знам, други са. И небето им беше друг цвят. А гората им -

подредена.

- Как тъй?

- Ей така, казвам ти! Нищо никъде няма ей така, да е избуяло, всичко е подрязано и подредено правилно. И има лампи.

- В гората?!

- То и гора не е... то е като парк. Те там са много народ и са навсякъде. Пъплят... Няма като при нас - пътуваш час и повече и няма къщи

- и едно хубаво и просторно... И ми беше мъчно за кофите за боклук и за асансьора...

- За кофите?!

- И за тях... Едни препълнени... И вечер идва един стар камион и ме събужда, като ги прибира... - Райна не успя да продължи. Баба Магда внимателно подпря метлата и я прегърна.

- Поплачи си, Райно! - Придърпа я на пейката и я залюля. - Я как хубаво плачеш, туй е голям дар, такъв рев... - Люлееше я. - Не на всеки му се дават толкоз сълзи да изплаче... плачи, Райно...

Издад къщата се показва Господ и кокошките се разбягаха. Райна се поуспокои.

- Ще ми махнеш ли магията?

- Нищо ти няма - рече спокойно бабата.

- А повръщането, а дето отслабнах в килограма, а дето не можех да спя? В София всички казаха, че това са симптомите. Ходих на изследвания, нищо. Ти нали можеш да наричаш? Наречи ме да ми се махне тая магия, моля ти се!

- Никой нищо не ти е направил, от тебе е, от корена ти! Той те е дръпнал за гърлото.

- Какво? Баба Рада и тя такива някакви май ми каза.

- Има едни хора с по-дълбоки корени от другите. Като дърветата

- и те са тъй. Едни с по-плитки, други - с по-дълбоки корени. Та тез хора като заминат някъде, душицата им трябва да знае кога ще се върнат. Ей тъй, да си засече времето, да си вземе колкото ѝ трябва сила да издържи далеч. Ако човек с дълбок корен реши да замине завинаги, душата му почва да се кахъри. Опъва се оная нишка, дето я свързва с корена ѝ, опъва се, зазвънява, дърпа, изтънява и накрая... прас, и се скъса. И тогаз душата залинява...

- Как така душата има корен, душата нали е... вечна - сълзите ѝ пак дойдоха в гърлото.

- Вечна е, чедо! Душата пребъдва много пъти. И много пъти идва и си отива от тоя свят. И всеки път, като дойде, избира - първо земята си и после - родителите. И като избере земята, на мястото, дето е слязла, се свързва с корена. И се затыр୍କолва едно учене...

- За кармата ли говориш?! - изуми се Райна.

- За кой?

- За кармата, за гените...
- Не ги знам тия. За съдбата ти думам аз, за орисията. Душата като реши пак да си дойде, има бая да учи. И затуй е важно откъде ще ѝ почне ученето. И нали е много стара и умна, избира къде да се роди и кои да са майка ѝ и баща ѝ. Ето, твойта душа е избрала нашта земя - българската. И като е дошла, се е забързала за нея. Ей тая връзка се вика корен. В корена има разни израстъци - род, народ, език, кръв, болезни, радости - Все останали от тези преди тебе. Те са ти белезите в съдбата, има ги, носиш ги вътре. Понякога и те се обаждат, Викат те, местят те напред-назад, искат си своето. Коренът затуй е много важен.
- И за какво е толкова важен?
- За да си здрава, Райно! В коренчето ти е силата. Щом старата ти душица е избрала една земя, имала е нещо наум. Затуй тебе да се грижиш за корена си!
- И майка и татко ли съм избрала? - сякаш себе си запита младата.
- И тях. Я помисли, ако баща ти беше някой друг човек, такъв ли щеше да ти е животът? Ей на, сети се за някой, дето познаваш. Ако той беше твой баща, как щеше да е?
- Различно...
- А ако се беше родила на друго място - далече, в немско? Или по ония там, снежните места? Или пък по ония, дето ходят забрадени целите? Как щеше да е?
- Друго...
- Туй е, щото душата си знае работата. Тя си е избрала точно тука да дойде и това си е.
- Че тука да не е лесно?
- А кой каза, че тебе да е лесно? Викам само, че твойто си учене, за да го изучиш, оттука е трябвало да почнеш, туй е.
- Твърде просто звучи, бабо Магде... Знаеш ли колко книги са писани за това...
- Истината винаги е проста, Райно! Ама на човека все му се ще по-сложно да е. Че се обижда от простото. Простото не е за всяка уста лъжица.
- А ти откъде ги знаеш тия работи?
- Оттука. От мойта баба, от нивата, от плетенето...
- От кое плетене?
- Ей от онуй, простото, на две куки. И от хурката. Докато изпридаш нишките, някак умът ти преде. И реди едни думи... От хурката идат, жива е тя. Ако жените захващаха хурка, нямаше да забравят простото!
- И сега какво да правя? Мъжът ми е там, в Италия! - очите на Райна изпиваха бабата.
- Ти сега как се усещаш?
- Добре съм вече, нищо ми няма. Спя като заклана, ям, един апетит ми се е отворил...

- И магията ти според тебе къде отиде?
- Не знам...
- От корена е, Райно. Видиш ли, като си у дома, добре си. Дълбочък ще излезе твоят корен, ще трябва да го слушаш. Явно тука, на твойта земя, работа имаш за вършене.
- Е как, а мъжът ми?
- Да идва тука при тебе, нали те обича? - Господ тихичко се приближаваше.
- Много ме обича, обаче там му е всичко... Работата му, семейството... Не мога да го накарам да ги остави...
- Ти твоите как ги остави?
- Не знам, така стана... Беше ясно, че аз ще отида...
- За кой?
- И за двамата... Аз, бабо Магде, ако се върна в Италия, какво ще стане - ще се разболея ли пак...
- Не! Ще умреш! - Райна скочи и се блъсна в Господ. Обърна се и хукна през портата.

Бабата потупа козела и притвори очи. Закапаха едри капки.

Под оня голям дъб в приказната гора втората баба - нищенарката, отново погледна към кошницата, порови из кълбетата и избра едно светлозелено, изумрудено. Дръпна две нишки от него и започна да пресуква. Ръцете ѝ прескочиха един възел, след туй още един и продължи. Нишката ставаше все по-дебела...

ДУМИТЕ

На другия ден Райна слезе в града и си купи тетрадка. После се върна и си взе още една. Прибра се на село, затвори се в къщата и изписа 5-6 страници. Излезе, изпуши две цигари и писа пак. Писането се отприщи изведнъж като река. Все едно дълго време е имала дига. Първо се прокрадна ручей, след това - втори, после се сляха и забучаха. И изведнъж дигата рухна и реката от думи се втурна през сърцето на Райна да излиза навън. Не четеше написаното. Сякаш тя гонеше думите, а не те нея. Искаше да хване вече речени думи и да ги нареди на листа. Някои не се хващаха, други попиваха здраво. Имаше едни думи от наричането на Виолета, за които се сети изведнъж посред нощ. Скочи да ги запише и не можа. Думите избягаха от главата ѝ. Стисна очи и опита пак... не! Май за трети път се случваше. Думите сякаш бяха живи, имаха характер. Имаше едни силни думи, които не искаха да застанат на листа, усукваха се и се изплъзваха. Една вечер Райна разбра, че ако спре да ги бори, отново се връщаха в главата ѝ. Ако продължи да ги натиска, изчезваха в забрава и не се връщаха повече. Имаше думи, които не даваха да бъдат записани, бяха само за помнене. И Райна се научи да помни...

Една сутрин отдолу я повика познат глас. Подаде чорлава, неумита глава и видя баба Рада на пътя.

- Райно, къде изчезна, мари? Да не се поболя нещо? - зарадва ѝ се бабата.

- Добре съм! Хванала съм се да свърша малко работа. Пиша едни неща...

- Работата тука е по земята, Райно. Писането е градска работа, тука не никне. Я поизлез, да ти видим очите. Баба ти Магда е завъртяла една баница. Утре е голям празник! Пък ти като лисугер си се завряла в къщата. Айде, до минута да си долу! - Баба Рада пое по пътеката.

Райна се погледна в огледалото и се стресна. Не си беше мила косата от седмица. Плисна една вода на очите, среса се, слезе и тръгна след Рада. Баницата миришеше отдалеч и я сви стомахът от глад. Отвори портата и налетя на Господ. За първи път му се зарадва. А баба Магда викна отвътре.

- Я, вампир дошъл на гости! Райно, Райнооо, очите ти чак кръвясали, айде влизай!

Райна влезе в къщата, сякаш си влизаше у дома. Приседна на миндерчето и се огледа. Под носа ѝ се появи парче баница и тя реши да не го бави.

- Толкоз дни изчезна, реших, че си тръгнала за града. Вечерта видях, че свети, викам си, решила е да си подреди я мисъл, я сълза някоя. Пък то ни яло, ни се мило. Може ли тъй?

- Реших да понапиша едни неща. Тия, дето си говорихме - за наричането, за корена... да не ги забравя. И то стана едно дълго писане,

не усетих колко време е минало.

- Ти внимавай с думите, Райно! Има думи, дето могат да те погълнат. Някои са само за казване, не са за писане.

- Разбрах вече...

- Опънаха ти се, значи. Не ги бори, не мож ги пребори!

- Защо? Хубаво е хората да знаят тези неща, нали ще се загубят, ако не се запишат.

- Кои хора да знаят? - пресече я рязко Магда.

- Ами, българите, нали си е наше, трябва всички да знаят.

- Бъркаш. Туй е сила, Райно! Силата не е за всеки. Може да те събори и да ти скине главата. Затуй бягат думите, не се дават.

- Но така ще изчезнат. Изчезват ни обичаите, забравят се...

- Ти не бъркай обичая с магията! Обичаите си се пазят, прескачат от стар на млад, от празник в празник, от хоро на хоро, от китка на китка. Обичаят идва от обич, него всички го обичат и си го кътат. Магията се не живее тъй, предава се по други пътеки. На тия, дето могат да я носят и знаят как да я ползват. Най-често се дава по кръв, от майка - на дъщеря, на внучка... Те са една издънка и кръвта им я носи. Но се случва внучката да спре да си чува корена. Все по-често се случва... Тогаз думите изтичат в земята и почват да търсят наново. Хората

мислят, че са изчезнали. Тъй и тебе. А тях ги няма 30, 50, 100 години. Спотайват се, тичат под камъните, търсят си нов майстор. И докато не си го познаят, не се показват. А като се яви майстор, бликват в краката му. Тогаз магията не идва по кръв, а по дар.

- Аз чух едни думи... много ясно... Не бях чувала друг път такива, на един език - дето съм го чела в приказките, с едни стари думи - някои дори не съм ги чувала, не знам откъде идват, но ги разбирам...

- Изяж си баницата и ставай! - изведнъж се разбърза бабата. - Утре е празник!

- Какво е утре?

- Янъвден.

- Че той нали е на 24-и? Има три-четири дни още.

- Като казвам утре - значи е утре, ти ли знаеш, или аз?!

- Защо ми се караш, всички знаят, че билките се берат тогава, на 24-и, на Енъвден!

Баба Магда пак приседна на миндера и се умълча. Райна си изяде баницата.

- На нашта земя има едни дни, дето имат по три ката - занарежда Магда. - Когато църквата рече, че е най-близо до Бога, най-отгоре тури нейните си празници - на третия кат - най да са на светло. Но народът си помни неговото. И под църковните празници останаха да клокочат народните - на втория кат. Църквата, понеже е умна, реши да се не кара с народа, че ще остане без стадо. И си тури празниците наедно с народните, да няма гюрултия. Но има и един кат най-отдолу - най-

якийт, първият - при корена. Там са старите тайни. Тях малко хора ги знаят и ги пазят - затуй са и тайнства. Те са ядката на всичко.

- Тогава утре какъв празник е?

- Утре е слънчевото седене. Най-дълго ще се заседи слънцето и най-много огън ще даде. Затуй старото българско тайнство се прави тогаз.

- А на 24-и какво е?

- На 24-и църквата празнува рождество на Йоан Кръстител. Хитра е тя. Така го е удурдисала рождеството, че хем да мръдне малко празникът, да не е баш кога си тебе, хем да позволи на хората да си му викат и Янъовден. Но ние си го правим нощес преди Седенето. Винаги е било тъй!

- Как, през нощта ли?

- През нощта. Затуй ти викам да си събираш акъла, да ходиш да се окъпеш, да спреш да мязаш на вампир. И те искам тука, като падне слънцето - умита и наредена.

- Значи идвам?! - скочи Райна

- Аз какво рекох, бре? Оглуша ли?

Райна хукна през вратата, подмина Рада, която тъкмо влизаше и даже не я видя. Влетя в къщата, измъкна кофата, напълни я догоре и включи бързовара.

Горе Магда се въртеше около мивката. Рада се подпря на вратата.

- Тя е, нали? - тихо попита.

- Отрежи си баница, че имам работа! - рече другата и затрака с чиниите.

ЯНЬОВДЕН

Като падна слънцето, започнаха да прииждат хора. Райна ги гледаше през прозореца. Не си говореха, преминаваха бързо и мълчаливо, носеха раници. Имаше и много млади. Една жена беше бременна. Слезе и тръгна след тях. Събраха се накрая на селото. Рада ги посрещаше. Магда дойде след малко и ги поведе. Вървяха дълго, пътят се изкачваше, мина покрай две кошари и влезе в боровете. Изви се между тях и изведнъж се ширна поляната. Огромна като летище. На високото залезът още не беше сторил място на нощта и тъмни пламъци багреха небето. Магда събра хората. Каза им, че надолу, отатък боровете, има извор и ще носят вода оттам. От другия край се подаде мъжка фигура, приближи се, застана зад бабите и си сви цигара. Рада го изгледа и се премести. Магда разгъна едно одеяло и рече всички да си оставят фенерите и телефоните там. Хората се посбутаха и започнаха да вадят от джобове и раници. Една жена се обади.

- Съвсем без светлина ли ще останем?
- Огънят свети достатъчно.
- А като ходим в гората? Аз си нося свещ. Нали е бдение, свещ може, нали?

- Бдение е, не литийно шествие - рече Магда. - Ясно съм казала, никаква светлина и никакви приказки. Сега е време, който иска да си ходи.

- Никой не тръгна. - Хубаво! Вангел отива да запали огън на извора, вие отивате за дърва. Мъжете си сбират дървата за техния огън, жените за техния. Никой да не се меси в огъня на другите, айде!

Хората плъзнаха през поляната към боровете. Райна тръгна с жените. Магда обиколи поляната, после пак и пак. Нашироко обикаляше и стесняваше кръговете. После посочи две места. Рада отиде и сложи по една бяла кърпа - за всеки огън по една. Хората започнаха да прииждат с дървата. Редяха ги отстрани - около кърпите. След малко се дигнаха две купчини. Магда извика най-стария и му каза нещо. А тя отиде до женския огън. Така бяха редени, че да не се виждат един друг. Магда събра жените в кръг. Коленичи до купчината, зарови две ръце в пръстта и затвори очи. Жените утихнаха. След малко драсна клечка и огънят лумна като див. Магда стана и поведе жените в средата на поляната. Мъжете дойдоха и те, старият ги водеше.

Кръгът стана голям. Откъм извора се появи Рада с пълно менче. Сложи го в средата на кръга, зави водата с една кърпа и се нареди между хората. Магда накара всички да коленичат. Хората започнаха да придърпват чували, постелки. „Не! На пръстта!“, рече Магда. Направиха го. „Ха сега опрете ръце о земята! Сега слушайте!“ Райна усещаше миризмата на пръст и трева. Вдиша дълбоко и душата ѝ въздъхна заедно с нея. В лявото ѝ ухо тихо пропищя гайда. Нейната, дето я чуваше сутрин и все не можеше да я види. Като че от земята

извираше и я стягаше през гърдите. Магда изправи хората и тръгна по кръга. В този миг сякаш някой опъна жица. Времето пресече поляната и се нареди до Рада. По жицата тръгна ток. А Магда заставаше пред всеки и му надзърташе в очите. На хората душите им затрептяха и звъннаха. Райна чу, че някои заплакаха... Дойде нейният ред. Магда се изправи срещу нея и я погледна. Времето махна с ръка и светът спря. Бабата сякаш беше по-висока, друга беше и... Сега си я спомни. Знаеха се отпреди, отдавна, други хора се завъртяха пред очите ѝ... тичаха нанякъде... имаше и деца, коне... много коне... Мястото беше същото - ето го възвишението в далечината... Магда беше млада, с тежки кестеняви плитки... Тичаха двете през поляната и се държаха за ръце, а наоколо миришеше на изгоряло... Очите им се преплетоха, после душите. Нещо се откърти от сърцето на Райна и опита да плисне през очите ѝ. Очите на бабата не я пускаха и младата стисна зъби. После ѝ стана леко - сякаш краката ѝ само ближеха поляната. А Магда гледаше вътре в сърцето ѝ, виждаше през него и минаваше оттатък, в оная, приказната гора. Там нишенарката дръпна бялото кълбо, пресука двойна нишка и запреше. Магда се наведе и опря чело в челото на Райна. Рада затвори очи. Конете се стопиха зад хълма. И магията тихо сработи.

Времето изля и последната светлинка от небето. Когато вдигна очи, Райна видя огромните звезди на Балкана. Сякаш слънцето си беше наметнало стария плащ, прокъсан от векове носене, и през дупките му прозираше слънчевият огън.

Магда Богданова си свърши първата работа и мъжете и жените се разделиха. Работата беше от онези - дето бяха за помнене - не за писане. Рада ѝ даде знак, Райна се дръпна в тъмното и легна в тревата. На женския огън започна наричане. Всяка жена си викаше силата. А баба Магда я питаше за какво ѝ е тази сила. И искаше ясен отговор. Не мирясваше, докато не го получи. Продължи дълго. Менчето се въртеше по кръга и не спираше. После Магда стана, заръча на жените да мълчат и тръгна към мъжкия огън. Времето това и чакаше. Седна между жените, извади две куки и започна да плете вълнен пояс. Като изплете няколко педи, го намота около кръста на една от жените. После на следващата и на следващата до нея. Райна вдигна поглед и ѝ се стори, че нещо се движи по кръга. Пълзеше ниско долу, около скутовете на жените, но без ред. Прескачаше, пак се връщаше. Когато се взря да го види - изчезна в огъня. Тя пак затвори очи и се заслуша. Времето се ухили и седна до Райна. Затрака с куките. А Райна чу как сърцето ѝ прехлопа. Две кратки вдишвания, едно дълго издишане. Две налице, едно наопаки, Времето плетеше и преплиташе...

После Магда пак се появи и изведнъж дигна жените. Поведо едно хоро - женско. Жените се накичиха една за друга и Магда заситни през поляната. Следваха я. На някои им беше тежко, други преплетоха крака, а бабата ситнеше към боровете и теглеше хорото в тъмното. После

изведнъж жените сякаш литнаха, само дъхът им засвистя по поляната. Магда ги водеше на кръгове, отваряше кръга, затваряше го и дъхът ѝ просвистяваше през зъби. Тръгнаха към мъжкия огън, закръжиха зад мъжки гърбове и мъжете се надигнаха. После Времето изчатка с куките, а откъм гората се обади улулица. А баба Магда свърши още една работа, дето не е за писане.

Когато двата кръга се преплетоха, седнаха на огъня да си поемат дъх и да си съберат главите и душите. Вангел изплува от тъмното и приседна. Магда рече, че почва мълчането. Каза, че един по един ще ходят на извора и ще остават по малко там. Цяла нощ - до изгрев, да не спират.

- На извора сами ли ще стоим, няма ли някой да ни чака? Все пак тъмно е, ако изскочи нещо...

- Има една дума: „природа“ ѝ се вика - отвърна кротко Магда. - Знаеш ли що е?

- Е, такова като тука, гора, планина, дървета...

- Не, ядката е в думата, чуи я добре, тя сама ще ти рече какво е. Тая точно дума значи „при родата“. И тая нощ затуй сте дошли, да се върнете до̀ма, при родата, там, отдето сте тръгнали. Гората има друг живот, няма да го пресичаме, няма да пречим на никой. Ако счупите хатъра на гората, не мож извикате силата. И да изскочи нещо, то си е до̀ма, ти си му дошла в къщата. Затуй кротко и тихо му се отмести от пътя или постой да отmine. И се послушвай. Да чуеш същината. Ако гората те познае - и родата те е познала.

- Малко ме е страх... Самичка... - призна си жената.

- Хубаво, че те е страх. Инак няма смисъл, няма нищо за прескачане. Как ще си вземеш силата, ако не прескочиш страха?

- Може ли с мъжа ми заедно да ходим дотам?

- Не. Всеки сам ще си извърви пътя. Всеки си е страж сам на себе си и сам ще си води битката. Тука вече женско и мъжко няма. Има душа, а душата има даян. Кой колкото му е даянът, толкоз ще му е накрая празникът. Друго има ли? - Нямаше. - Ще стоим на мъжкия огън. Женският да не опустява. Една жена винаги да има там, да го варди. Ако се търкулне думица тая нощ, продумалият взима менчето и сменя водата на извора. Водата требе да е чиста, мълчана докрай.

Огънят се надигна и опари лицата, кръгът се люшна назад. В тоз миг баба Магда дигна ръка. Цяло ято очи накаца по тая ръка. Бабата стана, махна кърпата от менчето и ливна леко в огъня. Див съсък се разнесе по поляната и преряза всяка реч. Огънят изпи водата и мълчането отпочна. Магда остави внимателно менчето и вече не го покри, върна се на мястото си. Поогледа кръга изпод вежди и се поотмести малко встрани. На празното място приседна Времето и извади куките.

След малко първият тръгна към извора. Една жена се надигна и отиде към женския огън. И се почна. Едни ставаха, други присядаха. Магда и Времето тихо преплитаха и всичко имаше ред. Сякаш беше мравуняк.

Всеки си знаеше мястото и си вършеше неговото. Народът се успокои, събра се някак в себе си. Доиде ред на Райна. Надигна се и тръгна. Луната тъкмо изгряваше. Огромна, червена - с отхапан край. Дигаше се бързо. Всяка крачка на Райна я дърпаше нагоре. Преди да влезе в гората, Райна се обърна. В тоз миг месечината се изля връз поляната. Уми лицата на хората и надвисна да ги пази. Времето я бодна с една кука и я донагласи. Гората посрещна Райна. Сенките се надбягваха околоръст и се кикотеха. Шумоленото се усили, съчка изпраща някъде, нещо поизпъшка и на Райна ѝ запърха сърцето. Някой прикаца над главата ѝ и запя.

Райна към Райко тръгнала.

На бели порти почукала...

На Райна ѝ се стори, че изгуби пътеката. Огледа се, не я виждаше. Сети се за думите и затвори очи. Не биваше да я гони, а да си я спомни. Като отвори очи, пътеката се усука в краката ѝ и я поведе. След малко излезе на извора. Приседна на огъня. Тъмнината отвъд него се сгъсти. Не искаше така, искаше да вижда гората. Стана и се поотдалечи малко, спотаи се. Този път съчка изпука съвсем зад гърба ѝ. Обърна се бавно и видя дългите уши на голям сив заек. Заекът ѝ кимна, закопча си жилетката и си продължи по пътя. Райна се позасмя, запали цигара и отиде до огъня. Стопли се, отпусна се, унасяше я. Гребна шепа вода от изворчето и си наплиска лицето. Пред очите ѝ изплува Микеле. Уж беше той, ама не съвсем. Лицето му беше някак по-старо, чуждо лице. Седеше в неговата лодка и гребеше, а около него - блато. Викаше я, а тя не искаше да мине през блатото. Микеле загребва по-бързо и се стопи. Появи се друга лодка. Мъжът в нея ѝ беше смътно познат. Понадигна се да го види и той се разтвори. Стисна очи и ето го пак. Да... Очите му... Приличаха ѝ на едни други очи... на Вангеловите, но по-млади... Мъжът ѝ махна и нещо я стопли, дръпна я. Прииска ѝ се да го извика да дойде при нея, но не можеше да си спомни името му... Райна на Райко била вретена, припяваше улулицата... Райна на Райко... Райкоооо... Отзад в лодката се мерна баща ѝ. Райна извика... и отвори очи. Баба Рада седеше и ровичкаше нещо в огъня. Райна понечи да каже нещо и Рада отрязва с ръка думите ѝ. Успя да млъкне навреме. Бабата ѝ даде знак да се връща на поляната.

А мравунякът продължаваше да щъка по пътя си. Ако придреме някой, Магда го сръчкваше и му умиваше очите. Някой каза нещо, беше съвсем тихичко. Райна реши, че ѝ се е сторило. Магда стана, взе менчето и го остави пред един от мъжете. Ятото очи го накаца. Той прехапа устни, взе менчето, и тръгна към извора. Когато се върна,

сложи менчето в краката на Магда, а тя му кимна да си ходи на мястото. Бабата взе съдинката и почна да я люлее като бебе, нежно, сладко... По едно време погледна вътре, попочука леко по стените и пак върна менчето в средата. Месечината натежа и почна да пада. Хората се посъбраха на огъня, а Вангел не спираше да го храни с дърва. След някое време още някой изтърва дума и смени водата. После пак... Магда я залюляваше всеки път и я връщаше до огъня.

Небето просветля тънко. Никой не видя. Но всички чуха. Изведнъж птиците полудяха. Кукувиците поведоха утрото и го понесоха над поляната. Много от хората за първи път чуха как се събужда родата им. Гласовете им напиреха да кажат нещо на другите, да рекат колко е хубаво. Ала Магда ги държеше здраво и вардеше думите да не излизат. Райна дишаше с пълни гърди и не откъсваше поглед от розовата пъпка на хоризонта. Растеше тя и почервеняваше. Магда се изправи и всички - подире ѝ. Дигна старата поглед към изгрева и спря да мига. Времето остави куките и се изправи и то. Сърцата предяха Янъовден - две къси вдишвания, едно дълго издишване - две налице, едно - наопаки, едно - за силата...

Магда вдигна ръце, а в ръцете ѝ разцъфтя слънцето.

Вангел запя.

*Пуста младост, мале,
пуста младост,
пуста младост, милай мале,
не се стига.
Рада подхвана.
Старост дебне, мале.
Старост дебне.
Старост дебне, милай мале, като сенка.
Дай ми сила, мале.
Дай ми сила.
Мойта сила, милай мале, пак да найдам!*

Магда отиде до едно дърво и донесе голям житен сноп. Докато Рада и Вангел пееха, Магда редеше житни класове в краката на хората. После подеха и те.

Плачеха и пееха така, че кукувиците замлъкнаха.

Магда вдигна менчето, отпи и го livна в огъня. Съсъкът огласи поляната, а бабата стори една трета работа, дето не е за писане. Когато Вангел и Рада се изпиях, Магда застана пред хората, погледа ги малко и им стори нисък поклон. Гласът ѝ проехтя.

- В името на Бога, душата ми и земята Българска, благодаря ви, че бяхте!

На другия ден Времето донесе кошница с кълбета и я остави пред

прага на Райна. Всяка сутрин по изгрев едно кълбо изскачаше самò от кошницата и се търкулваше нанякъде. Райна се събуждаше, излизаше пред портата и тръгваше по кълбото. Не го виждаше, но нещо я теглеше подире му. А кълбото се търкаляше ли, търкаляше и накрая спираше в приказната гора. Там, под Горуна, нищенарката изпридаше нишката на Райна. Нишката ставаше все по-дебела. Пъстро и здраво навързана, с много цвят и много възли. По възлите - като по стъпала - пристъпяше магията и попиваше във вълната.

Райна си легна няколко часа след обряда. Беше късен следобед. Заспа веднага. После нещо забуча в главата ѝ, гайдата пищеше, не ѝ даваше мира. Събуди се отведнъж и се ослуша. Стана, облече се и слезе на двора. Беше се смрачило. Въздухът трошеше кристали наоколо. Тишината я обгърна и влезе в нея. В главата ѝ беше чисто, в душата ѝ също. Нещо изсвистя покрай нея и гайдата писна пак. Райна се олюля, залитна и се подпря на дуvara. Зави ѝ се свят. Полека приседна на пръстта. Гайдата отведнъж спря. Надигна се, пак почна. Приседна и гайдата спря. Надигна се и пак... но имаше и думи, думи... думите се провираха между гайдата, а Райна се опитваше да ги чуе. Зарови ръце в пръстта, гребна една шепа и гайдата спря. Надигна се. Нямаше гайда, останаха думите. Райна стисна здраво пръстта и се прибра в къщата. Изсипа пръстта на масата и заспа. А думите изтекоха от пръстта в съня ѝ...

Изправил се човекът на Високото.

На Високото, още на Светлото.

Па си проснал душата пред себе си

и на Бога си занареждал:

- Искам си, мале, силата!

Искам да си я върна!

Снагата да си изправя!

Да си изправя, мале, и думата!

Да ми трепне, мале, душицата!

Дъхът ми дъх да поеме!

Сенкята си да опера.

Мене си в мене да найдам!

Възправила се тогаз Майка му и дъх към човека изпратила:

- От Светлото душа ти направих.

От думата си - думи ти дадох.

От дъха си - дъх отделих.

От Бога, като Бог те омесих.

От огъня змей те направих.

Вземи си силата, душо!

Здраво я дръж зад зъби!

Тежко я дръж във юмука!

Харно я дръж във сърце си.

С чест я носи на челò си!

В тебе кат рожба я гледай!

И кога те пак слънце огрее и по чело те утре погали,

да ти змейската сила усети и поклон пред тебе да стори!

Два възела върза нишенарката в нишката на Райна - от двата края на думите - да не изтекат. Историята си се търкаляше, Времето чаткаше с куките, а Райна ставаше все по-добра с лопатата и мотиката. Една вечер Магда я накара да изведе на сутринта Господ. Каза ѝ, че си има някаква работа, пък той не се давал на Вангел да го води със стадото. На никой мъж не давал.

- Защо си мислиш, че на мен ще даде? - дигна вежди Райна.

- Утре да си тука по изгрев - рече Магда.

ВАНГЕЛ

Рано стана Райна, навън още беше тъмно. Уми си очите - да ѝ се отспи, гаврътна едно кафе и тръгна за Господ. Магда вече щъкаше из двора. Подкачи я, че е подранила, каза нещо в ухото на козела, бутна ѝ в ръцете един топъл краешник и ги изпрати до портата. Тръгнаха Райна и Господ по пътеката, а небето светлееше. Птичките църцореха наоколо, а Райна пристъпяше опната и току поглеждаше назад. Господ я гледаше с присвити очи и не я вземаше на сериозно. Тръгнаха по Еньовската пътека нагоре. Прииска ѝ се да види изгрева пак оттам, ама сама. Хладината под боровете я накара да се разбърза. Поляната се ширна пред очите ѝ като дар, а отгоре небето се кипреше в розово като момиче.

Изведнъж видя Вангел. Животните пасяха в горния край на поляната, а той стоеше като побит в средата и не мърдаше. Райна понечи да тръгне към него, но Господ се запъна. Не искаше да се дърпат с него, реши да върже въженцето му за един бор и да ходи при Вангел. Все ѝ се искаше да си говори с него, сега ѝ се беше паднало. Господ тръсна рога и я погледна страшно, уплаши я.

Като се обърна, видя, че Вангел се е съблякъл до кръста. Притаи се, не знаеше какво да прави. Небето вече пламтеше от изток. Старецът се наведе и извади нещо от вързоп. Облече се в бяла риза. Бавно я закопча, попригладя я, а в гърлото на Райна заседна буца. Вангел се обърна към заревото. В тоз миг слънцето изгря. Старецът се приведе възнак, кланяше ли се?... Възправи се Вангел и погледна слънцето, а Райна го гледаше отстрани като омагьосана. Мъжът не мигаше, гледаше право в светлика. „Очите му не изгарят ли?...“ - мина през ума на жената. Дълго седя старецът, а сянката му - просната дълга от изгрева, леко почна да се скъсява. По едно време рече нещо, но не се чу. Бръкна в колана и в ръката му блесна нож. Райна понечи да извика - не можа. Вангел вдигна ножа, усука се, наведе се и рязко прокара бразда зад петите си, току между тях и сянката си. Райна трепереше, а горещият

дъх на Господ я близна по бузата. Старият коленичи на земята, положи ножа в пръстта и удари чело в нея. Постоя, надигна се, целуна земята, взе ножа, целуна и него и се изправи. Съблече бялата риза, ската я прилежно и я върна във вързоп. Облече се Вангел и тръгна кротко към стадото.

Райна почака още малко. Господ я задържа обратно към боровете и тя реши да го последва. По пътя усети, че главата ѝ пак е опразнена. Все така ставаше, като се срещне с... С кое? Сякаш нещо изтичаше от главата ѝ, за да стори място за друго - ново. Господ блъсна портата и си влезе сам. Магда говореше по телефона. Райна приседна на крайчеца на миндера и зачака. Разговорът се проточи, но като че ли накрая бабата се разбра с човека отсреща.

- Рано тръгна, рано се върна, а? Брей, да се не минеш да ходиш по-

дълго, тъй ли? - усмихна се Магда. - Мекици ще ядеш ли, след малко иде Рада, заръчала ми ги е с пудра захар, сладички да са. Няма насищане, ей! Като беше по-млада, в махалата ѝ викаха Шекер Рада, знаеш ли?

- Видях дядо Вангел.

- На поляната ли ходихте? Той там пасе добитъка. И оттатък дерето ходи, ама ти си го видяла рано и...

- Съблече се и облече една бяла риза - тихо каза Райна. Магдиният гръб се поизпъна.

- Друго какво видя?

- Нищо. Стоя и гледа в слънцето, после тръгна.

Магда се обърна полека.

- Требе да ми кажеш.

- Първо ти ми кажи!

- Няма да се пазаря с тебе. Пак те питам, друго видя ли? - Нещо студено звънна в гласа на старата.

- Ако ти кажа, ти после ще ми кажеш ли какво става? - не се предаваше Райна. Магда скочи.

- Айде ставай и тръгвай!

- Къде, нали си говорехме...

- Отивай си, рекох! И да не си се вяснала! - изсъска Магда.

- Бабо Магде, аз... извинявай. Искях само да знам... пък ти не всичко ми казваш...

- Ти коя си, бре, че ще ти казвам всичко?! Келеш! Вчера се родила, всичко иска да знае. Като те пита стар човек, ще отговаряш! Стариат, ако реши да не говори с тебе, само глава ще сведеш! Ясно ли е? Не ти увира главата на тебе! Дебела глава! Айде дим да те няма! И докато не те викна, очите ти да не видя!

Райна изхвърча през вратата. Ревеше ѝ се, място не можеше да си намери. Не беше честно. Нищо лошо не беше направила. Нали тя ѝ беше казала да не спира да пита... Крачеше ядно към къщата. Писна ѝ от всичките дивотии. Преоблече се, метна се в колата и запраши към града.

Рада влезе в кухнята и седна. Миришеше на мекици, а две я чакаха в чинията. Придърпа захарницата и щедро си сипа. Магда приседна до нея и си сложи бучка сирене.

- Сабайле Райна видяла мъж ти на поляната - Магда почна меко.

- Не ми е мъж - спокойно рече Рада.

- Стоял си там и гледал в слънцето.

- Няма си работа, зяпа. Тя неговата все е такава - зяпане. Я по добитък, я по слънцето, я по някоя фуста...

Магда ѝ дръпна чинията.

- Облякъл си бялата риза - рече. Рада впи очи в нейните.

- Друго сторил ли е?

- Каквото требе.

- Нож вадил ли е?
- Както си тебе.
- Друго какво каза момичето?
- Тя и толкоз не рече. Беше уплашена.
- И сега какво? - гласът на Рада се прекърши.
- Ти решаваш.
- Нищо не решавам аз! - надигна се Рада и тръгна да излиза. - Той го реши сам отдавна. Нищо не се е променило...
- Радо! Нямах време! - тихо рече Магда. А вратата полека се затвори.

ИЛИНДЕН

Райна си намираше работа. Беше се научила къде какво, а и по селото хората вече я знаеха. Имаше какво да прави, с кого да си приказва. Но ѝ тежеше. Знаеше, че не бива да ходи до баба си Магда, а много ѝ се искаше. Опитваше се да измисли причина, но сякаш беше изглупяла, нищо не ѝ идваше на ума. И една сутрин тръгна подир Вангел. Следваше го издалеко. Животните подрънкваха кротко с хлопките, а птиците се мъчеха да ги надпеят. След малко влязоха в боровата гора под пасището. Райна реши да заобиколи и да го причака от горната страна. Скри се зад един бор и се замисли как да подхване.

- Рано си станала, Райно - гласът на Вангел хем я стресна, хем я стопли. - Отдавна те гледам да се въртиш около жените. Дошъл е ред на мен да ми дойдеш на гости, а? - усмихна се старецът.

- Може и да е дошъл - изпъна се Райна.

- Гявол си ти. Баш си ми точният гост за празника. Айде да ходим нагоре, че добитъкът си иска своето.

- Какъв празник? - тръгна Райна редом с Вангел. Старият пристъпяше тежко, а младата не го изпускаше.

- Илинден е днеска. Голям ден.

Качиха се на пасището и тръгнаха към горния край. Слънцето беше изгорило тревата и всичко се беше жълтнало. Само нагоре прозираха зелени петна. Леко свърна от пътеката Вангел и... Горе се възправяше чинар. Огромен, коронясан сякаш от друга сила. Клоните му се протягаха далеч, оттатък света, а корените му извираха на огромни възли изпод земята. Като го видя, Райна спря. Вангел се подсмихна в брадата си и я остави да се нагледа. А нейните очи пиеха от силата на дървото и все оставаха жадни. Видя как Вангел за миг опря чело в чинара, после извади от торбата си едно одеяло, разтла го и ѝ махна. Добитъкът се разположи и кротко захрупа наоколо. В мига, в който Райна се мушна под чинара, пръстите на втората нишенарка подскочиха по Райнината нишка. Съдбата беше оплела възел. Нишенарката спря за миг, поопипа възела, дръпна от кълбото една яркожълта нишка и продължи да пресуква приказката. А в приказката Райна срещна Вангел по своя воля и по нечия друга, на слънцето.

- Това дърво колко е старо? - попита Райна.

- Не е много, само на 105 години е. Тепърва ще прохожда и ще проговаря - усмихна се старият.

- Откъде знаеш?

- Дядо ми Илия го е посадил, когато се е родил баща ми Стоил. Преди него три деца са му умрели. И като се е родил баща ми, кръстил го е Стоил, за да остане. И му е посадил ей тоя чинар, за да му е як коренът, да расте бързо, да е здрав и да живее дълго.

- И дълго ли живя?

- Допреди три години - рече Вангел.

- Е как, на колко години си отиде?
- На 102.

Райна вдигна поглед. Отдолу чинарът беше като къща. Къща само от покрив. И тоя огромен покрив сякаш нямаше край. И сякаш на земята съществуваше само той. Или пък той си беше направил негова си земя.

- Кой е Илия?
- За пророка ли ме питаш?
- За него. За Илинден.

Вангел бръкна в торбата, извади тютюн и скъса някаква хартия. Пръстите му заиграха и за миг сви цигара. Димът ѝ замириса на дим от огнище.

- Илия е... Илия е голяма сила, Райно. Илия е човек с божия сила, който ходи по небето в златна колесница, която сам Бог му е изпратил.

- Вярваш ли в християнските светци?

- В светци не вярвам, вярвам в хора. Илия е роден 900 години преди Христа. Пък после църквата как го е направила светец и какво житие му е сътворила, си е нейна работа. Илия е велик човек, един от най-великите майстори в човешката история. И за него казват, че е бозал от кошута, като нашия Авитохол. За него чувала ли си?

- Не съм. Той кой е?

- Той ни е родоначалник.

- На целия ви род?!

- На целия народ. На българите. Но за това друг път. Сега иде реч за Илия. Пророк Илия е този, който е познал Единия Бог още в тъмните времена. И се е възправил срещу ония, които се кланят на много божества. Илия е единствен, който не е умирал. За него Бог е пратил златна колесница да го вземе. Дядо ми казваше, че колесницата му я теглят змейове. Илия Гръмолонник - така му викат по нашите земи. Господарят на небесния огън. Неговият празник е наред лято, по жътва, най-важното време в годината. На него се принасят най-много курбани. За жертвено животно се избира най-личният петел - бащата. Или бикът на селото. Целият юли се именува Илиин месец. Всичко, що се случва сега, през юли - било суша, било наводнение, градушка или харно време - все от Илия идва. И много обреди се правят в негово име. Питай бабите и за Герман, той също се прави на Илииния месец. Морето и то се обръща на Илинден. И тоя, дето е господар на небесния огън, си прибира сам курбана от водата, ако човекът не му го е дал. Затуй никой не бива да влиза днеска в морето. При българите Илия е Змейт Горянин. Народът се пази от него - като от най-страшна напасть. И го почита като най-голям покровител!

- Как може една сила да е страшна и желана едновременно?

- Като слънцето, Райно. То може хем да изпепели, хем да даде живот. Затова българинът никога не е делил силите на бяла и черна. На Бог - добрия и Сатаната - лошия. Българинът никога не е имал дявол, преди

църквата да му го измисли. За него Богът е бил всичкото, цялото! И не е бил добър или лош, а справедлив. Затова българинът и до ден днешен все говори за оная Сила. Защото за народа тя е по-голяма и от доброто, и от лошото. Тя просто е. Тъй е и с Илия. Затова е толкоз почитен. На много места курбаните в чест на Илия са много по-важни и по-тежки от тези за Георги на Гергьовден. И друго има. Който си отиде от тоя свят на Илинден, е бил змей. Змейт е онзи човек, дето цял живот пристъпя по ръба. Ни в светлото, ни в тъмното

ходи. Все по ръба. Големи сърца имат такива хора. Тия змейове ги прибира лично Илия.

- А аз на теб как да ти викам? - ни в клин, ни в ръкав попита Райна.
- Всички ми викат Геле. И ти можеш да ми викаш така.
- Дядо Геле, ти откъде ги знаеш тия неща?
- Знам ги. Не е важно сега кое откъде знам.
- На мен ми е важно. И за Авитохол искам да ми разкажеш, можеш ли?

- Питаш ме или ми казваш да ти разкажа? - блеснаха очите на Вангел.
- Моля те да ми разкажеш - сведе поглед младата.
- Не те оставя огънчето, а, Райно? Тъй питаш ти, че да ти се рече. И не мирясваш, дорде не чуеш отговор. Туй е добре. Но трябва да си знаеш и мярата. Силата е и в търпението. В него има и покой, и почит, и мъдрост. Трябва да се научиш и да чакаш. Огънят ти няма да угасне, силен е! Но му давай време - да се разгори. Мълчанието и търпението са добри другари. Добре е да присядат на огнището ти. Те слагат дебели цепеници в огъня и го поддържат хем кротък, хем силен. Такъв огън топли много и трае дълго. Инак съчките на твоего питане ще припукат и ще изгорят. От моя тютюн искаш ли да те почерпя?

Заиграха пак пръстите на стареца. Райна припали от късата цигара и миризмата се разстла по одеялото. Легна и впери поглед в короната на чинара. Стариат се надигна и тръгна нанякъде. Димът мина през главата на Райна, накълби се в душата ѝ и се изтече през краката ѝ в земята. Коренът на Райна и коренът на чинара се поздравиха. Жената усети нещо, което я притисна за миг към земята, и в следващия ѝ даде крила. Мина през тялото ѝ, блесна като мълния зад клепките ѝ и се стопи в короната на дървото. Господ се мярна в далекото иззад боровете. След малко и Райна хвана пътеката подир него.

ГЕРМАН

Не ѝ се прибираще. А и беше гладна. В къщата имаше само хляб и сирене, в града не ѝ се слизаше. Краката ѝ я поведоха право у Рада. Бабата човъркаше нещо между китките в двора. Миришеше вкусно.

- Честит празник! - викна Райна през портата.

- Бре, кога дойде от града, кога ги научи и празниците! - зарадва се Рада. - А влизай, де, тъкмо съм наготвила петела.

- Курбан ли си правила?

- Нямам аз дългове, че курбани да правя. Ред му беше на петела и си му дойде баш на Илинден. На теб кой ти е говорил таквиз работи?

- Никой. Чела съм някъде - за миг се поусука Райна и бързо добави. - Чела съм и за един друг обичай, за Герман. Ти можеш ли да ми разкажеш?

- Че мога, ами. Ама няма от приказки да умрем от глад. Влизай вътре да сложа да хапнем, пък ще си приказваме.

Кухнята на Рада беше по-голяма и по-светла от Магдината и блестеше от чистота. Като влязоха вътре, бабата крадешком обърна някаква снимка на полицата, но Райна я видя. Слънцето надничаше през тесните прозорци и се оглеждаше в огледалото над мивката. По дървения таван играеха слънчеви зайци и се криеха зад гредите. Когато старата сложи чиниите и сипа, на Райна ѝ примая от миризмата на гозбата. И докато не си обра с един залък и последния сос, не намери сили дума да продума. А Рада я наблюдаваше как лакомо яде и се радваше, че има кого да нахрани. После стана, извади някакви сладки и дойде ред на приказките.

- Да ти река сега за Германа. Този обряд се прави по туй време - в Илииния месец - юли. Тогаз е вършитбата и хората си прибират житото. Затуй е много важно какво ще е времето. Сушата и градушката по туй време са мор. И хората са му измислили колая и правят Герман. Германът е калена кукла.

- Какво?

- Кукла от кал. Куклата си има всичко, съвсем като човек - има си уши, очи, уста, крака, мъжки атрибут, а ръцете ѝ са скръстени на гърдите. Прави я някоя много веща жена в селото. Туй е кукла смъртник.

- Ужас! Ама, че гадно звучи!

- Нищо гадно няма. Туй е народна магия от време оно и на много хора е помогнала. Ама ти си градски човек, няма откъде да знаеш каква беда е Илия да ти умори житото. Туй значи децата ти без хляб да останат цяла година, страшна сиромашия и болести са туй. И неволята е научила хората как да се пазят. Та прави бабата тая кукла и я нарича, дава ѝ име - от суша ли ще е, от градушка ли, или от многоводие. Значи, че селото ще погребва сушата или градушката, или пороя, ще се отърват хората от тях, според какво ги е сполетяло в момента.

Германът може да е Герман Сушилец, Герман Поройник или Герман Градушкар. Когато е готов Германът, към него се отнасят като към покойник. Полагат го на лично място за поклонение, носят му цветя и го оплакват. Вика се и поп за опелото. После му се копае гроб и се погребва. Изпровожда го цялото село! След туй се раздава по къщите за „Бог да прости Германа“.

- И се прави съвсем наистина, с всичките тия работи? И защо чак така?

- За да се помогне на хората съвсем да повярват, че злото си е отишло. Само тъй то си отива наистина!

- Ти била ли си, като се погребва Герман?

- Даже аз съм го правила. Преди три години, в Кривата махала. Като почна една суша по нашия край, земята се беше цяла пропукала, цялата сякаш в тежки рани и белези. И една сутрин направих Герман Сушилец. Курдисахме го в параклисчето на старите гробища. Дойде бая народ и всеки носеше китки. Попът си го опя, както си тебе, и го закопахме. През нощта се събудих от едни тежки тътени. Като загърмя и затрещя Илия - изкарахме си акъла. Всички наизлязохме посред нощ на мегдана. Пък аз се уплаших да не сбъркахме нещо, че да ни удари градушка сега. Ама Илия си знае работата. Закапах едни едри капки и се изля един дъжд - благословия беше туй. Два дни валя, ама кротко и гъсто. Затвори раните на земята, но не удари житото. И всичко си беше, както

си го бяхме нарекли. Ама освен Германа за Илия отиде и Стоенчовият бик, дето цялата Крива махала чакаше на него. Бастиса го сам Стоенчо, като спря дъждът. От благодарност! Попът пия и на тоз курбан.

- Добре, де, поповете как се съгласяват да опяват кукла?

- Лесно. На попа му е ясно, че народът е решил и че сработва тая работа. И предпочита той да е най-важният в нея. Ама ми разказаха за един стар случай по Ломския край, където имало страшно наводнение и ги била и градушка. Жените решили да направят Герман Градушкар и да го погребат. Като бил готов Германът, занесли го при попа. А той рекъл: „Стига вече с тия глупости! Туй са магьоснически работи, аз кукла от кал не опявам!“.

Тогаз най-старата му рекла: „Че нали ти ни разправяш, че човекът е направен от кал. На ти го сега, Герман от кал. Умря. Опей го!“.

Попът обаче - сърдит, си тръгнал. Разправят, че жените обиколили още петима попове по околните села да ги молят да опеят Германа, но те се били наговорили и не щат.

Тогаз жените си викнали мъжовете. Какво било сторено на шестимата попове - историята не разказва ясно, но дъждът не спирал... Тогаз се събрали около три дузини жени и решили, че повече от поп нямат нужда. Застанала най-старата откъм главата на Германа и занареждала една от старите песни.

Вземи си го, Илия, Германа! Да си в земята отиде.

Да си водите заключваш! Да си огън запираш!

Че да насмогнем, Илия, рожби си да изхраним!...“

Погребали жените Германа и дъждът спрял при първата лопата пръст.

Чувала съм, че Герман за суша се прави и от метличина, брана по Еньовден, и се гори на двора. Тъй огънят от Германа отива дар за Илия и му смекчава сърцето.

- Дядо Геле ми каза, че Илия прибирал хората змейове на неговия ден - изтърси Райна и си прехапа езика.

- Кой ти каза? - присви очи Рада.

- Дядо Вангел...

- И кога говори ти с дядо си Вангел? - трепна гласът на старата.

- Тая сутрин.

- И къде те намери?

- Не е той. Аз тръгнах след него - забърбори Райна. - Събудих се много рано тая сутрин и го чух да минава със стадото, не ми се спеше и тръгнах след него. После се чудех как да го заговоря, обаче той ме видял и ме стресна, като излезе зад бора, и после отидох с него на пасището, и той вика, че било Илинден и че на тоя ден...

- Чинара видя ли? - пресече я Рада.

- Видях го. А ти защо се разсърди? Нали се познавате с Вангел? Да не сте скарани нещо? - изведнъж се окопоти Райна и вирна брадичка. Рада стана и започна да раздига масата.

- Глупости дрънкаш. Стана ми любопитно. Та за какво питаше? - тракаше старата с чиниите.

- За хората змейове. Дядо Геле каза, че умирали на Илинден. Илия ги прибирал тях.

- Тъй е. Когато човек е много силен, много буен, кибритлия, лют - но и харен, казват, че има змейска кръв. Затуй се вика: „Змей да те води!“ След такъв, ако тръгнеш, през вода и огън ще минеш с него и ще стигнеш там, дето те е повел. Таквиз хора Илия си ги прибира лично.

- А като е толкова силен Илия, няма ли начин на неговия ден да даде сила на някой?

- Има. Когато човек е ленив, няма воля и линее - казват, че Змеят му е взел силите. Такъв човек около Илинден, ако има лятна буря и дъжд, трябва да събере кураж, да се съблече гол, да излезе наред голо поле и да легне на земята, да не го утрепят трескавиците. И да остави дъждът хубаво да го умие и гръмотевиците да му дадат сили! Илия трябва да види, че тоз човек вече не го е страх и има сили да гледа огъня в очите! Тогаз Змеят спира да му е душманин, а минава в негова служба! И друго прави Илия. На тия, които имат дарба - сам той им взима по нещо.

- Ама че страхотия! Как така им взима?

- Знаеш ли, че баба ти Магда можеше да си има две рожби-близнаци?

- Казвала ми е. Знам, че е пометнала.

- Илия ѝ ги взе.

- Какво искаш да кажеш?
- Това, дето ти казвам. Баба ти Магда пометна наврѹх Илинден. Здрава, права, нищо ѱ нямаше. Взе ѱ рожбите Илия и ѱ остави дар да вижда в душите на хората. Голям е нейният дар и скѹпо плати за него.
- Не знаех, че на този ден, не ми е казала.
- Това са си нейни отношения с Илия, не говори тя за това - изведнѹж някак се умори Рада.
- Май е време да си ходя, нали? - скочи Райна.
- Остани! Не си ми дошла точно днес случайно. Щѹ сложа по едно кафе, чакай ме на двора.

ПРИЗОВАВАНЕ

Райна излезе с натежало сърце. Видя едни разпилени дърва и ги подреди под стряхата. Когато младата и старата припалиха по една цигара, Рада започна първа.

- Чудиш се как да подхванеш за Вангел и онуй горе, дето си видяла... Него пита ли го?

- Не можах... Питах баба Магда, а тя ме изгони - оплака се Райна и камък падна от раменете ѝ.

- Не си я питала правилно.

- А тя защо все не казва? И аз, като питам, искам да ми се отговори. Какво, не мога ли и аз да питам? - напери се Райна.

- Не се мери с Магда, детенце! Толкоз хорска мъка е видяла и оправила, толкоз слънца и месечини е изпратила, че никой не е по-голям от нея! - Райна се позасрами и наведе глава, но се сети за друго:

- На колко години е баба Магда?

- След година-две удря деветдесет.

- Шегуваш се! Тя изглежда много по-млада. Все ходи напред-назад, работи - не съм я виждала уморена!

- Земята я държи нея. И магията!

- Тя и магия за подмладяване ли знае? - облещи се Райна.

- А, стига глупости, де! Магда знае да си чува корена. Коренът ѝ дава сила на нея. Щото тя се грижи за него и той ѝ се отплаща.

- Беше ми казала и тя веднъж. А кой ѝ звъни толкова по телефона? И тя все дълго говори. Сутрин. Кара ме да правя разни неща в градината, пък тя все е на телефона.

- Говори с тия, дето искат да идват при нея - за наричане.

- Е, какво толкова говори, че някой път се и кара. Чувам я!

- Пита ги разни неща, ако не могат да ѝ отговорят, отпраща ги.

- Значи не може всеки да дойде, така ли... на наричането?

- Не може.

- А на Еньовден? Имаше поне 30 човека. Всичките ли можеха да дойдат?

- Щом ги е пуснала, могли са.

- Че тя кога говори с всичките?

- Е, тоз момент ти го проспа. Помниш ли, като вампиряса и изчезна за една седмица, дето писа като невидела? Тогаз се извървя един народ, а другите Магда ги чу по телефона. Доста напъди, но и доста останаха. Яньовият ден е голяма работа. Дълго го приготвя тя него.

- И какво ги пита хората?

- Най-простото - какво искат.

- От кого?

- От живота си.

- Че то не е ли ясно?

- Не знам, на теб ясно ли ти е?

- Всички искат едно и също - здраве, любов, пари! Някои искат да си сменят работата, други искат спокойствие...

- Тъй. Ти какво искаш?

- Аз..., аз сега... не съм се замисляла точно... Не искам повече да се връщам в Италия, не искам да се разболея пак...

- Не те питам какво не щеш, а какво искаш!

Райна замълча. Не можа да отговори. Дори на себе си не беше отговаряла. Не знаеше... не беше готова.

- Мъжа ти, обичаш ли го? - побутна я Рада.

- Да... много.

- Ама не искаш да се върнеш при него?

- Не искам да се върна в Италия.

- Че той нали е там? Или ще го викнеш тука?

- Няма да дойде да живее тук, знам го - сякаш на себе си промъкнати младата.

- Значи искаш да го напуснеш, тъй ли?

- Кога съм казала, че искам? - подскочи Райна.

- А какво искаш тогава?

Райна затвори очи. Времето приседна на пейката, кимна на Рада и извади куките.

- Искам време да си почина. Да си събера мислите. Като се прибера, искам да си намеря работа.

- Каква?

- Не знам още.

- Тебе за какво те бива?

- Мене? Ама че въпрос! Откъде да знам - да пиша, да разказвам.

- Значи си по думите, тъй ли?

- Така излиза, не бях се замисляла.

- То, общо взето, и при тебе се оказва, че не си много мислила.

- Е, ти такива въпроси задаваш... шантави... и лични.

- Нали питаше за наричането? Е така пита и Магда.

- Добре де, ако ти бях казала, че искам любов, по-добре ли щеше да е?

- Хич! Тогаз щях да питам каква любов искаш. От мъж ти ли, нов мъж ли си търсиш, от близките си ли искаш да си почетена, от приятели ли... Трябва да ѝ дадеш име на твойта обич, ако искаш да я викнеш. Без име не става. Те затуи хората повече знаят какво не щат, ама питаш ли ги да кажат ясно и просто какво искат - онемяват.

- Че то така много лично става, бабо Радо, не всеки може да отговаря така.

- Именно. Значи не идва на наричане.

- Искаш да кажеш, че ако аз не мога да отговоря какво искам да правя с мъжа ми например - баба Магда няма да ме пусне?!

- Ще схванеш играта накрая.
- Ами ако още не съм решила?
- Не наричаш! Не ти е дошло времето, не си готова. То затова е наричане. Ако не знаеш името на нещо, как да го викнеш, че да се обърне и да дойде при тебе?

- Като с Бога... Баба Магда ми каза, че всеки си има име на Бога и го вика с него.

- Тъй е. И с радостта е тъй. Дадеш ли ѝ име, звънне ли гласът ти, дръпваш твоята радост за нишката и току-виж, минало - не минало време, почукала ти е на портата. Всичко си има име на тоя свят. Като знаеш името, имаш сила. Затуй всеки знае според аршина си.

- А като не знам още и не съм готова, тя защо ме викна на Янъовден?

- Е, туй си е нейна работа. Искала е да провери нещо, да те види отвътре.

- Да ме проверява ли? Откъде накъде, тя не ми е никаква! - изхвърчаха думите от устата на Райна и веднага ѝ се прищя да не ги беше изпускала. А старата я гледаше с присвити очи и се подсмиваше.

По пътя затрополи каруца. Рада наостри уши. Двете крила на портата се отвориха с трясък и каруцата влезе направо вътре. Караше я Сабрие. Рада скочи.

- Луда ли си, ма? Ще ми изпотъпчеш цветята. Къде си тръгнала с тая кранта? - Сабрие не ѝ обърна внимание. Слезе, мина отзад, отвори каруцата и почна да смъква някакви пакети насред двора. Рада се спусна и разкъса един. Дръпна се като опарена. Райна отиде да види.

В пакета имаше чаршафи и кърпи. Сабрие промърмори:

- Не зяпай, а вдигай дърмите. Айде, че ме боли гърбът.

- Не ги искам тука! - рече Рада с половин глас.

- Изгори ги тогава! Повече в мойта къща няма да седят.

Райна почна да помага. Рада се помота, пък взе да носи и тя. Разтовариха и Сабрие се метна на каруцата. Рада застана отпред:

- Кажи на она, че само аз мога да го повикам, чу ли?

- Ти му кажи. На теб ти е мъж - Сабрие излетя през портата и я остави да зее.

Рада остана загледана след пушилека. Райна почака малко и не издържа:

- Какво става?

- Прибирам си Вангел! - секна гласът на Рада.

Имаше нещо в мълчанието, което Райна се научи да чува тоя ден. Трудна работа беше тая. То е една порода мълчание, дето трябва да се научиш да ѝ познаваш белезите. Рада дълго мълча - като пред дълго казване. После дълго разказва. За Слънцето, за бялата риза, за Вангел - за ножа и за сянката. Каза, че Вангел бил сторил Преображение, последното - третото. После пак замълча. Туй мълчание беше друга порода, по-дива, то си беше за сам човек. Райна стана и тихо си тръгна.

В тетрадката се наредиха Радините думи.

ПРЕОБРАЖЕНИЕ

В живота си мъжът три пъти сторва Преображение. Първия път - като навърши седем години. Тогаз се смята, че момчето вече е достатъчно голямо и знае кое е добро и кое - лошо. Тогаз от баща си получава първия си нож. С тоя нож ще се пазят до края на дните си. Рано, преди изгрева, бащата води сина си на нивата. Земята требе да е родова, неговите хора да са я копали и жънали. То сега градските деца си нямат земя. Ама ако рече някой баща да научи син си как се

става мъж, все ще му намери колая. Ще го изведе някъде. Навън, на жива земя, дето да се чува как диша пръстта. Та оставя бащата сина си сам, застава далеч, да не го вижда момчето, но пази да не минават хора. Момчето требе да си се усеща само, да си изпита куража. Когато почне изгрева и сянката му се просне дълга зад него, с ръка на сърцето първо требе на глас да се заяви пред Слънцето. Изрича си ясно и високо името и къде му е коренът: „Аз съм Георги и съм българин!“ - казва. След туй вади ножа и си отрязва сянката - прокарва бразда в пръстта зад петите си. В тоз час момчето отрязва пъпната връв с майка си и става мъж!

Втория път мъжът прави Преображение, когато му се роди първа рожба - мъжка или женска. Тогаз отива на същото място сам, с оня нож - от баща му, дето е. Слънцето изгрява, сянката му пада дълга подир него и тоз мъж пак му се заявява кой е. И казва пред Слънцето, че го е избрала първа рожба и че пътят му вече ще е преплетен с нейния. После се зарича, че ако се наложи, ще си даде живота за нея! Дига ножа и пак си реже сянката. И от тоз изгрев пътят му не е сам път, а два пътя - преплетени.

Не всеки мъж стига до трето Преображение. Третото требе да го е заслужил. Тоз ден настъпва тогаз, когато е отчувал рожбите си, погрижил се е за бъднините им, дигнал е къща или чешма, оставил е с нещо дирята си. Ако няма рожби, да е стигнал до покой в сърцето. Тогаз иде време да се погрижи за неговата си душа, преди да се прибере в Светлото. По ранни зори облича нова бяла риза и отива на същото място, на родовата си нива, с татковия си нож. Някои го правят на гроба на баща си или дядо си. Слънцето изгрява и тоз път се гледат дълго, знаят се, радват си се. Като е готов, старецът вади ножа и си реже последната сянка. Оттука тръгва душата му да се прибира в Слънцето, към смъртта си. Настанало е време за дълбока оран, да си види Орендата. Какво си казват тогаз човекът и Слънцето, си е тяхна работа. После старецът се прибира у дома, съблича си бялата риза и я дава на жените да я приберат. Те знаят, че като си отиде от тоз свят, требе да го умият и да го положат в нея.

ВАНГЕЛ И РАДА

Лятото беше в разгара си. Райна слизаше от време на време в града, беше открила читалището. Там работеха две сърцати жени, на които Райниното появяване осмисли цялата служба. От години в читалището се ползваше само интернет клубът, четири стари компютъра, на които играеха дечурлигата. Имаше огромна библиотека. Книгите си приказваха тихичко и кротко чакаха някой да се сети за тях. Когато Райна влезе за първи път в сумрака, миризмата на стара хартия ѝ завъртя главата. Имаше толкова много книги и един-единствен слънчев лъч, който се процеждаше от малко прозорче под тавана. В светлика му прашинките рисуваха житни кръгове. Райна се завъртя с кръговете и за миг се изгуби... "Следвай дирята, винаги има нишан за нея. Времето оплита нишките си наоколо и всяка нишка отвежда нанякъде, дръпнеш ли я, нещо ще се опне и зазвъни. Където се пресуква нишката, винаги има нишан. Ако очите ти не виждат, затвори ги. Като ги отвориш пак, дръж първото, на което ти падне погледът. И не бързай... не бързай..." - редеше гласът на Магда в главата ѝ. Райна гледаше слънчевия лъч и тихо пристъпяше. Той полекичка се плъзгаше по книгите. Изведнъж грейна в червено. Подвързията светна като мак. Протегна ръка...

„Добра стига, Майсторе!“ - гласът на Райна се оплете в гласа на Времето. След четири часа госпожа Попниколова влезе да види къде пропадна момичето. Когато светна лампите, видя, че Райна е заспала върху една от книгите. Издърпа я внимателно и слезе на първия етаж.

- Росице, виж какво намерих горе! - припряно отвори вратата на канцеларията.

- Я, това не е ли онзи том, дето го търсихме толкова време!

- Е, намери се най-после! Господ я изпрати тази Райна!

Райна дълго говори с жените, ходеше всяка седмица, помагаше им да подредят книгите. А те им бяха благодарни, шумоляха, шепнеха и разказваха тайните си...

В къщата и по двора Рада шеташе подмладена и румена и всеки ден печеше нещо - я баница, я сладки. Вангел се прибираше вечер и носеше по една китка. Райна се навърташе на гости и старците ѝ се радваха. Една неделя Рада я помоли да ги закара до града - да идат на сладкарница. Не бяха слизали заедно от тридесет години. Облякоха чисти дрехи, Рада махна забрадката и тръгнаха. Като пристигнаха на площада, Вангел рече, че е горещо и да си ходят обратно, но старата тропна с крак. Вървяха, цъкаха и не можеха да познаят мястото. По едно време един възрастен човек се приближи.

- Добър ден, как сте, отдавна не съм ви виждал? Вие май вече не слизате до града...

- Извинете ме... не мога да се сетя - смути се Вангел.

- Михаил съм аз! Михаил Стоянов, на Иванка и Коста синът.

- А, Михаиле, очите ми не виждат вече! Вашите как са, в града ли

мса?

- Починаха рано и двамата...

- Съжалявам, не знаех!

- Няма нищо, гледам, вие и кака Рада сте си все заедно! А синът ви къде е, някъде по София ли?

- Ти кажи своята Стефанка как е? - смени темата Вангел. - Вие май от ученици си бяхте заедно, а? Дечица имате ли?

- На един чин седяхме и сега едно легло делим вече толкова години

- засмя се човекът. Имаме три деца, около нас са. Сега обаче трябва да тръгвам, че Стефана ми е поръчала едни дини от пазара. Обадете се някой път, елате ни на гости! Ние сме все там, на майка и татко в къщата - зад пощата. Всичко хубаво и поздрави на сина ви!

- А ти да поздравяш жена си, чу ли? Всичко хубаво, Михаиле! - човекът се отдалечи, а старците погледаха след него. Райна едва дочака Михаил да си тръгне и веднага ги попита къде е синът им. Сянка легна в очите на Рада - по чужбина избягал навремето, по Америка... Вече двацет години се обаждал само за Коледа. Бил им сърдит, че се разделили. Писали му сега, че са пак под един покрив, ама още нямали вест. Тъй и не се оженил, не ги дарил с внучета... Райна замълча, не посмя да ги пита повече. Седнаха в сладкарницата и си поръчаха по една торта, а Рада свенливо помоли и за парче баклава. Тортата не беше кой знае какво, но на старците очите им блестяха. Райна реши да ги остави малко сами, рече, че си има работа и отиде до читалището. Госпожа Попниколова я чакаше с една книжка и с един учебник по история.

- Намерих ги ей тук, можеш да прочетеш нещичко, но не е много. Много неща са изчезнали заради комунистите, заради руснаците, цялата политика тогава се върти около това славянство. Постарали са се така да го нагласят, че и децата в училище да учат за славянския ни произход. Добре са поработили да претопят истинската ни история, българщината да изчезне, но все пак... останало е нещо - старата учителка винаги се палеше много, а Райна беше добър ученик. - Навремето имаше един даскал, душата и очите му горяха. Беше още млад учител, като ме учеше мене на история. Друго беше от неговата уста. Разказваше ни други работи, не като в учебниците. Слушахме го като омагьосани. Той за първи път ни разказа, че България била велика сила... Че не била създадена 681 година, а преди хиляди години. Децата, като завършеха училище, от него не искаха да се делят и все го търсеха, после и техните си деца водеха при него. Един ден тръгна приказка, че другарят Илиев ходел по селата с някакви мъже и лекувал хората с магии. Комунистите го подгониха за подривна дейност и всякакви глупости. Стъжниха му живота, уволниха го и човекът се прибра на село. Това беше истински учител, Райно, няма вече такива... не го знам жив ли е тоя човек... Поприказваха още малко, но Райна трябваше да тръгва, нарами книгите

и се върна в сладкарницата. Дядо Вангел тъкмо припалваше цигара. Младата си поръча едно кафе и запали и тя, предложи и на Рада. Бабата попогледна мъжа си, пък си взе.

- Ти откога пропуши? - сепна се Вангел.

- Откак дойде тоз гявол на село. Донесе един локум, та като запали, едно хубаво замириса и... оттогаз - рече Рада.

- Че ти таз миризма не я търпеше, все ме гонеше повънка, че главата ти се въртяла от тая пущина - вдигна вежди Вангел.

- Баба Рада казваше, че миризмата ѝ напомня за тебе, затова все ми правеше компания - изтърси Райна. Вангел се покашля, извади една кърпа и си духна носа.

- Казах ти, че е гявол. И каквото ѝ е в главата, ѝ е на устата - рече Рада поруменияла. - Айде стига толкоз град, да си ходим на село, че кое време е! - надигнаха се полека.

- Дядо Геле, нещо искам все да те питам - престаши се Райна.

- Дълго ли е?

- Не, ама ми е важно.

- Кажи, да чуем тогаз туй краткото важно.

- Оренда какво е?

- Радо, ти ли си ѝ говорила? Що си ѝ рекла?

- Ами че тя по цял ден пита бре, Геле! Все си намира питане и тъй го увърта, че не мож да не ѝ отговориш. Да речем, споменала съм за Орендата, ама ей тъй, между другото...

- Дядо Геле, моля ти се, кажи ми! Никой нищо не знае. И в читалището ходих, там много малко ми казаха, искам да знам!

- Орендата е сила, Радо! Като дойдеш на тая земя, слънцето ти дава от своята си сила, да те пази и да те води по пътя.

- Да следваш пътя към светлината ли?

- Не! Пътят не е черга, просната пред тебе, че да го следваш. Пътя си го правиш сама. Една крачка сторваш - една крачка път, две крачки сторваш - две крачки ти е пътят, ако дадеш крачка назад - пътят се свива обратно. Колкото повече вървиш, толкоз по-дълъг ти е пътят. Път се прокарва само с ходене. Но ходенето не е само по къра, трябва да е и в ума, трябва и мисълта ти да върви, умът да е буден, да се храни Орендата.

- Дядо Геле, ти откъде ги знаеш тия работи?

- Няма значение откъде, знам ги, това е.

- Кажи ѝ бе, Геле! Хай кажи ѝ, какво толкоз, и за дружината ѝ кажи - намеси се Рада.

- Каква е тая дружина?

- Нищо! Баба ти Рада, като изяде една баклава, и от устата ѝ започва сироп да изтича.

- Кажи ѝ бе, Геле, тъй и тъй няма да миряса!

- Дружината ми беше русалийска, ватафин им бях, дълго е... не е за

сега приказка...

- Кога ще ми разкажеш, утре да дойда ли?

- Казах ти, не мирясва! - усмихваше се Рада, а очите на Вангел бяха тъмни, като нощно езеро на нова луна.

- Ела! На някой трябва да се разкаже. Щом искаш, ела! - рече.

- Утре идвам. Само това да те питам - ето тука в учебника пише, че хан Крум направил чаша от черепа на император Никифор и от нея изпил Орендата му.

- Дай да видя! - блеснаха очите на стареца. - Коя година е писано? Друго има ли обяснено? - Вангел прелистваше и погледът му гореше страниците. - Ново е, по мое време не пишеха такива работи.

- Видя ли?! А в скобите след Оренда пише: „Магична сила при прабългарите.“ Какво е това?

- И друго няма, тъй ли? Пак е нещо - усмихваше се Вангел. - Може пък да е дошло време да се каже пак истината, да знаят българите...

- Ти ми кажи сега на мене! - напираше Райна.

- Сила е Оренда. Голяма сила, Райно. Ей тука е събрана, горе, във върха на главата, и се движи по гръбнака, като огън тече. Затуй са правили и чашите, да я пият тая сила. Колкото по-могъщ е врагът ти, толкова по-голяма е Орендата му. И като умре, така са му я взимали - минавала е от един дух в друг тая сила.

- Дядо Геле, ти вярваш ли в това?

- Аз вярвам, че всеки е рожба на Бога. И всеки носи по нещо от Бога у себе си, по едно огънче. Старите са му викали Оренда, тъй са ми го рекли и на мене. Туй огънче не гасне никога, дорде е жив човекът.

При едни тлее - при други гори бурно, има хора цял живот не разбират за него - хабер си нямат. Но има и други, дето си знаят огъня и си го подклаждат, имат си огнище у себе си. Тия хора знаят как от тоя огън да направят три огънчета - на душата, духа и тялото, знаят, че единият огън ако изтлее, иде болест. Затова си чистят огнището редовно, издухvat пепелта от него и са здрави до края на дните си. Има

един мъжки обряд, Преобразяване се вика. - Райна вдигна очи към баба си Рада, а тя едва забележимо поклати глава. - Три пъти мъжът се преобразява в живота си, на третия път е най-важното преобразяване, тогаз остават само двамина - той и Орендата му - туй е преди последната му крачка по пътя. Тогаз умът трябва да е бистър, погледът остър и огнището да е почистено. Орендата е дълбоката оран, Райно - надълбоко влиза ралото, да обърне всичко, да се усети коренът, да замирише земята, пък да бликне оная сила и да си намери пътя към дома... Радо, какво има, бре? Да не ти стана лошо? Доживях да видя мойта Шекер Рада с неизядена баклава. Остаряваш! - сръчка Вангел жена си и магията кротичко изтече под масата. Старата и младата не се поглеждаха, посъбраха каквото имаше и Райна подкара обратно.

МАГИЯТА И СТАРИЯТ ЗАКОН

Сутринта Господ застана под прозореца на Райна. Когато младата жена се събуди и излезе на двора, го съгледа на портата.

- Какво? - изрепчи му се, а сърцето я сви и се озърна наоколо.

Козелът беше сам. Райна му обърна гръб и влезе в къщата. По портата се разнесе такъв трясък, че разлюля света. Райна изскочи на прозореца:

- Какво искаш, бе, къщата ли ще събаряш, звяр такъв! Я ме остави на мира и се махай! - викаше Райна, но не смееше да излезе. Господ се засили и шибна рогата си в портата. Къщата пак се разлюля. Райна тресна прозореца и слезе на двора. Козелът я зяпаше благо. Когато тръгна плахо към портата, добичето отстъпи и ѝ направи път. Двамата запристъпяха по пътеката - Господ напред и след него Райна. На вратата ги чакаше баба Магда с тава мекици.

- Ти го прати, нали? - тросна се Райна, а сърцето ѝ преливаше.

- И аз се радвам да те видя! - рече Магда. - Мекиците със сирене или със захар ги искаш?

- С онова сладко от смокини, дето го криеш на горния рафт в бюфета.

- Проклетия си ти, ама имаш остър поглед и езикът ти сече, може и да излезе нещо от тебе! - ухили се бабата.

Влязоха и Райна вдиша дълбоко. Миризмата на стари греди, турско кафе и хляб се стелеше пред краката ѝ. Тиктакането на стария часовник разбута с лакти миризмата и си направи място. Часовникът беше някак главен. Райна все имаше чувството, че часовникът не я изпуска от очи. Беше леко килнат в единия ъгъл. Веднъж, докато Магда беше на двора, Райна се качи на един стол и го изправи. Сега пак се беше килнал. Райна приседна на нейния край на миндерчето, а Магда прибута кафето към нея.

- Ще ми гледаш ли? - усмихна се Райна.

- Нали те гледам! Хубостница, дето и за хубавица може да мине, ако премрежа поглед.

- А в бъдещето можеш ли да виждаш? Знаеш ли я тази магия, да гледаш на кафе?

- Гледането, Райно, не го признавам аз. Грях е то. И да видя нещо, не е моя работа да го казвам.

- Грях ли? Цял свят е хукнал по врачки и баячки, пък ти - грях. И кое му е грешното?

- Ако сега ти река, че след седмица може да те блъсне нещо, какво ще направиш?

- Може ли? - стресна се Райна.

- Питам те, ако сега ти река да се пазиш, какво ще направиш?

- Ами ще се пазя. Няма да пътувам. Няма да ходя с колата до града.

- Тъй! Ами ако точно на това ходене, дето няма да отидеш, ти е писано да срещнеш някой? Някой важен, твой човек, дето да ти промени живота?

- Ами катастрофата?
- Питам те!
- Не знам... Какво ме питаш, дали ще избира да се блъсна, или да срещна някой?
- Да.
- Не искам да катастрофирам... може би ще остана...
- А аз казах ли къде ще е катастрофата и с какво?! Може утре Сабрието да я хванат дяволите, да препусне като алтава с каруцата и без да ще, да те бутне с нейната луда кранта.
- Тогава какво да правя? Има ли начин да се спре това? Да я няма катастрофата?
- Че какво толкоз! Не съм казала, че кой знае какво страшно ще става, само ще се стреснеш, това е.
- Е, така вече може и да тръгна за града. Щом там ще срещна някой важен...
- Ето, видиш ли? Ей туй прави гледането. Изкривява ти ума. Като ти кажа какво иде, почваш да го чакаш. И от чакането се изкривява и пътят. Почваш да правиш други стъпки, в друга посока. Не е добро туй, пречи!
- А не може ли да помага?
- Не! Всеки има урок за учене, Райно. Човекът сам трябва да избере дали да учи, или не. Катастрофата пак е урок. И болестта. И бездетието. Нещо имаш да свършиш, нещо трябва да се препати, да си мине по пътя. Като ти гледат и ти кажат кога иде бедата, само ще те побъркат. Умът ти ще се залута да дири начин да избяга и сам ще се оплете.
- Чакай малко! А Ванга? На толкова много хора е помогнала. Видяла е в бъдещето им, казала им е едни неща, лекувала е хора, даже такива бездетни... И тя ли е вършила грях?
- Магда се облегна назад и затвори очи. Мълчанието стори място на тиктакането. Проточи се, попровлачи крак, препъна се, пък приседна.
- Вангелия плати дан... тежък дан... - се търколиха думите из мълчанието.
- Познавала ли си я?
- Бяхме млади... много отдавна... Голяма дарба имаше тя и скъпо плати за нея... Сама избра.
- Кое?
- Да вижда в бъдното на хората и да им го казва. Плати с очите си. Това е старият закон. Има неща, дето струват скъпо. Ако речеш да помагаш на хората, въпреки тях плащаш! Туй само Господ може да го прави. Затуй Господ си взима дан.
- Какво значи: „Въпреки тях“? Нали и ти правиш наричане на бездетни? Не е ли същото?
- Помниш ли думите, дето ги редяхме трите на яловата, на Виолета?
- Помня! „Ако си научила ученето си, рожбата ти да те познае и да

слезе!“ Всичко помня! Записала съм го! - Магда пак замълча. Тиктакането и куките на Времето се надпреварваха в главата на Райна. Едно налице, едно наопаки... тик-так, тик-так...

- Ако си научила... това ли е? - продума Райна. - Ако си научила?

- Вангелия не искаше от тях да учат! Направо ги спасяваше. Правеше кукли на бездетните, въпреки че имаха да учат. Даваше име на нероденото, за да го викне... - гласът на Магда секна. - Избираше поне да са добри хора... добри по нейния аршин... и ги спасяваше. Един ден ѝ рекох, че не може тъй, че е против закона...

- Кой закон?

- Старият... За да вземеш - даваш. Ако си отиде нещо - друго идва. Ако дойде ново - нещо тебе да му стори място. Ако някой няма, не е дал достатъчно. Спречкахме се. „Магдо, толкоз мъка има по тоя свят!“ - викаше Вангя: „Поне нещо от нея ке махна...“ Пък аз ѝ думам, че мъката иде от хората, че хората не тебе да се спасяват, тебе да се поправят, па да си отиде и мъката им. Че тъй всичко отива на вятъра, пък те все по-лоши стават... Повече не я видях. Само насън... но си беше вече отишла. Дано да е в Светлото!

- Бабо Магде, а наричането?

- Какво за него? - сепна се старата и стана. Отиде до чешмата и пи вода. Плисна си на очите и пак седна.

- Като ходих в читалището, четох за баенето. Каква е разликата между баенето и наричането?

- Огромна. Баячката върши всичко сама, наречницата кара човека сам да си свърши работата. Вангя беше и баячка. Има едни думи, стари работливи думи, които се предават от род на род. Никой не помни откъде са тръгнали и кой първи ги е чул и рекъл. Тези думи се предават по кръв и не се менят никога. Има думи за лек от болест - за уплах, за любов, за всякакви работи. Те се баят по един начин. Независимо кой ги е поискал - мъжко, женско, старо, младо или мънечко. Баячката като ги рече, те си намират пролука откъде да влязат в човека и там, извътре сработват.

- Знаеш ли такива думи? Ще ми кажеш ли да чуя как звучат?

- Не! Пак не ме чуваш! Казах ти, че се предават по кръв, по някой път на смъртен одър, от баба - на щерка, пък тя - на внучка.

- И всяка жена от един род ли може да бае?

- Не всяка. Требе да има и дарба, душата ѝ да има дар, думите ѝ да хващат. То е като с магията, помниш ли? Баенето и то е магия. Ако нямаш душа за нея, думите изтичат под камъните и се връщат чак като срещнат нов майстор.

- Ти можеш ли да баеш?

- Леля ми баеше, на баща ми сестрата - Росана. Остана без деца, нямаше на кой да предаде думите. Била съм малка, когато ми ги даде в една тетрадка.

- Пазиш ли ги?

- Пазя ги, но не ги избрах и те не избраха мене. Аз съм избрала да наричам, то е по-тежката работа, ама е мойта. Наречницата няма готови думи, тя вика думите от душите на хората. Всяка душа си има думи, нейни си, само за нея. Номерът е тия думи да се викнат да излязат от човека, пък да бъдат речени.

- Затова ли ги питаш какво искат?

- Затуй. Първо тебе човекът да иска. Има хора, отдавна нищо не щат, като костенурки са - целите в коруба, не излизат навън от нея. Каквото има в корубата, туй е - добро, лошо, тяхно е, знаят си го - друго не щат. Ако ги хване мъка и болест, пак в корубата си ги гледат, на топличко, дорде изгният накрая. Тез хора не стават за наричане. За наричане тебе живец, въглен барем да тлее - да искат, да се надат на нещо, да искат да се обърне животът. Тогаз ги питам какво е туй, дето го искат. И иде другото трудно - не знаят. Знаят туй, дето не щат, а за харното очи нямат. И аз тебе да им помогна, да дръпна оттук-оттам, да раздухам въглените. Има едни хитреци - шикалкавят. „Искам здраве, викат, туй е най-важното!“ Тъй ли, я да видим сега ти от какво си болен? От нищо, вика, ама ей тъй и занапред да съм здрав! Ти жена имаш ли, питам го. Той ме гледа и като му стане едно криво. Нямам, вика. Дългове имаш ли? Имам доста, не мога и да ги връщам сега... - и му докривее още повече. А радост каква имаш през деня? Гледа ме човекът, а очите му празни. Разправам му, че здравето иде накрая, когато човек си има някой да се буди до него, когато на никой нищо не дължи, кога му е леко в душата. И започваме едно теглене. Дума по дума, мъка по мъка... Плевим. Махаме бурените на мъката, пък да видим отдолу нещо има ли, живец някакъв тлее ли? Пък да стигнем до най-сложното - да дадем име на радостта. И да ти кажа, бая рядко се случва таз радост да се вика „здраве“. Щото то и на болния все ще се окаже, че нещо преди туй му е окуцала радостта, че да се кютне болен.

- А нали все се казва: „Да сме живи и здрави!“. Защо се казва така?

- Глей сега, народът български е стар и мъдър, ама и доста празни приказки е рекъл! Живи и здрави са ми козите, от човека се очаква още... да дръпне малко... Живи сте всички, ей на, ясно е! Животът ще си отиде не когато ти му речеш!

А здравето какво? Здрав човек несподелен има ли? Може ли да е здрав някой, дето все го яде, че си ляга сам и душицата му е опустяла? А човек, удушен в дългове, здрав ли е? А такъв, дето цяла нощ не може да мигне, щото съвестта го яде? А човек, дето не може да прощава и се е вързал на възел целият, тоя как да е здрав? Ами оня, дето е стиснал устни и юмруци, крачи напред като бивол и човешината му е изтекла? А слепият за раните, дето е сторил, здраве ли ще му наречеш? Здравето е първо в главата и душата и после в тялото!

То като в църквата стана - рекли поповете, че свещи палиш или за

здраве, или за умрело! Друго важно не им дошло на акъла! - Райна се усмихна на един манастирски спомен...

- Ей тез добичета, дето ги паса, те да са ми живи и здрави, че ме хранят и мен, и цяло село! - не мирясваше бабата. - Ама човекът добитък ли е? Няма ли нужда той от обич, от добра дума, от остър ум или от достойнство? Не трябва ли свят да види, път да извърви, и от лошо и от добро да поплаче? Не му ли трябват род и земя, да се погрижи за тях, пък те за него? Ей одеве мина един младеж да ме пита за пътя, показвам му го, пък той на изпроводяк ми вика: „Жива и здрава да си!“. Тъй ли, викам му, я чакай да те питам аз тебе, ти що реши, че искам да съм жива, а? Ами ако ми стига вече тоз живот? Ако искам вече да си ходя? Аз от смърт се не плаша, виж, хората да ме забравят, ме е страх. Ами ако съм си свършила на тоз свят работата и съм с един крак в другия свят, а? А младежът седи, мига на парцали и не се сеща накъде да гледа, жал ми стана за него. Затуй вместо „Жива и здрава!“ на теб бих ти рекла: „Шарена и споделена да си!“. Животът ти като черга да се реди шарено - и в тъмно, и в светло, и в пъстро, че да си вкусила от всичко! И споделена да си! Че само в обич има и живот, и здраве!

В главата на Райна препускаха въпроси и умът ѝ едва ги догонваше. А Магда Богданова редеше думите така, сякаш отдавна чакаха да бъдат наредени за някого...

- И друга разлика има между баене и наричане. Нали си чувала как при баячките няма нужда да ходиш сам, може и друг да отиде. Я ризата да ти занесе, я снимка, я ключове някакви или нещо друго твое и баячката по тях си реди баенето. При наречницата не става тъй. Аз тебе да ти надзърна в очите, през тях виждам има ли живец в тебе, няма ли, колко ти е силата, обичта ти колко е, пък да мога да им хвана нишките да ги дръпна. Има и трето. Само ти можеш да поискаш - друг не може вместо тебе.

- Ами ако някой е затънал наистина? Все пак се случват много гадни неща. Човека може да го е сполетяло нещо, да е жертва на някакви обстоятелства. Тогава не може ли някой да се опита да го измъкне?

- Нищо никога не сполетява, Райно! Туй нещо хората много трудно го проумяват. Всичко се случва, щото си го повикал. Ако искаш спасение, пак ти тебе да го повикаш. Но пък има едни, дето им е удобно в блатото. Познават я калта там, топличка е, по-безопасна е. Такива цял живот имат душмани и все те са жертвен агнец. Ама то е, щото

такъв сам е избрал да е овца. Аз на овца не мога да помогна, тя си знае от време оно, че ще я водят на заколение и оттогаз си го чака. Аз на пътя към дръвника ѝ няма да се изправа. Той си е неин.

- Е, добре, де, ако някой е болен, не мога ли аз вместо него?

- Не може! Колко да е болен? Поне един телефон може да звънне, да му чуя гласа. Ако е пък толкоз на легло, да не може да мръдне, аз ще се

вдигна.

- А някой ако иска да наречеш негов приятел, дето го е закъсал, ама не вярва на тия работи?

- Че що съм му аз, като не вярва? Човек, като се разболе, решава да отиде на доктор, щото той може да му каже какво му е и да го излекува. Вдига се и отива при доктора, защото му вярва. Ако не му вярва и не ще да взима лекарства - не ходи. Не можеш да отидеш ти и да обясниш на тоз доктор оня човек къде и как му е болката, нали? Требе той да отиде, да го прегледат. И при мен е тъй. Или искат и идват сами, или не. Очи в очи и душа в душа требе да се преплетат, за да сработи нареченото. И всеки требе да си носи отговорността - и аз, и тоя, дето се е хванал на туй хоро.

- Добре, де, ако някой дойде, защото майка му е тежко болна и те помоли да я наречеш да оздравее, ще му откажеш ли?

- Ще го питам дали майка му го праща.

- Ако не го изпраща тя? Ако тя дори не иска да се лекува, а пък той я обича много?

- Обичта, Райно, не ти позволява да спасяваш някой, дето не ще да бъде спасен, дори и да е майчицата ти. Неин урок си е туй и само тя си избира да си го научи ли, или не. Човекът затуй не е добитък, на човека му е дадена воля - да избира сам. Има неща, дето са писани, не мож избяга от тях, има и други, дето са изпит - сам избираш да ги сториш ли или не. И болестта е изпит. Ами ако оная майка - болната - е решила да мре? Няма жив човек на света, дето да има право да я спира! И от обич не бива! От обич требе да я пусне!

- Не мога да го приема това.

- И други не могат.

- А леенето на куршум? Можеш ли да лееш куршум?

- Рекох ти, че за мен съм избрала друго. Баячките и леячките дават на хората туй, за което са отишли. При мен е друго. Общо взето, идат да им се карам.

- А знаеш ли някой, дето лее куршум, искам да видя как става.

- Питай Сабрие, тя ги знае тия, тя, ако реши, ще ти покаже.

- Толкова много неща има, които искам да видя, да опитам, че направо ми се пръска главата...

- Гледай само душата ти да се не пръсне! Не се лутай като невидела. Събери си акъла, надникни навътре в душата и виж коя ѝ е посоката, накъде я тегли. Помни, че човек не мож върви по няколко пътеки едновременно! Или тръгва по една, или все се криви, като види друга. Накрая се залутва и се върти в кръг. Хванеш ли пътека, дръж я докрай, да видиш къде ще те изведе. Пък тогаз хвани друга. Айде стига, че се застояхме. Знаеш ли колко работа се е събрала, дорде ми се правеше на сърдита?

- Ти ме изгони, не помниш ли? - кипна Райна

- Ето, видиш ли? А за какво те напъдих, разбра ли?
- Разбрах! - сведе очи младата. - Не ми се сърди... уча се.
- Не се сърдя. Само понякога чувам как тракат куките на Времето и как изтича нещо... И сега, като се появи ти, се отвориха едни неща за плетене...

- Бабо Магде, моля те да дойда утре, че сега имам среща и не мога. Ама утре съм тук от сутринта.

- И кого ще срещаш в махалата?
- При дядо Вангел отивам, да ми разкаже за дружината.
- Имаш дарба ти, влизаш на хората под лъжичката. Щом Геле е кандисал за русалиите да ти рече, признах те. Върви! И не се втурвай после да пишеш! Остави ги думите да отлежат, да се поутаят, па отгоре да изплува каймакът им. - Гласът ѝ стигна Райна, а тя вече бързаше по пътеката. Магда поостана да погледа подире ѝ.

- Шарена и споделена да си, Райно! - тихо я благослови. - Дано не посрамиш Оня, дето дъха си е дал душа да ти направи!

РУСАЛЯ

При Рада и Вангел успя да стигне къде обяд. Вангел тъкмо се беше прибрал, а в кухнята се стелеше една миризма на едни гозби - да ти се доплаче. Рада тъкмо слагаше масата за трима. Райна я поогледа, та рече.

- Тая рокля те прави по-слаба и ти отива на косата. И сините обеци са много хубави, не съм те виждала с тях.

- Ама е хубава така ти Рада, нали Райно? - изръмжа Вангел, а старата му хвърли поглед като стар въдичар.

- Айде първо да похапнем, пък после приказки - затрака с чиниите. - Супа топчета съм направила и мусака. И домати има от градината, лучец искаш ли? Пресен. Така ли ще го хрупаш, или да ти го нарежа? За Геле не го режа, той така обича, с целите пера. По-соленко ли обичаш, или как? Ей там е солта. Геле яде без сол и не турям много! - не млъкваше Рада и се суетеше около масата. Накрая тури китка здравец в една чаша и седна. - А наздраве и добре си ни дошла, Райно!

Дигнаха старците по една ракия, но младата поклати глава.

- Аз не пия!

- Хич?! - вдигна Рада вежди. - Или само по обед не щеш.

- Никак не пия, никога не съм пила, не ми е вкусно.

- И как разбра, като не си опитала?

- Е, опитвах като ученичка, ама не ми харесва!

- Леле, Геле, чу ли я? Казвах ти, че е гявол.

- Айде остави я! Като не пие - не пие! Какво си се захванала с туй пиене?

- Чудно ми е, изглежда да е луда глава, да ѝ се ненадяваш. И друго ми идва сега на акъла. Познавам още един гявол, дето не близва.

- Кой?

- Магда. Магда за ракия да не чуе. Че не дава и в къщата ѝ да влиза. Все вика, че главата ѝ трябвало да е бистра. Аз ѝ викам, пийни една чаша, че да ти се отпусне душата, а тя ме гледа страшно. Аз, вика, нямам нужда от тая пушина, за да се отпусна или да скоча да играя. Само тия със слабия ангел имали таквиз нужди. Абе не мож излезе на глава с Магда!

- Хапвай, Райно - подкани я Вангел. - Кака ти Рада от няколко дни не млъква, сякаш голямо приказване ѝ се е насъбрало, не ѝ бери гайлето.

- Ами, като е била толкова време самичка, сега нека да приказва - примляска сладко младата и изведнъж чу как притихна стаята. Рада беше навела глава, посегна и май обърса сълза с ръкава си. Вангел се присегна и взе ръката ѝ. Погали я. Пък я целуна.

- Недей... - изхриптя старата.

- Радо, нали знаеш, ти си ми сърцето! - рече Вангел.

- Къде ти е копчето? - измърмори Рада.

- Кое копче?

- На жилетката. Кокаленото. Все се късат тия копчета, а са от

старите, здрави са. Едно пак липсва, къде е?

- Ето го, прибрал съм го! - усмихна ѝ се Вангел и бръкна в джоба си. След туй свали жилетката и Рада я грабна. Стана, сложи по едно кафе и по един локум и се захвана да шие. Дойде ред на дружината. Райна извади тетрадката, че да не пропусне нещо.

- Не е за записване туй - поклати глава старият. - Не се хаби!

- Стига, де! И баба Магда не дава, сега и ти, нали се разбрахме да ми разкажеш, че и аз да разказвам после!

- Именно! Има едни народни работи, дето само така се предават. От уста на уста. И понякога, ако е добър разказвачът, туря нещо от себе си, попроменя нещо. Така и вярата остава жива. Живее от разказването. Всеки ѝ дава по капка кръв от своята кръв, с по една нова дума от неговата душа. Затуй и обредите ни, и обичаите ни са толкоз дългопаметни. Същината вътре остава винаги, туй, дето върши работа - останалото е приказка. Сега аз ще ти разкажа, пък ти ще преспиш с разказаното. Утре-другиден, като решиш, ще разкажеш ти. И ще видиш, че нещо ще ти избяга, ама друго ще дойде на негово място.

- А не е ли опасно така? Няма ли да го изкривя?

- Няма, Райно! Душата ти няма да даде, и коренът ти. Тез неща са със земята свързани, земята ги пази.

- Ама после ще ми дадеш да питам, нали?

- Ей туй е, още не е почнало, ама тя да си направи пазарлъка - обади се Рада от другия край. - Кротко, бре, ще вземеш да уплашиш приказката, преди да се е наредила!

- Знам, права си, ама... ще се науча - дръпна се Райна.

- Хабер си нямаш, чедо, колко неща има да учи главицата ти, че Господ те прати тебе тука... - тихичко рече Рада на копчето и никой не я чу.

А Вангел започна да реди за Русаля:

- Русалиите са пазачи на един от най-старите обреди за лекуване и за връщане на силата. Моят баща, Стоил, беше ватафин - така се нарича водачът. Аз съм му първа мъжка рожба, след мен има още двама и една сестра имаме - Стефана. Та от баща ми аз приех да бъда ватафин, че се предава по наследство и първородство. Дружината ни беше от 7 мъже.

- Само мъже ли бяхте, жени защо не е имало?

- Защото русалийството не е женска работа, само мъже могат да я изкарат от човека болестта и чернилката.

- Това са онези мъже, които ходят с едни тояги и чанове да гонят злото, нали?

- Такива има много - кукери, сурвакари, калошари, много, но русалиите са друго нещо. Русалиите са лечители, които получават правото и силата да лекуват само една седмица в годината, преди Еньовден. Бях на 12 години, когато баща ми почна да ме учи. Ходех през деня в школото, а вечер той ми показваше кое какво е и къде му е

ключът. Само ватафинът знае специалните билки, заръци, наричания и тайната на знамето. Само той избира русалиите и ги оглашава! На него се подчиняват малките и големите сили. В полунощ, преди русалската седмица, русалиите се събират в двора на ватафина. Тогава той извършва тайнството и им дава Силата! Тази нощ русалиите се обръщат в една обща, мъжка душа. Няма право да говорят и да се делят една седмица, за да не нарушат светостта и целостта ѝ. Седем дни русалиите обикалят и лекуват болестите - епилепсия, шизофрения, панически пристъпи и всичко, което народът нарича с общото име „лудост“.

- Чакай, не ми каза тайнството какво е, как така „ватафинът им дава силата“?

- Това не мога да ти река, това знае само ватафинът, а и не е за женски уши приказка.

- Добре, а другите? Те как стават русалии?

- След тежък изпит, оглашение и посвещение. Тези три стъпки се вървят около година. Русалийството се предава по наследство, но има и задължителни условия - мъжът трябва да е харен човек, да се поддава на внушение, да може да пази тайна, да е абсолютно здрав и особено издръжлив! Русалия можеш да бъдеш дотогава, дордето не те напуснат силите и не можеш да изпълняваш обреда и ръченика. Изпитът за издръжливост трае няколко седмици пред ватафина, а другите разпитват из селото що за човек е новият. Ако го изберат, той трябва да пости и да мълчи една седмица. След това ватафинът го оглашава с наречена и наложена със специални билки вода. Следва посвещаване. Избира му се наставник, който го обучава в лечебното тайнство - билките, тайните и ръченика. Събират се всички и той полага клетва пред Знамето на русалиите и Тоягата. Целува ръка на всеки от старите и поема тоягата си. Помня, имаше едно момче, Димчо - голям веселяк и много силен в краката. Баща му беше русалия, ама се спомина изневиделица на лозето си. Взехме го Димчо да го учим при нас. Цяло село го обичаше, на всички помагаше, де каквото имаше да се поправи и пренесе, Димчо викаха. И много як беше, и много чевръст. Никой не играеше флоричиката като него. Туй е нашият ръченик. Но му беше акълът слаб. И като дойде ред да седне и да учи билките, закъса го. Как ли не му помагах, не става. А най-тежкото дойде, като трябваше да мълчи. Ей, мъка! Викам му, Димчо, за да я изчистим тая глава, ще трябва мълчание, сине. Да изтекат всичките думи от нея, че да си чист, като срещнеш хорската мъка. Да има къде да я сложиш и място да я избелиш. А той ме гледа ококорен и вика: „Чичо Геле, ами то, като млъкна, хората как ще разберат какво ми е? Ами ако вода ми се допие?“. Ще отидеш и ще си вземеш, казвам му. „Ами ако някой ме пита нещо?“ Ще те турим на място, дето никой да не идва да те пита, казвам му. „Ами ако на мен ми дойде зор да река нещо?“ Ще стиснеш зъби, Димчо, и ще накараш тоз зор да почака, му казвам. Нали русалия ще ставаш, там

чуждият зор е важен, не твоят. И като седна Димчо да мълчи и да пости в нашия двор, като стисна очи и зъби, като впи пръсти в тая земя, като се изопнаха едни жили - като на война го взе туй мълчание. И не издържа. Другаде му беше силата на момчето, не в душата и в главата.

- И не го ли взехте в дружината?

- Не. После Димчо отиде на бащиния си гроб да зарови на баща си тоягата. Много плака туй голямо момче. Докривя ми за него, ама всеки трябва да си знае мястото, Райно, че иначе може някой да пострада. Сега да ти река за инструментите. Всеки русалия си има негова си тояга, която се предава поколения наред и има магична сила. В горния ѝ край ватафинът е провъртял гнездо за билки и го е запечатал с восък. Долният край е с остър метален връх, за да може да се забива в земята и да стои тоягата като човек - права. Всички тояги стоят у ватафина и се раздават от него само на русалска неделя. Тоягата се наследява през двайсетина години, може и по-малко, може и повече. Когато пресъхне или загние - погребва се с последния си стопанин.

- Твоята тояга къде е, може ли да я видя?

- Мойта тояга я пази Младен - свирачът ни.

- Какво е свирач, на какво свири?

- Три обредни инструмента има в българските тайнства и те се редят така: на първо място кавалът, после идва гайдата и накрая - тъпанът. Кавалът е на почетното място, защото казват, че в него направо влиза дъхът на Бога. Затова свирачът на русалиите е кавалджия. Мелодията, която се свири, е единствена и ясна както при нестинарите и също се предава по наследство. Свирачът е голям майстор, може да е част от русалийската дружина до гроба си и е на почит като ватафина. И знаме си имаме - никой не може да го докосва освен мен, ватафина. Дори под сянката му не се стои, защото силата му събаря. Знамето е от бял лен, нашето го тъка моята майка Гергина за баща ми, кога го сторили ватафин. Аз го наследих и него. В четирите му края се слагат билки. Когато се изнася знамето, всички коленичат.

- Знамето и то ли е при Младен?

- Да.

- Защо не е при тебе?

- Защото аз ще си отида преди него.

- Откъде разбра? - Райна го погледна.

- Трай и слушай! - плесна я през устата гласът на Рада.

А Вангел кротко продължи.

- Лекуването се случва през един особен ръченик, който се играе около болния. Ей така, на кръгове, на кръгове се върти, като тирбушон. Това е много труден и изморителен ръченик, който може да продължи и шест часа. Учи се дълго и човек дълго си упражнява краката за него.

- Ще ми го покажеш ли?

- Ела, да излезем на двора, ще ти го покажа, другаде няма да го

видиш!

- Геле, само една минута! - викна подире му Рада.

Когато Вангел полетя в тишината на двора, на Райна ѝ се стори, че сънува. Дори не разбираше как е възможно някой да се движи така... Кавалът беше в главата му, друг не го чуваше. Старият не стъпваше на земята, краката му препускаха толкова бързо, че Райна не ги различаваше. И някак се носеше в една равнина, не подскачаше. Раменете му пореха въздуха, а краката му рисуваха огнени кръгове. Тя не познаваше този човек. Този беше млад и по-висок, и косата му беше тъмна и по-дълга... и в двора стана по-топло. Райна усети, че се изпотява. После дъхът му изсвистя в ухото на жената и спря. Очите му горяха и прогаряха дупки. Вангел пи много вода. Рада ръсна малко сол на дланта му, той я облиза и пак пи, пък поприседна. После приказката потече отново.

- По време на тоз ръченик болният лежи в средата, на земята. Извън кръга има купичка с оцет и накуснати билки в нея. Ватафинът и той е извън кръга и късо нарежда как да пристъпват русалиите. Той избира мига, когато тоягите се забиват в земята, за да пият сила от нея. Когато се засилят стъпките и зафъркат мъжете, ватафинът влиза вътре и избира този русалия, който е най-близо стигнал до Силата. Дава му да пие от билките и му надниква в очите, за да му види душата дали е готова. Тогава ватафинът примамва болестта от болния и я вкарва в него - в силния. В този миг болникът скача, разкъсва ръченика и побягва. А ватафинът и другите започват да вадят болестта от другаря си. Та целта е болестта да бъде прилъгана, за да отиде в по-силен и здрав човек, който да я пребори. Това е. Затова е нужно русалиите да бъдат съвсем здрави в душата и главата и много жиливи!

- И как я вадят болестта от него?

- Наша си работа.

- Моля те, кажи ми, няма да го записвам това!

- Ако отидеш при един хирург и го питаш как оперира тумор, ще ти каже, че за това е учил години. И при мен е тъй. Докторът работи с тялото на човека и преди това му изучава анатомията. Аз работя с душата. И съм се учил как е направена, къде е вързана, как се прекръшва и как да я събера. Има души разкъсани, има пречупени, има и разпилени. И за всяка от тях мъки има различен лек. Не ме питай за тия работи.

- Дядо Геле, има ли ги още русалиите? Твоята дружина къде е?

- Няма я! Двама си отидоха на оня свят, единият не остави син, а на другия синовете не бяха за тая работа.

- А другите петима?

- Трима заминаха по чужбина да си търсят късмета, не ги виня - потъмняха очите на Вангел. - А другите отидоха в София. Наоколо вече няма дружини... няма ги ония мъже! - присегна се и запали цигара.

- А твоят син? Той знае ли... за тези работи?
- Знае. Бях започнал да го уча и него. Имаше дарба той... Замина, далече е... и за него не питай.
- И сега? Други дали има, на други места в България сигурно са останали?
- Съмнявам се, Райно. Други времена са сега.
- И какво? Ще изчезне ли?
- Никога нищо не изчезва! Животът е кръг. Всичко се повтаря и от всичко има нужда, когато му е време.
- Баба Магда ми беше казала, че думите изтичат между камъните, когато не са нужни, и чакат да се появи нов майстор.
- Право ти е казала. Ще дойде ден, в който хората ще си чуят пак земята, тя ще ги повика. Тогаз ще дойдат нови русалии и друг ватафин ще ги поведе. Земята ще му каже как...

Източи се още Време. Закръжи около планината, набра скорост, завъртя се над селото и кацна в двора на Райна. А там мъжката и женската сила се окъпах, погледаха се една друга и всяка си застана на нейното място. Докато Времето плетеше при портата нови терлици за женската сила, Райна изписа две тетрадки. Гайдата сутрин беше утихнала, но по един изгрев пак я събуди. Думите бръмнаха около главата ѝ като пчели и я вдигнаха от леглото. Скокна и отвори тетрадката.

ЖЕНСКАТА СИЛА

Собрали се триста момци да се надхвърлят.

Всеки грабнал по камик и с всичките сили го запокитил.

Дорде заник-слънце да дойде, все тежки камъне хвърляле
и все не найдале първенецът.

Току някой най-силно да хвърли, друг юнак го предварвал.

Изгреяла месечина - ясна, медна, препълнена.

А на поляна излезнала бяла Рада, наречница.

- Добра стига, юнаци, на таз самодивска поляна.

Що са ви тез камъне, тъй надалече нахвърляне?

- Радо ле, бела девойко,

не ти требе да знаеш наште си работи, мъжките.

Нашта сила, Радо ле, не ти требе да питаш!

- А що ви е сила, юнаци,

кога си немате работа и с нея камъне метате?

- Радо ле, бела девойко,

не ти е тука мястото, на таз мъжка поляна!

По ни се чини, Радо ле,

дома да си отидеш, дечица да си отчуваш!

Пристъпила тогаз Рада наред дружината, мъжката.

Черни си плитки разплела, бели ръкави засукала,

па се навела Рада, и тя камик повдигнала.

Тих вятър повеял. Сова изпискала нейде.

Месецът по-силно засветил, а Рада тихом продумала.

„На таз мъжка поляна

кладенче да бъде отворено!

И дорде тоз камик положи,

реченото да бъде сторено!“

Ръце си вдигнала Рада, момците дъх притаили

и дорде се юнаци озърнат, камикът кротко положила.

И там, наред мъжка поляна, наред сила мъжка юначна,

кладенец бликнал в тревата, изпод камика Радин в земята.

Усмехнала се тогаз Рада, плитки си черни заплела,

бели ръкави си спуснала, па се обърнала да си ходи.

- Що е чудо станало? - завикали юнаци след нея.

- Де сте чудо видели? - през рамо ги стрелнала Рада.

- Не е чудо кладенецът - продумал им вятърът тихо. - А женската
дума наречена!

Наречена и с камик положена!

ВОЛЯТА И СЪДБАТА

През ден, през два Райна се отбиваше при Вангел. Една сутрин, като се качиха горе на поляната, Вангел ѝ подаде косата. Рече ѝ, че човек, дето все за българското иска да знае и му е милно, трябва да има сила да държи коса. И я научи. Райна се учеше бързо. Косата звънтеше и пееше по тревата, а тя припяваше с нейната песен.

- Ти на вашто село коса не си ли виждала? - подхвана я Вангел.

- Аз нямам село! Нашите са все граждани. На майка роднините са от Русе, а татковите даже не са българи - италианци са.

- Да ти се неначуди човек, все едно цял живот на село си расла!

- Ако някой преди половин година ми беше казал, че ще зарежа Италия и ще се озова тука, в тази махала, изобщо нямаше да му повярвам! Не знам... може пък така да е писано... добре ми е тука...

- Къде да е писано?

- Не знам. Там някъде, като съм се раждала... може съдбата ми да е такава.

- Не вярваш ли, че ти си избрала да дойдеш?

- Избрах, нали аз реших да си тръгна... но това, което се случи, е някак... много различно... Сякаш нещо ме водеше.

- Знаеш ли, че когато душата слезе отново и си се върже към корена, получава и един дар, най-големия - Волята. Понеже човекът има бая да учи, затова му се дава и тя - да избира кой урок да научи, кой - не, кой път да поеме, от кой да се уплаши. Има едни неща, дето са писани, така е. Те винаги идват. Заложени са отпреди. В тях е ключът за това, дето трябва този път да научиш. Нещо си се провалил преди. Или пък голяма добрина си сторил. Та сега или ще те предизвика, или ще те дари. Но волята е тази, която ти държи очите отворени или здраво стиснати. Ако няхаме воля, нямаше животът ни да има смисъл. А душата се развива, върви напред. Волята я тика.

- Значи не всичко е карма, така ли?

- Кармата е съдбата, Райно...

- Да, знам! Говорихме с баба Магда...

- А съдбата я плетеш на всяка крачка. Каквото си оплела днес, това ще облечеш утре. И с твоите кълбета прежда ще се върнеш отново на тоя свят, като му дойде времето.

- Мислих си много за кармата напоследък...

- Стига с тая карма! Нали си българка, български говори!

- Стига, де, признай, че не е същото! Съдбата не е съвсем като кармата!

- И откъде ти хрумна?

- В съдбата има съдене, а съденето не е хубаво. В кармата няма съдене, има само последствия. Нали не е хубаво да съдиш хората?!

- Я чакай, да сложим малко ред в тая работа. В съденето няма нищо лошо, Райно. Човекът отсъжда всеки ден. Решава кое е правилно и

неправилно, кое е добро и кое - лошо. Затова хората са създали и съдилището - за да им пази правата и свободата. Ти можеш ли да си представиш свят, в който никой не отсъжда?

- Казват, че ако спрем да се съдим един друг, светът щял да стане по-добър.

- И кой го казва?

- Едно философско учение...

- И религията! Това е част от големите ѝ хитрини. Никой никого да не съди. Само религията има право да съди. И нейният Бог. Или някои от тези, новите учения - дето твърдят, че всеки трябвало да приема другия. Ама дали си дават сметка, че църквата го е измислила преди тях онова: „Обърни и другата буза“. Не, Райно! На това му се казва бягство от отговорност. Има хора на тоя свят, които не трябва да приемаш, защото са лоши хора.

- Кой решава дали са лоши?

- Ти. С твоята мярка, с твоята съвест. И само ти поемаш отговорността. Нима ще отсъдиш в полза на онзи, който те наранява? Или който съсипва семейството ти? Или народа ти? Ще приемеш ли такъв човек?

- Но точно така стават войните!

- Да. Защото едни хора имат съвест, а други - не. Защото има хора, които ги е страх да носят отговорност и да отсъждат и са се превърнали в добитък, в стадо. И други, които дебнат стадото, защото им е лесна плячка. Защото има хора, които водят битки, за да имат. Но трябват и други, които водят битки, за да бъдат.

- Законите на кармата са си много сложно нещо...

- Казах ти, стига с тая карма, като пиявица се е впила тая дума в ума ти!

- Стига, де, голяма работа, всички говорят така, нали се разбираме...

- Я седни тука малко, да ти кажа колко е голяма тая работа! - изведнъж гръмна гласът на Вангел и Райна се сепна.

БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК

- Бях даскал толкоз години и най ме болеше да чувам как погубват езика ни. Толкоз стар и мъдър език...

- Чакай, учител ли си бил? - подскочи Райна. - По какво?

- По история и по български... Отдавна е било, минало е...

- Колко време си бил учител?

- Много... цял живот... после спрях.

- Пенсионираха ли те?

- Не! Спряха ме комунистите... Не им харесвах учебниците и разказвах на децата други работи, нашите си, старите работи... дето се помнят от едно време. Погнаха ме, някой им беше рекъл и за дружината... Заплашиха ме. И на така ти Рада посегнах, нищо, че вече не бяхме под един покрив. Оттогаз хванах гората и останах да си говоря с добитъка.

- Дядо Геле, на теб как ти е фамилията?

- Илиев. Що за въпрос?

- Нищо. Питам си - разтуптя се сърцето на Райна.

- Все питаш ти, ама е ред и да чуваш. И сега ще го спреш туй питане и ще ме чуеш внимателно какво ще ти река. Ще ти река за езика. За българския език. И колко е важно да се говори. А за теб, Райно, е особено важно.

- Защо пък за мен?

- Сама ще намериш отговор. И ти казвам, че ще дойде ден, когато покой няма да даваш на хората, че не си говорят езика.

- Аз?!

- Точно ти.

- Аз и сега си говоря езика - замисли се Райна.

- Не го говориш. И ти си като тия, дето го забравиха. Започнаха децата да се прехласват по чужди думи и да ги тъпчат в устата и по джобовите си. Разбрали-недоразбрали кое какво значи - нали е вносно, ползваме го. Напоследък, като пусне Рада телевизора, сякаш не говорят моя език. Защо не харесваме нашия си език? Защо не ни стига? Как така един от най-старите езици се оказа толкова беден и недостатъчен, че почти във всяко изречение вече се е наместила чужда дума? Всички се подиграват на циганите, които говорят техния език, пришивайки и по някоя българска дума, и то неграмотно. А самите българи как говорят? И те като циганите. Половината изречение на някакъв изкривен английски, другата половина на български. Какво ли би казал някой англичанин, ако ги чуе?

- Е, не си прав, дядо Геле, друго време е, в друг свят живеем, сега има компютри, информация отвсякъде, езикът се развива, обогатява се...

- Ще ти река нещо за богатството на езика. Ако в един език липсва дума за нещо, нека дойде отнякъде, добре дошла е, има нужда от нея. Но ако думата си я има, а ти ползваш чужда и дори не се сещаш коя ти е

родната - това не е обогатяване, а обедняване, Райно. Искаш ли да опитаме, че да ме разбереш лесно? Знае старият даскал и модерни думи. Я ми кажи на български как се вика „партньор“? - Райна се ококори.

- Партньор?! Ами партньорът си е партньор... ох, не мога сега да се сетя... Мъжът ми е мой партньор! - викна тържествувашо. - Ти и баба Рада сте партньори!

- Не ти казвам да ми го обясняваш, а да ми кажеш думата на български, можеш ли? - не я изпускаше Вангел.

- Чакай, ще се сетя... Спътник... Сродна душа... либе... - нещо ѝ трепна извътре.

- Боднаха ли те думите? Хубави са си нашите, нали?

- Хубави са! Питай ме пак!

- Талант как е?

- Дарба!

- Хубаво. А какво е концентриран?

- Концентриран - внимателен не е ли?

- Не е!

- Такъв, който... е събран в едно нещо.

- Съсредоточен му се вика на това. Чуваш ли каква умна дума е? Съсредоточен.

- Не бях се замисляла, питай още.

- Имам няколко любими. Креативен какво е?

- Ами такъв, който измисля, умен...

- Творец, Райно! Който твори. А информация на български как ще рече?

- Е, тук ме разби, информацията си е информация... чакай... знание! - обяви тържествувашо.

- Нищо подобно! Телевизията и компютърът те информират, така ли е? Там знание няма. Те само те уведомяват за нещо. Дават ти сведения къде какво се случва и това е! Ако искаш да придобиеш знание, учиш, ходиш на училище, четеш... не се просто уведомяваш. За жалост, на света вече му стига да е уведомен, не - да знае.

- Харесва ми това с думите, искам още!

- Комуникация какво е?

- Да си говорят хората...

- Така, де, баба и внуче, като си говорят, какво правят?

- Общуват... нали?

- Ето я друга мъдра дума. Общение има, приобщаване, общност, нещо общо и заедно се случва, затова е общуване. А хармония как е?

- Баланс!

- На български питам как е!

- Равновесие...

- Можело значи. А характер как е?

- Характер ли? Че това не е ли българска дума?

- Не.

- Не знам... Нали все казваме - добър характер, лош характер, този е с тежък характер, според характера на човека...

- Ето ти добър пример как една чужда дума е толкова як плевел в нашия език, че вече няма изкореняване. А нашата си дума е далеч по-кратка, удобна и звучна.

- И как е характер на български?

- Нрав.

- Всъщност я знам тази дума. Хубава е...

- Повечето хора я знаят. Те и баба знаят, че са имали, ама не я помнят. Традиция как е?

- Традицията си е традиция! Пълно е с книги за български фолклорни традиции.

- От това най ме боли, Райно! Такива книги трябва да са хранилища, убежища да са на народната памет. А в такова заглавие само думата „български“ е наша. Традиция значи „предание“, нещо предавано от уста на уста, прескочило векове. А фолклорът какво е?

- Не знам вече... Криво ми е да те слушам...

- Ще слушаш! Дано разбереш докъде я докарахме, фолклорът е народната памет, може да се рече и „народност“. Това са ни народните песни, народните приказки, народните хора, народните обичаи... И баш на тая памет българите изгубиха българското име и му туриха ново - фолклор... Още да питам ли?

- Питай.

- Енергия как е?

- Сила! - усмихна се Райна.

- Браво, Райно, има хляб в тебе! Има надежда!

- Е, да, ама не звучи същото, не е съвсем като енергия.

- Нима?! Чакай да те питам още нещо. Напоследък много говорят за „негативни енергии“, много е модерно. На български как е?

- Шегуваш се!

- Никак! Питам те, как е? Какво правят някои кукери, като обикалят и дрънчат с хлопки и чанове?

- Гонят злите сили... - тихичко рече Райна.

- И къде са тези зли сили?

- Навсякъде. По къщите, по хората, в мислите им.. в думите им...

- Та как, викаш, било „негативни енергии“ на български?

- Зли сили... не е възможно...

- Такааа. Това е стар народ, Райно. И езикът му е стар. И няма как в един стар език да няма думи с насъщно и изначално значение. Важни са тези думи - те седят в основата на една памет. Там е изворът, откъдето идат приказките, преданията и обичаите на един народ. Откъдето иде истината за неговата история. Стари думи - от старо злато, с голяма сила в тях. Да ти кажа и за хората, дето твърдят, че не било на

български същото. Та те дори не си познават езика! Питай ги такива хора, както аз те питах сега тебе, кое как е на български. Няма да ти рекат, ще ти се ядосат. Но не от друго, а от безсилие, защото не знаят.

Я се опитай да си представиш езика като една песен. Звучите в нея играят по техен си начин и създават тяхна си музика. Знаеш, че не може една песен да бъде преведена дословно на чужд език. Думите могат да имат съвсем еднакъв смисъл, но играта на звучите ще се препъне. Ще се препъне равновесието. Новите думи ще тежат по друг начин, друго ще им е хорото на тях. И ще вземат да я килнат песента. Просто думите на всеки език звучат различно. Защо ли? Защото всеки народ си има негова памет и нрав и различно се е движил напред. Ама да се върнем сега на нашата песен. Опитай се да заместиш в „Хубава си, моя горо!“ десет думи с английски със същото значение. Или поне пет. Или дори само една. Веднага ще прозвучи фалшиво, нали? Нещо ще се изкриви. Ще приспи ли някой детето си с такава песен? Магда ти е рекла, че човекът има корен - онова нещо,

което е памет на род и народ. И че в него е силата ни, волята ни за живот. Родният език, на който като деца проговаряме, е неразделна част от този корен. Той е жив! Какво му се случва, ако го мърсим постоянно? Или ако просто го пренебрегваме... Обичта и омразата са две страни на отношението, така ли е? Знаеш как работи тази сила, нали? Ако обичаш един човек, той си е добре около тебе, има си нужда от тебе, търси те. Ако го мразиш - той боледува и гледа да се махне от тебе, далече да е, да не го заразиш с лошотия. Но ако спреш да го забелязваш или го забравиш, може да умре! Защото забравата е липса на всякакво отношение. Тогава човекът остава непотребен. И заличава... Така е и с езика. Има хора, които го обичат, ползват го и се грижат за него. Има други, които не го долюбват, смятат го за беден и грозен. Но има трети, за които е непотребен и стар. И не си служат с него, не го и познават. Те са най-страшните и най-опасните! Защото не го правят от омраза, а от незнание. Който не знае, няма отношение. Когато не познаваш някой достатъчно, как да го обичаш и да се грижиш за него? Той ти е непотребен, нямаш нужда от него в твоя свят... И точно така умира един език. От забравата и от незнание! - нещо трепна в гласа на Вангел, той се изправи и хвана косата. Вятърът развя бялата му коса и се втурна да му помага. Косеше старият даскал и пристъпяше равно и тежко, сякаш косеше безхаберието на тоя народ. Свистеше косата в ръцете му и от нея се сипеха мълнии. Изведнъж слънцето блесна в острието и опари очите на Райна. За миг ѝ се стори, че го видя там - на пасището, с бялата риза и ножа... Стисна очи, а в главата ѝ се записа още една истина, дето трябваше да се опази.

А истините чет нямаха. Не спираха да прииждат, да я викат и да си търсят думите...

СТАРАТА ВЯРА

- Дядо Геле, какво е старата вяра? Все за стара вяра говорите тука, за стария закон. В какво са вярвали българите?

- Старата вяра е родова. Както и държавата ни е била родова. Много има изписано за това, можеш да прочетеш. Някога българинът се е клел в кръв и е целувал земята. Те са му били най-важни, знаел е, че в тях му е силата.

- А това откъде е знаел?

- Винаги се е знаело. И в учебниците по история го пише. В училище не си ли учила?

- Учила съм, но тук някак по друг начин го говорите.

- Защото не го говорим! Така живеем. И не сме само ние - много са така. Но обикновено са все хора по селата. Не защото някой ги е учил, а защото така са закърмени и новото не ги е прегазило. Знам какво те вълнува и как думичката „магия“ си намери място в главата ти, откакто си тука. Магда и Рада добре се погрижиха да ти завъртят главата, а? - разсмя се Вангел, а на Райна ѝ пламнаха ушите. - В България нали знаеш колко много вещи хора има - баят, наричат, бабуват, куршум леят, билки берат, отвари приготвят... И народът все се реди на опашка при дарените с тази дарба. Разбира се, че не всеки вярва на това, разбира се, че и много шарлатани се навъдиха, човештина е. Но тези, със същинската дарба, виреят близо до земята - в град не виреят.

Ето я баба ти Магда! Ако я питаш кога е родена, ще ти каже - по жътва. От малка знае часът колко е само като вдигне глава. Земята я храни и тя ѝ е благодарна. Грижат се една за друга, чуват се. Нея ако я отделиш от земята, загива. Затова работи с корена на хората. Чува го, говори му, успява да стигне до него, да го подръпне, да го полее и да го съживи. И другите са така. Всички са пръст от земята, знаят го и не се делят от нея. Повечето не си и задават този въпрос, инстинктите им не ги пускат да са далече. Има хора, които си мислят, че тези по селата, които правят „магии“, са прости хора. За тях умът се измерва с телевизор, кола, компютър и градски удобства. Казват му развитие, еволюция. Но дарбата да се провижда в човешката душа не ходи по „развитите“, не може да пробие тя тенекията на градския похлупак. Тя търси корена. А жив корен се среща само на жива земя. У хора, дето не се делят от земята - сеят я, жънат я, плевят я, знаят ѝ миризмата.

Та, да се върна на старата родова вяра, че се отплеснах. Навремето, когато бях даскал в града, имаше нещо, което не ми даваше мира. Търсих и в другите езици, говорих с хора, които ги знаят. Имаше една професорка по латински, беше на гости дошла, и с нея говорих. Знаеш ли, че от думите на един език, можеш да разбереш много за историята на народа, който го говори? Та ме хваща мен един ден прозрението, че в нашия език, понятията за принадлежност на човека все са с корен „род“. И се оказа точно така. Родина, народ, роден край, роден език,

народност, родство, роднина, родител, родилка, родословие, родоначалник, родолюбец, рожба. В другите езици не е така. И те си имат тези думи, но не са с този корен.

При нас най-тежко е било да си безродник, изоставен, да се е отказал родът ти от теб - или ти от него. На такъв човек се е гледало като на прокажен. А най-страшен е родоотстъпникът - предател, изменил на родовата си вяра и принадлежност.

Знаеш ли кого са наричали така? Борис Покръстителя. Когато решил, че българите трябва да приемат християнството, собствените му боили са се изправили срещу него и са го обявили за родоотстъпник. И той ги е изтребил до крак. И тях, и родовете им.

Имаме и една друга, много стара дума, която означава принадлежност към определена земя - кореняк. Човек, на който в тази земя му е коренът. Във всички езици има такава дума, но само българската съдържа понятието „корен“. Само ние казваме коренно население, коренна вяра, имаме и израз „няма да хване корен“, който означава, че някой няма да се приспособи, няма да му е добре на това място. Или „плитък му е коренът“ - значи нефелен е, болен, няма да го бъде... Или обратното - „як корен има той, не бери грижа!“ - значи ще го бъде. И клетва имаме българите: „Да ти изсъхне коренът и семката!“ - много е страшно това, целият род се проклина по този начин.

Имам едни стари речници, в тях срещу думата „корен“ пише - род, сой, потекло. А срещу думата „вяра“ пише „кръв“. Затова ти казвам, че вярата на българина е родова. Знаел е той, че силата му е в рода, корена и земята. И се е клел в кръв и земя.

Райна го слушаше и не дишаше. Времето шеташе в главата ѝ - подреждаше и премиташе. Вдигаше разни ненужни неща, тъпчеше ги в чували и ги изхвърляше. След туй взимаше други, прясно пристигнали, и ги подреждаше по измитите рафтове. Трети препираше, поизглаждаше и връщаше при новите. Дръпваше се малко, присвиваше очи и пренареждаше някои...

- В християнството няма такива неща, нали?
- Няма.
- И сега, като сме християни, къде ни е силата?
- Ти християнка ли си?
- Да.
- Вярваш ли, че душата се преражда?
- Сигурна съм!
- А мартеница носиш ли?
- Разбира се.
- А на курбан била ли си?
- Няколко пъти.
- На йога ходила ли си?
- Преди 2 години ходех често.

- Яйца за Великден у вас шарите ли?
- Като всички!
- С билки да си се лекувала?
- Че кой не е? А като бях на 14, майка ме води да ми леят куршум.
- А да си ходила да ти гледат на кафе, на карти, на нещо друго?
- Е, веднъж ходих, една приятелка ме заведе. Какво, всички ходят!
- А на магията вярваш ли?
- Ти знаеш.
- Така. Е Райно, никаква християнка не си ти! Като повечето българи.

А ако те питам в кой бог вярваш, какво ще ми отговориш?

- Как в кой? В нашия! Вярвам, че има Бог... по-скоро не го наричам Бог... вярвам, че има някаква сила... могъща сила, която не мога да обясня... но знам, че я има.

- Знаеш ли Райно, как се казва този, нашият бог, богът на българите?

- Как?

- Ти го каза преди малко.

- Не съм.

- Богът на българите се казва „ИМА НЯКАКВА СИЛА“ - усмихна се Вангел и топлината му усмихна младата жена.

- Май си прав... - рече.

- Винаги е било тъй. Какви ли не религии, вярвания и философи са минали през България и всеки се е опитал да проповядва и налага някаква права вяра. Но българинът, дори и когато се кръсти, все остава да си вярва в онова там, старо нещо - в Силата. Мартеници, курбани, пререждания, писани яйца - всичко има в неговото християнство. Това можеш да го видиш само в България - поп с мартеница, курбан в манастир или ябълки, наредени около Богородична икона. Никое християнство не позволява това! Но в България поповете бързо са разбрали, че ако искат хората да им влизат в черквите, ще трябва да приемат старите им обичаи. И така е станало:

Еднажен, старата ни Нова година, е станала Свети Игнатий Богоносец и оттам Игнажен.

Коледа е станала Рождество Христово.

Водици са станали Богоявление.

Благовец е станал Благовещение.

Горският Лазар се е превърнал в Лазар, вдигнат от Исус от мъртвите.

Нестинарите са грабнали иконата на Константин и Елена.

Еньовден е станал Рождество на Йоан Кръстител.

Кръстовден - ден на есенното равноденствие, е станал Въздвижение на Кръста Господен.

Стопанинът се е превърнал в Света Петка Българска и много има още...

- А защо българите започват да ходят на църква, щом си имат своята си вяра и обичаи?

- Според един от старите изследователи, Йордан Захариев се казва, в ония времена селянинът не ходи в черква, за да слуша какво му казва попът. Пък и да слуша, службата му е съвсем непонятна. И дълго време българинът стои безразличен към тая нова религия и някак не я забелязва. Но тръгват едни стръвни попове да обясняват на населението, че ще бъде наказано. Че туй не е праведно, онуй не е праведно. Че обичаите са езически и че за тоз, дето ги прави, ще има възмездие и страшен съд. И българинът решава да тръгне и на църква. Но не защото се просветлява в новата религия, а защото решава, че тоя, нейният Господ, ще да е някое зло същество, което дебне наоколо. И започва да ходи да му пали свещ и да му прави курбани, да го омилостивява. Така е и започнало. Църквата пък скоро разбрала, че тоя българин е дебела глава и трудно ще му вземе обичая. И умно позволила на новото си паство да си прави курбаните в двора на манастира, да си кичи с ябълки иконата на Богородица и да шари яйца по Великден. Така се е посукало всичко. И вече много българи дори не знаят кое е от старата вяра и кое е християнството. Ти остави това, ами и поповете вече не помнят.

- Пак да те питам. Ако силата ни е била в рода и корена, а вярата ни сега е друга - какво се е случило? Къде ни е силата сега? Затова ли някога България е била велика, а сега българите живеят зле?

- Тежък въпрос е този. Много съм мислил за това. Нищо не е само добро или лошо на този свят. Аз против християнството не искам да говоря, защото и то е дало на този народ. Не му е било лесно на Борис Покръстителя. Сигурно е вярвал, че спасява народа си, че го тика да върви напред, с големите. Но не ми дава мира мисълта, че на българина някой му е подкопал основите на къщата...

- И какво мислиш, че ще стане, ще се оправим ли?

- Че какво пък толкова ни е!? - избухна в смях Вангел. - Българинът е яка семка, Райно. Нищо не го мори него. Толкова е силен българският корен, че е накарал дори християнството да се съобразява с неговото Слънце! Ще пребъде нашата България, Райно! Никога да не забравяш!

И Райна повече не забрави.

Сънуваше Слънцето... Понякога сънуваше и един голям двор, в който щъкат мънички слънца. Някой им е построил училище. А в класната стая Времето разказваше приказка:

БЪДНИЦИ

Някога, когато било хубавото време, Слънцето и Земята се съчетали и родили различни дихания. Всяко дихание било полезно за друго. Но най-обични рожби били хората. На тези рожби Слънцето и Земята дали най-много дарове. Хората обаче, като поотраснали и се поогледали решили, че са най-силни. Започнали да искат още и още и да воюват с другите дихания. Забравили, че всички идват от една къща. И пътя към къщи забравили. Майка си и баща си забравили. Посегнали дори и на братята си...

Тогава татко им, Слънцето, решил да ги изпита. На всяка малка човешка рожба взимал паметта. И така детето не знаело къде му е къщата и кой е стопанинът ѝ. Пораснали и тези хора. Но нещо все ги дърпало да се питат: „Откъде ида?“, „Душа имам ли?“, „Кой ми я даде?“. Векове се питали и все нямало отговор... Тихичко говорили, че има някаква Сила, ама каква е...

И започнали да дават имена на Силата. Имало безброй имена, все различни. Всеки давал свое име на Силата и знаел, че като я назове с името, тя ще му отвърне.

После започнали битки за правилното име. Нарекли силата Бог. Много кръв се проляла в Негово име.

А Земята плачела за рожбите си и модела Слънцето: „Прости им, върни им ума и очите, че да ни видят!“.

Слънцето гледало от горе и отвръщало: „Никога не съм ги наказвал. Само ги учих. И ума, и очите им върнах отдавна, те за друго ги ползват...“

Сън сънувала тогава Земята майчица. В златни люлки деца се люлеят, а тя им пее люлчина песен за татко им и юнашката му сила.

И една пролетна утрин Земята се пременила в бяла премяна, разресала дългите си коси и пак съблазнила Слънцето.

Родили се нови дихания. Пак рожби човешки, но дългопаметни. Знаели, че животът ще мине при майка им, а след смъртта при баща си се връщат - в Светлото. И се грижели за Земята, и все към Слънцето гледали. А майка им все им заръчвала: „Да доведете вкъщи и ослепелите си братя, да им покажете Пътя!“

А старите хора именуvalи новите Бъдници...

Трудно ги виждали, трудно ги чували, ала все след тях ги теглело. Говорело се, че който тръгне след Бъдник, ще си намери къщата и ще пребъдат рожбите му.

И реченото било сторено...

А Слънцето дало тази приказка на българите, да я пазят...

АВИТОХОЛ

Райна слизаше в града и прекарваше часове в читалището. Четеше... Вангел ѝ каза какво да чете. Рече ѝ да не чете нищо, издадено след 35-а година. Тя го послуша и побърка жените в читалището... После за някои неща питаше Магда. От време на време се съдърпваха. Не беше съгласна Магда с някои работи, написани в книгите, нямало живот в тях. После Райна пак тичаше в читалището. После се качваше при Вангел. И един ден изведнъж се сети.

- Беше ми обещал да ми разкажеш за Авитохол. Ще ми разкажеш ли? Ама искам да отидем при чинара!

Седнаха Райна, Вангел и Времето и приказката за Авитохол се затърколи под дървото на Илия.

Някога, много отдавна, в добрите времена имало една земя, именувана Балхара. Далече се намирала тя, в прегръдката на най-високите планини на света - Имеон и Имай. Там, в далечна Балхара, живеел народ с огромна сила. Никой не смеел да се изправи срещу него. Разправяли, че тоз народ идвал от Слънцето и слънчева магия го закриляла. Всички знаели Безименните. Безименните наричали жреците си колобри, а силата си - Оренда. Пазели я като очите си и я предавали само един на друг. Много владетели се опитвали да откраднат тайната, но никой не успял. Една приказна зимна утрин на великия кхан на Безименните му се родила мъжка рожба. Дни и нощи празнувал славният народ. Не угасвали огньовете. На мечите кожи пред главния огън колобърът призовавал Орендата на слънчевата рожба.

А в горите се сбирали разбойници. Наредил главатарят им да отвлекат момчето. Или Безименните ще рекат тайната на силата си, или момчето на кхана ще умре. Така и станало. Успели разбойниците с измама да проникнат в крепостта и отвлекли детето. Препуснали през горите като хали. Но момчето имало нечувана сила. Ритало и хапело като вълче, а онзи, който го носел, не издържал и го предавал на следващия. Уморили се разбойниците от път, студ и непосилни грижи за детето. Хвърлили го в една пещера и го оставили там да умре.

На втория ден Слънцето изпратило в пещерата сърна... Видяла кошутата малката рожба, приближила и го близнала, за да я стопли. А момченцето се протегнало и почнало да бозае. Всеки ден отивала кошутата в пещерата да нахрани малкия кхан. Дивно и магично било млякото на слънчевата сърна. От него детето растяло с часове. Растяла и силата му. Станал истински юнак. Очите му били кротки и благи като на елен, а ръцете му - силни и здрави като дъбове.

Нарекли го Авитохол. Никой не можел да пребори приказния юнак, а и той никога не закачал добрите хора. Но преследвал онези, от които идвали всички беди на земята. Чуел ли, че някъде се е появил злодей, намирал го в свърталището му и никой повече не го виждал. Пропищели всички злодеи по ония земи. Едни побягнали, а други вдън

земя се скрили. Когато прокудил и последния злодей, Авитохол намерил най-красивата девойка и се оженил за нея. И така се събрали в едно - най-голямата доброта и сила с най-голямата красота на земята. От тях се родили чудно хубави деца - с кротки еленови очи и силни и добри сърца.

И родът на Авитохол се множал... но все още си нямал име.

Магично било млякото на слънчевата сърна и силна била Орендата. Авитохол живял дълго, цели триста години. Когато легнал на смъртния си одър, около него се събрал голям род от синове, дъщери, рожбите им и техните рожби. Излязъл първородният син и помолил баща си, преди да си отиде в Слънцето, да им даде име. Тогаз рекъл Авитохол: „Деца мои, вашето име ще е най-чудното и най-трудното име на света. Него никой друг народ не ще може да го изговори като вас. Така името ви ще се пази чисто и винаги ще ви закриля. Наричайте се БЪЛГАРИ. Оставям ви това име, за да можете да се разпознавате по земята. Затова, пазете го! И помнете, че българинът е роден да живее по еленовия закон. А той казва:

„СИЛАТА БЕЗ ДОБРОТО НЕ МОЖЕ! НО И ДОБРОТО БЕЗ СИЛА НЕ МОЖЕ!“.

И почнали българите да живеят по еленовия закон. А когато се раждало дете, му казвали: „Жабата е родена да се крие в тинята. Вълците - да преследват плячка. А ти живеи гордо и красиво като елена!“.

- Никога не съм чувала тая приказка - рече Райна.
- В историческия музей в София ходила ли си?
- Преди години, но май не помня кога.
- Сега иди. Питай за Именника на българските ханове. Той е изложен там. Най-отгоре ще видиш името Авитохол, а срещу него пише - живя 300 години.

- И това е исторически документ?!
- Открит е през 1861 година от един руски учен.
- Това ще го проверя!
- Провери го! Можеш и друго да провериш - има ли чужденец, който да може да произнесе името „българи“.

- В Италия със сигурност няма. Много пъти съм ги карала. Чакай... Сега се сещам. Аз учех в училище за чужденци и там имаше хора от цял свят. Всяка сряда имахме часове, в които всеки разказваше за неговата страна. За България почти никой не беше чувал. Но най-мне дразнеше това, че никой не можеше дори да произнесе „българи“...

- Ключът, Райно. В името има ключ, който само българин може да превърти.

- А какво е името Авитохол? Значи ли нещо?

- На изток, в Хималаите, край древния град Балх, столицата на някогашната Балхара, думата „ави“ значи елен, а думата „тохол“

означава потомък. Чел съм, че там, където живеели Авитохоловите българи, и до днес се виждат скални рисунки на елени с издълбани слънца в рогата. Местните ги наричали „еленовите камъни“. Помнят тия земи народа, който живеел по еленовия закон. Помнят и родоначалника му - Авитохол, сина на сърната.

Докато трите нищенарки пресукваха на хората нишките в оная гора, Райна събираше думи в една кошница. Търчеше напред-назад из селото, я при Магда, я при Рада, я при Вангел, след туй палеше колата и слизаше до читалището. И пълнеше кошницата с истории и думи - оплетени на възли. Вечер изсипваше кошницата на масата и се опитваше да разплете думите, да ги навие на кълбета и да изтъче целия килим. Времето присядаше до нея и ѝ помагаше. След туй я завиваше тихо с одеялото, да се наспи.

КЪЛБО ПРЕЖДА

Някой викаше отдолу. Райна подаде глава и видя Сабрие. Нещо се беше случило. Хукна по стъпалата.

- Ще слизаш ли скоро до града? - попита веднага Сабрие.

Райна прескочи последните две стъпала, спъна се, кракът ѝ изхрущя, извика от болка и падна. Болката беше остра, прилоша ѝ. Сабрие я надигна и полека я подпря на дуvara.

- Райно, Райно чуваш ли ме, бре? Райно, виж ме! Нищо ти няма, изкълчила си глезена - заговори бабата.

- Много боли... много... - чак сълзи избиха в очите на младата.

- Дай да видя! - Сабрие запретна крачола и опипа мястото. Беше започнало бързо да се подува, твърде бързо... - Какво имаш тука?

- Една костичка. Така съм се родила. Имам една кост в повече. И леко като си изкълча крака, се измества... много е гадно... много боли.

- Акълът ти е в повече на тебе, затуй избива отвсякъде. Я сега, да пробваме една работа. Затвори очи и ме чувай! Забрави я тая болка, махни я от главата си!

- Не мога!

- Можеш! Събери го тоз акъл! Чувай ме сега. Не мисли за друго, само гласа ми дръж. Я виж сега - едно кълбо синя прежда, вълнена.

- Къде?

- Тука, пред тебе, под клепките ти. Видя ли го?

- Да.

- Ама искам да го усетиш, да го помиришеш. На какво мирише?

- На овца.

- Тъй! А сега да видиш кой държи кълбото. Я се сети, Райно, кой те е люлял като малка, кой те е хранил най-много, около кого си се най-много усуквала.

- Около баба ми Ганка.

- Я виж сега ръката на баба си как държи кълбото. Виж я хубаво ръката, видиш ли я?

- Да!

- Каква е?

- Една такава пълничка... малко напукана, с много венчки и петънца...

- Сега виж! Една река тече до тебе, леденостудена и около нея сняг, видиш ли? И баба ти Ганка топва вълненото кълбо в реката и го изважда. Вълната захрущява от студ, чуеш ли я? Побелява ей тъй, заскрежава...

- Виждам...

- И сега баба ти почва туй леденото кълбо да ти го навива на глезена... полееека развива кълбото и навива преждата през глезена...

- Ох, сякаш ме опари!

- Тъй, тъй... от леда е... Чуеш ли как хрущи кълбото? Навива се около

глежена, минава отдолу през табана и пак около глежена... Ти гледай ръката на баба си, не я изпускай, Райно! И мисли колко те обича баба ти Ганка, а... усещаш ли... топи се кълбото и се навива, топи се и се навива, навива... навива... - нареждаше Сабрие. Мина време... Синьото вълнено кълбо се разплете и изчезна в дъха на Райна, а тя отвори очи.

- Мина! Не боли вече.

- Ще мине, я! Виж сега как е.

- Че то сякаш не съм го изкълчвала. Друг път, като се подуе, с дни не мога да ходя.

- Стани сега!

- Веднага ли?

- Тутакси! - Стана младата и се поразгъпка. Не усети никаква болка.

- Магия е, нали? Магия ли ми направи?

- Ти я направи, аз само те водих - рече Сабрие.

- А сама ще мога ли, без тебе?

- Требе да можеш! Ако точно в най-голямата болка си събереш акъла и почнеш, ще можеш. Всеки път, като има нещо навехнато и му требе лед, затваряш очи и почваш с кълбото.

- А ако му трябва горещо?

- А сети се, де, кат фасул е просто! Нали имаш акъл!

- Ако пак е кълбо, трябва да е горещо някакво... Синьото е студено... червено трябва.

- А така! Червено кълбо и по него въгленчета да тлеят - все едно от жар е навивано. И всеки път ще виждаш ръката, дето го прави, да е милна, да е на близък, Обичен човек. И усещай хубаво какво е, на какво мирише, боде ли леко вълната и гледай... Видиш ли дребните неща, сработва.

- А ако някой го боли гърбът, ако е схванат или е стоял на течение?

- Тогаз почваш с точилката. Виждаш точилка, вътре тлеят въглени и после?

- После какво?

- Мисли ма, Райно, какво рекох преди малко?

- За ръката ли? Само дето сега с точилката трябва две ръце, нали?

- Тъй, де, ти да си виждала някой да точи с една ръка? Просто е то, всяко умно нещо е просто. Та като видиш точилката и викнеш двете милни ръце да я държат, ръцете почват да точат гърба. Хуубаво така да го разточват, все едно е хляб. И по гърба се разлива топлинка, костите се изпукват, па се поразкършат, наместят се и дорде усетиш, болката минала. А точилката можеш да я нанижеш в гръбнака. Виждаш как на край месенето ръцете обръщат точилката и я мушват в гръбнака. Ей тъй, като ръжен, ама рязко. И тогаз ръженът хем те опва, хем ти държи топло за дълго.

- Бабо Сабрие, ще ме научиш ли да лея куршум?

- Не става то тъй.

- А как?
 - Или се предава, или се краде тоз занаят. Аз няма да го предам!
 - А не мога ли поне да дойда да погледам?
 - Че да го откраднеш, тъй ли?
 - Е, така не звучи хубаво.
 - Не звучало. Прайш се на луда ти, ама си хитрица, знам аз. Ще те викна някой ден. Айде стига приказки, ще слизаш ли до града, или не?
 - Защо, искаш ли нещо?
 - Ще ни трябват повечко свещи.
 - Какви свещи - църковни ли?
 - Не знам откъде ти ги ражда главата. Свещи като свещи, бели - обикновени, има едни - домакински им викат. От тях да вземеш два-три пакета.
 - Ама защо, за наричане ли?
 - За Вангел!
 - На него пък за какво са му?
 - Ще го изпращаме! - кротко отвърна Сабрие.
 - Къде ще го изпращате? Заминава ли някъде? Нали тъкмо се събраха с баба Рада?
 - Те затуй се и събраха! Добре, че на пуста Рада ѝ увря главата накрая, па намери милост. Отива си дядо ти Вангел, утре - у другиден е пътник.
 - Ама... как? И ние си седим тука и си говорим...
 - Че що? Всичко си е баш по реда. А ти довечера занеси на Рада свещите. Изчакай слънцето да зайде! - Сабрие си тръгна.
- След пет минути Райна караше бясно към града.

В къщата на Рада гореше свещ на прозореца. Райна се зачуди - да извика ли, да потропа ли на портата. Сърцето ѝ беше свито. Качи се на една щайга и надникна. Леглото беше издърпано в средата на стаята. Рада стоеше на един стол, залепен до единия край. В леглото лежеше Вангел, а главата му - в скута на Рада. И двамата сякаш не дишаха. Ръцете на Рада кротичко галеха нейния старец по челото. На масата до тях гореше още една свещ. На Райна ѝ се стори, че в ъгъла стои още някой, но не можеше да види добре. Времето тихичко тракаше с куките и плетеше на Вангел празничните чорапи. А в приказната гора средната баба нишенарка посегна над главата си и дръпна едно дебело сукно, цялото посивяло. Дръпна и един тънък снежнобял конец и започна да пресуква. Сивото започна да побелява, а в стаята Рада си пое дъх. Мушна ръцете си под главата на Вангел, наведе се и издиша над челото му. Пак вдиша и пак издиша над челото му. Сякаш с дъха ѝ излизаше нещо светло. Райна премигна и се взря внимателно, както я беше учила баба Магда - не направо, а малко встрани от това, дето искаше да види. В дъха на Рада блещукаха светулки, къпеха се и се стичаха по челото на Вангел. После светулките се събраха някак в едно и се оплетоха на въженце. Въженцето излизаше от устата на Рада и се увиваше около сърцето на Вангел. После Рада запя. Райна беше чувала тая песен на една поляна, по зазоряване. Но тогава я беше започнал Вангел.

Пуста младост, мале! Пуста младост!
Пуста младост, милай мале, не се стига!
Старост дебне, мале. Старост дебне.
Старост дебне, милай мале, като сенка.
Дай му сила, мале, дай му сила!
Път да найда, милай мале, пак у Бога.

Райна плахо почука на вратата и отвори. Беше донесла и тава с баклава от сладкарницата. Остави я на масата и се зачуди какво да прави.

- Добре си се сетила, Райно! Тъкмо ще си подсладим празника! - рече Рада.

- Какъв празник? Дядо Геле не е ли болен? - попита младата.

- Не е болен, пътник е! Приготвям го да си ходи д'ома. Искаш ли да го поздравяш? - Райна се приближи и Вангел отвори очи. Очите му бяха бистри кладенци. Беше с бялата риза, умит и сресан, блестеше сякаш целият. Усмихна ѝ се.

- Дядо Геле, на добър час! - прошепна Райна и една сълза окъпа ръката на стареца.

- Свястно дете си ти... и си ми куражлийка! - рече старият. - Не спирай, Райно, на прав път си... Ако нещо те препъне... дръж се за

корена, чедо...

Точно по изгрев, когато слънцето запали пожара в небето - в приказната гора, на приказната земя българска, под големия Горун - третата баба нищенарка посегна към бялото Вангелово сукно. Голямата ножица изщрака и срязва сукното. Слънцето изгря и лъчите му изтеглиха една нишка у дома. Останалото се нави в краката на Рада и полекичка изbledня.

На погребението дойде много народ. Имаше и хора от града, дето са му били ученици. Водеше ги госпожа Попниколова от читалището. Беше приказан летен ден. Върволицата от хора се изви през трите махали. Бабите от селото бяха с бели забрадки и мъкнеха тежки бели вързопи. Ковчега го носеха трима мъже и Рада. Райна за първи път виждаше жена да носи ковчег и не я изпускаше от очи. Зад ковчега вървеше старец - един такъв върлинест, изпънат, с бистър поглед и косата му - бяла пряспа. Носеше голяма тояга, дебела и крива, с някакви треви, увити на върха. Пътят беше стръмен и дълъг, но Рада се олюля само веднъж. Цялата светеше - с бяла риза, бял сукман, бяла фуста, бяла престилка и бяла забрадка - всичките везани. Плътно зад гърба ѝ пристъпяха Магда и Сабрие. Когато стигнаха гроба, направиха кръг.

- Свещеникът май закъснява. Някой обади ли се да разбере какво става? - запита жена от града.

- Поп не чакаме! - кратко рече Магда.

- Как, няма ли да има опело? - стресна се приказливата.

- Няма да го опяваме - отвърна Магда.

- Че той нали беше християнин, няма ли да има християнско погребение? - обади се и един мъж.

- Вангел викаше, че на смърт българинът не опява, а запява. А той си беше българин и баш ватафин. И ще си го изпратим, както беше рекъл - каза Рада и запя.

После напред излезе онзи старец, беше съблякъл горната си дреха и бялата му риза гореше на слънцето. Райна позна Младен. Лицето му беше спечено като изсъхнала ябълка. Вдигна кавал и засвири. За първи път чу Райна такава музика. Ръченицата се изви като змия между хората, нави се около краката им и хем ги погна, хем не им даде да мръднат. Имаше нещо в тази ръченица, нещо огнено, опасно и необузвано като змей. Кавалът държеше змея да не помете хората, а те седяха изтръпнали, забили очи в стареца, флоричиката... това ли е... русалийската... Стана хубав празник. Рада разчупи три хляба. Жените щъкаха напред-назад, раздаваха сладки и соленки, а вятърът вееше белите краища на забрадките им. Като положиха Вангел, кавалджията сложи дебелата тояга връз гърдите му. Рада първа хвърли пръст. Хората сами заринаха гроба. Младен зарови ръце в пръстта и с нея си уми ръцете и лицето. Откъм главата засадиха дъб.

След първи петли на Райна ѝ се присъни сън. Сънува, че е малка и че

крачи в едно море от слънчогледи. Насреща ѝ върви сама Богородица в носия и с питка в ръцете. Слага питката на земята, разчупва я и я вика да си я поделят. Отива Райна до нея и я пита: „Коя си ти?“, а тя ѝ подава стомна с вода и казва: „Пий, това е богородична вода, дай и на земята да пие! Аз съм Слънчовата майка...“

На другата сутрин Райна се събуди с флоричиката в главата. Сепна се, стана, уми си очите, хвана тетрадката и разказа приказка.

БОГОРОДИЦА

Излязло е дребно девойче, под слънчоглед поприседнало, комат
хлебец извадило и тихичко занареждало:

„Една трошица за мене, една за Богородица давам.

Една глътчица за мене, една за Богородица давам.“

От залъка си половин отчупвало и милно на земя го полагало.

От водица си кротом отпивало и на земята по малко отливало.

Минал старец тъдява. Съгледал девойчето, чул го.

Поклатил глава уморено, с очи празни, бездънни.

„Де е Богородица, моме, че на пръстта тъй сладко нареждаш?“ „Не я
ли видиш бре, дядо? Ей тука, под слънчогледа.“

„Що ще пък в земята, моменце, Святата Божия майка?

Нея си я знайм на небето, оттам ни гледа и чуе.“

„Баба ми друго е рекла! - тропнало девойчето дребно. - Че
Богородицата е тука и хлебецът иде от нея.

Рече да си я храня, че още хляб да ни ражда.

Водица да ѝ напивам, че и тя сещала жажда.“

„А бре, девойче, гламаво,

тя е Бога родила!“ - сепнал се вехтият дядо.

„Туй ми го е баба рекла - зарадвало се девойчето дребно. - рече ѝ, че
всички сме Богът, и хлябът, и аз, и водата.

И всите си имаме корен, дълбоко тука в земята.

Затуй си го храня сегинка и често си го поливам.

На мойта Богородичка милна приказки ѝ завивам.“

Приседнал вехтият дядо до дребното, бело девойче.

Погледнал си сенкята дълга, сълзица си скришом забърсал. Извадил от
своя си хлебец и тихом ѝ той занареждал:

„Една трошица за мене, една Богородицу давам.

Втора трошица за мене, трета Богородицу давам.“

Приказно пиле запяло нейде в дъба над глави им.

Слънчоглед се мигом поместил, извор в нозете им бликнал. Скокнало
буйно момето:

„Дядо, Богородица иде, бързо сваляй калпака!“

Старецът гледа, не вярва...

А там, пред очите му тъжни,

слънчев лъч се запуска,

земя се бавно отваря, лъч и земя се целуват

и женска снага се възправя...

„Добра стига, Райно, бело ми, чудно девойче!

И на теб, харен Илия, добро да ти слънцето дава!

Благо дарявам за хляба, дето ми го тука дарихте!

А за твоите думички, Райно, и баба ти с благо дарявам!

Пък за мъдростта ти, Илия, Райнини думи да чуеш, нивата ти трижди
ще ражда. Заслужен покой ще да найдаш. А на вас двамата тука, дето си

дадохте хляба, моята дума ви давам - родът ви вечно да ражда!“

Тъй Богородица рекла, по чело Илия целунала,
поклон на Райна си сторила и пак се в слънцето дигнала.
Плеснала Райна с ръцете, грейнала цялата бяла.
Припнала кат кошута надоле за Богородица да разправя.
Останал дядо Илия.

С хляба в ръка поприлегнал.

И с Богородицата в очите покоя си в радост намерил!

КРЪСТОВДЕН

Нощите позахладнях. Едно момче пое козите и овцете и Райна се будеше сутрин от виковете му. Не беше чувала Вангел да вика така по животните. Не го харесваше. И името му не харесваше - Ростислав, ама че тъпо име! И тъпо гледаше. На душата на Райна ѝ стана неспокойно. Една сутрин си включи телефона. Имаше толкова много пропуснати повиквания, че телефонът блокира. След това зазвъня. Първо майка ѝ, после брат ѝ, Стоян, приятелите ѝ - накрая Микеле. Той звъня 10 пъти един след друг. Райна гледаше телефона, като че ли е заразен. Накрая вдигна.

- Рина! - гласът на Микеле я прониза. - Любов моя! Как си, къде изчезна? Купил съм си билет, идвам да те взема! Добре ли си, кажи ми, че всичко е наред!

- Микеле, чуй ме... наред е всичко, с мен е наред, само дето...

- Рина! Ало... там ли си, Рина? Рина, обичам те! Липсваш ми! Не мога повече така, искам да си дойдеш у дома, да сме заедно...

- Аз съм си у дома! - прекъсна го Райна.

- Да, да, знам че си в България, че там са ти роднините, но домът ти е тук, Рина, при мен, чуваш ли?!

- Микеле, обади ми се утре, става ли, сега не мога да говоря...

Райна затвори. Излезе навън, краката ѝ трепереха, седна в пръстта и опря гръб в къщата. Когато отвори очи, слънцето вече се беше вдигнало и я милваше с есенни ръце по косата, галеше я по раменете и топлеше корема ѝ. Погледът ѝ пробяга по планината. Тук-там избиваха медни петна. Спомни си как се видяха за пръв път с нея. И как се разбраха с Тихото и Тъмното... Душата ѝ се беше оплела в златната мрежа на тая планина, от мрежата си беше изплела люлка и си беше върнала съня. После свободата. И накрая радостта. Сега какво? Къде да ходи? Как да тръгне? В главата ѝ забуча. Райна скочи и хукна по пътеката. Тичаше като луда, тичаше към поляната, през боровете, дъхът ѝ свистеше в гърлото, а тя тичаше като обезумяла. Шубраците я шибяха през лицето, препъваше се и пак тичаше. Дъхът ѝ не стигаше, драскаше в гърлото ѝ, а сърцето ѝ напираше да изскочи и тичаше, тичаше подивяла... Времето мушна куките в стегнатия си кок и хукна подир Райна. А тя усети, че

някой я погна, стисна дъха си в зъби и се затича като за последно... Току преди чинара краката ѝ се подкосиха и падна. Заби лице в пръстта и се разрева с глас. Виеше и плачеше, впила пръсти в земята, главата ѝ бучеше, а душата ѝ се гърчеше като прободена. Беше ѝ страшно и хубаво да чува собствения си вой. Не го беше чувала никога. Сълзите ѝ напоиха пръстта и заедно с тях лудостта започна да изтича. Стоеше на колене и вдишваше миризмата на земята... дълбоко... до дъно пиеше тая миризма, а тя се просмукваше в душата ѝ и избутваше мъката. Търколи се и се просна по гръб. Над главата ѝ се ширна небето като синия. Проблесна нещо пред очите ѝ и Райна протегна ръка. Беше кокалено копче, позна го. Изведнъж се разсмя, пхна копчето в джоба си и стана. Поотърси си крачолите и ръцете, пък хвана пътеката на обратно. След себе си чу стъпки. Не се обърна, знаеше кой е. Когато влязоха в Магдиния двор, бабата викна от прозореца.

- Ей го къде бил, проклетникът му ниеден! Цялото село обиколих да го търся, той подире ѝ тръгнал. Къде те намери?

- Горе - на поляната.

- И що дириш там в туй слънце, я се прибери да ти сипя една лимонада!

У дома беше прохладно и хубаво. У дома...

- Та що щеш горе баш по пладне? - Магда ѝ наля една голяма чаша и пусна вътре малко мента и маточина. - Я, я ме погледни, що си ревала?

- Не съм! - баба Магда си наля и тя. Седна срещу Райна на масата и млъкна заедно с нея. Часовникът се включи и той, Времето се отпусна на стола, намести си разпиления кок и подхвана нова бримка.

- Трябва да си ходя! - рече Райна.

- Къде? -

- У дома! - отпи от лимонадата.

- Туй къде е? - отпи и Магда.

- Ти ми кажи...

- Аз да ти кажа?!

- Моля ти се!

Очите на младата потънаха в очите на старата, сгушиха се и се завиха презглава с едно одеяло. Времето подхвана да довърши одеялото с куките, а Райна даваше мило и драго да не спира. Магда изчака още три бримки.

- Никой не може да ти каже къде ти е домът. Само ти си знаеш.

- Не знам, нищо не знам вече...

- Знаеш! Я ми кажи обичаш ли го още оня мъж, далечния?

- Много!

- Искаш ли да е покрай тебе?

- Искам, много!

- И като е толкоз много, как удържа без него пет месеца? Ни да го видиш, ни да го чуеш?!

- Почивах си, така бях решила...

- От какво?

- От всичко... и от него...

- А тука сега как си, добре ли си?

- Много!

- Тебе всичко ти е по много ма, Райно! Гледам и много сълзи са се отприщили. Е, питам аз, в цялата тая многотия твоята кое е най-важното?

- Между кое и кое?

- Не ми се прави на ударена, ясно те питам кое избираш - себе си или него?

- Не е честно!!! Не мога да избира така, обичам го! А тук съм си аз... върнах се у дома, тука е... моето си място!

- Пак да питам ли?

- Бабо Магде, оня обред - за Кръстовден - само тогава ли се прави?

- Не, винаги може да го сториш, ако решиш да смениш пътя. Само да е по нова месечина, като сега.

- Ще си ходя! Утре ще дойда да ти кажа... по оня въпрос! - Райна се разбърза изведнъж.

Магда ѝ уви буца сирене. Когато младата жена се скри по пътеката, Магда излезе на прозореца. Господ вдигна поглед. След малко бутна портата и излезе.

В къщата Райна отвори тетрадката и се зачете в нещо, дето ѝ беше разказала Магда.

... От стари времена Кръстовден се именува тъй, защото денят и нощта се секат, траят поравно, застават на кръст. Точно тогаз е есенното равноденствие, къде 22 септември. И други имена съм чувала на празника - Кръстопътник ден, Честния ден! Църквата и тя си има Кръстов ден, ама е друго - нейното е Въздвижение на Кръста Господен, не като нашето. Като много други празници и тия двата са се посукали и сега българинът празнува Кръстовия ден заедно с църквата.

Кръстопътния обред всеки си го прави сам, ако е решил, че има нужда. В момента, когато денят и нощта се секат, а в центъра е слънцето, душата застава на кръстопътя си и прави избор. Кръстовото тайнство се извършва на важно място, с много сила - най-често под някое много старо дърво. Дървото за българите все е било храм. Неслучайно старите оброчища са правени под вековни дървета, че са най-дългопаметни. Българинът много го е тачил туй същество и е ходил при него да споделя тайни, мъки и радости. Много е видяло такова дърво и него не можеш излъга. Затуй на Кръстовден обредът е под короната на таквоз дърво, а на тоз ден то се вика Честно дърво. Отива човекът под него, опира гръб в ствола му, застава очи в очи с душата си и си задава най-важните въпроси: „По кой път да поема? Кой път ще загърбя и на кой ще пристъпя?“.

Кръстопът е, требе път да избере. И си казва човекът истината под Честното дърво. Ама на глас, както съм ти рекла. Ей така, да се стресне от собствения си глас. Да е сигурен, че от него излиза. Ще му рече на дървото кое е туй, дето от утре требе да спре. И ще помни, че за да дойде новото, требе да му стори място и да разчисти. И на новия път се дава име, че да му се вдъхне живец!

Човекът, Райно, рядко общува с душата си. Защото тя трудно се лъже, но и лесно притихва. Гласът ѝ може съвсем да се скърпи. Щото душата винаги има нужда от истината. А пък стопанинът ѝ често тая нужда и тая истина не ще ни да ги чуе, ни да ги види. По друга мяра е избрал да живее. Човекът, който казва истината, се нарича честен човек. Щото думата честен е дошла от думата „чест“. А честта да се изрича истината не е за всеки, не всеки има смелост да я провиди и да я заяви. Тъй че на Кръстовден можеш да имаш честта да застанеш срещу твоята си истина. Ако си готов да я понесеш. А Честното дърво ти е свидетел, че си рекъл името на пътя си. И си обещал на тая душа, че утре тръгваш по него...”

Есента вече гнездеше в клоните на чинара и пръскаше багрилата си по листата му. Райна отиде по здрач, пообиколи го и приседна в корена. Опря гръб в якия ствол и затвори очи. Пред очите ѝ затичаха картини, далечни картини, от друго време, в друг живот... Видя хълм, окъпан в залеза, виждаше го всеки път, като тръгне към кафенето... Имаше едно кафене първата сутрин, когато я заведе Микеле, беше като сън...

МИКЕЛЕ

...Държеше го здраво за ръката, крачеше по уличката със затворени очи и слушаше гласа му. Не чуваше какво говори, само гласа му... и най-красивия език на света. Доставяше ѝ огромно удоволствие да го обича на италиански, да се смее на италиански, да се люби на италиански. Господи, тази земя миришеше различно, цветовете ѝ бяха други, очите на хората гледаха по-топло, телата им миришеха по друг начин, неговото тяло... Стискаше ръката му и той я водеше. Никога никой мъж не я беше водил! Усещането беше неопишимо. След няколко седмици щеше да стане негова жена.

- Искам да ходя на училище - каза му, когато им поднесоха кафето.
- На училище ли? За какво?
- В онова - за чужденци. Да уча италиански.
- Че ти говориш! - засмя се той.
- Говоря глупости. Искам да го науча наистина. Да мога да пиша правилно. Да си намеря работа...

- Нямах нужда от работа, любов моя, вече не! Аз ще се грижа за всичко. Ще видиш, обещавам ти!- прегърна я той и Райна притихна в ръцете му.

Сервитьорът се приближи и донесе сметката.

- Госпожата има ли нужда от нещо? - беше на чист български.

Райна подскочи.

- Откъде разбрахте, че съм българка?
- По акцента. По дрехите. По малкото грим. По очите...
- Какво ми е на очите?
- Ами, греят! Познавам тези очи, те винаги греят в началото.
- Какво искате да кажете?
- Няма значение, не ми обръщайте внимание, просто... познавам тези очи...

Сервитьорът се усмихна и се отдалечи.

- Българин ли е? - попита Микеле.
- Да - нещо за миг натежа около Райна.
- Чудесно! - усмихна се Микеле. - Значи си имаш приятел, нали?

Италианецът грабна жената и я вдигна на ръце, целувайки я по косите, а тя в миг забрави света.

Микеле ѝ купи къща. Огромна.

- Искам ти да я обзаведеш както на теб ти харесва - на пода на огромния хол грееше червена роза.

- Не мога да повярвам, аз...
- Обичам те, Рина! Ти си моето съкровище...

Любиха се на пода, до розата.

...Сватбата беше скромна. И двамата решиха, че си е само за тях. Очите на свекъра ѝ пробиваха дупки по рамената на Райна. Очите му бяха жълти като на хищник - водач на глутница. Микеле стискаше

здраво ръката ѝ и тя беше сигурна, че ще дойде време да се срещне с цялата глутница. Не я харесваха - но не ѝ пукаше. Микеле се оглеждаше единствено в нейните очи. След сватбата заминаха за Неапол. Вятърът на Везувий свистеше в косите ѝ, докато краката ѝ крачеха нагоре по изгорялата земя. А слепите къщи на Помпей я накараха изведнъж да приседне.

- Добре ли си? - подхвана я Микеле.
- Добре съм... Стана ми мъчно за Дунава...

Наоколо се бутаха тълпи от туристи...

...В училището за чужденци удари звънецът. Седеше на един чин с Мароканец. В класа имаше трима сенегалци, сърбин, двама сирийци, румънка, украинка, петима китайци (или японци, никога не разбра), две монахини филипинки, две албанки, един ливанец и всякакъв пъстър свят.

Преподавателката обяви:

- Предполагам, че повечето от вас са чували за Римската империя. Тъй като съществуването ѝ е имало огромно значение за човешката цивилизация, ще започнем начално изучаване на нейната история. Ще можете да сравните сами нашата велика история с историята на собствените си държави и по всяка вероятност да си отговорите на някои въпроси, свързани с по-бедното си културно наследство и последиците от това, което...

Мароканецът изсумтя.

- Какво? - ухили се Райна.

- Писна ми! И между другото съм учил тази история и съм държал изпит по римско право...

- Имате ли да спделите нещо, господине? - измърка италианката пред дъската.

- Не! - отсече Мароканецът.

- Тогава ще ви бъде благодарна да се отнасяте с уважение към часа! Ще приема това за уважение към страната, която ви е приютила!

- Всъщност, мога ли аз да ви попитам нещо? - вдигна Райна ръка.

- Разбира се! - повдигна вежди учителката.

- Вие с какво образование сте?

- Не мисля, че въпросът ви има нещо общо с темата, госпожице!

- Госпожо! - поправи я Райна. - Предполагам, че за да преподавате второ и трето ниво италиански на чужденци, не ви е било нужно да завършите филология?

- Госпожо, ще ви помоля да напуснете часа ми, ако продължавате да ме провокирате!

- Г-жо Риналди, провокирате ни вие, и то не за първи път! Смея да твърдя, че в този клас, с изключение на трима души, всички сме завършили висше образование в страните си. Някои - дори две. Господинът до мен е адвокат. Единствената причина, заради която сме

тук, е нуждата да положим изпит по италиански, за да започнем работа. Аз съм от България. Предполагам, че дори не знаете къде е това. Съветвам ви да прочетете нашата история, има много какво да се научи от нея! Що се отнася до историята на Рим, бих се обзаложила, че поне пет човека в този клас я знаем по-добре от вас. В продължение на вече четири месеца търпим снизхождението ви и надменното ви отношение. И ви уверявам, че ако Вие не спрете да ни провокирате, ще се наложи ние да ви помолим да напуснете!

Риналди я гледаше и не можеше да си поеме дъх.

В абсолютната тишина Мароканецът заръкопляска. След секунда училището за чужденци се тресеше от аплодисменти.

...Колата летеше с двеста, по полето изведнъж започнаха да прехвърчат приказни лилави топки. Помоли го да спре. Излязоха и двамата.

- Лошо ли ти е?

- Не, не, кажи ми как се казва това на италиански? - сочеше Райна магарешките бодили.

- Откъде да знам?

- Как, не знаеш ли? Как може да не знаеш, всяко дете знае...

- Е, в България сигурно знаете, тук е Италия. Знаем по-важни неща!

- изведнъж изсъска Микеле. Заболя я. Извади едно ножче, отрязва един трън и потеглиха. Беше заспала, когато колата спря и я събуди. Нещо пушеше и Микеле беше вдигнал капака. Райна излезе сънена.

- Какво става?

- Не можем да продължим, а сме на 20 километра от града - беше истински притеснен.

- Голяма работа, ще се обадим на някой да ни дръпне!

- Един часът е, Рина, на кого да се обадим по това време?

- На някой приятел? На Пиетро, на Бино, ще дойдат и ще ни дръпнат - 20 километра нищо не са.

- Разбра ли изобщо колко е часът? През нощта е! - кипна Микеле.

- Стига, Макс, не е чак толкова късно! Обади се на някой!

- Това, че са ми приятели, не означава, че мога да ги безпокоя по всяко време!

- Чуваш ли се изобщо? Нали затова са приятелите? Сега, ако бяхме в България, на 10 човека можех да се обадя, всичките щяха да дойдат веднага!

- Но не сме там! И слава Богу! - изръмжа Микеле.

- Какво каза?!

- Не сме в шибаната ти България!

- Никога... никога не си позволявай да говориш така... никога! - гласът на Райна хриптеше. - Никога...

...В кафенето беше лудница. Италианците се надвикваха както обикновено, но този път Райна искаше да им изкрещи да млъкнат.

- Капучино или кафе? - беше дошла с Мароканеца.
- Кафе - но дълго.
- Знаеш, че от твоето „българско дълго“ няма, има американо.
- Майната им, вземи ми капучино! - главата ѝ бръмчеше, за първи път италианският ѝ се стори някак лигав.
- Как е Микеле? - стресна я гласът на Мароканеца.
- Както винаги.
- Какво има? Кажи, де, нещо не е в ред ли?
- Дори не знам какво е. Напоследък се чувствам странно. Случвало ли ти се е да се събудиш сутрин и нещо да те държи за гърлото.
- И да ти се реве ли?
- Да! А нищо лошо не се е случило.
- Липсва ти!
- Кой?
- България.
- Знаеш ли, ти си единственият от всички кретени, които познавам тук, който запомни откъде съм - усмихна му се Райна.
- Я се стегни, държиш се като изглупяла от носталгия лигла.
- Не мисля, господин адвокат, не мисля, че е от това... - поусмихна се накриво Райна.
- Няма нищо за мислене. Просто ти липсва. Откога не си се прибирала?
- От три месеца.
- Късметлийка. Аз не съм виждал моите от четири години, но след месец ще...
Едно момче се блъсна в масата, разля капучиното върху Райна и продължи да си говори по телефона.
- Къде гледаш, бе? - кресна Райна.
- Остави го! - дръпна я Мароканецът, но тя беше подпалила.
- Ей, тъпанар, не ме ли чуваш?
Италианчето се ухили.
- Приятелят ти ще ти плати друго капучино.
- Не, ти ще ми го платиш! Ще ми купиш даже и сандвич към него, селянин!
- Що? Черният няма пари ли?
Кафенето утихна.
- Като те гледам, от Изтока си, а кукло? Откъде си? От Русия?
- От България - тихичко каза Райна.
- А, знам го това, не беше ли в Унгария, или в Румъния, а? То май е едно и също. Всичките се влачите тука.
Шамарът на Райна го събори на земята. Мароканецът я сграбчи и я изнесе навън.
...Гласът на брат ѝ я държеше залепнала за слушалката. Искаше да го слуша...да не спира да ѝ говори... разказваше ѝ за техните, за новата си

приятелка, за Дунава, за големия дъжд и че заради него не могли да напръскат. Пък сега имало ей такива комари и било ужас, вечер направо не можело да се излиза, обаче липите цъфнали и как миришело на улицата... пък съседката пак се скарала, защото кучето се изпикало в градината и цветята увехнали, пък татко не можел...

- Йордане, не ми е добре... липсват ми... - мълвеше Райна.
- Какво, не те чувам, ти как си сега, оправи ли апартамента?
- Липсват ми... много... Йордане.
- Плачеш ли, бе? Райно, чуваш ли ме? Защо плачеш?
- Нищо, няма нищо, мъчно ми е... - разхлипа се.
- Райно, всичко наред ли е? Честно, кажи ми! Направил ли ти е нещо?
- Не, не, глупости... добре съм...
- Ако ти е направил нещо, ще му откъсна главата, чуваш ли?
- Чувам... Йордане... чувам...

...Сутринта Микеле я събуди с кафе и кроасани в леглото. Накара я да стане и да погледне през прозореца. Беше ѝ купил кола...

Слънцето залязваше в морето. Всеки път беше ново чудо! Умираще да гледа прощалните лъчи на слънцето да се гмурват тихо в соленото...

- Ела да го погледаме, моля ти се! - задърпа го.
 - Имаме резервация, закъсняваме. Чакам от два месеца за този ресторант! - измърмори Микеле.
 - Ще почакаш! Само още 5 минути, да го видя как потъва...
 - Съвсем си откачила, аз умирам от глад, тя ще ме води на залез...
- ...Кестените, кестените я побъркваха... А най-много - липите...

Защо не миришеха тия липи? Миришеха, но някак... бледо. Вечерта взе една стълба и се качи да обере липата в градината отсреща. Много обичаше липов чай, искаше да им направи, да ги покани на чай... тук пиеха само лайка... Глобиха я 50 евро... преди повече от година...

Течаха картините пред очите на Райна, заедно със сълзите, а дървото ги пиеше. Господ се прокрадваше тихичко откъм боровата гора. Изправи се Райна и се сля с чинара. Краката ѝ станаха корени, ръцете ѝ клони, корона - главата ѝ. На сто удара на сърцето на Райна един път удряше сърцето на чинара. Птиците млъкнаха, за да чуят. Гласът ѝ излезе ясен и звънък. Думите ѝ отрязаха стария път и отвориха новия.

А корените на чинара изпратиха думите по подземната паяжина. Първо стигнаха до най-стария бор, той ги предаде до другите. Боровете разказаха на двата дъба в края на селото, пък те рекоха на кривия орех отатък хребета, той ги търколи към върбите по реката, а те ги прекараха по течението... Преметнаха се сълзите и думите на Райна през корени и коренища по цялата паяжина. Стигнаха до оная - най-старата българска гора, покачиха се по стеблото на Горуна и се мушнаха в листата. Втората нищенарка се протегна и запреде в нишката на Райна лилав конец - за ясен поглед... и още бяло - за прошка...

И каквото рече Райна на чинара, се пресука с нишките. После

реченото ѝ беше сторено!

ЗЛАТА МЪГЛЕНСКА

Колкото пъти беше влизала Райна в къщата на баба си Магда, все поглеждаше към иконата и все не намираше сили да пита за нея. Беше женска икона - на много красива жена. И някак лицето ѝ не беше жълто и изпито като на другите икони. Беше живо лице. И жената беше облечена в носия. Колкото пъти отвори уста да попита, толкова пъти нещо режеше гласа ѝ. Какво правеше икона в дома на Магда Богданова? Някак не ѝ беше там мястото. Но пък като че ли не беше съвсем икона...

- Дойде ли ред да ме питаш за Злата? - запита старата, докато обядваха.

- За иконата ли? Отдавна искам да те питам, но не знаех как...

- Ти ли? Дето по цял ден се виждаш в питане. Какво, не ти стиска да ме питаш що ще икона при старата вещица?

- Не съм казала, че си вещица, как ти хрумна?! - зачерви бузи Райна.

- Ще ми се! - хитро я погледна Магда. - Ще ми се в цялото питане да събереш кураж докрай. Мислиш не знам как ни викат хората. Туй не е обида, Райно, ами си е баш признание.

- Да ти викат вещица ли?

- Вещата жена поназнайва едни работи, дето на другите не са им ясни. Народът, като няма ум за нещо и не го проумява, се страхува от него. Пък и църквата бая труд е хвърлила да сложи вещите хора под ножа. Не ни харесва тя. Бъркаме ѝ сметките. Я ми кажи каква е разликата между поп, дето чете за здраве, и баба, дето бае против болест?

- Не знам... - обърка се за миг Райна.

- Аз ще ти река - никаква! Едно и също правят, само дето всеки си изрича неговите си думи. Баячките нивга не са рекли против поповете. Но поповете туриха на вещицата дамга. Рекоха, че е от дявола. Не дават друг да си говори с Бога, още повече жена! - заблестяха очите на Магда.

- Бабо Магде, ти вярваш ли в Исус? Вярваш ли, че е съществувал?

- С цялото си сърце! - отсече Магда.

- Значи казваш, че си християнка?! - изуми се Райна.

- Казвам, че Исус е бил от големите майстори. И е толкоз Божи син, колкото и ти си щерка Божия. Казвам, че е имало и други като него, много, всякакви - пророци, месии, както щат да ги наричат религиите, все майстори, все вещи хора с огромна сила. Не вярвам в друго - в непорочни зачатия не вярвам, ни във възкресение, но най-вече не вярвам в греха - оня, дето го измисли пак църквата - първородния. Успя дамга да тури дори на новородената рожба - рече, че е грешна и че само тя може да я спаси от греха, като я кръсти.

- Като те слуша човек, вярата ще излезе много крива работа.

- Вярата не пипай ти! Вярата е свято нещо, най-святото право на душата е тя. За църквата ти думам аз, за религията. Стара съм вече, а едно нещо пусто не ми дава мира. Хората спряха да мислят, Райно, и

спряха да вярват. В истинската вяра има мисъл, търсене има, не е сляпа и безпаметна тя. Питане има в нея - откъде съм, що съм дошъл, що имам да свърша, за какво ме бива, накъде ми е пътят, кой ми е богът... ей туй е вяра! Как така църквата ще дели хората на праведни и грешни според правото име на Бога?! Ще излезе, че тия, дето не вярват в Исуса, са грешни. Мюсюлманите и те - същата работа. Значи за една третина от хората другите две третини все ще се пишат грешни. Не го приемам аз туй. И друго не приемам. Религиите клеймят жената - викат ѝ нечиста, не ѝ дават да служи, грешна била. Тая, дето дава живот! Дето е майка! Светът е грешен, Райно... не, не е грешен той... хората го объркаха и го посукаха в грешна посока.

- А ти в какво вярваш?

- В Бога.

- А твоят бог кой е?

- Ей туй наоколо, всичкото! Всяка светлинка и всяко дихание, и всеки камък в земята. Нишката, дето ги е оплела и ги държи заедно, тя е Богът.

- За иконата ще ми кажеш ли?

- Туй е мойта Злата. Пазим се двете.

- Света Злата? Не съм чувала.

- Света Злата Мъгленска.

- А защо е с носия, не съм виждала светица с носия? И една такава, жива, не е изпита като другите.

- Защото е наша, народна - българска светица е Злата.

И Магда Богданова запреде думите...

Злата Мъгленска живяла през 18-и век, по време на турското робство. Ражда се в голяма беднотия, в село Слатина, Мъгленско. Туй село сега се намира в Гръцко и му викат Хриси. Разправят, че Злата била хубавица, най-лична в селото, и въпреки че нямала чеиз, много момци я искали. За зла участ в нея се влюбва турчин. Знаел агата, че няма да му я дадат, и една утрин я изчакал да налива менци на герана. Грабнал я, метнал я на коня и си я отнесъл дъма. Поискал от нея да се отрече от род и вяра и да му стане жена.

Ала наша Злата не склонила. Тогаз турчинът решил да опита друго. Затворил младата българка в джамия и дни наред забрадени кадъни ѝ принасяли баклави и дарове и ѝ редели сладки приказки за Аллах. Ама Злата дума не проронвала...

След месец се отворили вратите на джамията. Отвън, на мегдана, агата се стъкмил за сватба. Наредени в две редици, чакали турчулята да видят що за чудо е момата. А на другия край седял скупчен Златиният род - целият.

Оплела златни плитки Злата и гордо пристъпила навън. Ахнали турците при толкоз хубост, а Златината майка проплакала. Изстъпил се напред наперен агата, засукал мустак и му гръмнал гласът:

„Аз тебе съм те избрал да си ми първа в харема. Сега ти ми кажи от рода си, Злато, отричаш ли се? Аллах приемаш ли?“

„Донесете ми празничната носия...“ - тихо рекла девойката и сестра ѝ хукнала да изпълни волята ѝ. Задумкали тъпаните, писнали зурни. Посбутала се родата. А турчинът се ухилил, изпъчил се, ще се пръсне.

За сетен път се изправила Злата Мъгленска пред душманина си нагиздена и извила глас над смълчалия се народ:

„Няма да го бъде, ага! Аз рода си и името си българско не предавам, дорде съм на таз земя жива!“

Тежко звъннал гласът на момичето, гордо вдигнал чело баща ѝ, а майка ѝ и сестрите ѝ примрели.

Полудял тогаз агата и ревнол на аверите си. Скочили турците и завързали Златините хора един за друг. И като бесни псета се хвърлили върху момичето. Гаврили се с нея един подир друг и държали нож под брадата на баща ѝ - да гледа. Не издържал старият и сам се нанизал на ножа.

Не им стигнало туй. Сам агата метнал едно въже на крушовото дърво, на мегдана. Сам вдигнал Злата, треперееща, и я обесил на него. Цяла нощ стояло тялото ѝ на крушата. Вардели го, не давали на сестрите ѝ да го свалят и да го погребат.

На другия ден насекли тялото ѝ на късове заедно с българската ѝ носия и така я разхвърляли във всички посоки. Да знаят българите, че така ще бъде окървавена вярата им и пръснати родовете им.

Злата Мъгленска предава душата си на Бога на 18 октомври 1795 година в българската си носия, с която после е зографисана. След време я направили светица. Но до ден днешен, Райно, няма църква на нейно име, няма дори параклис.

Райна слушаше и не дишаше. Имаше нещо в тази история, което сякаш знаеше... отдавна.

- Не бях чувала за нея - промълви, а сърцето ѝ свито като на пиле.

- Няма нищо на нейно име... защо?

- Като не може църквата да каже за някоя свята жена, че е била девица, предпочита да мълчи и нищо да не говори. Не може жена поругана да е кръстница на храм. И тъй и не я знаят българите, не я тачат...

- Сигурна ли си, че няма нито една църква на нейно име, нито една?

- Има една - в София. В един квартал, след гробището, сега му се вика квартал „Бенковски“. Рада е ходила. Ама нещо не ѝ било в ред на църквата. Синодът не я признава. А някаква жена там беше рекла на Рада, че Злата е девица, представяш ли си, тъй пишело в житието ѝ. Какво житие, бре, живот е туй, страдание адско и сила българска! Но в църквата е тъй. Обича тя да пренарежда нещата - нещо сякаш гореше в Магда, отвътре я изгаряше. - Знаеш ли, един ден при мен дойде една жена за наричане. Разговорихме се. Занимаваше се с някакви

проучвания за историята на народа. Говореше, че орисията на тоз народ била тежка. И тя търсила да го обясни туй. Питам я, според теб коя е причината да сме на тоз хал? А тя почва да ми ги разправя едни страшни - за предателства през вековете, за царевбийства, за избиване на богомили, за онова, дето насила ни покръстили - все такива сериозни, исторически работи. Много страшни работи бил сторил народът и сега си изкупвал греховете, вика. А аз ѝ викам на даскалицата, абе, разбирам аз, че ти си учен човек и надълбоко и надалеко пипаш, ама да ти река нещо по-просто: Питала ли си се защо в нашите родове все има някаква вражда и обида? Че то почти няма семейство, дето някой на някого тежко да не е сърдит или нещо да не дели. А мислила ли си, викам ѝ, как враждата и обидата прескачат непоправени и недоречени от година в година и преливат в децата? А тебе сега ако те питам, знаеш ли историята на баба си и дядо си, какво ще ми речеш, а? А имената на техните баба и дядо, знаеш ли? Кога са се залюбили, колко челяд са имали и колко им е измрела? Ами ако река да те питам кой е Стопанинът на вашия род? На ни един въпрос не можа да отговори даскалицата. Тя с по-сложна материя работеше. Ама аз ѝ рекох, че когато българинът отново се сети за рода си и на най-близките си първо протегне ръка, пък почете и собствените си светии и герои - ще се оправи таз орисия и ще ни дойде тогаз силата!

Ти забеляза ли, че наша Злата не е рекла, че не се отказва от Христа, а че от рода си и името си българско не се отказва. Защото някога точно почитта към родата е държала българите силни и заедно - като юмрук!

- Знам, дядо Геле ми разказа. За старата вяра, родовата... Аз ще я потърся тая църква в София.

- Не се хаби! Злата няма нужда от църкви, от памет има нужда....

- Аз ще запомня...

- И на други да кажеш!

- Ще кажа.

- На чинара какво стана? - рязко смени темата Магда.

- Кой ти каза, че съм била?

- Господ.

- Тоя козел на колко е години?

- Не измествай разговора хич. На чинара, питам, какво стана? Райна замълча. Нейно беше тоз път мълчанието и Магда го улови.

Напрегна се да чуе оттатък него и не можа. Стана и поля мушкатото. Часовникът пак спря. Времето притвори очи. Магда седна и положи ръце в скута си.

- Оставам - тихичко рече младата.

- Къде?

- В България... и при тебе.

- Хубаво. От утре, като имам хора, искам да си тук с мен.

- Ще бъда!

Когато се хлопна вратата, Магда и Времето се погледнаха. Старата сипа кафе в две чаши, а за Времето отвори и коняк. Празнуваха. Когато се прибра, Райна написа в тетрадката:

СВЕТА ЗЛАТА МЪГЛЕНСКА - 18 октомври... Българската светица!
Да се разкаже!

...Да пребъдат, Злато, хубостта ти, смелостта ти, коренът ти и българската ти носия!

ПЪРВИЯТ ПЪТ

От този ден насетне Райна започна да ходи всеки ден. Сутрин, Магда докато говореше с хората по телефона, младата работеше в градината или слизаше в града - да продава яйцата на пазара. Обядваха заедно. След туй Магда почиваше, а Райна ходеше да пише. След обяд идваха хора. Старата ги беше научила да не се трупат и да не идват без предупреждение и те си знаеха. Магда Богданова скоро щеше да удари деветдесет. Ценеше си и силите, и времето. Покрай нея и Райна се научи как да отпраща хората.

- Помни, че хората мярка нямат! Всеки мисли, че неговата болка е най-важна и най-страшна. И иска да си разкаже историята и да се ожали. Аз неговата история не я ща. Тя само го оплита и му служи честичко да се скрие в нея. Намерил си е такива дупки и сенки, че като разказва, само добрините му да се видят. Лошотиите си ги крие по сенките. И все други са му виновни. Затуй не ща той да ми разказва. Само да си назове мъката. После питам аз - пък той тебе да ми отговори. Ако почне да се усуква, натисвам лекичко. Ако заскимти - не е готов - отпращам го. Има хора, на които мъничко им тебе. Тръгне ли първата сълза, добър знак е. Да знаеш, че е добре да се наплачат. Сълзите чистят катрана. Тогаз се пипа твърдо, но кротко.

- С обич ли?

- С почит! Душата тебе да усеща, че мъката ѝ е зачетена, че струва. Душата на тез хора е в ръцете ти. А тя е най-святото. Тя е от Бога. Затуй душата се пипа с трепет и почит. Да разбере, че е единствена, че друга няма като нея! Най-страшно е човекът да не е плакал с години. Ако е пресъхнал, сърцето му е камък вече, не вижда, не прощава... Там е тежко...

- Не се ли изморяваш много? Не ти ли взима от силата мъката на хората?

- Не! Аз работя със земята, с корена им - и с моя корен. От моя си черпя сила постоянно, а от техния - викам сила за тях. И да минава нещо през мен, в земята отива, не остава при мене. Даже често се случва да ме правят по-силна хората. Като им видя сълзите как от мъката тръгват, след туй от радост не спират, ставам дважд по силна и аз. И да ти река един съвет - гледай кой как минава край Господ. Един се стряска, друг се усмихва, трети ще надзърне в очите му. Някои, като го видят, направо се връщат назад. Господ не всеки може да го понесе, Райно.

Извървяваха се хората. Влизаха на наричане като в храм. Райна присядаше на миндерчето и учеше. Разтваряше ума и душата си и попиваше всяка дума на Магда. Думите влизаха в нея и оставяха следите, сълзите и магията си. Научи се да вижда нишките на душите. Имаше нишки, по които тлееха въглени. Такива нишки бяха като фитил и Магда лесно ги подпалваше, а в душите греиваше приказан огън. Имаше и нишки, съвсем изтънели, пред скъсване... и понякога се

разпадаха... Взимаше парченцата Магда, близваше разплетените им краища и внимателно ги събираше. Имаше и други - като вълчета. Зъбеха се, дърпаха се и ръмжаха. Прилгваше ги тях Магда, примамваше ги, а после дръпваше здраво и държеше, дорде се укротят. Но винаги над главите на хората се въртеше едно кълбо. Всички нишки отиваха към него и пак от него излизаха. От кълбото излизаше дебело въже и се оплиташе в корените на хората. По въжето бликаше силата и тичаше по нишките към душите. Реченото се вплиташе в тия нишки, напояваше ги и пускаше цвят. На сутринта се превръщаше в сторено.

Един ден Магда се залежа. Райна сновеше из кухнята и вареше чай, а Рада печеше любимия ѝ сладкиш.

- Следобед ще дойде една жена, аз няма да мога да стана - рече Магда.

- Нямаш ли ѝ телефона, ще ѝ звънна, да не идва.

- Ще дойде, Райно! Ти ще я посрещнеш.

- Аз?!

- Кажеш-речи, половин година се шураш наоколо, време ти е.

- Да наричам?! Не съм готова, не знам как... ами ако не мога да ѝ помогна?

- Ако не можеш, значи съм се излъгала в тебе и съм загубила и твоят време, и мойто! - отсеке Магда.

- Айде стига сега и ти! Не го стряскай момичето! - намеси се Рада.

- Спокойно, Райно, ако имаш нужда, и аз ще дойда да ти помогна.

- Ще дойдеш, нали? С теб по ще се справя и...

- Сама ще е. Никой няма да ѝ помага. Айде отивайте си, че се уморих! Райно, след четири часа те искам тука окъпана и нагласена като за празник!

Под Горуна, в приказната гора, втората баба нищенарка бръкна под трикракото си столче и извади едно червено кълбо. Не беше като другите червени в кошницата. Сакаш мълнии се виеха в него. Дръпна една нишка, беше три пъти по-дебела от другите. Нишката се метна напред, но бабата ѝ рече нещо и я укроти. След туй дръпна две нишки кафяво - направо от пръстта. И почна да плете плитка като за майстор.

Когато Райна влезе окъпана при Магда Богданова, на миндерчето ѝ чакаше бяла риза, тъкана на тънки сини райета.

- С нея ще наричаш! - рече Магда. - Майка ми я е тъкала. Обличала съм я като млада булка. Сега е твоя.

Ризата потече по рамената на Райна и тихичко ѝ запя.

Райна към Райко тръгнала...

- Нищо не мисли, нищо не чакай, за нищо не се приготвяй! Като влезе жената, остави душите и очите ви да се преплетат. Те сами ще се познаят и ще си свършат работата. Ти само дръж на жената корена и го не пускай! Слушай му песента и тъй направи, че и жената да я чуе. И нека реченото ви да бъде сторено!

След два часа Райна изпрати жената на портата да си върви.

- Господ да ти дава дълъг живот, девойче, и все тъй да помагаш на хората! - изрече жената със сълзи в очите. Хвана ръката на Райна и понечи да я целуне. Младата трепна и не даде. Изпрати с поглед жената, тихо притвори портата и си тръгна.

Магда се дръпна от прозореца и застана пред Злата Мъгленска. Погледаха се.

- Ще я бъде, Злато! - рече старата и запали свещ.

ПЕТКА БЪЛГАРСКА

Наоколо се беше разчуло, че ще има голямо наричане за Света Петка. Телефонът звънеше постоянно. Хора идваха и си отиваха... А Райна слезе да почете в читалището.

След битката и победата при Клокотница на 9 март 1230 г. цар Иван Асен II постигнал българско господство на Балканите. В знак на своята власт той изискал мощите на света Параскева Епиватска от Латинската империя. Нетленното тяло било пренесено тържествено в столицата Търново. Там българите я посрещнали и я именували света Петка Търновска. Когато станала закрилница на целия народ, я нарекли Петка Българска. За почитта към нея се споменава дори в държавни актове. В договора си с Венеция цар Иван Александър (1347 г.) се заклева „в името на Бога, Св. Богородица, в кръста и в светата Петка Търновска“. Народът разказва, че мощите на закрилницата били отнесени във Видин, за да бъдат спасени от турско владичество. Когато турците превземат и Видин, мощите били дадени на сърбите - да ги пазят. Ала сърбите имали дълг към власите... и изплатили дълга с мощите на светицата.

Днес мощите на света Петка Българска се намират в църквата „Три светители“ в румънския град Яш...“

Райна изчете всичко и на баба си Магда.

- Дотук с историята и житието. Да видим сега къде се среща старата вяра с новата християнска светица - рече Магда и вдяна конеца на старата история в иглата на новата. - Почитта към света Петка иде от старата вяра, че всяка къща има Дух закрилник - Стопанин. Този закрилник обикновено е споминал се човек от рода, който е оставил следа - обработвал е много земя, отчувал е достойно много челяд, бил се е за земята си, бил е книжник, оставил е скъп спомен и родът му е горд с родоначалството му. Стопанинът се почита особено много на Петковден, защото самата Петка е негов покровител. Ако Стопанинът е родовият дух, то Петка е Бож дух - от Бога дух за всички духове. Обредът, тайнството, което се извършва, се именува Стопан. На този ден се събира целият род и се поменува Стопанинът. В родовия кръг се омесва един хляб - поменик. Месят всички - и мъже, и жени, и деца - като тавата с тесто минава през всеки един по кръга, по възраст. Всеки поменува този, когото смята за голям човек в своя род, разказва история за него, изрежда добрините и веселбите му. Децата трябва да научат и да запомнят!

Не се жалее, а се слави!

Хлябът - поменик не се раздава на чужди - като на Задушница - а се поделя между всички родственици, които са се събрали. Хлябът се разчупва от най-стария и когато всеки получава залька си, нарича: „Да се помни и да пребъде родът ми!“.

Три са грижите на Петка - родът, очите и зачеването. На този ден се

нарича и за зачеване.

„Да помагаш, Петке, на мойта рожба да ѝ се отворят очите в Бога, па да погледне, да ме познае и да си слезе при мене!“ На такъв обред се меси и Рожбена пита!

И за друго проглеждане отговаря Петка - на слепите! На тези, дето очите им не виждат, но и на тез, дето душите им са слепи. Това тайнство е именувано Прогледно тайнство. На него се меси Прогледен хляб. Да се отворят очите на душата към светлото, че да си види радостта.

- А ти на обряда утре за какво ще наричаш, за какво се събират хората?

- Прогледно е утре тайнството, тъй съм решила. Че много народ има толкоз ослепял, че не види туй, дето е пред очите му. Търси народът, чуди се, лута се, надалеко гледа, планове прави. А очи няма да види какво у дома му не е наред, че първо него да оправи, себе си да вземе да стегне. И всеки Стопанин ще почетем. Всеки ще каже на другите кой му е Стопанинът. Пък да се сетят барем, че имат род, че някой първом е полагал темели, за да имат къщи сега, че някой диря е оставил, пътека е проправил, за да ги има сега и тях. А ти, Райно? На твоя род кой му е стопанинът, знаеш ли?

Райна наведе глава. Беше го мислила в читалището. Много мъка имаше в нейния род. Много връзки се бяха скъсали. Откакто беше при Магда, започна да вижда и възлите, и прерязаните краища. Вкъщи никой не говореше и беше свикнала да не вижда. Но тук... Болно ѝ беше, самотно и страшно ѝ ставаше. Искаше ѝ се да направи нещо, да си събере разпиления род, да сложи ново начало...

- На моя род аз съм му стопанин! - каза. - Може още да не съм, но ще стана!

Магда я изгледа:

- Може и да станеш! Ама първо ми се ще ти да си намериш стопанин. Жена си. Жената, за да е стопанка, и нея требе някой да я стопанисва.

На обряда дойдоха около трийсет човека и Магда ги качи горе на поляната. Много приказки бяха разказани, за много родове. Много имена бяха споменати - все на читави хора. Един отгледал 12 деца и до гроба си все ги събирал на двора и ги учел да не се делят. Друг вдигнал чешма с три чучура. Трети хванал гората и станал войвода. Четвърти бил даскал и учел народа на четмо и писмо. Пети пък цяла гора букова засадил. И много жени бяха споменати. Майки и баби, въртели големи къщи, цели махали и села, на които им се е чувала думата и са запомнени с добро. И сякаш всеки, разказал за своя Стопанин, ставаше с педя по-висок и се подмладяваше.

РАЗВАЛЯНЕ НА РОДОВО ПРОКЛЯТИЕ

Минаха часове, всеки каза думата си. Само една женица се спотайваше, забила поглед в земята. Когато остана последна, Магда я повика да говори. Изведнъж жената скочи, хвърли се в краката на бабата и почна да нарежда:

- Помогни ми, моля ти се, знам, че не ми е мястото тука, че за друго сте се събрали, но не ме отпращай, моля ти се! Голяма ми е мъката, не знам вече какво да правя, а и синът ми и дъщеря ми са зле... зле са, бабо Магдо... дечицата ми... едно подир друго се разболяха... прокълнат е моят род, всички са почернени рано да си отидат... Помогни ми, жива да си, помогни! - жената се разплака и ръцете ѝ се вкопчиха в пръстта.

Магда стана, наведе се и вдигна жената. Рада придърпа едно одеяло и я сложи да седне на него. Дадоха ѝ вода.

- Как те викат? - попита Магда жената.
- Снежана.
- Син ти и дъщеря ти как се викат?
- Радослав и Мирослава.
- Айде успокой се сега и ми кажи кротко какво е станало.
- Най-страшното е станало, родът ми е прокълнат, проклели са го... отдавна... и сега дечицата ми и те... болни легнаха - жената захлипа отново.

Магда приседна срещу нея, сложи длани на коленете ѝ.

- Снежано, погледни ме! - жената вдигна поглед. Очите на Магда я дръпнаха и я хванаха здраво. - Кажи ми от какво са болни децата?

- Първо се залежа Мира, дъщеря ми. Все ѝ се спеше, болеше я главата. И така два месеца. Спря да ходи на училище, отслабна. Лекари я гледаха, нищо не казват. После и Радко. И той като кака си. Почна да поприсяда, да се залежава, той пък кошмари сънува, буди се, все не се напива. И с него по болници... нищо. Кръв даваха, изследвания правихме, в София ходихме - нищо! Казват, че нищо им няма. А те и двамата не излизат от къщи. Година вече. Стопиха се.

- На колко са години?
- Мира - на седемнайсет, Радко - на петнайсет.
- И за какви клетви говориш? - не отделяше очи от нея Магда.
- Като се роди дъщеря ми, беше бебе още, почина бабата на мъжа ми. Бяхме си близки и аз я гледах. Бързо си отиде, леко - беше до края с акъла си - а аз стоях край нея. Тя ми разказа, че родът на мъж ми е прокълнат и че трябва да направя нещо за децата.

- Кой ги е клел? Преди колко години?
- Отдавна. Нейният праядо Георги бил лош човек и не го обичали. Богат бил, имал власт и тормозел хората. Почернил много семейства. Един ден насиллил едно момиче - много младо, на Четиринайсет години. През нощта бащата на момичето опитал да го убие, но Георги го заклал. На сутринта бил изчезнал. Никъде не го намерили. Оставил жена с три

момчета, едното съвсем мъничко. И тогава се събрали мъжете от селото и го проклели. Толкова тежко го клеели, че чак в най-малкото момче отишло... Споминало се много младо... не от болест... ей така... Другите две момчета и те имали деца. И на всеки по едно все така рано си отивало... - секна гласът на жената.

- Туй нещо сигурно ли е, бабата откъде го знае?

- Знаело се е. Тя знае от майка си. И се знае, че родът е повреден. На всеки роден мъж децата боледуват... не живеят дълго... ох, не знам вече къде да ходя, при кого... никой не ми вярва, а докторите нищо не откриват...

- Сега аз ще те питам едни неща, пък ти ще пробваш да ми отговаряш, бива ли? - твърдо я прекъсна Магда.

- Ще опитам.

- С мъжа си говори ли? Как му е името?

- И той е Георги. Говорих. Уплашен е. Той още от малък знаел тая история, ама му се струвала детска приказка. На мен не ми беше казал нищо. Аз от баба му...

- Знае ли се мястото, дето са се клеели мъжете?

- Да. В селото всички го знаят. Викат му Гергевата прокоба. Ходихме там. Има една купчина...

- От камъни ли е? - трепна Магда.

- Да...

- Голяма ли е?

- То вече не се виждат камъните. Обрасло е. Седи като малка могила. Колкото мене висока. Като разровихме, тогава се показват камъни.

- В селото живеят ли още роднини на мъж ти?

- Не, отдавна са се изнесли. Не са ги искали там.

- А роднини на онуй девойче, насиленото, дали има някакви?

- Не знам... не сме питали.

- И какви са тез камъни, казаха ли ти?

- Бабата каза само, че камъните са търкулнати с клетва.

- Точно туй е станало! - рече Магда и стисна устни, а жената пак се разплака. - Чакай, стига рева, остави ме да си събера главата...

Магда стана и тръгна през поляната. Снежана се сви на кравай на одеялото. Рада изпрати хората и приседна до нея. Над боровете изгря месечината и повя хлад. Магда се върна и приседна до Снежана и тя.

- Чуй ме сега. Страшно е, но може да се поправи...

- Знаех си, бабо Магде, знаех си, че при тебе трябва да дойда...

- Ще ме чуеш ли, или ще ревеш тука до съмване? - сръза я старата.

- Първо мъж ти требе да отиде и да оплеви оная купчина, тъй че да се видят камъните.

- То там е много обрасло, как, с голи ръце ли?

- Ще си вземе тесла, брадва, каквото му требе и ще почисти. Камъните няма да пипа. После да отиде в селото. Да разпита. Знаят ли

историята, какво се помни, има ли останали роднини на момичето и заклания баща.

- Ама как... как се пита такова нещо... нали ще разберат, че той му е роднина...

- Требе да разберат. Той ще им каже.

- Ще умре от срам... той какво е виновен...

- Няма да умре. Щом клетвата е настигнала него и децата му, ще требе да я понесе и да я пререже той. Затуй ще изтърпи на оня Георги чернилката и ще я понесе на гръб. И за други да пита. Оня е почернил и други къщи. Да пита и за техни роднини. Все някой е останал в селото. Помнят. Като намери хората, идва трудното. Требе да ги накара да отидат с него там, на Гергевата протока...

- Как ще ги накара, никой не стъпва там... хората ги е страх...

- Ще ги накара! Ако требе, и ти ще отидеш с него. Ще им кажете на хората за децата, за туй, че сте уплашени, че искате помощ. Ще ги помолите. Хората познават кога някой е честен с тях, ще ви чуят. Съберете ги трима, петима, десет, колкото дойдат и идете заедно. И двама да са, пак стигат. Вземете с вас една млада фиданка ябълкова и лопата. Вземете и на хората свещи. Там ще се наредите около купчината в кръг. Всеки да запали една свещ и да я забодне зад себе си в земята, та и свещите да са в кръг. После твоят Георги да започне да иска прошка от всеки, който е дошъл, поименно. Ако човекът я приема, да каже: „Простено да е на Георги и на целия му род!“ Тоз същият, простилият, да ходи до купчината и да взима по един камък. Да го изнася извън кръга и да го търкулва далеч. И по два камъка може да вади. Всеки требе да го стори туй. Ако останат камъни, твоят мъж и ти да довършите купчината. Всички камъни требе да са пръснати надалеч. После мъж ти да изкопае една дупка, дето е била купчината, и там ще посадиш фиданката. На нея ще речеш: „Старата клетва в земята да иде, младата прошка плод да даде!“. Всички след тебе да рекат по едно: „Да бъде!“ И това ще е.

- И ще се оправят ли децата?

- Ще се оправят!

- Няма да е лесно, ама... ще го направим. Още утре ще му кажа на Георги. Благодаря ти, бабо Магде! Ако нещо забравя, ще ти звънна да питам, нали може?

- Звънни. И на света Петка свещ да запалиш, чу ли?

- Ще запаля.

Райна, Магда, Рада и Снежана заслизаха по пътеката. В началото на селото нещо проблесна и месечината приседна в рогата на Господ.

На сутринта Райна отиде при Магда направо с тетрадката. Старата я изгледа изпод вежди.

- Ще го запиша това, снощното. Важно е. Не можеш да ме спреш. Хората трябва да знаят. И без това е ясно, че е трудно да го направят.

Колко са хората, дето ще се вдигнат да искат такава прошка? Че то си е сериозно изпитание! А пък съм сигурна, че в много семейства са се случили такива неща. Чела съм. Има книги. Кармична обремененост, тежка родова карма... Съдба, искам да кажа.

- Е, като има, що тебе да записваш и ти?

- Защото си е наше. Българско е. И е по-смислено от всичко, което съм чела! - отсече Райна и отвори тетрадката. Магда ѝ беше обърнала гръб, миеше чинии и се подсмиваше. Отговори ѝ на всички въпроси.

- Туй е. Записа ли? Отгоре напиши „натемия“ - завърши Магда.

- Какво е това?

- От „анатема“ идва. Ей ти една дума, дето не е българска - църковна е - от гръцко е дошла и е останала. Иначе си е баш проклинане. Натемия с камъни се прави винаги от мъже и само срещу много прегрешил човек - изедник и душманин.

- И все пак искам да те питам. Ако има някакво родово проклетие, но никой не помни как и откъде е дошло, има ли начин да се развали?

- Начинът да се развали е баш в усилието, дето някой ще направи, за да разбере откъде е тръгнало. Много хора се крият зад родови проклетия и си оправдават нещастията с тях. Като почнат да се търкалят злини в живота им, най-лесно е с клетва да ги обяснят. А тебе първо себе си да огледат и да поопощат малко гадинките, дето са им в акъла. Не щат хората да проумеят, че всичкото зло иде от тях. Каквото са си повикали, туй им се обадило. Не щат да повярват, че и болестта, и неволята - все те са я повикали. Я с лоша мисъл, я с лоша дума, я със страх, я със злина сторена. И току се появи някой и рече: „Проклетие има, клетва има, затуй си зле!“. И човекът веднага се намества удобно в туй обяснение. По мярка му е то. Тогаз не носи вина. Тогаз е жертва. И започва едно хленчене, едно жалване и си вика, край, няма какво да се стори, клетва е туй. Тогаз тръгва по врачки да му гадаят какво ще става после с живота му. Тръгва по баячки да го оправят. Тръгва куршум да му леят. И тез всичките кикимори, като го видят вкиснат и без никаква сила, веднага му викат - магия ти е сторена, клетва имаш тежка! И се почва едно оправяне, жална му майка!

- Добре, де, как се оправя такъв човек?

- Нали си я чувала оная приказка - „со кротце, со благо и со малко кьотек“? Е, такъв се оправя само со доста кьотек! Тебе да си намери майстора, да го хване за косата и яко да го дръпне, че да го изкара от онуй топло блато, в което се е наикиснал.

- Ами ако не иска да излиза?

- Затуй рекох - майстор да си намери. Не я може всеки тая работа. Не е номерът да овикаш, да обидиш човека и да му скършиш достойнството. Тебе с почит да стане. Хем с почит, хем с корава ръка, да не му даваш да се огъне - в туй е майсторлъкът.

- И все пак. Ако все пак има родово проклетие и не се знае откъде е?

- Ей, дебела глава! Рекох ти, бре! Разваля се с усилието на някой да разбере. Да проумее откъде е тръгнало. Каква рана е сторена, от кого. Не може да не е останала следа, винаги остава. Раната и клетвата винаги си вървят с причината. Понякога се налага да се вдигне някой, да си наруши спокойствието, да пропътува километри и да стигне до някое далечно село, отдето е тръгнало всичко. Пък да намери къде да преспи, да поостане, да се поослуша. Усилие е туй. Без усилие не става. У силата требе да влезеш, че да вземеш сила и за себе си, и да намериш лек.

РАЗВАЛЯНЕ НА МАЙЧИНА КЛЕТВА

- А майчина клетва как се разваля?

Умълча се тука Магда Богданова и дълго мълча. И очите ѝ сякаш се обърнаха навътре и затършуваха из душата ѝ. Нещо премина през челото ѝ като гарваново крило.

- Тежко е туй! Клетвата от майка е най-тежка. Докато тая майка е жива, няма разваляне. Само тя може да я вдигне, ако рече. Туй е клетва от утроба. От тая, дето най те е обичала. Клетва по кръв. Баба ми викаше, че когато човек умре и срещне Рангел, той първо гледа дали има с него майчина клетва. Ако има - по нея решава къде да го прати. Една майка, за да прокълне рожбата си, нещо много страшно я е накарало. Нещо сторено или от рожбата ѝ, или от бащата при зачеването. Ако рожбата ѝ се покае, отвътре, отдън душа, ако положи честно глава в скута ѝ, може майката да вдигне клетвата.

- А ако човекът не знае, че майка му го е проклела?

- Няма начин. Мъката на такава майка е толкоз голяма, че тя е пожелала тежко да накаже чедото си. И иска да е сигурна, че то ще разбере. Такава клетва се изрича или в очите, или се пише някъде, тъй че да бъде намерена.

- А ако човекът се покае, но майката не вдигне клетвата?

- Лошо! Лошо и за майката, дето не намира обич да прости, и за чедото ѝ. Тая клетва удря в кръвта и нататък в децата. И в техните деца.

- И тогава как се разваля тая клетва?

- Проклет от майка си човек изпитва хем ужас, хем гняв и бяс го тресат. Обиден е той. Има хора, почват да горят на майка си дрехите, а като умре - да раздават и изхвърлят всичко нейно. Мислят си, че като изтрият всяка следа от нея, ще изтрият и клетвата. Ама не става тъй. Щото кръв не се изтрива. Тя е във вените на човека и във вените на децата му. Затуй, когато майката умре, прокълнатата ѝ рожба тебе да иде на гроба ѝ. Да омеси там един хляб и докато меси, да рече всичко лошо, дето е сторила на майка си. После да ѝ рече всичко хубаво, дето са си сторили една на друга. Да ѝ рече, че я обича. После да поиска прошка. И накрая и рожбата да прости. Добре е даже да преспи на гроба на майка си.

- И сигурно ли е, че така ще се развали клетвата?

- Сигурно е. Когато душата си отива у дома, в Бога, тя съблича човешината от себе си. Нали съм ти рекла, че в човешината има и добри, и лоши работи. Та с човешината съблича и гнева, и мъката, и лошотията, и жаждата за мъст. Душа, която е била в майка, проклела чедото си, не може да се прибере у дома. Тя все седи в ниското и се лута. Тегли я нещо назад. Ако чедото ѝ застане на гроба ѝ да поиска прошка и да очисти клетвата, ще стори добро и за тая клетва душа. Душата е само светлина, Райно. Тя е въздишка на Бога. Ако някой поиска прошка от нея, душата ще прости. Защото и прошката е

светлина, а светло при светло отива. Така и човекът ще се очисти от клетвата, и душата на майка му ще си тръгне в покой.

- Други клетви какви има?

- Стига с тия клетви, бре! Хората все ги дърпа към по-лошото, влече ги туй, дето ги стисва под лъжичката. Ти си записа как се разваля натемията и майчината клетва, ама сега искам да си запишеш и как се прави благословия. Нека знаят хората и добро как се прави.

БЛАГОСЛОВИЯ - ОБЩА

Общата благословия се сторва, когато има харен човек, който е направил нещо голямо за хората. Вдигнал е училище, ама не щото е богат, а щото си е откъснал от хляба и сам е полагал камъните за него! Или е намерил вода на сушаво място, че и чешма е турил. Или е прибрал при себе си сираци или сакати хора да гледа. На някой човек живота е спасил или друга някоя голяма добрина е сторил. На него хората, ако искат да му се отблагодарят, се прави общо благославяне. Тоз обред е женски.

Пролетно време отиват жените някъде извън селото или града. Требе месечината да се пълни, да не е на разсип. Избират хубаво място - спокойно, слънчево. Вземат една ябълкова или сливова фиданка. Всяка носи свещ, китка здравец с корен и стомна вода. Изкопава се дупка и се засажда първом фиданката. Редят се жените в кръг около нея. Най-старата именува фиданката на името на харния човек.

- Как така именува, какво прави? - прекъсна я Райна.

- Ей тъй, просто е! Казва на фиданката: „Засяхме те на името на Петко някой си, да растеш здрава и плод да дадеш, както даде плод добрината му и както ще се плодят децата му и техните деца!“... Какво записваш сега?

- Думите... как беше - „както даде плод добрината му и...“

- Няма такива думи! Не ме ядосвай! Затуй го мразя записването. Ще прочете някой и ще почне да повтаря като папагал. Без мисъл. Без обич. Думите требе хората сами да ги рекат. Техни да бъдат. От тяхната благодарност. Човекът им сторил такава добрина, те пък ще се напънат да му измислят думите! - кипна Магда.

- Е, не всеки може, пък и твоите думи са хубави, защо да не ги запомнят? - не се даваше Райна.

- Щото ще се научат да мислят! И да са благодарни. Като искат готови думи и нямат душа и акъл, да ходят да им чете поп. Поповете имат готови и правилни думи за всичко, аз не!

- Ох, добре. Разбрах, продължавай!

- Ядоса ме и ми излетя от главата... докъде бях стигнала?

- Каза, че фиданката се именува от най-старата жена.

- Тъй. После всяка изрича по една добрина, която е сторена от тоз човек, или пък се заявява най-голямата му добрина. Важно е всяка жена от кръга да му благодари и да го благослови. След като рече благата си дума, отива и полива със стомната си фиданката, да ѝ даде живот. Като минат всички, всяка копае по една дупчица пред краката си, засажда китката здравец и полива и нея. Накрая запалват и свещите при здравеца, като ги наричат за здраве, обич и дълги бъднини на човека и рода му. После поне седмица жените и друг народ се редуват и ходят да поливат фиданката и здравеца. Колкото повече народ се извърви, толкоз по-добре. Добре е родът му да поеме грижата за мястото и дървото. Да

ходят там деца и внуци, да им се разказва, пък те - на техните. Като изсърхне това дърво, друго да бъде посято. Такваз благословия държи един род здрав, щастлив и дългопаметен, коренът му ще пребъде.

- Хубаво е това, много е хубаво!... мисля си... не може ли така да се лекува и тежко болен човек?

- Как така?

- Ами, да се съберат негови близки или само един, да му посадят нещо и да го нарекат да оздравее... да му кажат преди това на болния, да го питат иска ли. Може да не е дърво, да е само здравец... или цвете... роза... да я поливат и да се грижат за нея, докато боледува, докато цъфне розата и си отиде болестта, пък след това той сам... - Магда я гледаше и ѝ се радваше, и някакъв покой се стелеше около старото ѝ сърце.

- Какво? - сепна се Райна. - Не може ли?

- Може, чедо, всичко може! - рече Магда и излезе, да не ѝ се видят сълзите.

РАНГЕЛОВ ДЕН

Изтече половин година, откак Райна срещна Магда Богданова и нейния Господ. Застудя. Листата от дърветата се изваляха и изтъкаха златни и медни килими.

Райна си поръча дърва, докараха ѝ и тя си ги нареди под стряхата. Палеше печката всяка вечер, а сутрин отрано изхвърчаваше премръзнала при Магда. Беше взела едно старо корито от Сабрие и вечер се къпеше в кухничката. Постилаше една мушама, слагаше кофата с бързовара и после се обливаше, стъпила в коритото. Сабрие ѝ даде и гърне, да не излиза през нощта до клозета, ама не стана. Не можа да се научи на това. Купи си едни галоши да ѝ е по-удобно и през нощта притичваше с тях.

Но Времето не спираше да трака с куките... Скоро трябваше да си тръгва и да сложи в ред това, което чакаше да бъде наредено. Идеше Мъжка задушница и след туй Рангелов ден. Реши да почете дядо си Вангел и чак тогава да тръгне. Беше питала вече защо тая задушница да е мъжка и в тетрадката си беше записала:

„Голяма задушница винаги се отбелязва в съботата преди деня на архангел Михаил. Тъй като българите са били народ на воители, в определен ден през годината те са почитали падналите в бой за рода и земята си, без които живите нямаше да ги има. В днешно време почитаме падналите за свободата на България. Затова и денят се именува Мъжка задушница. На нея покойниците не се оплакват, а се честват!“

Райна и Магда седяха в кухнята и бележа картофи, младата я стягаше душата, че ѝ идва време да си ходи, а старата се правеше, че не вижда.

- Голям празник е тоз Рангел - обясняваше Магда, - смъртта ще празнуваме! Хора ще дойдат. И деца, и старци... Требе да ги посрещнем, да ги почерпим както подобава. Два дни ще ми помагаш да приготвяме храната за гостите!

- Някой път, като те слуша човек... - Райна прехапа устни и млъкна.

- Какво?

- Ами прекаляваш! Голям празник, храна за гостите, че и два дни ще я приготвяме! - избухна младата. - Дядо Геле умря, отиде си! - сълзи бликнаха в очите ѝ. - Не знаеш ли как се чувства баба Рада, а? Сърцето ѝ се е скъсало! За смърт говорим! Не за рожден ден! Хората тъгуват, близките им липсват, плачат... а ти - празник, та празник!

Стана Магда Богданова и извади две бози от хладилника. Седна на миндерчето и наля и на Райна. По масата покапаха малко сълзи и неречени думи и старата ги избърса кротко с ръкава си.

- Ти къде живееш, Райно?

- Знаеш къде, що за въпрос? - тросна се момичето.

- Знаеш си дома, нали?

- Знам си го. В София. И ако искаш да знаеш, много ми липсва. В

Италия ми беше още по-мъчно, исках да съм у дома, там не ми е дом...

- Тъй. А на душата ти домът къде е?

- Там, където е родена - отсече Райна. - Магда хитро ѝ се усмихна.

- Това си беше капан, нали? - уморено попита младата.

- Никакъв капан не е, просто требе да мислиш. И е точно тъй, както го рече. Там, където е родена. В светлото, в Бога, у дома.

- И какво?

- И тъй както ти се радваш да се прибереш, на душата също ѝ е радост да си види дома и да си иде сред свои. Затуй е празник!

Райна положи чело на масата и въздъхна:

- Разкажи ми...

- Някога е било тъй. Хората са знаели и са празнували. В днешно време има едни, дето все мърморят, че българинът на гроб ядял и пиел. Така, де, българинът винаги е бил мъдър човек, даже и да не помни кое откъде и защо е дошло! Коренът му помни. От време оно се знае най-големият празник кой е - когато душата си отива у дома! На нейния изпроводяк! Че и песни и хора са се извивали даже.

- А мъката? А това, че никога повече няма да го видиш тоя човек... който ти е бил важен... и си го обичал...

- Мъката е за тебе. Всъщност на човека му е мъчно за него си, че осиротява. И в мъката си не успява да помисли, че оная душа е най-после свободна да си иде и е политнала волна нагоре. Вангел разбра, че си отива, чакаше го. И Рада знаеше. Затуй се събраха, да са заедно в тоз час. И бяха щастливи.

- Не ми казвай, че на баба Рада не ѝ е мъчно...

- Не казвам туй. Мъчно ѝ е, че загуби толкоз години, че можеха да са заедно, че сега не е покрай нея, да го обиква... Но Рада е грамотен човек, знае къде е Вангел и ѝ е леко. Пуснала го е, не го държи с мъката си. Има хора, боледуват с години, приковани на легло. Тъпчат ги с лекарства, опитват се да ги спасяват, те се мъчат в страшни болки, а близките им - дважд повече да ги гледат. И като си тръгне тая душа, близките се тръшват да реват за нея. А тя най-после красива и свободна си е намерила пътя за дома.

- Но има и други, които ги блъсва кола. Или на 20 години се разболяват и бързо умират. Тая смърт каква е? И тя ли е празник?

- Всяка смърт е празник за душата, която си отива, Райно. Душата винаги има кой да я чака и да я посрещне у дома, в светлото. Виж, страшно е, когато дете си отиде преди майка си. Или някой в разцвета на силите си. Но туй е друг ред. Него Господ го реди и съдбата на човека. Смъртта - ранна или късна - е част от пътя и пак е урок. И за смъртника, и за близките му. Мойта баба казваше, че по деня, в който човек си отива, можеш да разбереш как е живял и колко е бил читав. И по начина, по който умира.

- Как по деня?

- Има дни, в които Господ си прибира неговите хора - най-добрите. Такива си отиват на някой светец, много тачен от близките им. Има и дни, в които Господ прибира змейовете си. Такъв, дето е бил змей, е водил много битки и е имал силата да ходи по ръба, ама все в светлото е гледал. За такъв човек Господ праща лично или Георги, или Илия.

- А по начина, по който умира човекът, как се разбира какъв е?

- Просто е. Или дълго мъчи себе си и близките си, или си отива отведнъж, лесно, изневиделица даже. Пък ти отсъди кой начин на какъв човек му приляга.

- Не всеки може да го разбере това, дето го говориш...

- Щото от малки децата ги учат, че е най-страшна смъртта. И цял живот човек се страхува от нея. Толкоз го е страх, че се прави, че не я забелязва. Я ми кажи ти кое е най-сигурното нещо в живота? Кое е най-сигурно, че ще ти се случи?

- Не знам... нищо сигурно няма...

- Ето, видиш ли? И ти тъй. Най-сигурното в живота, Райно, е смъртта!

- Не съм се замисляла. Но пък ако почна да мисля постоянно, че ще умра, ще полудея! Какъв е смисълът да живея тогава?

- Е, туй е важният въпрос! Не е нужно да мислиш за смъртта, важно е да знаеш, че ще дойде. И да си го приел. Ако хората приемаха, че са смъртни, друг щеше да е светът.

- Представяш ли си, ако утре всеки човек разбере кога ще умре? Тогава сигурно ще се замисли как да прекара последните си дни, нали?

- Или ще превърти и ще направи страшни поразии. Не става тъй. Требе да си научен на туй, да си израсъл с него в мир. Като се е споминал първият роднина, не да се крие и да се реве, а да се обясни на детето, че дядо му си е отишъл у дома. Че туй е дом на всички и всеки един ден ще си се прибере там, за да бъдат отново заедно. И да се върнат след туй пак тука. И че туй не свършва никога. Че смъртта не е край, а стъпка...

- Теб кой те е учил?

- Аз бях мънечка, когато моята баба ми рече, че ще мре и да не плача за нея, щото тя ще ме чака на едно светло място и когато ми дойде ред и на мене, ще ме посрещне. Каза ми, че свещ не ще да ѝ се пали.

- Затова ли не палихте свещи на дядо Геле на погребението?

- Да.

- Е, нали казват, че свещичката осветявала пътя на душата, за да не се лута. И в църквата всички палят свещи за покойниците!

- В църквата смъртта е край. Там душата никога не се връща обратно на тая земя. Предстои ѝ съд. И страх - ад или рай е заслужила. То са ангели, дяволи, ключари, грехове, изкупления... И Бог, който в тефтер е записал кой какво е правил и какво е заслужил. За църквата душата живее на земята само веднъж. И ако иска в отвъдното да е

добре, тебе тоз живот да е живян по нейните правила! Църквата е най-виновна, че хората ги е страх от смъртта! Лутала се била душата!? Представяш ли си как една стара душа, която много пъти е идвала и си е отивала, и толкоз животи е живяла, тая душа да има нужда от свещ, да се не затрие! Да не може си познае дома, без да я опеет поп?! Таз душица, дето сам Господ ѝ е дал дъха си, да не може пътя си към него да намери?! Баба ми викаше, че след като си тръгне душата, дълго време остава свързана с една тънка нишка с близките си. И когато някой от тях запали свещ, с мъка в сърцето дръпва нишката. И душата тебе да се обърне и да се върне назад, да даде покой на тъгуващия. И все окъснява по пътя, че все има кой да я дърпа назад. Затуй, като искаш, запали свещ, ама с радост. Ясно е, че вече тоз човек го няма около тебе, ама ако наистина го обичаш, зарадвай се, че душицата му се прибира у дома!

- Затова се нарича и „покойник“, нали?

- Точно затуй. Човекът е най-после намерил покой, спокойно и мирно му е вече на душата, прибира се. Ех, Райно, да можеха хората да разберат, че смъртта не е крадец, който дебне в тъмното, а голяма стъпка по пътя им. Тогаз, вместо да се страхуват, щяха да се приготвят за нея. Други неща щяха да са важни. Човек на човека по друг начин щеше да гледа и да го цени повече. И всяко имане щеше да има друг смисъл и друга посока. Оня ден дойде една жена, помниш ли я, една вече повехнала, ама хубава, с дългата кестенова коса?

- Дето не искаше да влезе през портата, че се уплаши от Господ?

- Тази. Баща ѝ беше на смъртен одър и тя се беше поболяла от мъка и страх по него. Дойде да ме моли да го спасявам. Викам ѝ - чедо, на колко години е баща ти? На 83. От какво е болен? Нищо му нямало, просто се залежал, спрял да говори, а преди дни спрял да яде и да пие. Как ли не го мъчили, с тръбички някакви го опасали, нещо през тях му наливали... Не щял. Гледам я, а тя нито вижда, нито чува. Такъв ужас я тресе. „Татко ако си отиде, аз съм свършена“ - само това нарежда. Мъж няма, деца няма, само татко си. Мъка страшна. Чедо, викам ѝ, татко ти не може вечно да е покрай тебе. Свършил си е работата, на ръце те е носил, грижил се е за тебе. Уморен е вече, време му е и той да се прибере. Не си пилей силата, пък и неговата, да го лекуваш. Не му говори, че ще оздравее и ще се вдигне. Той няма нужда от тая лъжа, ти имаш нужда от нея. Душата му си отива, чедо. Тя сега има нужда само от обич и да се изприказва. Пред олтара на смъртта винаги има едно време, в което душицата си съблича греховете, сгъва ги на купчинка и ги избутва встрани. Бъди там, за да го чуеш. За да му дадеш вода, супа или прошка, ако тебе. Туй е. И ако го обичаш и си му благодарна, пусни го после да си иде у дома.

- Тя разбра ли?

- Нейна си работа, нейни уроци са туй и не са хич случайни. Аз не

мога да ги пресека. А ти, Райно? Умрели роднини имаш ли, в ковчег виждала ли си ги?

- Да.

- И как беше?

- Никак. Три пъти се е случвало. Беше странно... Хората плачат, не смеят да се доближат до ковчег. На мен ми е мъчно, но към тялото нищо не изпитвам. Някак не ги свързвам - човекът, който съм обичала - с умрялото тяло. И ми е лесно. Бях малка, когато за пръв път съм била на погребение, на 5-6 годинки. Една съседка умря, от първия етаж, беше ни много близка. Много я обичах, тя все ми даваше сладки и ми разказваше разни работи. Най-обичахме да си играем на Страшнулица - кой кого ще уплаши повече. Като я видях в ковчег, и ми стана смешно. Бях сигурна, че ми прави Страшнулица и ще скочи всеки момент. И се разсмях. Помня майка как ме стисна за ръката и ме изведе. Много ми се накара навън, как не ме е срам, хората плачели, пък аз съм се хилела...

- И после какво стана?

- После реших, че съм много виновна и на другия ден, като ме оставиха за половин час сама, ѝ направих мое си погребение.

- Не думай! - изкикоти се Магда.

- Честно! В кухнята. Разчертах балатума като гроб, сложих едно дървено столче, държах реч и - готово. Даже опитах да плача, ама не стана. Но вече не се чувствах виновна.

- Леле, тая шуротия ще я запомня! Ама чешит си била от малка! - смееше се бабата. - А децата знаят, Райно. И ти си знаела. Била си толкова малка, че още не са те били научили, че е страшна смъртта. Затуй си се смяла.

- Сигурно... кой знае... Когато отидох при баба Рада вечерта преди дядо Вангел да си отиде, видях нещо... като погледнах през прозореца.

- Що си гледала през прозореца, а не си влязла?

- Не знам, беше ми малко особено... не знаех какво да направя и така...

- И какво видя?

- Дядо Геле си лежеше на леглото, а главата му беше в скута на баба Рада и сякаш... дишаха заедно. Тя вдишваше с него и издишваше. После продължи самичка, но сякаш нещо правеше с дъха си, сякаш му помагаше...

- Помагала му е?

- Нали каза, че не бива да се лекува и да се дърпа душата обратно?

- Точно туй казах! Баба ти Рада нито го е лекувала, нито го е дърпала, помагала му е да си отиде по-леко.

Райна впи очи в Магда и в гърдите ѝ се надигна буря. Старата не мигаше. Изтекоха няколко шепи с Време. Бурята полека утихна, сви се на пода и Магда я подритна под миндера.

- Като дишаш с умиращия, става по-лесно! - заразказва. - Понеже душата е изтъкана от дъха на Бога, дишането я държи в тялото. Там две дихания са заедно - на Бога и на рожбата му. Като тръгне да излиза душата, дъхът на човека почва да отслабва и да се накъсва. Затуй е добре някой да му даде от дъха си, да преплете неговия с този на умиращия, че да стане по-леко, да не е мъка за тялото.

- И как става?

- Просто. Както си го видяла. Рада е прихванала полекичка дъха на Вангел и е задишала заедно с него.

- А после какво е направила?

- После му е дала от своята обич, за да си отиде обичан и в покой.

При всяко вдишване - вдишва от тежестта му и при всяко издишване - издиша обич към него...

- Стори ми се, че от устата ѝ излизат светулки...

- Туй е светликът на нейната обич и нейната прошка. Бре, голяма душа е наша Рада, успяла е! - удари Магда по масата и си сипа боза. - Да знаеш, че не е лесно туй. Навремето са викали чужди хора да го правят, да не се знаят. Щото, който е близък, му е мъчно. И с мъката си разваля покоя, не може да помогне такъв човек. А виж, Рада е успяла... обичаше го много тя нейния Вангел. Знае Рада, че не са се загубили, че ще я чака...

-

ПУСТА МЛАДОСТ

- А песента?
- Коя песен, на гробището ли?
- Да. На Еньовден нали пак нея изпя дядо Геле?
- Нея! Ама последните думи бяха други. Тая е песен с голяма сила, Райно. Тя се пее само на обред. За да си вземеш силата и за изпроводяк на смъртник. При всеки случай се менят последните думи.
- Знаеш ли, че има един филм „Писмо до Америка“. В него се разказва за двама приятели. Единият е в болница в Америка - в кома. Другият знае, че има една песен, която ако изпее на приятеля си, тя ще го събуди. И тръгва да търси песента по селата.
- И намира ли я? - блеснаха очите на Магда.
- Намира я! Само че бабата, дето я знае, е в траур, че е починал мъжът ѝ.
- И не му я изпява, че е почернена и не бива да пее... бре, лош късмет е имало момчето...
- Не! Момчето ѝ разказва историята и на нея ѝ домъчнява за него. Сваля черната забрадка и му я изпява.
- И накрая какво става?
- Накрая оня приятел в Америка оздравява. Песента му дава сила и го вдига.
- И коя е таз песен?
- Същата! Пуста младост!
- Бре, не думай! - плесна с ръце Магда. - Значи и филм направили! А селото къде е?
- Далече е, на другия край на България.
- Значи не е само по нашия край, и по други краища я знаят. Видя ли, Райно, помни българинът, знае! - радваше се Магда. - А филма бива ли го, кажи ми честно, дали им е бръкнал в душите на хората?
- Много е добър! Три пъти го гледах. Като дойда пак, ще си взема компютъра и ще го гледаме всички.
- Речена дума?
- Сторена! - усмихна се Райна. - А ти ще ми кажеш думите - и когато се пее за сила, и за изпроводяк, нали?
- Ще ти ги кажа.
- А Рангел кой е?
- Какво? - сепна се бабата.
- Рангел! Нали му викате Рангеловден, а не Архангел Михаил. Та Рангел, питам, кой е?
- На слънцето знаеш ли как му викаме?
- Как?
- Райко!
- Да, чувала съм, има го в народните песни.
- А тъй. Райко си е на глезено, иначе си е Райо. И туй име е взела

църквата, кръстила е мястото, дето отиват праведните - „рай“. А Рангел е на Райко баш ангелът. Тоя, дето я поема душата от човека и му я води.

Топлинка се разля в сърцето на Райна. Познаваше я тази топлинка. Идваше винаги, когато някое парченце се търкулваше на мястото си...

... Райна към Райко тръгнала.

На бели порти почукала.

Отворил ѝ сам Рангел, баш ангелът,

че Райна на Райко била вретена!

- Тогава Райна коя е?

- На Райко невястата - в тихото часовникът пропусна два удара, пое си дъх и навакса.

- Магия е, нали? - прошепна Райна. - Да дойда, да те намеря, да остана... Викнала си ме... нали?

- Никога никого не викам против волята му! Никога! Само те чаках.

- Откъде знаеше, че ще дойда?

- Сърцето ми знаеше. Имах и хабер. Когато умря Стояна и я намерихме, беше си подредила всичко за погребението. И ми беше оставила бележка.

- Какво имаше вътре?

- Една дума - „Райна“.

Като отвори тетрадката си вечерта, пое дъх и тоя дъх я държа, докато изписа всичко. Стори ѝ се, че самата Смърт я навести по едно време, и настръхна. Нещо се мярна в ъгъла на стаята и се настани там. Времето се дръпна тихо и стори място за гостите. Райна не погледна. Лъхна хлад, но някак да я ободри, да ѝ даде сили. После в ъгъла приседна и Рангел. Даде ѝ думи баш ангелът, за да ги даде на хората. Да си спомнят...

ПОМОЩ ПРИ БОЛЕН ЧОВЕК

Този, който помага на болния, застава откъм главата му и я държи отдолу в дланите си. Със средните си пръсти разтрива ямката в основата на главата и диша заедно с болния. Запалва до себе си свещ. Когато болният издиша, помагащият вдишва, представяйки си, че вдишва болестта му. Когато болният вдиша, помагащият издишва болестта му към свещта. Продължава около 5-10 минути. После продължава, като вдишва болестта и издишва към болния здраве, обич и нов живот! Накрая на болния се изпява песен.

„ПУСТА МЛАДОСТ“ на болен човек

Пуста младост, мале, пуста младост.

Пуста младост, милай мале, не се стига.

Младост тече, мале, младост тече.

Младост тече, милай мале, като вода.

Старост (болест) деби, мале, старост деби.

Старост деби, милай мале, като сенка.

Дай му сила, мале, дай му сила!

Жива сила, милай мале, пак да найда!

С тая сила, мале, с тая сила

да го биде, милай мале, да пребиде!

ПОМОЩ ПРИ ИЗПРОВОДЯК НА ПОКОЙНИК

Почти както при болен. Този, който помага на умирация, застава откъм главата му и я държи отдолу в дланите си. Със средните си пръсти разтрива много леко ямката в основата на главата. Ако няма такава възможност, може просто да постави ръка на челото му, или да го държи за ръката. Запалва до себе си свещ и започва да диша заедно с него. Когато болният издиша, помагащият вдишва, представяйки си, че вдишва тежестта му. Когато болният вдиша, помагащият издишва към него светлина и обич. Продължава около 5-10 минути. После вдишване и издишване спират да се разминават и продължават заедно! Помагащият започва да си представя дъха на умирация и своя дъх като две нишки, заплита ги в една обща от светлина, която излиза навън и очертава пътя на душата към дома. Помагащият трябва да изчисти болката от себе си и да е в състояние на пълен покой и обич. Накрая запява...

„ПУСТА МЛАДОСТ“ за изпроводяк:

Пуста младост, мале, пуста младост.

Пуста младост, милай мале, не се стига.

Младост тече, мале, младост тече.

Младост тече, милай мале, като вода.

Старост (болест) дебне, мале, старост дебне.

Старост дебне, милай мале, като сенка.

Дай му сила, мале, дай му сила!

Да си найда дома, мале, път да найда!

Веке тръгва, мале, веке тръгва.

Дома тръгва, милай мале, пак у Бога.

Когато затвори тетрадката и вдигна очи, гостите си бяха отишли. В ъгъла кротко си седеше бурканче сладко от череши. Райна го огледа, усмихна се, сложи го до леглото и заспа.

ЛЯСТОВИЧЕ НАРИЧАНЕ на дете на седем години

Ден преди Рангеловия празник, докато Райна и Магда обядваха, долу от двора завика една жена. Когато Господ тръгна да я посрещне, жената чевръсто изскочи на улицата и хлопна портата, а Райна се изкикоти на прозореца.

- Хили се, хили! - побутна я Магда. - Бързичко забрави как подмокри гащите и ти, като видя наш Господ за пръв път. Иди посрещни жената, не видиш ли, че има зор!

Когато жената с пъшкане се качи, Магда ѝ сипа един таратор и седна.

- Дойдох за внучката, че стана на седем години и е време да я наричаме - каза на един дъх жената. - Лястовиче наричане, нали тъй беше?

- Тъй е. Кога стана на седем?

- Миналата седмица. Ясна се казва.

- Ясна ще почака още малко.

- Защо, нали трябваше, като навърши седем?

- Щото месечината е на разсип, требе да се пълни. След три седмици е най-добре.

- Добре, ще почакаме! Вие ли ще дойдете у дома, или ние тука да дойдем? Както е удобно, само кажете.

- Кой къде да ходи? - вдигна вежди Магда.

- Ами, както предпочитате. Ако вие решите да дойдете у дома, да ви изпратим кола или пък ние ще се качим с Ясна тука и у вас ще я наречете.

- Никъде не ходя аз! Нито пък детето требе да идва.

- Е, как? От разстояние ли? Снимка трябва ли да донеса? - въпросът се блъсна в сините очи на Магда и падна на чергата. На Райна ѝ стана мъчно за жената.

- Ако ви требе баячка за детето или да му леят куршум, да ви пратя. Лястовичето наричане си е родов празник. Нямаме нужда от мен, требе сами да го сторите.

- Как сами? Аз знам, че тука идват хора, че вие ги наричате и затова при вас съм дошла, пък и детето вече...

- Идат хора с мъки и болести. Имат нужда да им се помогне, да разберат какво сами требе да свършат. Твоята Ясна си е съвсем наред и от мен хич няма нужда. Туй си е ваша грижа - на рода.

- Е, как ние ще я наричаме?! Ние не знаем как се прави! Това си е важен обред, нали както е на кръщение, отиваме в църквата и попът я кръщава, а тука вие...

- Госпожо, малко по-различно е - реши да я спаси Райна. - Баба Магда искаше да каже друго...

- Райно, не се меси! - прекъсна я старата. - Аз ще река каквото требе, пък тя, ако ще, да ме схване. Стара съм вече, нямам време за увъртане, пък народът все тъй в умрак си живее. - Магда се обърна към

възрастната жена, която вече не знаеше накъде да гледа. - Детето кръстихте ли го?

- Да, на рождения ѝ ден.

- Що я кръстихте?

- Как?! - изумя жената - нали е редно...

- Кой каза, че е редно?

- Ами... всички! И аз съм кръстена, и син ми, и дъщеря ми, сега и внучката... нали сме българи...

- И за да е българче, трябва през църква да е минало, тъй ли? - мрак се беше спуснал зад очите на Магда Богданова - Я ми кажи ти твоята Ясна в грях ли е родена? - Жената не намираще думи. Магда не я пощади.

- Питам те, внучка ти на Сатаната ли служи? Майка ѝ нечиста ли е?

- Госпожо, аз... разбира се, че не... какво говорите...?

- Какво представлява светото кръщение, знаеш ли?

- Знам... нали бях там. Облякохме Ясна в бяла рокличка и свещеникът я кръсти. Пречисти я... Тя получи ангел хранител и...

- Пречисти я, викаш. От какво я пречисти?

- Аз...

- Кръстница имаше ли?

- Имаше...

- Свещеникът какво пита кръстницата ѝ?

- Не знам... не съм сигурна... Той много неща каза, те, повечето, не му се разбират...

- Туй си го разбрала, сигурна съм. Я се напъни да се сетиш! Детето е мъничко и затуй от негово име отговаря кръстницата. И като се обърне попът към кръстницата, пита само едно, кое е?

- Отказваш ли се от сатаната?... - пророни жената.

- Тъй. Три пъти! И защо попът го задава този толкова важен въпрос?

- Не съм мислила точно...

- Щото за попа твоята Ясна е грешна. Тя носи първородния грях и трябва да бъде очистена. Преди туй чистене сатаната е в нея. Ти туй вярваш ли го? Вярваш ли, че внучка ти до оня ден е била грешна, а?

- Не...

- А кой, майка ѝ ли реши, че щерка ѝ трябва да се изчисти? Татко ѝ ли? Кой?!

- Никой... не го мислихме така.

- А си е баш тъй! Ти за първороден грях чувала ли си?

- Да... за Адам и Ева... за ябълката и змията... там, дето Господ ги изгонил от райската градина...

- А що ги е изгонил?

- Заради дървото с ябълката, нали било забранено, пък Ева...

- И що било забранено?

- Не знам... върти ми се нещо в главата, но не помня...

- Аз ще ти река. Когато Господ създал мъжа и жената и ги пуснал в

Райската градина, им показал едно-едничко дърво в нея и им рекъл: „Не яжте от това дърво, за да не станете като мен!“. И те го послушали. Туй било най-важното дърво - на познанието. Добре си живеели Адам и Ева в Едема, безгрижно и безпаметно. Нищичко не знаят, нищо не разбират, като птичките и цветенцата... Ала един ден дошла змията и рекла на Ева, че оня плод - от забраненото дърво - е най-скъп и най-сладък. Откъснала го Ева, че дала и на Адам да опита. И тогаз разбрали и познали. Първото, което видели, е, че са голи. И се покрили, че изпитали свян. Като ги видял покрити, Господ разбрал, че в тях е поклънало знанието.

Ядосал се, че пожелали да бъдат като него, и ги изгонил на земята. А там те се пожелали, съчетали се и създали човешкия род. Ей туй е първородният грях. И понеже от Ева е тръгнал, църквата смята всяка жена за нечиста и не ѝ дава да служи в храма. И децата ѝ са нечисти, дори поп не ги кръсти и не изгони сатаната от тях. - Магда изведнъж се умори и приседна.

- Всъщност не съм знаела за дървото... - каза жената.

- Ами ако и аз не знам? Ами ако току-що си го измислих туй всичкото, дето ти го рекох? Ей тъй, за да те вкарам в моята вяра?

- Вие... аз... не знам вече какво да мисля...

- И много други като тебе и не мислят, и не знаят, и не шат да знаят... и бъркат българщината с църквата.

- Ако е така, както казвате, аз не виждам къде е лошото в онова... в познанието, де. Защо Господ им го е забранил? Защо да е грях?

- Туй е въпросът, миличка - омежна бабата. - Църквата я е измислила тая приказка, аз не мога да ти отговоря. Иди и го питай оня поп, дето кръсти и пречисти твойта Ясна. Питай го в едно малко и невинно момиченце как живее сатаната? Къде в нейната душица видя той черен дявол, че да го гони? Питай го защо жена не служи в неговата черква. Питай го, като смята жените за нечисти - и майка му и баба му ли са такива? В грях ли е заченат, питай го, или щото майка му и баща му са се познали и залюбili?

Жените се смълчаха, всяка си потъна в мислите. Жената имаше усещането, че е нагазила в поляна, цялата в бурени. Нещо проблясва навътре в тревата, но от бурените не го вижда... Пооплеви малко и се видя по-ясно, но...

- Тебе как те викат?- сепна я гласът на Магда.

- Катерина.

- Е, Катерино, сега, като я кръстихте вашта Ясна и я пречистихте, и ангел хранител ѝ дадохте, за какво ѝ е наричане да ѝ правите?

- Аз... не знам вече! Обърках се съвсем. Много исках да я наречете. Чувала съм за вас от много хора... все добри неща. И исках да е нещо българско, нали си е наш обичай, ей така, да ѝ е здраво коренчето, да знае откъде е...

- Нали преди малко рече, че българите били християни и било редно да се кръсти?! - завъртя я пак Магда.

- Ох, не знам вече... Църквата си е църква, ама... знам ли... има си и нещо друго, наше си... има някаква сила... - Райна се разсмя и жената трепна.

- Туй то! Тая сила само тука, по българската земя вирее - отсече Магда. - Дай да видим сега какво ще правим с наричането.

- Ще дойдете ли? - зарадва се жената.

- Никъде няма да ходя, ти рекох! Когато българинът си нарича децата, то си е за неговата къща, в неговия род. Народът е забравил как става. Църквата и тя е помогнала, ама не е виновна само тя. Всичко е от безхаберие. Аз сега ще ти разкажа как става, пък ти после ще го направиш.

- Мога ли да си записвам?

- Не! Каквото е важно за тебе и за Ясна, ще ти остане в главата. Другото ако забравиш, не е било за вас. Първо изчакаш да почне да се пълни луната, ама така - да понаедрее. Ясна друга баба има ли?

- Не, починала е отдавна.

- Добре, значи ти ще я приготвиш.

- Как да я приготвя?

- Ще и речеш, че туй е голям празник, че ще се сберат всички, дето я обичат, и ще направите заедно магия.

- Как магия, нали ще е за хубаво, ще я наричаме...

- Трай, че ще ме ядосаш пак! Наричането си е баш магия, Катьо, ни повече, ни по-малко. И като кажеш на твойта Ясна, че ще правите магия, тя ще ти се зарадва, ще видиш. Щото е дете и акълът ѝ е повече от твоя! После ще речеш на детето, че на тоз празник то ще е най-главното. Каквото Ясна рече, туй ще е. А ти ще вардиш някой да не прескочи думата ѝ!

- А тя какво трябва да казва?

- Преди да дойде денят, ти така хубавичко ще я поразговориш. Имате ли се с нея?

- Как! Всичко ми казва на мене тя, все при мен тича за всяко нещо!

- гордо обяви бабата.

- Хубаво. Тогаз ще я разпиташ кое е туй, дето го иска най-много.

- Каква иска да стане, като порасне ли?

- Не. Сега какво иска. Кое ѝ е най на сърце. Ей така, тайничко да се надява да ѝ се случи.

- На нея все шуротии ѝ идват на ума. Оня ден обяви, че искала да язди. Гледала един филм, в който едно момче яздило и полетяло. И тя иска. А най-много повтаря, че иска да стане баба или да работи в цирка.

- Ей, браво на вашта Ясна, има огън в нея! Да я слушаш и да я вардиш да не я повредят бързо!

- Кой да я повреди?

- Все има кой. Ще почнат да я учат кое е добро и кое е лошо. Кое е страшно. Кое не е правилно. Нали е на седем, на училище добре ще я наредят.

- Е, нали пораства, трябва да спре с шуротиите. Ние все се надяваме, че като тръгне на училище, ще се укроти малко, че е много буйна... - заклати глава жената, а Магда пак скокна от масата.

- Какво, нещо пак ли казах? - стресна се жената.

- Още едно читаво дете ще повредят, ей! - тихо рече Магда и започна да нарежда нещо в шкафа. - Видят у някое дете огънче и почнат от пожар да го спасяват... дорде не му угасят огънчето, не мирясват...

- Моля?

- Нищо. Чуй ме сега! В тоз обред ще слушате детето, ясно ли е? Иначе няма да стане! И най-вече ти ще го слушаш. Като я питаш преди туй какво иска най-много и ти каже, че ще лети - край! Приемаш го като закон! Детето е по-близо до Бога от тебе, от всички, то по-добре си чува душата и си я слуша! Няма да я спираш, няма да я поправяш! Туй си е неин празник!

- Разбрах...

- А така. Сутринта замесваш тесто за питка. Блажна! Слагаш около кило брашно, кофичка кисело мляко, лъжичка захар, лъжичка сол, две яйца и ръсваш олио.

- Мая или сода да сложа?

- Нищо! Само туй, дето ти казах.

- Ама как ще бухне?

- Няма да бухва, няма нужда, хлябът требе да е чист! Колко хора ще дойдат?

- Десетина жени, най-близките приятелки...

- Защо само жени?

- Е, нали наричането е женска работа?

- Кой го рече пък туй?! Абе кой ви ги говори тия глупости, не знам! Нали има баща, дядо... дядо има ли?

- Има двама.

- Е, как няма да дойдат! Всички, дето са ѝ род и я обичат, требе да са там - мъжко, женско, всички!

- Ще ги викна!

- Като дойдат, ги редиш в кръг по години. От тебе почват наляво до най-младия. Кръгът завършва с майката, тя до тебе да седне - от дясната ти страна. Детето сяда в средата. Поздравяваш ги за добре дошли - първо Ясна, после другите. И вадеш тавата с тестото. Казваш на всички какво детето иска най-много и че никой не може да престъпи думата ѝ. После почвате да месите. Първо ти. Слагаш тавата в скута си, месиш и наричаш.

- Как наричам, не знам как...

- Ти какво искаш за внука си?

- Най-доброто! Да ми е здрава, да е щастлива, да расте хубава...

- Е, туй е наричане. Нареждаш ги тез благини, докато месиш, да влязат думите в хляба. А Ясна си дръпва столчето и сяда срещу тебе да гледа и слуша. Ти като свършиш, ако на детето му е по сърце твоят наричане, казва: „Нека реченото ти да бъде сторено!“. Значи, че го приема. А всички казват: „Да бъде!“.

После тавата взима следващият, а Ясна сяда срещу него. Човекът меси и нарича, а Ясна го приема или не. Ако не ѝ хареса, става и сяда срещу следващия.

- И мъжете ли месят?

- Всички, бре! Ти виждала ли си мъж как пипа хляба?

- Не съм, вкъщи аз меся...

- Е, сега ще видиш. Аз мъж, дето се е стреснал от хляба, не съм видяла. Виж - жени съм виждала. Тавата трябва да мине през скута на всички и всеки да нарече детето. Като минат по реда си, нарича и Ясна. Застава в средата със столчето, меси и нарича всичките си желания. Последна нарича майката.

- Ами ако объркаме нещо?

- Само две неща може да се объркат. Две възбрани има на туй наричане и искам хубаво да ги запомниш. Първо да ти река - туй е денят, в който момичето ще заяви за първи път волята си. И вие ще я почетете! Вече е голяма и сама знае кое е добро и лошо за нея и сама ще избира. Затуй, като наричате детето, няма да му пипате пътя и няма да му пипате Бога! Никой да не си позволява да ѝ нарича каква да стане като порасне, докторка например. Туй само тя може да избере, като му дойде времето. И никой да не я нарича да стане добра християнка! Разбрах, че тъй или иначе, ще не ще, вече сте я кръстили. Но наричането е български обичай и там най-святото право на душата е сама да избере име на бога си.

- Не разбирам...

- Значи, че като порасте и започне да ги мисли тез неща, тя ще избере каква да бъде - християнка, мюсюлманка или нещо друго. Или ще остане да вярва в оная сила. Туй си е нейно право и никой няма да го прескача! Ако някой на тоз обред си позволи да ѝ пипа пътя или бога, ти трябва да го изведеш.

- Как, навън ли?

- Навън. Такъв човек е прескочил волята на детето и не може да стои там. Като свърши наричането, опичате хляба. Като поизстине малко, го разчупва Ясна в средата. Ще ѝ постелите на пода един месал. След туй тя раздава на всеки по парче. Хлябът се изяжда в семейството и ако тя иска, запазва парчета и за други хора, дето са ѝ важни, но не са там. Ще я питате, само тя решава. Накрая Ясна връзва по един червен конец на всичките си гости. Тоз конец е дар от нея за благодарност и белег, че всеки от тях ѝ е дал сила. А на нея червен конец ѝ връзва майка ѝ с

думите: „Нека всичкото речено да ти бъде с обич сторено!“. Това е. Нещо неясно има ли?

- Тя много ще се развълнува - рече бабата с влажни очи. - Представям си я с празничната рокля, как сяда срещу всеки... как им връзва конците... много ще е горда...

- Туй е целта! Детето требе да знае, че е голяма работа, че е част от тоя род и му се чува думата.

- Защо се казва лястовиче наричане?

- Защото както на лястовичето му укрепват крилцата и в един ден може да лети само, тъй и твойта Ясна вече е с укрепнали крилца.

- Още ми е малка... има време... - една сълза набразди повяхналото лице.

- Не е вече малка, Катерино. И е важно да я слушате, че може някои неща повече от вас да ги знае. Хайде, върви със здраве, пък ако има нещо, ще ми звъннеш по телефона.

Жената стана, остави една торба с нещо на масата, целуна ръка на Магда и си тръгна. Райна и Господ я изпратиха.

Вечерта Райна описа и другото наричане на дете - онова на 40-ия ден, рожбеното. Вече знаеше как. Имаше си едно място в двора. Сядаше в пръстта, затваряше очи, притихваше и викаше Магдините думи...

РОЖБЕНО НАРИЧАНЕ на дете на четиридесет дни

Детето на четиридесетия ден е още много мъничко и е още майчино. Затуй тоз път се събират само жени. Силата, която трябва да му бъде дадена, трябва да е женска, по-мека, от утробата на жените. Не е хубаво на такъв обред да има ялова жена. Трябва да се съберат здрави жени, дето ще бъдат или са станали майки. И е добре жените да са му кръв, само роднини да са. Редят се в кръг, по възраст - от най-старата към най-младата. Майката завършва кръга. Детето се поставя в креватче или люлка в средата. Може в средата да застане майка му и да го държи. Дори и да плаче, бебето не се изнася! Туй е негов обред и то трябва да е там. Длъжност на неговите орисници и добросторници е да го успокоят и да го зарадват! Няма значение, ако детето спи, пак може да бъде наречено в съня си.

До бебето се слага едно червено кълбо вълнена прежда. Бабата издърпва края на преждата и леко го привързва на ръчичката на детето. Не реже конца от кълбото. Кълбото си остава до детето по време на обреда.

По-старата баба е замесила тесто, блажно. И чисто. С брашно, мляко, яйца, захар и сол. Няма мая, квас и сода. Хлябът ще се вдигне от много месене, не от друго!

Бабата представя детето. Казва му името. Казва на коя дата е избрало да се роди и имената на родителите, които си е избрало. Започва месене и наричане първо от бабата. Всяка жена взима тавата в скута си, меси и полага думите си в хляба. Важат правилата и възбраните от лястовичето наричане. На детето не му се пипа пътят и не му се пипа Богът!

На една новопристигнала душица могат да се нарекат много работи. Да е здрава, да расте хубава, да расте с ума си, да е много обичана, да ѝ се чува думата, да има остър поглед, да е силна, да си изрича волята, да ѝ е светло по пътя, да ѝ е светло в сърцето, да ѝ е топло под покрива, да не ѝ слиза хлябът от масата, да са горди с нея майка ѝ и баща ѝ, да расте читав човек, да си вижда радостта и да знае да си я стига, да ѝ е силен и здрав коренът, да си провиди пътя, да го върви с вдигнато чело...

Всяка меси и нарича такива работи и всичко, което ѝ идва да рече от обич към тая рожба. Всяко наричане завършва с думите: „Добре си ми дошъл/ла (името)! Реченото ми да бъде сторено!“.

Като се изредят всички, последна нарича майката. Завършва с думите: „Добре си ми дошъл/ла! Реченото на всички да бъде сторено!“.

Хлябът се пече веднага. Става за двайсетина минути, защото е чист. Когато е готова питката, трябва да се разчупи над главата на детето. Хлябът застава между Бога и детето. Туй показва три неща: първо, тоз хляб е дар за Бога, че е изпратил тая рожба. Второ, показва на детето за първи път, че никой не е по-голям от хляба. Трето, в тоя хляб са благите думи за бъднините на тая душа. Хлябът е добре да се разчупи от момиче до 12 години. Ако няма такава, да се разчупи от бабата. Майката държи

под него бяла кърпа, за да не се изгуби нито трошица от тоя хляб. Разчупват го над главата на детето на две половини. От едната половина взимат мъничък къшей и я слагат до главичката на бебето. От другата половина се отчупва къшей и го изяжда майката. Останалото от двете половини се разделя между всички жени. От тоя хляб не се раздава и не се разнася. Ако има трохи, паднали в кърпата, те се дават навън на птичките.

Накрая се развива червеното кълбо. Отвързва се от ръката на детето и от негово име майката развива и отрязва за всяка жена по един червен конец. Връзва им го на ръцете. Туй е белег за всяка, че е била орисница и че пази туй дете.

Самото детенце нужда от червен конец няма! Душата му е още вързана с Бога и е толкоз чиста, че никой не може да ѝ навреди! Оназ работа, дето бебето може да бъде урочасано, са празни приказки на уплашени и неграмотни хора. Една мъничка рожба е толкоз светла, че лошо око я не лови. То ослепява от светлината ѝ. Нея сам Господ я пази!

Тоз обред завършва със сладка почерпка, за да е сладък животът на рожбицата и за да е сладко посрещната!

МЪЖКА ЗАДУШНИЦА

От сутринта на Рангеловден започнаха да прииждат хора. Стичаха се към гробището. А там бабите бяха наредили три дълги маси. Гозбите на първата маса бяха приготвени от тях. Още преди изгрев почнаха да принасят. Застлаха бели покривки, намятаха одеяла по поляната - за тия, дето нямаше да се съберат на масите. Бяха се пременили и щъкаха с разни подноси напред-назад. Хората идваха, оставяха по нещо на масите и отиваха по гробовете. Там всеки си вършеше неговата си работа. Почистваше, пооплевяваше, пък посаждаше нещо. Някои поливаха с вино, жито оставяха, свещичка припалваха или цигара бодваха в пръстта. Имаше и такива, дето поприсядаха да си поговорят с покойниците. Тук-таме някой избърсваше сълза.

Късна есен беше, подухваше мразовит ветрец, но слънцето реши да стопли хората и да им огрее празника. Към обяд се събраха около масите и почна почерпката. По едно време се изправи Рада. Народът се умълча.

- Ха, добре дошли! - рече бодро бабата. - Като гледам, няма много млади хора, все старци останахме. Почнахме да пооредяваме, ама още ни бива - хората замърмориха одобрително. - Искам да напомня, че днес, на Рангел, си е Задушница, ама най-вече мъжка. Дошли сте всеки да си поздравя покойниците, ама аз викам да го направим, както едно време. Скоро си отиде и моят Вангел. Той на тая задушница винаги се сещаше за ония... от махалата - гласът ѝ трепна за миг - войничетата... Та, викам, да си ги почетем, както едно време, че да не ги забравим... - Рада седна и Сабрие ѝ прибута една чаша. Хората помълчаха малко. После вдигна глас един старец в края на масата.

- Аз съм от Данювата махала. От наште хора единайсет са паднали за Родината. А сега да видим можем ли ги изброи поименно - старецът се надигна и си свали кепето. Вятърът отметна белите му коси.

- Кирил Атанасов, да е светлина по пътя му! Георги Драгнев, светлина по пътя му! Колю Башака, Ненчо Хаджипетрович, Сотир Михов... Анто Дудев... Варко Димов...

- Михо Попов! - провикна се една жена. - И Цецо, Цветан на Казаковите...

- И Малкият Кирчо Стоянов, да е светлина по пътя му... - хората с гордост редяха имената на героите си, а на Райна ѝ се искаше дядо ѝ Вангел да види блесналите им очи.

- Аз съм от Кривата махала - рече друг старец и стана, - от нашите сме дали седемнайсет момчета на бойното поле... - Дядото ливна вино на пръстта и занарежда. Другите му помагаха...

- Аз пък съм от Стара махала - надигна се една баба. - От махалата са девет-десет мъже и две жени - Анка и Златица, били са сестри на фронта. Искам да кажа и друго. От нашия род сме дали трима мъже. Мойта щерка роди три момчета и те са все на онез кръстени - Георги,

Никола и Стефан. Много са ми харни внуците - гордо довърши бабата и седна.

И всеки имаше поне по едно име да добави на някой герой, умрял в битка за родината или от раните си. И се наредиха едни момци, сякаш бяха живи. И хората не скърбяха за тях, а бяха горди, че са техни потомци. И помнеха... най-вече помнеха.

Накрая се надигна Сабрие. Хората се умълчаха. Старата огледа събралия се народ и рече.

- Аз пък ще поменувам едни, дето са погребани оттатък оградата. То и между тях има такива, дето не се знае къде са им гробовете...

- Стига, не им е тука мястото на помаците, християнска задушница е... - изви глас една жена.

- Мълчи, Стефано, не си слагай грях на душата - рязко се дигна Магда Богданова. - Задушница е, щото е за душите. За всички души. Не ги делим ние на християнски и мюсюлмански. Все души са. Или не е тъй? - Очите на Сабрие и Магда припламваха над масите. Някои сведоха глави.

- Казвах, че ще поменувам и синовете на ония от западните махали, пък вий си ги наричайте както щете - продължи Сабрие. - И те са ходили на фронта, и те за България. Имената им са: Салих Мехмедов, Али Карагъзов, Алтън Алиев, Мустафа Измиров, Ариф-Асан Фаиков, Абдул Проданов, Ахмед, Фатик и Шанол Златеви. Последните трима са синовете на една майка - Фатима Златева. Душите на тез българи са при Аллах и аз викам да им е светло при него! - Сабрие седна, а Рада чевръсто започна да раздава сладките.

Като поутихна малко празникът, Рада дръпна Райна и ѝ тикна в ръцете някаква кутийка и два листа хартия, ситно изписани:

- Дядо ти Вангел заръча да ти я дам тая пущина, барабар с листите. Рече, че ти знаеш какво да ги правиш.

Вечерта Райна седна в двора, наметна едно старо одеяло и запали от тютюна на Вангел. Тая вечер най-после ѝ се отвори едно гърло и успя да се наплаче. Като мръкна съвсем и замръзна, се прибра вътре и си отвори тетрадката.

ВТОРА ЧАСТ ТРЕБНИК НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ВЯРА

Нишка след нишка преплитаха нищенарките пътя на Райна. От време на време средната се заслушваше да чуе на момичето Волята. Какво ще избере, накъде ще поеме, ще се откаже ли... ще продължи ли? Пък ще дойде ли и Неволята... или ще отмине.

А Райна най-после се прибра в града. Всички я чакаха. Искяха да разказва, питаха... Тя нямаше какво да им каже. Гърлото ѝ се беше свило, на очите ѝ лютеше. Седеше свита на кравай в стаята си и все ѝ се струваше, че наоколо е много задушно. Така минаха две седмици. Една сутрин стана, изми си очите, влезе в кухнята и изяде три парчета баница с айрян. Майка ѝ не можеше да ѝ се нарадва.

- Мислех, че съвсем си подивяла бе, майко, уплаших се, че са те разболели нещо. Микеле звъня всеки ден. Чака те да се прибереш. Как издържа тоя човек, не знам. Много те обича, да знаеш! - бъбреше майка ѝ, докато правеше кафето. - Брат ти успя да ти купи билет. Трябва и багаж да приготвиш, че и баба си трябва да видиш. Приготвила съм едни нещица за Микеле, да му ги занесеш, ще се зарадва. Трябва малко и на фризьор да отидеш, ръцете си да оправиш, ноктите ти на нищо не приличат, ако искаш, веднага ще звънна да ти запиша час при Стефчето, може и за...

- Никъде няма да ходя - спокойно рече Райна.
- Е, хубава работа, така ли ще заминеш, с тая коса...
- Оставам в България.
- Как?! Колко още?
- Завинаги!
- Райно...
- Нищо не искам да чувам. Казах, оставам!

Тишината се сгъсти и струпа камъни между двете жени.

- Недей бе, майко... не си съсипвай живота... виж какъв късмет извади ти с тоя човек... чужденец, пък и те обича... - тихо занарежда майката. - Хората мечтаят за живот като твоя... какво ще правиш в тая загубена България, всички бягат оттука, нормален човек не остана...

- Млъкни! Чудя се някой път ти ли си ме раждала! - гласът на Райна изсвистя като камшик, майка ѝ трепна, обърна се и тихо затвори вратата след себе си.

Италианецът пристигна с цветя и подаръци. И с два билета за сафари в Африка. Говориха цяла нощ. Когато самолетът му излети, Райна се разплака. Така ли трябваше да бъде? Краката ѝ трепереха. Сякаш огромна порта се хлопна пред нея... завинаги...

- Боли ли те нещо? - стресна я едно гласче. До нея седеше дребно хлапе и гледаше сериозно. Тя се опита да се усмихне.

- Не, нищо ми няма.
- Тогава защо плачеш, мъчно ли ти е?
- Малко, ама ще ми мине.

- Знам. Винаги минава. И на мен ми е мъчно понякога, ама стискам до следващия път.

- Кой следващ?

- Когато си идвам.

- Когато идваш откъде?

- Ами оттам. Майка и татко работят в Германия и аз живеях при баба, и сега вече събраха пари и ме взеха. Пък баба остана тука. И разни други неща останаха...

- Какви неща?

- Мои си... и Васко, и Анито... И на мен ми е много мъчно за тука, и за баба, и за всички. Но пък стискам, докато дойдем пак. Само ме е страх да не спрем да идваме, защото мама все казва, че така харчим много... обаче аз мога да пътувам и сам, да пестим...

- Защо досаждаш на жената бе, Геле! - една жена се появи изневиделица и задърпа хлапето. - Извинявайте, той си е такъв, все има какво да каже...

- Ей! - рязко се наведе Райна към детето и му прошепна на ухото.

- Да се връщаш винаги, чу ли?

- Да! - блеснаха очите на малкия.

- Как ти е цялото име?

- Вангел!

- Обещаващ, нали?

- Обещавам!

Не можеше да пише. Тишината ѝ липсваше, миризмата на дърво и на пръст, покоят, поляните, работата сутрин, кухнята на Магда, на Рада баклавата, караниците им, стържещият глас на Сабрие... Липсваха ѝ рогата на Господ, препречили пътя...

Уплаши се, че е пресъхнала и че са ѝ изтекли думите. После една сутрин заваля сняг и Райна хукна към парка. Хората се бяха изпокрили в студеното време и тя чуваше само глухите си стъпки по пътеката. Снегът се сипеше и обличаше всичко в невестини дрехи. Плетеше дантели и бродираше и отгоре им намяташе бели ямурлуци. За час побеля всичко. Райна седна на една пейка и притвори очи. Снежинките посипаха главата ѝ и започнаха да ѝ вият венец. Времето приседна до нея на пейката и започна да плете ръкавици. Задуха севернякът и зачерви страните на Райна. Обичаше да ѝ е студено. „Не спирай, Райно! Много неща има да видиш и още народ да чуеш, пък после ще има и да разказваш... - гласът на Магда Богданова идваше издалеко, завърташе се със снега и се стелеше в главата ѝ. - Не спирай... И да ги обикаляш през зимата, докато си стоят вкъщи, до печката, че напролет всеки хуква да разчесва земята... И слушай внимателно... Слушай онуй, дето е зад думите..."

На другата сутрин Райна стана рано, докато другите още спяха. Беше мразовита утрин. Изпи едно кафе на терасата и вдиша северняка с

пълни гърди. Направи си два сандвича, хвърли раницата в колата и хвана пътя.

Много народ срещна и много думи записа. Думите бяха като пендари и се редяха на тежки нанизи. Понякога нанизът не издържаше и се късаше, пендарите се пръсваха по земята и Райна ги събираше наново и им променяше реда. Имаше тежки пендари, златни, дето не търпяха други около себе си и искаха сами да блестят. Имаше и едни дребнички, лекички, трептяха и блещукаха на слънцето, уловени една за друга и не се деляха. Имаше и фалшиви, черни, дрънчаха на кухо и се опитваха да се намърдат между другите. Райна и бабите се надушваха. Райна знаеше как да ги подхване, а те дълго бяха чакали някой да им чуе приказката. Сами я викаха, изпращаха я при съседки и роднини, отваряха стари сандъци с чеизи, присещаха се нещо забравено и пак я връщаха. Тръгна мълга за едно девойче, дето търсело само майсторки и имало око да ги познае. И бабите искаха да го видят туй младото, да го претеглят колко му е акълът и силата. Харесваха я, че е цапната в устата и се смееха с нея. Най-много харесваха, че ги чува наистина. Пиеше им историите като ожадняла и някак надълбоко питаше, сякаш от кладенец вадеше. А Райна уж с други хора говореше, с техни си гласове, с техни си приказки, а накрая сякаш все Магда Богданова присядаше и им пренареждаше приказката. Мяташе нанизите на рогата на Господ, присвиваше очи и почваше. Тук стегне нещо, там друго отреже, на трето ще тури цвят, четвъртото ще го нареди пред второто... Че и Магдини думи нареди Райна тая зима. И Радици. Прилягаше им и те да са между другите. Да ги споят, да ги закопчат, да ги поразредят... А тетрадката се пълнеше с тежки нанизи, аха да изпаднат...

Думите на баба Симеонка Чернева

- Кажи сега кой е свети Никола?

- Хората днеска все си знаят рибния празник. Щото запомнили, че навремето, когато Господ поделял света, на Никола му се паднали морската стихия и бурите. Той ги викал, той ги прогонвал.

Някои спасявал, други плащали с живота си. Ама преди много време имало и още, тогаз викали на Никола - Справедливият. Преди зимното слънчево седене, когато идел Еднажден и когато българинът празнувал новата си година, та преди туй се чествал Справедливият Никола.

- Кога каза, че била Новата година?

- На Еднажден. Игнажден му викат сега, по църковному. Тогаз се ражда новото слънце. Ама сега - чакай да ти река за Никола. Никулден било време на сметките. Защото преди Новото слънце, сурвакането и наричането на благините, трябва да се каже кой с какво ги е заслужил и да се тегли чертата.

Така както Никола решава кога да извика бурята и кога да я спре, така на Никулден решава кой през годината е бил повече добросторник или повече злосторник и с каква риза ще се изправи на Еднажден, за да иска по-добър живот. На Никулден се прави родово наричане. Събира се целият род и се гледа кой как е живял и работил през годината, дето е изтекла. Какво е донесъл за себе си и за рода си - радост, скръб, богатство, бедност, болест, здраве... Обидил ли е повече народ, или повече народ е зарадвал... На кантар се слагат сълзите и радостта, които всеки е пожънал. Правят се и се развалят завещания. Помня, имахме един съсед с трима синове. Големият му син - Калинчо, беше много добро момче - тихо, кротко, пък и убавец. Ожени се за добра девойка, отвори си магазин. Другите братя се затриха някъде по чужбина, та се не видеха. В махалата знаехме, че като си отиде старият, всичко ще остане на Калинчо. И на един Никулден бащата реши, че нищо няма да му остави. И го рече пред всички. Викнаха попа и пред него старият написа, че оставя всичко на училището. След една година умря.

- И защо? Какво се е случило?

- На тоз Никулден старият разбрал, че Калинчо вдигнал ръка на жена си. И не веднъж. Подлютил се старецът и го зачеркнал. Как ли не го моли старата, не! Аз син, който жена си не почита и у дома си я почерня, не съм отгледал - тъй викаше старият. Те таквиз неща стават по Никулден, като се тегли чертата.

Затуй преди Еднажден се искат и се дават прошки, че да огрее начисто новото слънце..

ПРАВЕДНАТА И ГРЕШНАТА

Райнини сънища

Имало една време една Душа, все към Бога гледала. Друго не виждала. Не грешала, постела, не се оплаквала, почти не спяла, не се мърсила и не се любила. Зовяла се ПРАВЕДНА.

В съседния двор живеела друга Душа, все към земята гледала. Копала, засявала, един път откраднала, двама мъже познала, четири рожби отчувала, от време на време си пийвала, кофа сълзи изплакала. Зовяли я ГРЕШНА.

Дошло време и двете да си идат от тоя свят и да се представят пред Бога. Застанала ПРАВЕДНАТА с гордо вдигната глава, а Господ я попитал:

- Що си почерняла, Душо?
- Все в тебе гледах, Господи, снагата ми почерня, очите ми изтекоха.
- С майка ти, брат ти и мъж ти какво стана?
- Майка ми се рано спомина, аз късно научих. Брат ми ядове имаше, не исках с тях да се калям. А мъж, Господи, не съм познала, на тебе съм цяла! - завършила смирено ПРАВЕДНАТА.

Застанала пред Бога ГРЕШНАТА.

- А ти, Душо, защо си прекършила глава.
- Грешна съм Боже, затуй. Два пъти сърце съм си дала, на двама мъже. Веднъж се случи ръка да вдигна и хляб да открадна за рожбите си, че все не стигаше. И все на земята, Господи, се кланях, че ни хранеше, към теб не ми остана време молитва да отправя. Затуй чакам наказание да ми пратиш.

Изправил се Господ и рекъл:

- Ей тука, към Светлото, има просната стълба. Стъпалата ѝ чет нямат. На всяко стъпало по 100 души седят. На всяка душа по едно кълбо с мисли е дадено. Мислите са от оня живот, дето го минахте. Първо ще си разплетете кълбото и след туй ще тръгнете по стълбата. Колкото по-малко работа сте свършили долу, толкоз повече работа тука, толкоз по-голямо кълбото и по-на ниско стъпалото. Ако долу сте отметнали повече работа, тукашната ще е по-дребна, по-малко идва кълбото и по-височко стъпалото. Я ти - ГРЕШНАТА, дето си четири рожби отчувала и си земята копала, я на онуй горното стъпало стъпи, малкото кълбо да разплиташ! А ти, с празните очи - ПРАВЕДНАТА, ела да ти дам една кошница, че ти е едро кълбото, да се не търкулне. И ей тука, долу приседни, че бая време ще поостанеш...

Тъй отредил Господ, па вдигнал една дамаджана и рекъл: „Наздраве и наслука!“ - на работниците. А дяволът съвсем се умърлушил. Пак за него не останала работа.

СВЕЩ ЗА ДЯВОЛА

Думите на баба Мария Стоянова

Чакай аз да ти река за приятелите! Даже мога да ти река как да ги различиш - добрия от лошия. Казват, че приятел в нужда се познава. Вярно е. Помисли, ако закъсаш, има ли на кого да се обадиш да дотърчи да те спасява. Ама ей тъй, да можеш го вдигна с твоята беда по всяко време. Има и друга приказка: „Дръж се здраво за приятел, дето ти се кара!“ Това иде да рече, че приятелят не е само тоя, дето да му ревеш на рамото. Ами и такъв, който да ти рече и кога бъркаш, кога си кривнал от пътя, пък да те пораздруса малко, да те намести.

Обаче има и трето, дето иде най-важно - приятел в радост се познава! Българската душица е малко така устроена, че като ти е на теб крив животът, трудно се радваш за другия, даже по-скоро болно ти става той като е добре. Същинският ти приятел е този, дето като те споходи радост, и той се радва с тебе наравно! Туй е оня, бедният ти приятел, дето едва свързва двата края, ама ако на теб ти дойде сполука, ще ти стисне ръката! Туй е оная приятелка, дето сърцето ѝ е опустяло от самотия, ама ако ти срещнеш твоя човек, тя ще се радва за тебе и твоята обич! Или пък оня приятел, дето един ден ще издума, че майка му стара, ти си по-голям майстор от него. И ще е горд, че се знаете.

Я помисли, не е ли понякога по-лесно да избършеш нечий сълзи от мъка, отколкото да се зарадваш на чуждата радост? Особено ако ти я нямаш отдавна.

Знаеш ли, Райно, някога българинът е палил свещичка за дявола. Когато усети как го бодва завистта, най-вече към близък. Тогаз отивал тоя човек на гола поляна и палел свещ. Признавал си, че чул гласа на дявола в себе си и му викал на рогатия, че го знае къде е и ще му вземе силата. И е забождал свещта в пръстта, че да му помогне земята и да изпие дяволската завист.

Да ти кажа, много нещо можеш да разбереш за себе си, ако си видиш приятелите. Ако се огледаш в тия около тебе, харесва ли ти, или не, ще видиш точно колко чиниш и какъв живот ти е по мярка!...

Думите на баба Султана Перчемлиева

- На 22 декември заранта Райко грее най-кратко. Викат му зимно слънцеседене. А на нашия народ, понеже Райко му е богът, тогаз - на тоз важен ден, е празнувал Нова година.

Тогаз денят е най-къс, а нощта най-дълго се точи.

Тогаз, викат, се раждало Новото слънце и с него зачева и Началото. Затуй и денят на Новото слънце е носил таквиз лични и големи имена - Еднаж ден - единствен ден, Иди наш ден, Иди наш Бог, Полаз, Полазовден, че тогаз Райко пролазва...

- А защо сега се казва Игнажден?

- Защото църквата си има неин си светия - Свети Игнатий Богоносец. И го туря тоя светия връз народната Нова година. И Игнат и Еднаж като си подали ръце, ей ти го - дошъл и Игнажден.

- Вече българите не празнуват Нова година тогава...

- Щото са късопаметни. Пък и църквата си знае работата. Полекичка е протрила едни стари нишки, дорде ги е прокъсала съвсем, ама пак е останало доста...

- Кое е останало?

- Обичаят. Полазникът. Първият човек, който ти прекрачва прага на тоз ден, е много важен. Щото, като отпочва годината, тоз човек влиза в дома ти със силата и моженето си. Каквато му е силата, такава ще ти е на тебе годината. И на целия ти дом - и на челядта ти.

Затуй е много важно какъв е - здрав да е, силен, многочеляден, харен човек, имотен, с добри очи, куражлия да е, със здрав корен, думата му да се чува, добросторник, сладкодумник, книжник...

За Нова година Полазникът носи в дома това, което е. И е почитан като най-скъп гост!

- Ами ако влезе някой, който не е такъв... ако я няма тази сила?

- Ако не е много читав ли?

- Да. Тогава какво, цялата година ще е лоша, така ли?

- Точно тъй. И за да не стане някой сакатлък, навремето са си избирали хората Полазника.

- Как така? Избират кой да им влезе пръв в къщата ли?

- Събират се жените от родата и решават кой в селото им е най-харен. И канят него.

- Че то колко такива да има в едно село?

- Малцина. И всеки тях иска. Затуй в месеца преди Еньовден - лятното слънцеседене, започват да им принасят, да ги ухажват сиреч. Дарове им носят, сладичко им правят, придумват ги...

- Сега разбирам как се е появил рушветът. Добър живот са си живели! И после, на Игнажден, и тогава царски са ги посрещали.

- Не е баш тъй. Първо, туй хич не се е проточвало. До две седмици

тоз човек е трябвало да реши коя къща ще огрее. Щото на празника е можел да влезе само в една къща. И ако наистина е бил харен човек, не даровете са го придърпвали, а хорската нужда. Навремето такъв, дето всички го искат да им бъде Полазник, са го правили кмет, голяма чест е било и за него, и за семейството му! Голям късмет е било и в къщата да влезе непразна жена. Туй значи нов живот, ново имане. Дори само да видиш непразна жена в тоя ден, пак е радост голяма.

- Със сигурност е имало и нещо, което е лош късмет, кое е било?

- Поп да ти пресече пътя!

- Да, бе!

- Хич не си правя майтап! Поповете са ги запирали на тоз ден, да не им шукне нещо и да развалят на народа празника.

- Защо? Как така ще е лош късмет свещеникът?

- Виж сега. Има едни празници, дето са от най-старо време останали. Народът тях много си ги къта. Те са му вързани със земята и слънцето, сиреч с реколтата, с хляба на децата му. На такъв празник българинът не ще да му се напомня, че е забравил старата вяра. Страх го е да не бъде наказан за тая забрава. А попът е на новата вяра човек. Затуй го заключват. Викат, че ако поп ти пресече пътя на Еднажден - или град и суша ще ти ударят нивата, или близък ще те удари в сърцето, ще те предаде.

- Разбрах... Друго какво се прави на Нова година?

- Преди изгрев, на Еднажден, първа става оная жена, дето е в детеродна възраст, и прочиства къщата, после...

- Стига, де, искаш да ми кажеш, че има стара българска практика за пречистване на дома?!

- Практика шо е?

- Ами... правене. Ама такова... по така... духовно действие, на душата...

- Звучи ми попски някак си, туй духовното... ама може и да бъркам, нещо ново е, не го знам.

- Ти кажи за пречистването. Нещо специално прави ли се, какво е?

- Ами просто е. Вика му се метене.

- Как? Това ли е пречистването?

- Туй си е баш голямото чистене. Метене с метла с дълга дръжка. Букова! И се мете всичко - и подът, и стените, и таванът.

- За да излязат негативните енергии ли?

- Кой?

- Лошото. Злите сили ли да излязат?

- И те. Ама най-вече да се оберат паяжините, че е срамота.

- А метлата как се движи?

- А, жената си я държи здраво.

- Искам да кажа, по часовниковата стрелка ли се мете - или обратно на нея?

- Абе да ти кажа, мете се в посока вратата. Че е най-добре боклукът да излезе вън от къщата, нали тъй?

- Май си е така...

- Има и друго важно нещо - метлата трябва да има глас. - Да пее, докато се мете с нея. Да разтиква лошотиите и да вика радостта в къщата. Затуй на метличината се сплита плитка и ѝ се връзва чан или хлопка на вълнен, червен конец. С тая, гласовитата метла, се мете. И като се премете всичко, боклукът се запалва на двора. Да изгори старото, че да стори път на новото. Ако метлата е много стара, отвързва ѝ се гласът и се гори и тя, барабар с боклука. Тогаз наблизко се изправя новата метла. Връзва ѝ се гласът от старата и новата се оставя да гледа. Да поеме от старата силата и да се учи. После метлата се слага напреко на портата и всеки, който влезе тоя ден в къщата, трябва да я прескочи.

- Как напреко?

- Ей така, както като затварят бакалията. Тогаз нали турят една метла напреко през вратата, че хората да виждат, че е затворено и да не влизат. И тука тъй. Само че тоя път метлата се слага, за да не пусне лош човек да влезе.

- И работи ли това?

- Работи, работи! Ти що не опиташ някой ден? Покани си гости въкъщи и преди да дойдат, тури метлата и им кажи да прескачат и тъй да влизат. И ще видиш, че метлата не пуска всеки.

- Те, хората, първо ще решат, че съм откачила...

- Тъй, де. Ще има едни, ще ти се начумерят и ще рекат, че си луда, ама накрая ще я прескочат. Ще има други, дето ще се усмихнат. Ще има и трети, дето толкоз ще ти се разсърдят на дивотията, че може и да си тръгнат. Пък деца, ако има, те ще се радват най-много, че отдалеч я надушват магията. Пробвай, пък ще говорим. Хем да разбереш кои са ти истинските приятели и ти желаят доброто!

- Ще опитам някой ден...

- На Еднажден само Полазникът има право да вдигне метлата и да влезе, че е най-скъп гост. Като я вдигне, па я сложи до огнището или до вратата, и от тоз момент метлата става на къщата бран.

- Какво става?

- Бран - пазител.

- Метлата май ще се окаже голяма работа, а?

- Ти с метлата хич недей се майтапи, че може да те яхне тя. Голям човек е метлата, да знайш! Голяма сила има! Едно време, като раждаха жените по пет, по шест дечурлига и повече, и не смогваха да ги отчуват, случваше се едното да се разболе, пък да няма кой да седи при него. Хем сукалче още. Щото са всички по полето, на работа. Тогаз оставяха метлата да пази болното.

- И как го пазеше?

- Ами тъй на, слагат детето и до него подпират метлата. Първо,

детето се укротва и заспива. Все едно приказка му реди метлата. После се знае, че чужд човек не може да припари и да му направи нещо на болното, ни да го открадне.

- Е, как става така?

- Божа работа, магия! През нея се ръси и вода, като е урочасан някой. Пък ако падне метлата, се знае, че иде гост. И поне една метла трябва да е сменило момичето, че да почне да се момее. Ама таз метла се гледа и се тачи като жив човек от всички. Само тъй може да получи душа и да помага на домашните си.

- Сигурно затова в приказките вещиците все на метли летят.

- Тъй ами, веща жена и къща без метла нищо не чинят. То затуй е оная приказка: „Не мисли, че лесно ще яхнеш метлата, че да не яхне тя тебе!“. Та на Еднажден всяка къща, която си няма метла, като ония, градските, е добре да добие такава! Или да се смени старата с нова, ако на старата ѝ е изтекла душата.

- А как се разбира, че е изтекла?

- Стопанката ѝ знае. Говорят си те двете, помагат си. И друго да знаеш - добре е на Еднажден да се събере семейството, пък да помълчи малко заедно. Да се чуят неречените думи и неречените прошки. Пък да се поизчистят главите на хората от стария пепеляк, да се стори място на новото, дето се е затърколило.

И ако има баба наоколо, да попее.

С песен да си иде старата, и с песен да дойде новата година.

На бабата да пригласят само майката и деца момиченца.

Техните гласове ще изпратят старото и ще срещнат зачеването на новото слънце!

Думите на дядо Георги и баба Димитрина Чобанови

Райна: Думата „Коледа“ откъде идва? Чувала съм, че идва от „колене“ - заради прасето, което се коли тогава.

Димитрина: За пръв чувам. По нашия край иде от думата „кол“, сещаш се, дето му викат тояга.

Райна: Какво общо има колът?

Георги: Коледари не си ли виждала? Коледар без кол няма. Даже тука на коледарите им викаме „колове“.

Райна: Чувала съм за коледарска гега или тояга.

Г: На коледарската гега ѝ се вика кол. Защото само колът може да се забива. А тая гега е подострена в единия край.

Р: Чакай сега, дай да започнем отначало. Навсякъде се казва, че коледарите обикалят всяка къща за здраве. Пък аз отдавна се научих, че това „за здраве“ в началото е било за нещо друго и после си е загубило смисъла.

Д.: А, точно затуй си говорихме миналата година с дядо ти Георги! Дойдоха тука едни коледари от града и подире им търчат хора от телевизора, да ги снимат. Гюздисали ги с едни нови дрешки, лъснати, сресани, като кукли. Точно в съседната къща ги снимаха. Че там, у Маринкини, тъй и не оправиха старата плевня, че на ония им хареса да снимат там, по-анемично било.

Г.: Автентично!

Д: Все тая. И там - отпред се изтипосал един ербап мъж, с парфюмирани мустаци. И го питат туй какво е, онуй що е. И той точно туй им разправяше, че коледарите за здраве обикаляли. Питаха го всякакви работи - за кола, за краваите, за коледарската дружина... И той уж не спря да приказва, ама нищо не казва. И като го питат нещо за какво е, той като пренавит повтаря - за здраве! Че ми идеше да им река аз на тия хора за момчето, дето става мъж, и за земята, ама... викам си, що да им се меся, не ме питат мене. И си затряях. Ама после ми стана терсене, щото хората в града туй вече само по телевизора го виждат. Пък те, тия хора, са бая повече от нас. Че и дечурлигата са все в града. Е, питам аз, тоз народ и децата му откъде ще разберат за коледарите и какъв им е точно адетът? Тъй де, смисълът, дето викаш. И ей тъй, цяла нощ не мигнах, да си го претакам туй в ума.

Г: Ти зелето да беше претакала...

Д.: Не е ли тъй? Не се ли затрива баш тъй всичко, дето си го знаем отпреди? Току се изтипоса някой на телевизора, такъв по-засукан, и рече: „За здраве“ И айдеее, то се понесло и опашката му замела следите на онуй старото, дето е истинското.

Г: Изприказва ли си ма, Димитрино? А кротко сега! Като ги знаеш нещата, ето, дошло е момичето тебе да пита. Кажи сега, Райно! Тя, така

ти Димитрина, навремето и по читалището много се навърташе, голям е родолюбец тя. Ако беше живяла по турско, на хайдутите байрактар щеше да е. Питай сега.

Р: Като не е за здраве, за какво обикалят коледарите? Какво правят всъщност?

Д.: Оплождат. Дават на земята живот. Коледарят е мъжка сила и с кола си боде и опложда земята. Да зачене и напролет да даде плод. Едно време коледарската дружина беше само от момци, дето почват да са ергени и им идва мъжката сила. Само тоя, дето ги води, е женен. И трябва да има поне една рожба, да е доказал силата си. Георги, ти ѝ кажи! Нали е мъжка тая работа.

Г.: Ако млъкнеш, може и да си чуя мисълта, че да я река. Като почнах аз да се ергенувам, дойде ред да съм коледар.

Р: Чакай, ергенуването как се почва?

Д: Господ да ни е на помощ, ако тебе и туй да се изяснява!

Г.: Димитрино, що не отидеш да донесеш по един бонбон, че да ти е заета с нещо устата! Как почва ергенуването... така... като почне момчето да се озръща, да причаква момите на кладенеца, мустак да засуква, като ги чуе да идват... такова... ищах му се вика. Тогаз е вече ерген, тогаз му идва време и за коледуване. Мъж, дето не е бил коледар, не може да се ожени, никой не го гледа сериозно. Такъв няма сила. Щото баш с коледуването момчето се превръща в мъж.

Р.: Ще ми разкажеш ли какво се прави?

Г.: По мое време ние първо си правехме кол. Без кол не те взимат в дружината. Баща ми рече, че трябва сам да си отсека дървото, и то само с един удар на брадвата. И да е дряновица. Тръгнахме сутринта с две момчета от махалата и в гората се разделихме. Че всеки трябва да е сам в тая работа. Беше паднал един сняг, едва изгазихме. Добре, че си бях набелязал отпреди мястото. След един час я бях отсякъл мойта дряновица и ме беше много яд, че никой не ме видя. Щото успях наистина отведнъж, с един удар я повалих. След туй я измерих по мене, че да е моя бой, и си я обелих и одялках по мярка. И подострих края. После отидох на реката да я умия и да ѝ дам живот. Три пъти я потопих и три пъти я дигнах високо. Да е над мене. Тъй трябваше да ѝ дам знак, че ми е отгоре дадена. Водачът на дружината после много ме похвали, че била най-яка и най-гладка мойта дряновица.

Д.: И аз като му видях кола, първо ми взе акъла, после взе и мене. От тоз кол тръгна всичко...

Г: Стига, ма, имай малко срам пред момичето!

Д.: Какво? Че нали баш за туй иде реч, за кола. Тя, Райна, да не е девица, като я гледам, видяла е тя що е мъжки кол...

Г.: Ей, одъртя, ама тая уста няма умора, ей! Тоз кол, Райно, дето кака ти Димитрина все за него говори, е на мъжа достойнството.

Р: Искаш да кажеш, че тоягата, колът, де, е на коледаря...

Г.: Баш туй искам да кажа!

Д.: Разгеле!

Г.: Та като е готов тоя кол, вече го приемат момчето в дружината, сиреч готово е. Туй се случва след Еднажден, на деня преди Коледа. Ние вечерта спяхме в плевнята на Манол - той ни беше водач. Серт човек беше бай Манол, влиза при нас в плевнята, а ние сме се заврели в сеното, че умираме от студ, и ни вика: „*Що гледате като мишки в трици, бре, я се стегнете! Тая нощ оттука нямате мърдане! И никой да не е гъкнал! А съм чул една дума от някой, а съм го натирил, утре цяло село да му гледа сеира!*“. И излезе. Пък ние на ума си викаме: „Тоя пък откъде ли ще разбере, ако си речеме по нещо...“, ама мълчим, нали коледари ще ставаме. На мен по едно време ми се приходи по вѣнка и реших да изляза на двора. Натискам на плевнята вратнята, нещо запира отвън. Бре, натискам пак, отварям една цепка и успявам да се мушна. Гледам, бай ти Манол постлал една черга, завил се с ямурлука и се тръшнал пред вратата да ни варди. Добре, че не се изтървахме да се разговорим нещо.

Р.: Трябваше цяла нощ да мълчите ли?

П.: Тѣй си му е редѣт.

Р.: Защо?

Г.: Щото само в туй мълчане момчето може да умре и да премине в отвѣдното за една нощ, тѣй ни учеше Манол. И преди първи петли да си дойде на тоя свят вече мѣж! Тогаз момчето минава междата. И да ти кажа, вярно е. Не можахме да мигнем от студ и чудене какво ще става, ама на сутринта си бяхме кукуряк. Една сила ни беше дошла, сякаш зората ни я изсипа с кофа на главите. И тогаз почнахме коледуването. Събра се цялата дружина и трѣгнахме по къщите. Беше вълнение голямо. На трима ни беше за прѣв пѣт. Внимавахме да не сбѣркаме песните, думите, а бай Манол не ни изпускаше от поглед. На всяка манда бодяхме с кола земята.

Р.: Манда какво е?

Г.: Мандата е наричане, благославяне. Тия думи, дето са най-кратки и се редят по много пѣти.

Р.: Като мантрите? Има едни свещени мантри, които се повтарят...

Г.: Не ги знам аз мантрите. Нашто си е манда. И накрая, като я рече Манол мандата, всички викваме: „Да бѣде!“ И тогаз бодваме земята с коловете. Бай Манол викаше, че така засяваме семето в земята, щото сме вече мѣже. Затуй и ходехме по къщите. За да почне на хората да им ражда земята. И челяд да им се роди. Най обичахме краваите, дето ни ги нижеха по коловете...

Д.: А кравайт пак е за туй. За оплождането. Кравай се сещаш що е, нали? Питка, ама с дупка в средата. Туй пък е на жената женското. И за да стане оплодяването, стопанката трябва да наниже кравай на кола на коледаря. Ей туй е тя цялата магия. И тогаз хваща.

Г: Помниш ли, Димитрино, като дойдохме оная сутрин у вас? На мен ушите ми бучаха от вълнение. Вече бяхме минали поне пет къщи, ама твоя кравай чаках аз. На моя кол вече бяха нанизани и други, и пуканки, и сушенки, че от всяка къща си тръгвахме с дарове. Влизаме у Димитринини и аз дума не мога да обеля, седя побит в земята и бай Манол ме гледа като ястреб. Другите пяха, благословиха, аз като пукал. Дойде ред и на даровете. Всичките жени от къщата започнаха да ни кичат коловете. И тогаз напред излиза така ти Димитрина, с изписани вежди, и се изтипосва баш пред мене. А на мен ни дъх, ни глас ми е останал. И ей тъй пред всички, пред цялата дружина и пред цялата къща, се пресегна и започна да сваля всичките дарове от моя кол. Народът онемя. Аз не знам накъде да гледам. А Димитрина не трепва. Сваля всичко и го нареди на една кърпа. След туй извади един голям кравай и го наниза на кола. Погледна ме в очите, обърна се и си влезе въкъщи. Майка ѝ, поруменияла, хукна след нея. После всичко ми беше в мъгла.

Д: После татко без малко да ме изпъди от къщи, срам било, пред очите на всички, толкоз ли не съм могла да почакам. А аз му викам, че не ща друга да ме изпревари и да ми вземе Георги.

Г.: Цял месец хората все за туй коледуване говореха.

Р.: А вие кога се оженихте?

Д: Същата пролет.

Р: Преди колко години?

П: Петдесет и две!

Д: Оттогаз не съм го изпускала от поглед! И земя много отгледахме, и челяд. Три деца имаме и седем внуци, едно правнуче ни е на път. Затуй се ядосвам някой като рече, че коледарите обикалят за здраве. Щото, ако ни питаш тия, дето сме още живи, коледуването си е баш влизането на мъжкото в женското. И тъй е било открай време. В тая нощ момчето става мъж и посява първото си семе в първата си невеста. И невеста му е земята. И не виждам аз святна причина на тоз обред да му се взима силата.

Г.: Не му взимат силата, Димитрино! Говорят си, може да не са разбрали...

Д.: Не са разбрали, щото не са поискали. Щото не им е вече толкоз важно. А на такваз магия само тъй можеш ѝ взе силата - като ѝ усучеш истината, като я преиначиш. Или като я съвсем забравиш.

Р.: Аз ще го разкажа, както вие ми го разказахте!

Д: А на кой ще го разкажеш?

Р: На всички!

Д.: На всички недей. Ти го разкажи на тия, дето искат да чуят. Само те ще запомнят. И после ще го разкажат и те.

И Райна записваше. После редеше записаното. После се сещаше за нещо, речено от други, край други огнища...

СУРВА

Сурвакарско наричане от баба Нела Йотова

Сурва ти, Сурва година!

Ново ти слънце изгрея

Здрава ти, силна година!

Сур сокол се зарея.

Червена ябълка в градина,

ален трендафил в душата!

Златен клас е на нива, сура жълтица в торбата!

Сладък грозд на лозница,

сладост да има и благост!

Пълна ти къща с дечица, сълзи ти само от радост!

Господ над ложе присяда!

Зло под камък заспива!

Бран над глава ти застава!

Душа ти близник си намира!

Сурва за слънцето, сурва по българска ти гърбина!

Да пребъдеш до година,

до година, до амина!

ВОДИЦИ. БОГОЯВЛЕНИЕ

Думите на баба Сефа Великова

- Разкажи ми за ваденето на кръста! Нали тогава се хвърляше във водата, на Богоявление.

- Ти сега за Богоявление ли искаш да разправам, или за Водици? Щото, ако е за Богоявление, нямам много да ти река. В черквата да ти разкажат. Знам, че Исус е кръстен тогава, ама как е и що е, и кой на кого се е явил, не ги знам тия работи.

- А Водици кога е?

- Те тогаз. На деня, дето у черква му викат Богоявление. Пък то си е баш Мъжки Водици от време оно.

- А женски има ли?

- На другия ден са Женски Водици, тогаз минават и водичарките.

- Ще излезе, че църквата пак е сложила нейния си празник върху народния, така ли?

- Тъй. Ама ти не ѝ придирай много на църквата. Пресмятали поповете, мислили, удурдисвали си светиите върху наште си празници, ама накрая пак си правим сичко, както си го знаем открай време. Някой път, да ти река, жал ми става за нашия поп. Добро момче е, младо, с голям хъс. Напъва се, опитва завалията зорлем да ни вкара у пътя, ама на. Корен е туй, памет, не мож я затри ей тъй, с молитви. То барем молитвите му да разбирахме, ама никой не му отбира от попските приказки. Викам му оня ден, Иванчо, най-добре е, мойто момче, да си намериш една мома вече, че виж се, за женене си. А той ми се мръщи, не бил вече Иванчо, а отец Йоаний. Какъв Йоаний, бре, викам му, в моите ръце си проплакал, на дядо ти те кръстихме, навремето аз ти баех, като се напикаваше, сега - Йоаний. Гръцко ли е туй, руско ли е, не го знам откъде му дойде на акъла. Попско било, като се запопил, му го дали туй име и сега вече с него се накичил. Питам го, сега, като си поп, добре ли си, радостно ли ти е в душата? Пък той ми вика, бабо Сефо, не е важно аз да съм добре, аз съм вече в служба на Бога, душата ми е негова. И ме гледа с едни очи и едни тъмни кръгове под очите, като трескав. Завалията... добро момче е. Ако рече, ще ида да му побая, барем си намери девойче, да го оправи...

- Абе не мога да си представя как ще побаяш на попа, ама ако стане, направо идвам да снимам филм. Разкажи ми сега за Водици!

- Водици е много стар празник, ехее, не му се знае началото... Разбрали някога българите, че водата помни, и почнали да ѝ приказват. А водата дава живот, без нея и без слънцето сме загубени. Отредили ѝ на водата голям празник - три дни, на 5, 6 и 7 януари.

- И на 5-и ли? Тогава какво се прави?

- Тогаз, баш през нощта срещу 6-и, по потайна доба се нарича водата. Тогаз чува водата най-много. На водата можеш да речеш най-скъпите си

тайни и желания и тя може да ги обърне и да ти ги сбъдне.

- Знам. Баба Магда ме е научила как става.

- Тъй ли? Коя е таз баба, твойта ли?

- Моя си е...

- Да ми речеш и на мен. Може пък да е друго нейното. То в нашта България всяка махала си има нейни си приказки и обичаи, пък ако е от друг край, може и доста различно да дойде.

- От друг край е. Ти ми разкажи сега за Водици, пък аз ще ти разкажа после.

- Хубаво. Та вечерта срещу 6-и всеки си нарича водата. Приказва й неговите си неща, от какво му е мъка, какво му се ще да си има... В наште обичаи има всякакви води, все с думи правени - жива, обична, мъчна, пъстра, здрава, вречена, редена, будна... Зависи какво ще искаш и как ще го наредиш. На 5-и, през нощта, небето се разтваря, сам Богът застава на портата и чува всичко, наречено в тоз час. След залез от извор се донася съд с чиста вода, която мълчи под звездите. В полунощ пред тази вода се изрича най-голямото желание. Водата го изпива, изчиства, обръща и го изпраща към Бога! На сутринта, на 6-и, почват Мъжки Водици. Сутринта мъжете слизат на реката. Всеки е облечен в чиста бяла риза.

- А жени могат ли да отидат?

- В никой случай!

- А да гледат могат, нали?

- Не могат! Остави ги тия панаири, дето ги правят сега. То затуй се вика Мъжки Водици. Само мъже са там, само мъжка сила трябва да има. Женско око не трябва да пресича тая сила, да не я разбърка. Мъжете слизат на реката в мълчание. Редят се и влизат във водата за мъжко мълчано хоро. Никой не обелва дума. Влизат до гърдите. До дъх, му се вика. Тогаз най-старият хвърля кръста.

- Че нали не е християнски обичаят, за какво е тоя кръст?

- Кръстът на Водици, Райно, е друг знак. Стар знак. Казват, че и за други народи е било тъй - на живота дървото, му викаме. И се хвърля във водата, за да направи водата жива. И мъжете взимат сила от тая жива вода. В нея умиват и греховете си. Ако има мъжки отрочета до седем години, и те се окъпват в студената вода, да растат здрави и силни.

- А водата не е ли много студена?

- Лед! Съвсем замръзнала е понякога, че се налага да се разбива ледът. Ама колкото е по-ледена водата, толкоз по-здрава ще е годината.

- А не се ли сгриват с нещо преди това?

- Гледах по телевизора веднъж едни момчетии на Водици. Пият, пеят, викат, а отстрани народът ги снима. И в реката тъй влязоха, пияни. Гледам и байряк бяха развяли. Срам! На Мъжки Водици трябва нищичко да не са яли и пили, чисти да влязат в живата вода. Да им

секне дъхът, че нов да им дойде, мъжки! И да го измълчат тоя студ, да го издавят, без дума да рекат. Е туй са те, истински мъже, в живата вода мълчано хоро да изиграят.

- А с кръста какво става?

- Кръстът минава през всеки и всеки го целува. Накрая остава у най-младия, той да го пази през годината. После пак мълчешком се разотиват. А на реката след тях не припарва никой. Чак до другата сутрин. Тогаз, на 7 януари идат Женски Водици. По зазоряване, на същата тая вода, която мъжете са обърнали в жива, отиват жените. На реката жените остават само в дълги бели ризи. И те играят своето мълчано хоро около живата вода. Не влизат вътре, да не ги пресече водата през утробите. Ако има жена болна, грешна или да не може да ражда, тя влиза във водата до глезените, а другите играят около нея. Отстрани напалват огън, че да ги сгреят, като излязат. И всички се умиват на тая вода. И на момиченца до седем години им се умиват очите. От жените живата мъжка вода зачева. Баш тогаз, на Женски Водици, след Еднажден, в чистия бял сняг, в невестина премяна, се зачева Началото. А жените понасят котли със зачената вода от реката и ръсят с нея по къщите. Тез жени се именуват Водичарки...

БАБИНДЕН

На Бабинден Райна стана рано. По обяд стигна в селото. Спря на мегдана и се огледа. Нямаше жива душа и беше кучешки студ. И кръчмата, и магазинът бяха затворени. Тя седна пред магазина, затвори очи, пое дъх и започна да преде наум празника...

- Не си тукашна, чакаш ли някого? - рече един глас и Райна се усмихна.

- Идвам от София, чух, че правите Бабинден. Ще има ли нещо?

- И ти се вдигна в тая зима чак дотука, тъй ли? Самичка! - погледна я жената и кривна глава като сойка.

- Да. Харесвам си много празника и реших да дойда.

- Точно тоя празник си харесала, а? И защо него?

- Защото ми е рожден ден.

- А така! - плесна с ръце жената. - Че така кажи, де! Видя ли как дойде на точното място! Баш у мене е днеска празникът, че ми се е родила внучка, Марийка. Всичките баби са у нас. Аз съм Менда, айде, че ми замръзнаха кокалите!

В къщата имаше петнайсетина жени. Мъжът на Менда готвеше в едни големи тенджери в кухнята, че бабите днеска не подхващали работа. Беше топло и хубаво. Райна ги пита, а после и те я питаха. По едно време стана, отиде до колата и извади тетрадката. Реши да им прочете нещо, дето преди време ѝ беше рекъл Вангел.

„...Бабинден е най-големият празник на вещите хора - знахари, баячи, билкари, акушерки, тези, които владеят знанието да се грижат и за телата, и за душите, и за рожбите на хората. Вещите хора имат и други дни през годината, когато празнуват - на Еньовден, на слънцеседенето, през юни и на Свети Врач, на първи юли. В България те имат най-много празници, защото от време оно най са на почит. Думичката „ба“ на стария ни български език означава душа, а „ба ба“ - стара душа, душата най-близо до слънцето, тази, която е изминала пътя си и вече е тръгнала да се връща при Бога. След време „баба“ започнали да наричат най-вещата жена в селото - вещицата. Онази, която имала цяр за всичко, знаела думите и БАела - лекувала с думи душата. Само тя и БАбувала - израждала новите души на тоя свят. Сега, в нашата България, тука, бабата е най-старата жена в рода. Има едни български думи, които са се родили все от старото „ба“, от душата: съдба, рожба, дарба, сватба, тегоба, веселба, молба, делба, кражба, борба, творба, поличба, служба, потреба... Та на Бабинден се почита дарбата - дарът от Бога за душата. И надарените с нея...“

Бабите слушаха младата и току цъкаха с език. Виж как дойде туй младото, и то да ни рече едни стари работи... Тъкмо пиха по една ракия, и дядото сложи масата, портата се отвори с трясък и вътре влетя една жена, а подире ѝ скреж и студ.

- Какво сте се заврели тука на топло, аз и Кунка сме виснали навън от

половин час като прани гащи, а те си сръбват и си траят. Айде, бе, кое време е! Празникът вас ли ще чака, да се напълндисвате!

- Чакай ма, Ружо! Навън камък се пука. Решихме да не излизаме този път. Ще си го направим тука Бабиният ден, то и без туй вече никой не идва да гледа. Ела да ти сипя една ракия, че си замръзнала, пък някой ще викне Куна - заприказва Менда и дръпна едно столче.

- А туй девойче чие е? - скръсти Ружа ръце на вратата.

- Ничие. Дошло тука от София, щото гледало оня филм, дето пяхме „Пустата младост“. Днеска е рожденичка. Дошла ни е за Бабинден.

- Ставай тогава! Всички да стават! Не ви е срам! Докато има жив човек в туй село на Бабинден и дорде съм аз жива, ще го има и празника!

- Ама, Ружо...

- Ставайте, рекох! Аз отивам на мегдана и ви чакам с Куна. И всяка да си облече носията за празника, че я връщам! - и излезе Ружа като хала, пустосвайки бабите. Станаха те една подир друга и се изнизиха. Райна отиде на мегдана. Магазинът беше отворил и пред него се бяха събрали мъже. Най-отпред седеше Ружа и ръкомахаше нещо.

Когато първите три баби се зададоха по баира и запяха още оттам, Райна се разплака. Идваха една по една, всяка с носията си, с наниза си на врата и с песента си. Нямахме музика. Пееха бабите и пристъпяха по мегдана, а Ружа седеше в средата на хорото, тропаше с една тояга и даваше тон. Цял следобед не спряха. И все идваха нови и нови... И някак всичко си беше за нея, за Райна.

Вечерта звънна на Магда и ѝ каза, че е била в онова село, от филма, и че бабите още пеят „Пуста младост“, когато трябва, и играят старите хора. Смехът на Магда беше голям дар... И за друго се радваше старата, че нейната Райна е родена баш на Бабинден!

Думите на баба Сафе Петканова

Реши да остави колата в началото на селото и да тръгне пеша, да разгледа. Беше свикнала на тишината по селските пътища. Тук кипеше живот. Жените бяха забрадени, обути с шалвари и с шарени престилки отгоре. Грееше щедро слънцето посред януари и играеше по пайетите и мънистата на престилките. Толкова пъстри и нагиздени ѝ се сториха жените, че сякаш имаше карнавал. Такова чудо Райна не беше виждала. Реши, че е някакъв техен си празник. Тръгна да търси кафене и да поразпита. Видя едно място с маси отпред, табела нямаше и хлътна вътре. Мъжът я погледна изпод вежди и ѝ продаде лимонада. Късо ѝ рече, че празник нямат. По масите имаше само мъже. Не седна, продължи нагоре по улицата. За минути сякаш се беше разнесло, че има чужд човек в селото. Хората започнаха да си намират работа пред портите. Пет-шест дечурлига направиха опашка и се завтекоха подире ѝ, отдалеч. Вдигнеше ли Райна поглед към някой прозорец, я пердето ще трепне, я сянка ще се стопи навътре. Тръпки я побиха. Над къщите блестеше минарето на джамията. А къщите големи, но повечето неизмазани. Улиците - разбити и в кал. Пред една къща се припичаше възрастна жена, а шалварите ѝ се ветрееха на януарския вятър. Райна си отдъхна. Поздрави я и старата я покани да седне. Винаги ставаше тъй. Току се яви някоя баба, на някоя пейка, напечена от слънцето, и приказката се затърколила. Разговориха се кое как и що е. Оплака се бабата, че нямало работа и мъжете все по гурбет ходели, разказа за тютюна, за жената на ходжата, дето отворила магазин, за внуците, а Райна усети познатото боцкане под лъжичката. И се почна...

- Бабо Сафе, какво е помак?
- Човек. Такъв като тебе - през очите ѝ премина сянка.
- Да, ама мен не ме наричат помак, а теб те наричат.
- Господ ще го накаже този, дето ни е дал това име, че да се отличаваме!
- Но вие се отличавате! И по дрехите, и по говора, и по вярата.
- И по-лоши ли сме? Все идват, снимат, гледат и после говорят колко сме лоши. С какво сме криви, ти ми кажи!
- Знаеш с какво, с вярата. Вие изповядвате исляма, а се наричате българи. Българите са християни - Райна не можа да повярва, че го каза...
- И какво, като сме мюсюлмани? Какво имаш ти против исляма? - наежи се Сафе и бързо спихна. - Помаците са такива... помъчени хора... объркани... и аз не знам вече...
- Ти защо изповядваш исляма, това е вяра, която насила ни е била наложена, не си ли мислила да си върнеш вярата на рода отпреди... отпреди да я вземат турците?

Баба Сафе замълча, а Райна се почувства зле. Искаше да знае, а знаеше, че не всеки въпрос може да бъде зададен. И че може би никога не е бил задаван.

- Коя вярва да си върна? - продума старата. - И майка ми, и баща ми са мюсюлмани. Помня баба си. Тя първа ми е чела Корана. С трите ми сестри седяхме вечер и тя четеше. Вкъщи винаги сме знаели, че Аллах ни помага. Това ми е на мен вярата. Турците не ме интересуват. Аз тях не ги помня.

- Да, обаче вчера в предното село ми казаха...

- Знам какво са ти казали. Че сме се продали, нали тъй ти казаха? Че сме вероотстъпници и предатели. Знам и кой ти го е казал. Онези така говорят, затова не ни обичат нас.

- Ами ако е така? Онзи дядо вика, че където българинът не е минал през огън и меч, той не си милее за вярата. Разправят, че помаците са си платили да не ги тормозят, че сте се откупили и доброволно сте сложили чалми и шалвари. Това не е ли предателство? Ти за Батак чувала ли си?

- Знам аз за Батак. Идваха тука едни да ни разказват. И други работи ни разказваха. Да ни просвещават! Цели родове затривали турците, цели села... и българите пак не се давали. Това искаш да чуеш, нали? Хубаво. Я сега аз да те питам. Ако сега ти се изправи турчин и тури син ти на дръвника, и майка ти, и баща ти, ти какво ще направиш? Я да видя колко си курназ, а?

Райна спря да я слуша. Сърцето ѝ биеше в ушите. Не можеше да отговори. Не знаеше... А Сафе беше набрала.

- Жив човек няма, дето да може да отговори! Кой знае какво и как е било. Едно ще ти река. Ако моите не бяха турили чалмите, нямаше да ни има, ни баба ми, ни майка ми, ни мен, ни децата. В туй село сме 3000 човека, а християнските села загиват. Питай ги колко са долу. Питай ги кога им затвориха училището. Щото няма кой да ходи. Няма деца!

Райна стана, дори не я погледна. Тръгна нагоре по улицата. А насреща ѝ вървят едни хора, като от филм. Тук-там някой води магаре със самар. Или жена носи цедило на гърба си, с бебе. Къде живееха тия хора, в кой век живееха... Зави зад ъгъла и пред очите ѝ изскочи училището. Звънецът биеше и децата почнаха да излизат. С кожени и пухени якета, с телефони в ръцете и раници на гърба. И с шалвари и забрадки. На момичетата престилките искряха на слънцето. Говореха само на български. Имената им бяха само турски. Не беше виждала толкова голямо училище по селата. А се беше нагледала на ослепели и опустели училища. В главата си чуваше гласа на баба Сафе: „Ако турят син ти на дръвника...“

Чуваше и друг глас, на стареца в долното село. И очите му виждаше - сухи и тъмни: „Ако наште българи си бяха спасили кожата като онез, сега нямаше да я има България. Жените ни щяха да са ошалварени,

всичките...”

Стоеше си Райна пред двора на училището и не можеше да мръдне. А дечурлигата я зяпаха отдалеч. От четири-пет дни обикаляше района и все чуваше едно и също: „Живеем си чудесно с помаците. Те са си добри хора. Имаме много приятели там...”

Нима?!

Или тука има закони, които са ненаписани? И разговори, които са забранени? Изведнъж се обърна към една групичка, дето минаваше.

- Ей, долу до града слизате ли? - подхвана ги.

- Слизаме! - зарадва се момичето, че са го заговорили. Другите се скупчиха наоколо. Бяха 14 - 15-годишни. - Всяка неделя слизаме. Понякога и в петък, и в събота. Имаме маршрутка оттука.

- И с тия дрехи ли слизате в града?

- А, не, преобличаме се в маршрутата - изкикотиха се. - Имаме си други дрехи за там.

- А защо не се преобличате още от къщи?

Момичетата се спогледаха. Не бяха обмисляли такава възможност.

- Ами понеже... по нашите улици си ходим така, тука всички сме така... - Райна присви очи.

- Аз на ваше място ще си се преобличам от къщи и хич няма да ми пука кой как си ходи и какво ще ми каже - рече, запали една цигара и им обърна гръб. Децата останаха, зяпнали в гърба ѝ.

Върна се бавно по улицата. Сафе си се припичаше на пейката. Седна до нея.

- Плакала си. Ще ти мине. Туй са добри сълзи. Сълзи за вярата винаги са добри. Направила съм ти едно кафенце, ще пийнеш ли? - подаде ѝ чашка бабата.

- Бабо Сафе, ти имаш ли се за българка?

- Аз?! Че аз съм повече българка сигурно от 200, дето ги знаеш. И като заговори, ти що не дойдеш в събота на една от наште сватби, а? Те наште сватби все идват да ги снимат, че са най-българските. Сега сме точно в сезона. Януари и февруари всяка събота и неделя има по една сватба. За „Лепене на гелината“ чувала ли си?

- И по телевизията съм гледала даже. Казват, че наистина е най-старият български сватбен обред. Ама не искам само да гледам сватбата, искам да вляза вътре, като правят гелината. Дали може?

- Вътре не пускат. И я пазят много, да знайш. Ама, ако речеш, ще те вкарам, нали си вече мой човек - ухили се Сафе широко и златният ѝ зъб блесна в устата ѝ.

- Ще дойда. Нещо да нося ли?

- Само едни шарени терлици от наште ще ти дам, че тъй изглеждаш съвсем вънкашна. Ти ела, пък ще видим.

- Мисля си, как така хем сте мюсюлмани, хем правите най-старата българска сватба?

- Точно затуй! Нали са ти казали, че сме дали пари на турците. Може затуй да е. Нас никой не ни е пипал после и затуй сме си ги опазили обичаите. Я как ти се дръпна пак физиономията! Пак почна с тоз ислям, аман! Ти пък си голяма християнка! Я ми кажи, вярваща ли си? На служба ходиш ли?

- Не, кръстена съм, но не съм религиозна.

- В Бога не вярваш ли?!

- Вярвам. Но не в оня - църковния Бог. Вярвам в слънцето, в земята, в оная сила, дето от нея идваме всички...

- Тъй, тъй, чувала съм я аз твойта вяра. Щото внучка ми разправя, в учебника ѝ пишело, че преди да дойде християнството, българите били вярвали в слънцето. И че християнството също с меч било наложено. Тъй ли е?

Времето полекичка забави ход и приседна на пейката...

- Вярно е.. - тихо рече Райна и преглътна.

- Е, тогаз вие, дето сте големите българи, що не се вдигнете да си върнете пак старата вяра, пък на нас ни се сърдите? Я, ти да не вземеш сега пак да ревеш? Я, пийни малко от кафето, пък аз да ти донеса вода...

Райна остана още няколко дни. Спеше в долното село. В събота се върна. Сафе я чакаше с терлиците, целите в рози и лъскави мъниста. Бабата обясни, че младоженецът ѝ е роднина. Когато стигнаха до двора на къщата, портата беше залостена. Потропаха, отвори се една цепка и Сафе рече нещо на жената вътре. На входа на къщата ги спря друга жена. Сафе ѝ бутна нещо в ръцете и жената се отмести. Събуха се, Райна обу терлиците и тръгнаха по стълбите. И горе беше заключено. Тоя път Сафе преговаря по-дълго. Май бяха на косъм. По едно време вратата се откряна колкото да минат. Сафе ѝ направи знак да влиза и остана отвън, Райна прекрачи със свито сърце. Вътре имаше няколко жени и младоженеца. Една по-стара скочи и ѝ каза, че нищо не може да снима и да записва, каза ѝ, че името ѝ е Фатме и ако има да пита нещо, само нея да пита. После застана зад Райна. На едно легло седеше булката по бяла риза. Мълчаха. Отвори се друга врата и влезе една много възрастна баба. Жените и мъжът ѝ целунаха ръка. Булката стана и заедно с бабата се скриха зад едно перде. После още две жени се мушнаха зад пердето. Никой не казваше нищо. По едно време на Райна ѝ се стори, че зад пердето някой изохка. След малко жените излязоха. Старата кимна на мъжа, той пак ѝ целуна ръка и излезе. Тогаз настъпи оживление и жените се разщъкаха и разприказваха. Сложиха сладки, кафета и почнаха да обличат булката. Като я облякоха, тя легна на леглото. Бабата я прекрачи и почна да маже лицето ѝ с някакво плътно белило.

- Какво става? - попита тихо Райна.

- Гюла почна да лепи гелината. Сега ще я приготви за сватбата.

- Гюла каква е?

- Тя е най-старата жена тука. Открай време всяка гелина тя я белосва и я лепи.

- Защо я белосва?

- Защото е гелина. И е чиста. Затуй лицето ѝ се маже в бяло и се лепи цялото с камъни...

И Фатме заразказва за сватбата и за гелината. И за това как от сутринта всички се изреждат в двора ѝ да ѝ видят чеиза. И колко време са го приготвяли. Колко килими, юргани и пердета има. Колко терлици и чорапи са оплетени. Каква спалня са ѝ приготвили, как цяла къща ще напълни сега с тоя чеиз и колко са горди баща ѝ и майка и. После разказа, че на сватбата гелината трябва да е много пазена, че най-много зли очи имало там. Затова сега по лицето ѝ щели да налепят стъкълца и пайети, за да отразяват всичкото лошо и то да не може да я застигне. А най-много трябвало да се пази белилото, че с него се правели най-много магии. Белилото се правело от мас, брашно и мед, ама сега по-модерни били времената и я мажели с крем „Здраве“, че хем бил гъстичък, хем правел кожата пухкава. Гледаше Райна колко внимателно взима бабата всяко мънисто и го реди по лицето на булката. Редеше слънца... Изписваше лъчите им навсякъде по бялата кожа. Времето се точеше едва-едва и се опитваше да си намаже лицето... По едно време Райна попита момичето не се ли е изморило. То не отговори, Фатме ѝ рече, че не можела да говори от сутринта. Щяла да е няма цял ден, докато е гелина. Тъй щяла да се опази и да проговори вечерта на мъжа си. А той тогава сам щял да ѝ свали белилото. Вечерта гелината щяла да премине в другия свят... Когато булката беше готова, бяха минали почти два часа. Помогнаха на момичето да се изправи и ѝ сложиха едно голямо огледало в ръцете. Можела да гледа само себе си в тоя ден, да не я уручаса някой. По клепките ѝ имаше стъкълца. Отваряше очите си съвсем малко. Почукаха на вратата и жената отвън им отвори. Изведоха гелината и тръгнаха подир нея.

- Фатме, какво правеха зад завесата?

- Провериха я дали е чиста.

- Дали е девствена?! Сериозно ли говориш?! Че не е ли обидно, в кой век живеем!

- Обидно ли?! Тука всяко момиче мечтае за този ден. Като ги питаш малките какви искат да станат, всичките ще ти рекат, че искат да са гелини. Щото всяка може да е булка. Ама само чистите се белосват и стават гелини. А туй е най-голямата чест!

- А кои бяха двете жени, дето влязоха отзад с нея.

- Майка ѝ и свекърва ѝ.

- Ами ако се беше оказало, че не е девствена?

- Нищо. Пак щеше да има сватба. Ама нямаше да е гелина. Майка ѝ и баща ѝ щяха да умрат от срам.

Когато гелината се показва на портата, писнаха зурни и тъпанът заби

подивял. Народът се изпотрепваше да я види и да я снима. А дечурлигата крещяха като обезумели. До нея седеше младоженецът, цял зачервен, а тя беше свела поглед в огледалото. После тръгнаха към мегдана. Той си подхвана булката и я поведе, а тя до него ситнеше бавно и неуверено, като сляпа. Зад нея, плътно в нейните стъпки, пристъпяше сестра ѝ. Казаха, че така я варди, да не вземе някой пръст от стъпките ѝ и да ѝ направи магия. Цялата навалица се изсипа на мегдана и се почнаха хората. Цял ден Райна не можа да отлепи очи. Сърцето ѝ блъскаше с всеки удар на тъпана и кръвта ѝ кипеше. Вместо гайди, пищяха зурни и кларнети.,,...Е, тогаз вие, дето сте големите българи, що не се вдигнете, да си върнете пак старата вяра, пък на нас ни се сърдите?...“ - свистеше гласът на Сафе в главата ѝ. Играеха помаците тежкото си, право, българско хоро... А очите на Райна се впиваха в шалварите на жените...

СИРНИ ЗАГОВЕЗНИ И ПРОШКА

Думите на Магда Богданова

- Защо се казва „мъчно“ наричане, защото е тъжно ли?
- Не, щото е трудно. Наричането за прошка е най-трудното и най-рядко става.
- Аз съм чувала и за много други обичаи на Сирни заговезни.
- Туй е един от празниците, дето се тачи най-много. На него душата се чисти от греховете си преди Благовец - Майчиния ден. И народът има много начини да го стори туй чистене и да го отпразнува после.
- А каква е тази дума „заговезни“?
- В стария език „говееене“ значи мълчание, оттам и „заговезни“ - обредното замълчаване. Много обреди са съчетани и с мълчание, щото точно мълчанието смирява и чисти душата. Другото име - Неделя Сиропуста, идва от пост, ама такъв, дето освен че месо не можеш да ядеш, не можеш и сирене и нищо животинско. Затуй е неделя празна, пуста и от сирене. За да е чистенето пълно - и на душата, и на тялото ѝ! На Сирница всеки трябва да замълчи, да чуе първо душата си готова ли е и после да рече: „Простено ти е!“. Или да поиска прошка.
- Това с прощаването е малко остаряло, не мислиш ли?
- Глупости хич не ми се слушат! Как ще остарее прощаването, бре, акъл имаш ли? Че хората, ако спрат да си прощават, какво ще е - злост, гняв и война! Прощката е голям дар за човека. Ама по някой път е толкоз тежък, че човекът няма плещи да го понесе. Не е за всеки прошката, само за ония, дето душата им е силна и има светлинка в нея.
- Сега говориш като свещеник.
- Требе да отидеш ти при някой поп, пък да видиш той що ще ти рече за прошката. Пък сега запомни моите думи, да видиш дали са като неговите. Претегли после и двете приказки и си избири твоята, бива ли?
- Бива.
- И да дойдеш да ми кажеш после.
- Ще дойда.
- Сега да ти река за прощаването. Тука, у нас, по българските земи, прощаването е с три неща свързано. Първото е опрощаване на нещо, дето си взел назаем, прекратяване на дълг. Второто е за раздяла, когато някой се прощава с майка си или с либето си. А третото е извинение. Да излезеш из вината, дето имаш към някой, да му поискаш прошка. И трите са все приключване преди започване на нещо ново.
- А вярно ли е, че само младите искат прошка от старите?
- Ти как мислиш?
- Чувала съм, че така се прави. На Сирни заговезни се целува ръка на по-възрастните и се иска прошка.
- Тебе майка ти обиждала ли те е?
- Не ми се говори за това...

- Питам те! От майка си имала ли си рана?
- Няколко...
- Тежко било ли ти е?
- Много.
- А не си ли искала веднъж и тя на теб да поиска прошка, а? Райно, що мълчиш, бре? А туй то! Ей ги, сълзите дойдоха. Да ти река ли що ревеш? От тая нужда. Веднъж и майка ти да ти се извини.

- Никога няма да стане...
- Ти знаеш ли колко е дълго туй „никога“? Не знаеш. Понякога тъй става, че му окъсява и отеснява пътят. И тогаз „никога“ се превръща в днескашна нужда. Само дето може да си е загубило думите във времето, ама все намира някоя думица. Вярно е, че е редно първо от стария да се поиска прошка. Старият е по-важен в рода, по-начело е. Ама после иде и негов ред. И ако наистина е помъдрил с годините и нещичко е понаучил, и той ще поиска прошка. И от деца, пък и от внуци. Щото раните не се мерят по възраст, а по тежест.

- Чувала съм едно изречение: „Прости ми това, което волно или неволно съм ти причинил!“.

- Точно тъй. А отговорът му е: „Прощавам ти, прости и ти!“.
- Звучат ми някак тежко, ама безсмислено.
- Ами те са си такива тез думи, пусти. Нищо няма в тях. Хората в днешно време с тия думи само отбиват номера. Хем тежко звучат, хем нищо не казват, щото са пак попска измислица. Някога хората са знаели, че обидата прави тежка рана. И тая рана с времето спира да кърви, ама оставя белег. А на тоз белег му е нужен мехлем, за да зарасне. Даже и на децата. Какво е то туй „волно или неволно“? Неволното за всяка душа е ясно, че не е изтървано от злост. Тя го познава и не страда от него. А волното? Оная рана, дето по своя воля си нанесъл? Е, тя има нужда от лек. Всяка молба за прошка трябва да бъде ясно речена! На нанесената рана трябва да ѝ бъде дадено име, за да бъде то мехлем. Звъня ти аз по телефона и ти казвам, прости ми туй, дето волно ти причиних. Само мир да има. Ама ако и аз не знам какво съм ти точно сторила? Ако хич не си давам сметка за него? Или пък, ако не го виждам чак като толкоз голямо зло? Раната в твоята душа има нужда аз да дам име на вината си. Да ти река, преди две години, Райно, ти сторих това и това. Лошо съм сторила, тежи ми, искам ти прошка. Тогаз твоята душа разбира, че мойта се покаява. Само честното ми покаяние ще излекува твоята рана. Душата не мож я излъга с „волно и неволно“, тя иска да чуе, че аз съм разбрала. И ми е мъка и от сърце искам прошка, щото ти си ми важна. Всяка ранена душа има насъщна нужда да чуе, че душманинът ѝ разбира и се покаява искрено! Когато няма проумяване на вината, няма и прошка!

- Веднъж майка ми каза: „Хайде стига вече си гледала страшно и си се сърдила! Ето, извинявам ти се, мир да има! Доволна ли си сега?“.

- И ти?

- Стана ми още по-обидно. И май с времето по-тежко ми става...

- Попът, ако го питаш, той веднага ще ти рече, че тебе да се смириш и да простиш на майка си. Ама да му носиш много здраве от мене, щото човешината не работи тъй. Ако можеше човекът ей тъй да прощава на душманина си волното и неволното, друг щеше да е светът. Душманинът и той тебе да даде. Само тъй ще спре да бъде душманин. Тъй е честно. Тъй и двете души са в мир. При мене скоро дойде една жена. Мъж ѝ цял живот се отнасял с нея като към скот, намерила най-после сили и си тръгнала. Вече 5 години не го е ни виждала, ни чувала. Идва и ми вика, край, добре съм вече, всичко съм му простила! Тъй ли, викам, ако сега мине оттука Васил и те заговори, какво ще му речеш? Няма какво да приказвам аз с него, вика, минавам отсреща, на другата страна на улицата. Ей туй ѝ беше на тая жена прошката. Ама ако един ден тоз Васил събере сили и отиде да ѝ рече, Верке, бях лош с тебе, и ръка съм ти вдигал, и живота ти отрових, ама... моля ти се, прости ми... деца имаме, един хляб сме яли, толкоз години сме живели заедно... дай да се простим! Друго ще е. Тогаз ще позволи и на него си, и на жена си да изплачат една кофа сълзи и да очистят чернилката. Може и да не се съберат, но ще стоварят огромен товар от плещите и ще отворят място за ново добро.

- Нали казват, че времето лекува...

- Нищо не лекува времето. Времето само ти дава да свикнеш с болката. Човекът има голям даян, Райно. Той свиква с всичко. И затворен в килия свиква. И на хляб и вода свиква. И да го биеш през ден, пак свиква. Ще си намери начин, ще се сгъне малко и ще свикне. И Верка тъй. Беше свикнала с мисълта, че някъде по тоя свят ходи нейният душманин, ама достатъчно ѝ беше, че е далеч от нея. И хич не беше простила. И ти след време ще свикнеш. Няма да простиш на твоята майка, но ще свикнеш с болката и вече няма да те реже толкоз. Само честната прошка лекува, Райно. Само след покаяние.

- Мъчно ми е, като говориш така... какво пък, може и да се справя сама...

- Може... Някой път сработва и сама... ама тогаз ще те призная, че си голяма работа... А стига ревала, де! Нали си много курназ! Нали искаш да ти кажа, пък после не носиш на думите... Кой знае, може пък точно ти сама да го разплетеш тоя възел!

- Искам да те питам и друго за прошката.

- А питай, ама да е нещо различно, че се вкисна съвсем!

- Какво значи: „Искам на себе си да простя!“? Може ли човек да прости на себе си?

- Може, ама трудно. И тез, дето го разправят туй, обикновено хич не си дават сметка какво е. Пък и като се опитваш на себе си да простиш, значи тебе да имаш сили първо да спреш да го правиш тоя грях, да

промениш туй, дето те ранява. Ама веднага! От утре! Мойта баба ме е учила кой е най-големият грях.

- Кой е?

- Да обречеш душата си да си споделя леглото и хляба с човек, който не ти дава обичта и почитта, които заслужаваш! От сутрин до вечер без обич и без капка уважение! Знаеш ли колко народ живее точно тъй? И тия развиват изключителната дарба да оправдаят положението. Години! След време човекът дори започва да вярва, че си е жертвал живота правилно, даже е горд. Или приема, че е виновен. Заявява, че тая мъка е, щото имал дълг към децата и трепело зарад тях да търпи. Такъв човек може дълго да се пали и от девет кладенци вода да донесе, че да ти обясни колко е невъзможно да се промени положението. Ей туй е най-големият грях - да излъжеш собствената си душа, да предадеш нуждата ѝ от обич и от радост. Такъв човек е най-болен.

- И как такъв човек може да прости на себе си?

- Когато такъв човек на Сирни заговезни поиска прошка от собствената си душа, има само едно условие да я получи. Требе да ѝ обещае, че със зората на другия ден променя живота си. И да го стори! Да го стори тъй, че да позволи на душата да се изправи, да си върне хубост и достойнство и да се зарадва на живота.

- Ами ако смисълът е да изтърпи? Ако в това е урокът? Нали все за уроци говориш?

- Туй е другото оправдание. Има едни умници, те точно зад туй се крият, зад смирението. Може и урок да е. Има бая народ, дето требе да се научи на търпение. Но мога да ти река кога тоз урок вече се обръща в друг и става изпит. Само един е аршинът, по който се мери дължината на таквот търпение. Достойнство му се вика. Човекът може и често требе много да търпи заради обич, заради децата и заради дома си. Требе и да се понаведе, да стисне зъби... Не живее сам човекът, все с други хора е. И ако са му важни, търпи заради тях. Но когато някой вземе да посегне и на собственото му достойнство, тогаз вече става друго, Райно. Можеш да обидиш, да го нагрубиш, да викнеш по човека, но тръгнеш ли и да го мачкаш, да го тъпчеш, туй е друго. Туй е злост и мерзост. Ни обич, ни почит има в такъв човек. Такъв защо да го търпиш? И тука търпеливият често става скот. Щото вече всичката човештина са му я взели, ама той като добиче е навел глава и продължава. Те тоя няма да прости на себе си, дорде е жив.

МЪЧНО НАРИЧАНЕ

- А кога се прави Мъчно наричане?

- Много рядко, Райно.

- Кога?

- Кога се съберат и двамата - и нараненият, и душманинът му. И застанат един срещу друг. Туй е то най-трудното. Тогаз имат нужда от водач, от наречница, хем да ги води, хем да ги пази. Водят си и по един добросторник, добър приятел, дето да е свидетел на тая прошка.

- Ще ми кажеш ли как става?

- Ще ти кажа. И искам ти, като разказваш, да не ми кривиш думите! Та, на мъчно наричане, тия двамата, дето ще си искат прошка, требе да омесят заедно един хляб. Аз съм го първо замесила, преди да ми дойдат на обред. В хляба всеки требе да тури най-напред своята си истина. Щото винаги истините за една рана са две. И те честичко се разминават. Първо говори нараненият, после говори другият. Тежко им е, щото пред хляба никой няма право да оспори на другия истината. Само може да я чуе и да я почете. Тогаз иде ред на наречницата. Тя требе много внимателно да дръпне двете истини за нишките и така да ги пресуче, че да изplete от тях прошката. Тя отговаря всяка истина да бъде речена и чута докрай. Понякога гневът проблясва като мълния и е толкоз силен, че всичко може да изпепели. Наречницата го укротва и му взима силата. Друг път има нужда да се помълчи, да се изчисти мъката, да изтекат сълзи, запирани с години. И чак накрая иде прошката. Изправя се единият, когато е готов, и пред хляба, наречницата и свидетелите иска да му бъде простено. А наречницата държи здраво и с почит двете души, че са толкоз крехки и толкоз чупливи... и леко-леко ги среща. Прощката, дадена на такъв обред, е дълбока, чакана и изстрадана, Райно. Затуй е толкоз истинска.

- Случвало ли се е накрая да не стане? Да не си простят?

- Не се е случвало. Щом тия двамата, дето с години не са се поглеждали, са събрали кураж да дойдат, значи между тях има нещо силно, дето ги държи. Обич има. Накрая, като се намерят пак, душите им се стапят от радост, изтичат една в друга.

-Ас кои хора е най-трудно?

- С роднините. На такъв обред най-трудно се срещат роднини, те най-трудно си прощават. Рана, нанесена по кръв, е най-дълбока, щото засяга корена. Но пък прошката, изречена между роднини, е най-големият лек за душата! Рекла съм ти неведнъж, че душата сама си избира родителите. Ако имаш рана, нанесена от майка си, не забравяй, че точно тая майка си избрала! Сигурно има защо. И сигурно в раната има важен урок. Душата ти знае, питай я! Някой ден ще ти рече.

РОДОВАТА МАРТЕНИЦА

Думите на баба Рада Илиева

- Нали ги знаеш онез мартеници, дето всяка година ги изваждаме от шкафове и ракли, после ги поизтупваме и пак ги прибираме? Едни такива по-едрички и мърляви.

- Като оная, дето виси на портата ли?

- Като нея. Сега ще ти разкажа за един стар обичай по тоя край точно с тях.

Някога всяка къща си имала мартеница. Естествено, домашната мартеница била голяма и все от вълна. Прибързвали ѝ и хлопки, и подкови, и мъниста... Приличала на онези пискули, дето все още ги кичат по циганските коне. Та тез мартеници се именуваха Родови. Когато детето порасне и напусне дома, за да си направи свое семейство, на Баба Марта се прави обред.

Старата родова мартеница и една нова се носят от родителите в новия дом на рожбата им и се връзват една до друга. Двете мартеници остават заедно през първата година, за да се предаде паметта, обичта и силата на рода. И се прибират заедно.

На другата година отново заедно се окачват вкъщи. Когато видят щъркел, младите взимат старата родова мартеница и я връзват задължително на плодно дърво, за да даде плод обичта им. Новата мартеница остава при тях, за да се грижат за нея и да я предадат на рожбите си.

- А старците без мартеница ли остават?

- Не. Старата родова мартеница винаги се откупува от младите с нова, за да им донесе нова сила в старините им.

Това е един от най-дългопаметните български обреди. Тука още го правим, знам още поне три места. И мойта мартеница чака син ми да се прибере...

- И ние си имаме вкъщи една стара мартеница. Откак се помня, майка ми все нея вади и я закача на прозореца в кухнята.

- Видя ли? Пък като се ожениш, Райно, майка ти ще ти я даде на теб в новата къща.

- Дано...

- Чакай да ти разкажа приказката за Марта Вещицата...

ПИЖО, ПЕНДА И ВЕЩИЦАТА

Имало едно време една баба. Марта я викали. Цялото село знаело, че била вещица. Един ден при нея отишла бяла Пенда.

- Бабо Марто, мъка имам. На сърце ми лежи левент юнак. Искам го!

- А той иска ли те, Пендо?

- Иска ме, бабо, всеки ден хабер ми праща.

- Че той дека е, твоят юнак?

- На война е, бабо, за България се бие, зад девет земи - в десета.
- Ами като го толкоз искаш, ще го чакаш, Пендо. Ако трябва, с години.

- Страх ме е, бабо, че ще погине. Люта битка го чака. Дошла съм амулет да му правиш. Жив при мен да го върнеш.

Погледала баба Марта девојката, хубаво в очи и надзърнала. И всичката ѝ обич видяла.

- Как го викат твоя юнак?

- Пижо го викат, бабо. Моят Пижо - прошепнала бяла Пенда.

- Утре искам рано да дойдеш и да ми донесеш ябълкова фиданка - занареждала баба Марта. - Ей тука, на тая поляна, искам да я посадиш. На три пълни месечини ще идваш под нея да спиш и песен обична ще ѝ пееш.

Хукнала Пенда да се прибира. На сутринта заръката изпълнила. Яка фиданка донесла и сам-самичка я посадила. Три месечини Пенда огрели. Три пълни луни гласа ѝ слушали, Обична песен да пее за своя юнак Пижо.

- И сега, бабо Марто, какво иде ред да сторя?

- Сега, чедо, ще чакаш. Цяло лято, есен и зима. И когато пукне пак пролет, пак тука ще дойдеш, под твойта си фиданка.

- Ей тъй, само да чакам?! А пусто сърце ми плаче, тежко ми е, бабо Марто! Място не си намирам. Ще го бъде ли моя Пижо?

- Искам да си идеш дѝма, да земеш овча вълна, чиста! От нея ще си направиш постеля и нощите там ще прекарваш. Ако сълзи ти дойдат да плачеш, във вълната да ги попиваш. Ако песен мъчна ти дойде в душата, във вълната ще я изпяваш. Една нишка ще изпридаш сутрин и вечер с капка кръв ще я поливаш. При мен като дойдеш напролет, едно бяло кълбо прежда да носиш и едно червено - кръв да е пило.

Всичко изпълнила Пенда с обич и вяра в сърцето. Сълзи, песни и кръв в бялата вълна попивала, нишки здрави пресуквала. Пролет пропукала, земята пробудила. Хукнала бяла Пенда при баба Марта. Грабнала старата вещица бялото и червеното кълбо и три нощи прела. Накрая изпрела две кукли. Едната бяла, другата червена. И докато прела, тихо наричала.

Светлина и кръв преплитам в момината обич.

Таз невинност тук наричам в здраве и любовен огън.

Излязла по изгрев баба Марта под ябълковата фиданка и плеснала с ръце. Долетял бял щъркел и до баба Марта кацнал. Вързала вещицата двете кукли за крачето на щърка, прошепнала му нещо и той излетял. Дълго летяла бялата птица, през девет земи в десета отишла. А там, в

една урва, лежи Пижо тежко ранен. Кацнал щъркът до момъка и двете кукли върху му положил. Бялата на челото, червената на гърдите. Още по-червено червеното станало. Омесила се кръвта на Пижо и Пенда по куклата. А Пижо полекичка отворил очи. Сякаш отнякъде чул обична песен бяла Пенда да пее.

Минавали дните... Напъпила фиданката, аха да цъфне... Пенда все под нея спяла, а баба Марта към небето поглеждала. И една сутрин щъркът се върнал. И куклите на тревата оставил. Вещицата тихо го нахранила и отишла при Пенда.

- Ставай, моме, време е! - събудила бабата девойката. Очите на Пенда завързала и ѝ рекла.

- Сега тръгваш по поляната. Ще вървиш, дорде сетиш вятъра. Там където повея, спираш и махаш кърпата. Очи си отваряш широко и каквото видиш, туй ти е късметът!

Тръгнала Пенда боса по тревата. Сърце ѝ от гърдите ще хвъркне. Върви Пенда все по-бързо, очи ѝ не видят, душата ѝ гледа. И в тоз миг сетила вятъра. Закована останала. Кърпата смъкнала. Очи си отворила.... и Пижо видяла.

И дорде се младите нагледат, дорде си очите един на друг изпият, баба Марта към фиданката тръгнала. И на младите клонки, току между пъпките, бялата и червената кукла вързала.

- Именувам ви Пижо и Пенда. Обич и здраве да носите. Обич и здраве да пазите. В обич челяд да се роди. И в здраве да пребъде!

Тъй нарекла баба Марта. И оттогаз на земята българска Пижо и Пенда останали. На ябълка за здраве завързани. От щъркел с обич наглеждани.

НЕСТИНАРИТЕ

Думите на баба Божила Тодорова

Райна спеше при нея от няколко дни. Обикаляше района, за да разбере за нестинарите. Още първия ден хората я пратиха при Божила. Намериха се в църквата. Майстор оправяше покрива, а бабата седеше на едно столче на входа и не го изпускаше от очи. Райна я попита къде може да отседне, а Божила ѝ рече, че ѝ трябва още пари за църквата. За петдесет лева се спазариха да спи у тях колкото време иска, само шум да не вдига.

- А ти по цял ден ли стоиш тука? - попита я Райна.

- А кой да седи? Някой трябва да го варди той майстор да свърши първо работата, а не ракията. И да не вземе да вдигне от керемидите. Хората са ги събирали тия пари от хляба си. А ти какво дириш по тоя пушиняк?

- Обикалям. Търся някой да ми разкаже за нестинарите.

- Какво за тях?

- Искам да ги видя. Да разбера какво всъщност правят.

- Няма тука нестинари, не ти ли казаха?

- Казаха ми да питам тебе.

- Кой, някой от селото ли? Я ми кажи кой ти каза?

- Няма значение. Как така няма нестинари?

- Ей тъй, няма! Измряха. Бях младо момиче, когато умря Злата. Оттогава нестинар не се е пръкнал.

- Нали и сега се прави нестинарският събор? Миналата година знам, че пак е имало и са влизали в огъня.

- И като са влизали, какво? Циркове правят само, щото има кой да им уйдисва на акъла. Идват тука отвсякъде, пълчища народ да гледат нестинарите. Никакви нестинари не са туй, а са циркаджии, грях им на душата.

- Добре, де, кажи ми тогава нестинар какво е?

- Ти що не отиде направо при ония да ги питаш?

- Ходих. Имаше една жена, говорих с нея... Всъщност тя си говореше сама. Беше сякаш научила едни неща наизуст и ги разказваше на всички. Нещо не е в ред там, ама не знам какво е...

- Я ела да влезем вътре, че тука ми замръзнаха ушите - надигна се баба Божила. Прекръсти се и влезе в църквата. Вдясно от входа имаше малка стаичка. Вътре гореше печка на дърва.

- Чай искаш ли?

- Слагай - Райна се настани на една стара кушетка и се огледа. Стаичката беше спретната и варосана. По стените висяха икони. Имаше легло, маса, два стола и кушетка. На масата стоеше един самолет, сглобен от детски конструктор. Отстрани имаше кутия с още части.

- Кой сглоби самолета? - попита Райна.

- Аз! - гордо рече Божила. - С внук ми се състезаваме. Щерка ми и внук ми, като дойдоха за Коледа, си донесоха туй чудо, да си играел Наско. Очите ми останаха. Голяма работа са тез тухлички. Редиш тухличките и излизат най-различни чудесии. И като се палвам и аз, с детето не можем да се разберем кой да строи. И щерка ми взе, че донесе и на мене. Сега съм го построила тоз самолет и чакам да ми доведат Наско, да види, че съм по-добра от него. - Божила запали кандилото, прекръсти се и седна.

- А Наско на колко е години?

- На пет. Ама му сече пипето. Като правихме камион, неговият стана с повече чаркове. И без да гледа от картинката, сам си го измисли.

- Ти в църквата ли работиш?

- От 25 години. Двете с Мара я стопанисваме тая църква. Ама на Мара ѝ умря дядото и сега сама се оправя в градината и идва по-рядко. Редуваме се.

- Ти сама ли си?

- Моят дядо умря преди трийсет години. Църквата ме държи мене. И Наско, на дядо си е кръстен, ама се е метнал по характер на мен. Я чакай да видя, че май идва някой - Божила се надигна, а Райна тръгна след нея, да изпуши една цигара. На вратата на църквата стояха един свещеник и един мъж на средна възраст.

- Ето, това е жената, за която ви говорих - каза свещеникът.

- Я, отче Иване, да се не надява човек! - смръщи вежди Божила. - И как тъй се сети за нашта черква?

- Вие ли сте госпожа Тодорова? - прекъсна я мъжът. - Аз съм кметът от долу, от града. Дойдохме с отец Иван да изясним един проблем.

- Тъкмо съм турила чая...

- Няма нужда, не разполагаме с много време... - Божила вече им беше обърнала гръб. Мъжете влязоха в църквата, а Райна тръгна след тях. Свещеникът обиколи и влезе в олтара. Мъжът седна на един от столовете. Майсторът надникна, огледа се, явно искаше нещо, но не посмя да попита и излезе. След малко бабата влезе с един дървен поднос и го сложи върху чистата мушама на масата. Размириса се на мащерка и уханието ѝ се смеси с тамян. Райна грабна едната чаша и видиша с пълни гърди.

- Та по какъв въпрос сте се вдигнали? - запита Божила.

- Отец Иван беше много обезпокоен за едно дарение, което селото е направило за църквата - започна кметът. - Бихте ли внесли яснота по въпроса?

- Сиреч ме питаш къде са парите ли?

- Да, това е въпросът ми.

- Парите са там, закъдето са дадени, в покрива.

- А кой казва кои пари къде отиват? - излезе свещеникът иззад олтара.

- Казват тия, дето ги дават - сухо рече бабата.
- Божило, много добре знаеш, че всяко дарение се отчита и има други, които решават къде да отиде и кой как да...
- Аз знам, че на нашта черква покривът ѝ протече преди петнайсе години. Хората даваха пари, но покрив не видяха. Съсипаха се стенописите на дясната стена, всичко се изду ей там, при олтара. И подът изгни. Къде отидоха парите, а?
- Не е твоя работа! - гръмна гласът на свещеника.
- А чия е? - надигна се Божила.
- Извинете! - намеси се кметът. - Госпожо Тодорова, къде е касата за дарения?
- Ей я там, където винаги си е била.
- В нея има ли нещо?
- Сигурно има. Не поглеждам в касата. Нея си я прибира отец Иван.
- А парите за покрива къде бяха събрани?
- Пак тука, в черквата, в една кутия.
- Как ги събрахте?
- Ей така. Събрах народа и му рекох, че Синодът няма да се погрижи за нашия покрив и трябва ние сами. Турих една кутия за обувки ей там, под оня шкаф, и рекох, че който иска да дари пари за покрив, трябва да слага парите там, а не в касата. И за една година ги събрахме.
- Колко събрахте?
- Осем хиляди, шестотин дваيسة и четири лева и четирийсет стотинки. Точно! Имам ги описани.
- Къде са тия пари?
- У мен. Мъжете намериха майстор, пазариха го и сега аз го вардя и му плащам. До края на месеца е дал дума да оправи покрива и да измаже.
- Госпожо Тодорова, наясно ли сте, че това е незаконно и че нямате право да се разпореждате с пари, дарени на църквата.
- Наясно съм, че църквата петнайсе години прибира парите на хората и нищо не прави. А хората искат да си оправят покрива.
- Този покрив не е техен! - викна отецът. - Само църквата може да каже къде да отидат парите, ясно ли е?
- Ти рече, че църквата ни е дом, тъй ли е? - тихо се обърна бабата към свещеника. - Тъй ли е? Ти рече, че туй е свят дом на всяка душа и че хората трябва да идват тука, за да почитат Бога и да се грижат за храма. И те се погрижиха. С теб или без теб, черквата ще има покрив. Защото хората така искат. Искат покривът на дома им да не тече!
- Ти ще гориш в ада, Божило! А аз ще се погрижа, преди да отидеш там, кракът ти да не стъпи повече тука! Г-н Мутафчиев, аз ще заведа дело срещу тази жена и се надявам вие да сте свидетел по делото! - изсъска отецът и излезе.
- Как те нарече отчето? - изведнъж се обърна бабата към кмета.

- Мутафчиев - уморено каза мъжът. - Димитър Мутафчиев се казвам, извинете, че не ви се представих. Госпожо, аз съм светско лице и не би следвало да е моя работа, но това дарение, погледнато юридически...

- Ти на Радка Мутафчиева какъв си ѝ? - приближи се Божила.

- Моля?

- И на Петко. На Петко и Радка какъв им се падаш ти?

- Аз... така се казват родителите ми - сепна се кметът.

- Ти си родом от крайната къща, нали? Оная, дето от нея почват нивите? И си роден по Лазаровден, по обед. Сняг тогаз валя по никое време.

- Откъде знаете?

- Аз бабувах на майка ти, Митко. Ей с тия ръце съм те поела от нея. Много се измъчи жената, слабичка беше, ама успя да те види жив и здрав и да ти се порадва.

- Майка ми е починала две седмици след като съм се родил...

- Майка ти беше светица, Митко. На много хора помагаше и беше слънцето на цялото село. Викаха ѝ Душка Радка. Остави едно сребърно кръстче да ти го сложат на кръщенето. Дадоха ли ти го?

Мъжът бръкна под ризата си и в ръката му блесна нещо. И очите му заблестяха. Божила понечи да го прегърне, но човекът се приведе, изхлипа и опря чело на ръката ѝ. После тихо излезе. Божила отиде пред иконата на Богородица, целуна я и запали свещта пред нея. Райна ги остави да си поговорят.

И една вечер пак дойде ред.

- Бабо Божило, на теб отец Иван май отпреди ти беше сърдит.

- Много важно. Аз преди него съм сменила петима свещеници.

- Ама карахте ли се за нещо?

- Не. Аз винаги съм си гледала моята работа и не съм се бъркала в неговата. Той реши един ден и моята работа да гледа.

- Какво е направил?

- Както всяко лято, като дойде нестинарският празник, аз си имам задължения. Трябва да приготвя иконите и да ги изнеса, за да ги умият на аязмата. Та влизам аз рано заранта, да приготвя Костадинчо за пред хората и чувам, нещо шава в олтара. Сви ме под лъжичката, ама отивам да видя. Надниквам и гледам, отец Иван се свил като лисугер отзад и наднича през една дупка. Изкара си акъла, като ме видя. Викам му: „Що щеш тука по ранни зори, бре?“. А той, като скача, хем уплашен, хем ербап и като кресва: „Дошъл съм да те вардя да не пипаш иконите! Всяка година ги изнасяш тез икони от църквата да правят магии с тях по огньовете. Свърши, вика, тая! А си барнала иконите, а съм те анатемосал и изгонил оттука!“. И очите му едни облещени.

- И ти какво направи?

- А, нищо. Аз съм кротък човек. Само му викам на попа, че повече иконите няма да ги пипам, ама навън ще се съберат около две хиляди

човека народ да ги чакат. Сигурна съм, му викам, че ще излезеш да обясниш на хората за тези магии и те ще послушат праведния ти гняв и кротко ще се разотидат.

- И той?

- И той нищо. Само ме погледна като див звяр, след туй се метна на колата и си замина. Повече не го видяхме. Днеска за първи път дойде оттогаз.

- Добре, де, а на Рождество не дойде ли на служба?

- Не. Тогаз много се притесних. Щото църквата се напълни с хора. Запаля си народът свещите и чака отец Иван да излезе и да запее. Като стана единайсе и половина, разбрах, че няма да дойде. Викнах Мара и ѝ казвам: „Маро, ти нали си голяма певица.“ Нея все тука по съборите я канят, че пее като славей и знае много песни. „Двайсе години си в тая църква, не може да не знаеш за Рождество какво пее попът. Има и книга ей там, ще поглеждаш в нея. Трябва да спасим положението, че народът е дошъл да празнува.“ Гледа ме Мара като тресната, по едно време се обърна и тръгна. Пък аз грабнах кандилницата. И тъй. Мара пее, аз кадя и стана Рождеството.

- А хората?

- Абе в началото се стъписа народът. След туй обаче някак се отприщи. Все едно тъй си е било винаги. Мара извисила един глас, тръпки да те побият. Пък аз ръся с едни китки като луда и гледам да не спирам, че ще ми се подкосят краката и ще умра баш на Рождество, да разваля на хората празника.

- И сега, ако отец Иван повече не иска да идва?

- Не знам... не ми се мисли... каквото е рекъл Господ, това ще е.

- Така и не ми разказа за нестинарите. За тая баба Злата. Аз и от други съм чувала за нея.

- Злата беше голяма работа. Всички я знаеха и чакаха да я прихване огънят. Хем я тачеха много, хем ги беше много страх от нея.

- Тя с какво беше по-различна от тези, днешните?

- Казах ти, че това днешното не е нестинарство. Не може и дума да става за сравнение.

- Добре, де, а какво е нестинарството, не е ли да влезеш в огъня?

- Не. В огъня са влизали всякакви хора. Важно е огънят кого е извикал. Огънят прихваща, Райно. Той е като ламя. Оглежда се и дебне кого да хване. Трябва му силна душа. И читава. Само харен и силен човек прихваща огъня. Прави се обред. Така беше, когато бях малка. Отивахме в един дол, на аязмата. Майка ми казваше, че на това място му били викали Родината, защото там огънят раждал. На това място се стичаха хората от петте нестинарски села. Всяко село си има извор и одърче.

- Какво е одърче?

- Това е едно място, дето всяко село си слага неговата си икона.

Сутринта си носим там иконите на Костадин и Елена, да си ги умием. Там палим огъня и там прихваща. Веднага се познава огънят в кого е. Такъв човек изстива, посинява, втриса го. И не е на себе си. Злата цяла пребеляваше. И добиваше голяма сила. Тъпанът и гайдата свирят една музика, която бърка в сърцето, кара го да удря по техния начин. Хората някак се изопваха, сякаш нещо им изправяше снагите и душите и ги завърташе около жаравата. Прихванатият трябва да влезе в жарта. Само той. Прихванатият, ако не влезе, може да умре.

- Как така да умре? Случвало ли се е?

- Веднъж на аязмата огънят стисна и една млада невеста. Тъкмо беше минала под венчилото. И мъж ѝ беше там, голяма навалица бяхме. Туй девойче се викаше Ралица. Пребеля Ралица като платно, ръцете ѝ посиняха, хората веднага разбраха, че тая година и тя ще е нестинарка. Дръпнаха се от нея, направиха ѝ кръг и я забутаха да върви след Злата. Аязмата и голямата жаравата, нестинарската, тогава бяха далеч една от друга. То и сега е така. Трябва да се измине път от гората.

Върви баба Злата, а пред нея сякаш дърветата се разстъпят, да ѝ сторят път. След нея народът бута Ралица към селото, тя цяла трепери, а мъжът ѝ все кърши ръце около нея. Влязохме в селото. Всички очи вторачени в Злата, а тя зави като вълчица около жаравата. Кога и как е станало, никой не си спомни после, ама в цялата олелия мъж ѝ на Ралица я грабнал, метнал я на рамо и я заключил вкъщи. Рекъл ѝ, че я взел деца да му ражда, а не по огън да ходи. Викало девойчето, блъскало се като прилеп в стените, она седи отвън и я не пуска. На сутринта отворил вратата и намерил Ралица мъртва. Сърцето ѝ се било пръснало. Лекарите казаха - инфаркт. Ама ние си знаехме, че огънят я е викал и сърцето ѝ не е издържало. Злата сама я уми и облече за погребение. Като я погребяхме, Злата дръпна мъжа ѝ и нещо му приказва. Повече не го видяхме в селото.

- А баба Злата как влизаше в огъня?

- Злата влизаше цялата.

- Как така, цялата?

- Така. С тялото, сърцето и ума си. И като влезеше, не излизаше. Ситнеше из жаравата и току се наведеше и гребваше от нея. Слагаше си въглени в престилката. Сипваше си ги в пазвата, по косата и нищо ѝ нямаше. А ние седяхме като омагьосани и чакахме да каже.

- Какво да ви каже?

- Ей туй е разликата между ония, старите нестинари, истинските, и тия, днешните. Нестинарката като заиграе с огъня, след туй пророкува. След туй огънят я свързва с Бога и тя казва на хората по нещо, дето им е важно. Ако има някой болен, ще му рече как да намери лек или ако има мъка, как да я реши. Казва и бъднините на селото и на целия му народ какви ще са. Беше рекла веднъж Злата, че ще дойде време, в което хората ще спрат да чуват огъня.

- Завинаги ли?
- Не. Рече, че е писано да се смени старата кръв и да дойде нова, чиста. И че ще дойде ден, в който на аязмата огънят пак ще играе с нечия душа. Аз си мисля, че трябва да умрем тия, дето помним, за да дойде кръв, дето да заиграе начисто, без наште мъки и дертове.
- Бабо Божило, ти нали си християнка?
- Опитвам се да служа на Христа, доколкото са ми силите, но само Господ може да отсъди кой колко е бил добър, да се свети името му! - прекръсти се старата.
- Добре, де, нестинарството и християнството как вървят заедно? Нестинарството не е християнски обичай, нали?
- Така казват - внимателно рече Божила.
- Значи нестинарството не е от Христа, нали? Има хора, които казват, че това е много старо езичество.
- Да речем, че е така.
- Как да речем - или е така, или не е!
- Ти какво искаш сега? - вдигна вежди Божила.
- Искам да ми кажеш как така хем си в църквата, хем вярваш в тия неща.
- Виж сега, аз вярвам в Богородица, Светата Исусова майка, и в Светата Троица. В служба съм на тая цква вече толкоз години и искам, като умра, да ме погребат ей тука, в гробищата зад оградата. Спазвам всички пости и свети празници и се грижа храмът винаги да си посреща хората. Всяка сутрин паля свещичка за здраве и всяка вечер благодаря на Господ, че съм още жива да му служа. Но има една сила, Райно, голяма сила е тя. Тя е по-голяма от всичко туй тука.
- И каква е тая сила? - усмихна се младата.
- Не знам. Толкоз е голяма, че на нея никой не може да ѝ даде име и да ѝ нарисува икона. Щото тя не се побира в умовете на хората. Затуй, като влезе тая сила в нестинарите, и те стават други, не са вече човеци.
- Добре, де, какво е създала тази сила?
- Всичко Райно! Тоя, красивия Господ, дето е зографисан горе на купола, виждаш ли го, с бялата брада?
- Виждам го.
- Тая сила е създала и Него.

ЛАЗАР И ДЪРВОТО ПОКРОВИТЕЛ

Думите на баба Мирона Хаджигенова

- Историята за възкръсналия Лазар, дето Исус го вдигнал от мъртвите, я знаеш, нали?

- Знам я.

- Сега ще ти разкажа приказката за един друг Лазар - българския. Всяка българска къща си има дух стопанин.

- Знам. Дето се почитат на обряда Стопан, на Света Петка.

- Тъй. А Петка е...

- Бож дух! От Бога дух на всички духове.

- Браво ма, Райно, къде си го учила туй?

- При баба Магда. И други неща знам от нея.

- Много здраве да ѝ пратиш на твойта баба от мене!

- Тя не ми е...

- Що рече?

- Нищо. Ще ѝ предам на баба ми.

- Хубаво. Освен че са имали духове стопани, българите са почитали духа на гората, този, който се грижи за дърветата и света около тях. Именуvalи го Лазар. След Благовец, точно преди Цветница, когато започва новото раждане на земята и соковете ѝ тръгват отново, се вика и почита Лазар. Тогаз всяко семейство, което има нужда да се поразшири и да увеличи земята си, се обръща към него.

- И как става?

- Представи си, че в дома на някой си Никола преди няколко години се е родила нова рожба, а там вече има достатъчно челяд. Изхранването не е лесно. Затуй след Благовец Никола отива при бабата на селото.

- Как бабата на селото?

- Е, хубава работа, при тая, дето бае, бабува и лекува. Всяко село навремето си е имало такава. И я моли да говори с Лазар. През нощта бабата отива в гората, дето има синор с нивата на Никола, и вика горския дух. Казва му: „Лазаре, преди три лета на Никола му се роди пета рожба. Той е харен човек. На много хора е помогнал, слушат го в селото, всичият му род се е грижил все за тая земя. Сега има нужда от още. Дай му от твойта гора десетина дървета, че да му стане нивата по-голяма. Пък Никола ще посади толкоз млади фиданки откъм горния синор, по две на името на всяка от рожбите си. А на твое име, Лазаре, ще посади млад дъб и ще го полива, дорде заякне коренът му....“ Тъй нарежда бабата и се пазари цяла нощ. На другата сутрин отива при Никола и му казва: „Лазар рече, може!“ или „Лазар рече, не може!“. И никой не бива да оспорва думите ѝ и волята на гората!

- Сякаш някой се грижи да има ред...

- Има и друго. По наште земи народът вярва в силата на дървото и че то може да помага и да лекува. И всеки си е имал дърво, да го брани.

- Дърво покровител ли?

- Може и тъй да се рече. Аз по бих го нарекла Бранител. И точно на Лазар, когато всичко избуява и дърветата чуват най-много, всеки може да се познае с неговото си дърво.

- И как се познава?

- Лесно. Има дървета, които като ги видиш, ти спира дъхът. Някои са красиви, други стари и с мощ, трети нежни и крехки, четвърти са жилави... Според мерилото на човека. Когато видиш твоето дърво, ще си го познаеш. То ще те дръпне. Тогава заставащ срещу него, слагаш лявата ръка на сърцето, а дясната на ствола му и притихваш. Като си постоите малко, трябва на глас да го поздравиш и да му кажеш името си.

- Както когато се нарича водата?

- Точно тъй. И на туй ли те е учила твойта баба?

- Да...

- Жива ли е още?

- Жива е.

- Да се въртиш около нея, че... докрай да ти предаде туй, дето е почнала.

- Какво имаш предвид?

- Нищо, туй си е ваша работа, между двете. Аз за дървото да ти кажа. Като му речеш коя си, опираш чело в него и си давате време. Ако е голямо и мощно дърво, на триста удара на човешко сърце, един път удря сърцето на дървото. Трябва ти поне половин час, за да може едното сърце да чуе другото и да си изпеят песните.

- Какви песни?

- Техните си. Човекът и дървото са от един род. Тоя, дето има коренище. Затуй, като се видят, сърцата им запяват. От този ден дървото се грижи за тебе. Всеки път, когато имаш болест или мъка, отиваш при него и я оставяш там.

- Как я оставям?

- Разказваш му я. На глас. Не да си мислиш някакви неща и мислите ти да търчат из главата без ред. Точно с гласа си ще туриш ред. Човек като му се наложи да приказва, тогаз си подрежда мислите и успява да ги види.

- Тя и баба Магда...

- Наречница ли е?

- Да.

- Малко има като нея, да не кажа - вече хич няма. Тежък занаят е нейният, никой го не ще. Ама ти, като те гледам, май си нейната семка.

- Доразкажи ми за дървото!

- Като речеш на дървото мъката си и си тръгнеш, дървото я взима и я избелва. Неговият корен се чува с твоя и заедно ти дават сила да се справиш. Но в тая работа има условие!

- Да позная ли? Пак е нещо с равновесието, нали?
- Пак. И винаги е тъй. Такъв е законът. Оставиш ли мъка при дървото, после трябва да идеш да споделиш и радост. Всяка твоя радост, изречена пред твойто дърво, му дава още живот!
- Това само на Лазар ли се прави?
- Не. Можеш да го сториш по всяко време. Има един обред с дървото и на Гергьовден.

КУРБАНАТЪТ

- Но на Гергьовден курбаните са най-важни, нали? Какво всъщност е курбан?

- Курбанът е да принесеш в жертва нещо. Нещо скъпо. За да умиловиш Бога или да му благодариш.

- Скъпа жертва какво е?

- Жертвата на курбана е кръвна. В кръвта е животът, тя е най-важна. Затуй се пролива кръв. Но животното, което се коли за курбан, трябва да е най-хубавото и най-ценното. То отива дар и дан за Бога.

- Кое е дар и кое дан?

- Дар е, когато някой се е спасил от смърт, от тежка болест или катастрофа. Тогаз на датата на туй спасение се прави курбан от благодарност. Дан се плаща, за да се иска милост. За да не го споходи рода беда или болест. Туй е данък, който се полага на оная сила, дето ни пази. Ти ѝ даваш и тя ти дава.

- Коя сила?

- Господ.

- Свещениците казват, че правенето на курбани е грешно.

- Тъй ли? Че що ходят да опяват тогаз по курбани?

- Не знам. Но църквата казва, че последният жертвен агнец в света е Христос - с кръвта си, пролята на кръста, той се принася в жертва и изкупва греховете на хората. И след него вече не бива да се правят курбани.

- Туй за пръв път го чувам. Че защо тогаз във всеки манастир правят курбани по празниците?

- Не знам, ти ми кажи.

- Абе сега като казваш, то и тука стана един сакатлък преди 5-6 години. Попът ни умря и дойде нов. Един такъв млад, източен, като кюнец и все страшно гледа. Сборът на нашто село е на Петковден. Открай време курбаните ги правим тогава, в двора на черквата. Голям двор е. Всеки род си има там място и казан. Мъжете се събират и колят агнетата още призори и слагат казаните. И по обяд се събираме всички за празника. Попът минава по казаните, ръси за здраве и после сядаме на големите софри.

- Кого ръси?

- Курбана. Отваря капака на всеки казан и ръси за здраве.

- Кое, чорбата ли?

- Нея, де, нали агнето е в нея.

- Не е истина...

- Откак се помня, все тъй е било. И оная година излиза попът и вика: „Повече курбани в черквата няма да има!“. Туй били стари, езически работи и не можело да се правят. И заключи портата на двора. Бабите се кръстеха, таквоз чудо не бяха виждали. Вратата на черковния двор заключена.

- И какво стана?
- През нощта се събрали мъжете, прерязали катанеца и си направили всичко, както си знаят. Света Петка е туй. На селото покровител. Как без курбан нали ще се разсърди Петка и ще пропадне селото?!
- А попът?
- Попът отишъл сутринта да отвори черквата и се хванал за сърцето. Прибрал се вътре и се залостил.
- А на обяд кой благослови курбана?
- Бай Илия. Него всички много го тачат. Взе една китка здравец, наля едно менче от кладенеца и мина по всичките казани. Ама бай Илия има един глас, като бурия. И е един такъв хубав, светъл, изправен, със сини очи. Викахме си, че поО мяза на духовно лице никак. Имаше нещо в него тогаз... неземно. Сякаш все тъй е било и тъй трябва да бъде. И до ден днешен разправят, че тоз сбор бил най-хубавият.
- А сега как е?
- Сега имаме нов поп. Той си върши работата както трябва и с него си нямаме пререкания.
- А бай Илия?
- Спомина се миналата година, на 97 години. Коров старец беше...
- Аз съм виждала и постни курбани. С боб, с булгур, с леща...
- Туй е друго. Туй се прави при пости или като се изнася и принася нещо, други случаи са туй.
- Не, викат му постен курбан. За да не се колят животни, затова го правят така.
- Че курбанът тогаз къде е? Казвам ти, курбан без кръв не може. В кръвта е смисълът, няма по-ценно от нея. Животното като се принесе и се тури в огъня, димът на тая жертва отива от кръвта му право при Бога. Иначе курбан няма! Какво, като сготвиш паница боб? Къде е лишението, което правиш в името на Бога? Коя е жертвата в негово име?
- Добре, де, няма ли друг начин? Без да се коли животното?
- Ама и ти си ми една, милозлива - ухили се бабата. - Какво сте се префърцунили всички, бре? Туй е стар обичай. Едно време беше голям срам за семейството да не заколи агне на Гергьовден. Таквоя семейство остава само, никой го не тачи. Колкото и бедно да е, трябва да намери начин да даде своя дан на Бога. А сега, животните да щадим, кръв да не проливаме, че били ценни! Е нали туй ти викам и аз, че са ценни! Народът от туй се е препитавал, туй му е бил поминъкът. И баш затуй си отделя от най-ценното и го дарява на Господ. Господ е туй, най-голямата сила! Не заслужава ли тя най-ценния дар?!
- Ами ако Господ не ще кръв, а милост?
- Туй кой поп ти го рече?
- Никой. Мисля си...Ти християнка ли си?
- Таман цялата! - прекръсти се гордо баба Миропана.

- Ама това с курбаните не е християнско!

- Ей на, пак почна! Знам ги аз тез приказки. Тука дойде една даскаличка преди няколко години и тя като тебе викаше - курбаните, мартениците, писаните яйца и коледарите не били християнски. И Благовец, и той. И Сирница. Ходила даскалицата, учила по Гърция, обикаляла християнския свят. Че направи и беседа в читалището. Голям смях падна с нея. Бай Илия, беше жив тогава, става и вика: „На теб, госпожице учителке, сега ти е ред да се прибереш в България, пък да поизучиш нашто християнство. Щото нашто християнство е друго, не като гръцкото, нашто по-пъстро идва, по-домашно. Нямаме ги тука ние онез правила, църковните. Народът си ни е християнски, ама си е преди туй български. И църквата го е разбрала туй и си е в мир с обичая на народа.“ А госпожицата мълчи с поруменели бузи и не знае какво да рече. То и на бай Илия какво да му речеш, хората го гледат в устата, той ги гледа в очите... Ама ми стана мъчно за девойчето, щото тя си ги вярваше нейните работи.

- Не е лесно...

- Кое?

- Абе... нищо...

ГЕРГЬОВДЕН

- Чакай да ти река една работа за Гергьовден, дето малко хора я помнят, че е въвн от курбана. На тебе ще ти хареса. Помниш ли, дето ти рекох за Лазар и дървото?

- Помня.

- На Гергьовден, Лазар ще придума Георги да послуша дърветата. Във всяко Дърво покровител, избрано на Лазар, има огънче човешка душа. Човекът и Дървото са се оплели. И тогаз можеш да направиш една друга магия. На Гергьовден иди при твоейто Дърво. Носи си червено и жълто кълбо, ама вълнени. Разсучи от двете кълбета по една дълга нишка и ги усучи заедно. Вържи се за дървото през кръста с тоя конец, усукания.

- Ами ако е голямо дървото, ако е много широко, как ще стане?

- Туй си е твоя работа. Има си как, ще го измислиш. Червеното е силата ти! Жълтото е болестта или мъката, от която искаш да се отървеш. Допри чело до дървото си и му разкажи от шо си болна или тъжна. Ама с обич и вяра му разкажи. После му речи какъв дар ще дариш, като се излекуваш. Не рекох „ако“! Постой тихо двацетина минути и скъсай червения конец. Той вече се е напоил със силата на дървото. Навий си го на ръката, на китката. А жълтия придърпай надолу при корените. Тъй ще оставиш болестта и мъката там. Дървото ще ги пребори и ще ги изпрати в земята да ги обърне.

- Как да ги обърне?

- В нещо друго. Дето да е добро и полезно. Тя, земята, си знае. Ти обаче не забравяй, че си обещала дар. Като ти мине болното и мъчното, тебе да дариш обещаното. Щото тъй е честно. Инак няма ред. След туй веднага тичаш при дървото да му речеш „благодаря“, да махнеш жълтия конец и да му разкажеш радостта. Да го зарадваш и него.

- Това ще го запомня.

- Ей на, знаех си, че туй на теб ще ти хареса!

- Но си мисля...

- Много мислиш ти, бре! Я, чак пушек тръгнал да ти излиза от едното ухо!

- Ами ако го направя всичкото това, което ми казваш, но без конците. Ей така, отивам си при дървото, нареждам си наум разни неща... Няма ли да стане и така?

- Може и да стане, ама не съм чула за такваз работа. Виж сега, ти една нива без мотика можеш ли я прекопа? Ей тъй, наум. Заставаш на нивата, намисляш си го и хоп, тя прекопана.

- Не е същото!

- Не е същото само щото едното е земя, дето тебе да се прекопае, а другото е душа, дето тебе да се излекува. И в тоз случай конците са като лопатата. И думите, дето на глас ще ги речеш на дървото. Конците и думите ти събират акъла, за да стане магията. Не е случайно

измислено туй. И то си е работа, и то си има инструменти...

ПОБРАТИМЯВАНЕ

Думите на баба Захара Найденова

- Побратимството става, когато двама човека, които не са род, след извършване на обряда стават като кръвни братя, побратими. Или посестрими. Минат ли през такъв обред, връзката им вече става кръвна. И после техните деца, внуци и правнуци не могат да се съчетават. Такъв съчетание е равно на кръвосмешение, а то е голям грях.

- Кога се побратимяват хората?

- Когато някой спаси нечий живот, при лекуване, при засукване от една гърда, има и други случаи, ама са по-редки. Най-често, като се спаси някой.

- Каж ми първо, това при засукването какво е?

- Когато някоя жена няма достатъчно мляко, си дава детето на друга да бозае. Щото оная, другата пък, също родилка, има повечко мляко. Тогаз двете деца, засукали от нея, са млечни братя - и родното ѝ, и чуждото. Стават побратими. Няма нужда тогаз да се прави обред, щото млякото, дето са засукали, е преляло и в двамата и само ги е побратимило.

- А какво значи побратимяване при лекуване?

- Когато някоя болест, за да бъде извадена от човека, трябва да мине през друг човек. Да бъде турена в него първо, щото е по-здрав и може да я пребори.

- Както правят русалиите ли?

- Не. Там са други работи. Там на хората им се гонят бесовете. Тука иде реч за болест на снагата. Тежка. Тумор някакъв, рак, при охтика, сега му викат туберкулоза, все тежки работи. Тия болести баячките могат да ги вадят през друг човек.

- Е, не се ли разболява после пък той? Какво го пази?

- Пазят го на баячките думите. Но най го пази добрината му. Ако е толкоз сърцат, че е решил да вземе болестта на много болен човек, огънят в сърцето му го пази. Вика му се „Бож огън“. Такъв човек Господ го пази. Ама наистина се иска много кураж. Та след такива случаи също става побратимство.

- При спасяването на нечий живот ми е ясно. Там някой е изпаднал в беда и друг го спасява.

- Ама тоя, другият, не го спасява ей тъй случайно, ами рискува, влиза в опасност и той. Ако някой например падне в урва или бързей, не е проста работа да бъде изваден. Трябва некой да си заложи живота и той. Ей тоз залог вика побратимството.

- Самият обред как става?

- За тоя обред се събира целият род. Майката на спасения, ако е жива, кани спасителя лично. Ако не е жива, туй се прави от жената на спасения или мъжа на спасената. Ако няма такива, от братя и сестри.

Прави се голяма софра. Приготвят се дарове. Като дойде човекът, го посрещат на крака. Застава майката между син си и спасителя му с две вощеници. Запалва ги и ги увива заедно. Обръща се към спасителя и казва: „Правя те мой син! Стани ми син!“, а той отвърща: „Вече съм твой син, а ти си ми майка!“, и ѝ целува ръка. После спасеният казва: „Правя те мой брат! Стани ми брат!“. А другият отвърща: „Ставам ти брат. Вече си ми брат!“, и се прегръщат. Накрая избавеният се обръща към всички и казва: „Заявявам пред целия род, че този човек - казва името му - ми е брат! Брат ми е пред Бога и пред вас! Чухте ли ми думата?“. Това го казва три пъти. А неговите хора отговарят: „Чухме и приемаме го за твой и наш брат!“. Тогаз целият род се изрежда един подир друг да си поздравя новия родственик. По-младите му целуват ръка, на по-старите той целува. А двете усукани вощеници майката си ги запалва вечерта до леглото. Или се залепят на огнището.

- Аз съм чувала, че като се побратимяват, хората си срязват ръцете при китките и си смесват кръвта.

- И туй го има. Но то се прави само между мъже, и то ако са далеч от дома си и са само двамата. Тогаз, като я няма благословията на рода, си пускат кръв, за да си запечатат побратимството.

- Ти познаваш ли такива мъже, дето са побратими?

- Знам двама, долу от града. Познавам и две посестрими от нашето село. Младички, около 40-годишни.

- Какво се е случило, знаеш ли?

- Цялото село знае. Беше дошъл в селото да живее един от Видинско. Набит, четинест такъв. С никого не говори, все заключва портата, почти не излиза. Не му беше чист косъмът. Една вечер Гинчето окъсняла от града, тя там работи, в пощата, и някаква кола я оставила на разклона. Тръгнала да се прибира пеша, то не е далеч. И оня, видинският, изскочил и ѝ посегнал. А на Гинчето и има нещо на ръката, не може да я движи. Като я хванал оня да я мачка и да я души, жената сили няма с тая ръка да се бори. Тогаз ги чула Цена, през две къщи, и хукнала.

- Мъже нямало ли е?

- Не питай, че ме хваща срам да си помисля! Тя и Цена била сама, мъж ѝ се прибира само в края на месеца. Като се мята Цена връз оня, той се отърсва от нея и ги почва и двете. Бой! На сутринта обаче го намериха на пътя с пукната глава. След два дни умря в болницата. Дойде полиция. Питат, разпитват. Жените казаха откъде е почнало, ама викат, че в тъмнотията се бил подхлъзнал и си ударил главата в един камък. А те и двете сине. Полицаяте като ги видяха, качиха се на колата и си тръгнаха. После Гинчето покани цялото село на обряда. И разказа как я бил стиснал видинският и дъхът ѝ вече аха да излезе, а очите ѝ все в Цена. А тя била лошо ударена в стомаха и не можела да мръдне. Ама станала. Гинчето не помнеше точно как е било. Видяла само белите ръце на Цена как вдигат камъка и чула как изхрущява на оня главата. Та

след тая работа Гина и Цена станаха посестрими пред цяло село.

Думите на баба Стойна Златарева

Почти седмица откакто живееше в къщата ѝ.

Беше свикнала да се буди от тракането на стана сутрин. Стойна тъчеше сватбен килим за внучка си.

Докато Райна си правеше кафето, тракането изведнъж спря. Ослуша се.

Слезе тихо долу и видя бабата да стои с ръце, отпуснати в скута.

- Защо спря? - попита я Райна.

- За да видя шарката.

- Нали я гледаш през цялото време, докато тъчеш?

- Гледам я, щото ѝ броя стъпките. За да я видя, тебе да спра. Седяха си и се взираха в багрите. После Стойна стана, отвори вратата, прекоси двора и се изгуби през портата.

Вечерта се върна с китка елхови клонки. Сложи я до стана и си легна рано.

На другия ден Райна се събуди от тракането. Като слезе долу и погледна, дъхът ѝ спря. В килима изгряваше нова шарка. Светеше. Дотук все по две ги редеше, тази беше в средата.

- Мислех, че ще ги тъчеш все по две.

- Туй е сватбен килим, тебе да се втъче и обич.

- Е, нали са двама тия, дето се женят. Ти ми каза, че тъчеш шарките и на единия, и на другия.

- Тъй е. Ама в сватбите едно и едно прави едно. Ако прави две, е на разлъка. Затуй накрая има една шарка - да ги събира.

Райна я гледаше като омагьосана. Тази шарка, последната, беше като слънце - червено, лилаво и оранжево се пресукваха и ѝ изпиваха очите.

- Къде ходи вчера? - попита.

- Горе, на пасището - рече Стойна.

- Защо?

- Да диря багрите.

- И какво има горе?

- Нищо. Преди 60 години там срещнах Радой.

Думите на баба Роза Ставрева

Ходеше Райна нагоре-надолу по българската земя и търсеше вещите баби. Много неща се случиха миналото лято, но не се случи да види Сабрие как лее куршум. Не дойде ред и за това. Но нищенарката в оная гора си знаеше работата. И докато пресукваше Райнината нишка, не пропускаше възлите, които сами се оплитаха. Имаше възли, които и съдбата плетеше, и Времето помагаше с куките. Та на един такъв възел Райна спуска гума. Беше зима, студ! И пак по планински пътища. Добре, че си беше главен път и успя да стигне отбивката. Излезе от колата, запали цигара и зачака. Замисли се, че на доста работи се научи, ама гума да смени, не можеше. Минаха две-три коли и не спряха. По едно време се зададе една баничарка. Пъплеше по пътя, а зад нея се образувала колона. Баничарката спря, от нея излезе един мъж и смени гумата. И се затърколи низ от случайности. Беше вече мръкнало и трябваше някъде да преспи. Мъжът я заведе до близкото село и я покани у тях. После се оказа, че у тях дошли гости и няма място. Обади се на сестра му, а тя беше заминала за Варна, пък детето забравило да остави ключовете в крчмата. Сестра му рече да питат Роза, че тя знаела какви места има по селото. На Роза пък тъкмо бяха викнали сина ѝ, че някакви тръби се спускали през две села и станало голяма авария. Синът ѝ останал там да ношува и нейната къща се оказа празна. И Райна и Роза се срещнаха. Когато Райна се събуди и погледна през прозореца, отвън имаше опашка. И се затърколи друго учене...

- За какво лееш куршум? - попита Райна.
- За здраве, за какво - рече баба Роза, докато се приготвяше.
- Просто идва човекът и ти му лееш за здраве, така ли?
- Човекът щом е дошъл, си има някаква болестка.
- Така, де, затова те питам, коя болка оправя куршумът?
- Тарикатка си, а? - вдигна вежди бабата. - Да не си дошла да ми крадеш занаята?

- И ако е така, какво? - рискува Райна.

Старата си дръпна един стол и седна до печката.

- Какво искаш? - попита.
- Да видя как става.
- И защо ти е?
- Уча. Има едни стари неща, дето работят и аз искам да ги науча кои са. Искам да ги запиша, да не се загубят.

- Тъй, значи. Ще пишеш само, няма да опитваш и ти.
- Не съм казала, че няма да опитвам.

Баба Роза я измери с поглед и поразмисли.

- Знаеш, че не мога да ти предам занаята, нали?
- Знам.

- Тогава?
- Затова дойдох, ако мога, да го открадна - спокойно рече Райна.
- Куражлийка си...
- Имаш ли на кого да го предадеш?
- Имам внучка, ама е в Германия. На седем години е, огън! Всяка вечер си приказваме на скайпа. На нея ще го предам. То ще си покаже как.

- Дано!
- Ти какво даваш, ако те оставя да гледаш?
- Казвай!
- Искам да ми купиш една тенджерка, че мойта вече за нищо не става. Ама от ония, червените, на точки дето са, като калинки. Мойта внучка видяла такава, като беше тука последния път. И иска да ѝ правя пълнени чушки в тенджерка калинка. На големия магазин ги има. И един шоколад искам, от оня, сбъркания, дето не е кафяв, ами бял.

- Имаш ги, и тенджерата, и шоколада.
- Сядай тогава в ъгъла и все едно те няма.
- Не ми отговори за какво се лее куршум.
- За много работи. За тумори, за уплах, магия да се развали, за бездетие, за мъка на сърцето, за камъни в жлъчката, за лоши очи, за да си станеш милна, все за здраве.

- Това последното какво беше? Какво е „да си станеш милна“?
- Такова, за самочувствие. Ако нещо ти се е скършило и си решила, че си грозна, нефелна, никой те не ще, не ти се живее, отмиляла си на себе си.

- А на себе си сама можеш ли да лееш?
- Мога. Имах една миома, ей тука долу. Докторът ме беше подредил за операция. Щерка ми намери по-добри доктори в Германия. Голяма организация направи - самолети, болници, операции... Три нощи преди да замина, не можах да мигна. Викам си, Розо, на толкоз народ ля куршум, себе си не можеш да оправиш. И като ставам посред нощите и се почвам сама. Турих си една риза на масата и лях на нея. След два дни отивам на контролен преглед и миомата я няма.

- Честно?!
- Пръснала се барабар с куршума. Снимаха ме, гледаха ме, толкоз. Никой доктор не можа да повярва!

- Еха! А защо му се вика куршум?
- Едно време са взимали олово от куршум, затуй. Сега си имам само олово, ама така е останало.

- Всички ли, дето леят куршум, го могат наистина?
- Туй пък какво е? Куршумът е занаят. Много народ може да се научи на занаят. Ама един е майсторът. Майсторът има и дарба, око и ръка има за тая работа.

- И как хората да разберат кой е майстор?

- По майсторлъка. Всеки си заслужава майстора. Туй си е работа на човека, да си го намери.

- И все пак, как се разбира?

- Абе ще ти река нещичко. Водата, в която се лее куршумът, или се пие, или се изхвърля. Ако някой ти рече да я изпиеш, а тъй правят повечето, никакъв майстор не е.

- Защо?

- Защото, като при всеки занаят, майсторите си го пазят и понякога го предават грешно нарочно. Има едни, дето хич не мислят. Каквото и както им е предадено, така. Казала някоя баба на внучка си, че водата се пие, и тя цял живот така, като папагал. Ама няма да се запита защо и какво. И ще го предаде и тя тъй. Докато се роди някой, който ще вземе да помисли. И ще се сети, че в тая вода се е пръснал куршумът и в нея е отишла цялата злина от човека. Водата я е поела и умила. Пък и самото олово си е отрова. Как тъй ще я даваш тая вода на човека да я пие?! Тая вода се изхвърля и с нея и лошотията.

- Значи, ако някой, който лее куршум, кара хората да изпият водата, той не им помага.

- Първо може и да е помогнал. После ги е накарал да си изпият обратен горчилката. И не щото е лош. А щото е неграмотен и безхаберен. Такъв нивгаш няма да е майстор.

- Чувала съм, че куршумът се излива на главата, на гърдите и на краката.

- И восъкът се лее така. Сега ще го видиш.

- Ама защо? Какво значи?

- На главата се лее заради ума. Че на човека всъщност всичко му иде от акъла. Чисти се първо той. После на гърдите - заради душата. Да се види дали е здрава и е на мястото си. Ако не е, да се намести. И накрая на краката - заради тялото. Да видим здраво ли е тялото, или да му вадим болезките. И умът, и душата, и тялото трябва да са заедно и да са чисти.

- А как разбираш, че нещо не е наред и какво е?

- Туй си ми е занаятът. Нали ще крадеш? А да видим ще можеш ли! За да откраднеш нещо, трябва първо да го видиш къде е, тъй ли е?

- Така.

- Оправяй се! Айде стига, че имам хора. Кажи на първия да влезе и сядай в ъгъла.

Хората влизаха леко смутени и поизгърбени. Роза ги разпитваше защо са дошли, мятеше им една кърпа на главата и почваше.

Взимаше разтопеното в огъня олово и го изливаше в менче със студена вода. Първо на главата, след това на гърдите и накрая на краката, а оловото съскаше като змия. След туй вадеше оловото и дълго гледаше в какво се е превърнало. Имаше всякакви фигури - и красиви, и страшни, и продупчени, и цъфнали. Понякога оловото се пръсваше на

много парчета като игли и Роза си нареждаше нещо тихичко и лееше отново. И току се кръстеше. На някои казваше кога да дойдат пак... Тъкмо беше започнала с една млада жена, и навън се вдигна страшна олелия.

Вратата зейна и през нея влетя чорлав мъж, който кръстеше „анатема“ и нареждаше.

- Проклетата да си, развали хората... Не ви ли е срам, бе, очи нямате ли... Вместо да отидете в църква и да се молите, вие сте дошли при тая... тая... Тая вещица ви е омагьосала всичките! Сатаната говори през нея!... - мъжът сновеше ту навън, ту навътре и пяна му излизаше през устата. Хората се смутиха, никой не смееше да продума. Баба Роза стана бавно и запречи вратата. Райна се надигна от ъгъла. Когато мъжът понечи да влезе отново, се блъсна в старницата. Сепна се за миг и засъска.

- В ада ще се пържиш ти.... и ти, и синът ти, и оная чужбинската ти дъщеря, че и техните деца, всичките ще ги...

- Вън! - тихо рече Роза току в лицето му. - Стой далеч от тая къща, да не дойда аз в твоята. И не ми пипай децата, че наливаш отрова за твоите.

Едър мъж разбута тълпата и сложи тежка ръка на рамото на човека. Вдигна ясен поглед към Роза.

- Майко?

- Добре съм, заведи го у тях - рече бабата, обърна се и влезе. Отиде до ъгъла, взе една метла и премете. Бутна прахоляка през прага и тръшна вратата под носовете на хората. Сложи метлата напреко на вратата и застана пред жената в стаята. А тя не знаеше накъде да гледа.

- Я ти кажи, как мислиш, вещица ли съм аз?

- Стига де, бабо Розе - притесни се жената. - ако мислех, че ще ми правиш магия, щях ли да дойда?

- Ами значи си в грешка. Щото куршумът си е чиста магия.

- Ама... как... ти нали за здраве... нали ти ми оправи гърдите... - жената направо се разтрепера.

- Викаш, оправила съм те. Я сега да ме чуеш ясно. С магия си оправена!

- Ама как... ти нали... тука има икони...

- Има икони, ама има и куршум, и метла, и вългени. И за да хване, ти казвам истината. И ти казвам, че е магия. Ти какво мислиш, че прави попът, като чете за здраве?

- Бабо Розе, недей, попът е свят човек, той не прави магии... той нали с Господа...

- С Господа, викаш. Поп Ставри ли говори с него? Сигур двамата с Господ си пият ракията, че им върви по-гладко приказката. Слушай сега аз да ти кажа за Господа: ти си Господ. И аз. И куршумът. И камъкът. И земята. И когато Господът в теб чуе гласа на Господа в останалото, всичко се оправя! Такива като мен правят тъй, че гласовете да се чуват

един друг. И на това му се вика вещица. Вие му викате магия!

- Хората знаят, че магията е нещо лошо - тихичко каза жената.
- Знаят?! Нищо не знаят хората. Знаят само тия, дето мислят и питат.

На другите акълът им е в мъгла. Хайде сега да си вървиш.

- Ама аз искам да остана! - изведнъж отсече жената.

Баба Роза стана и обърна гръб и на нея, и на Райна. Загледа се през прозореца в хората, които чакаха.

- Върви си! Ела утре!

Жената стана, позамота се, кимна на Райна и излезе. Останаха двете и Времето, а то взе метлата, премете шумотевицата отвън и я бутна в тъгла. В тишината се чу дървояд.

- Църквата раздели хората - продума баба Роза. - Тя им каза кой Господ е правилният. Тя им каза кое добро е право добро... Тя им каза, че правото добро се извършва само в името на нейния Господ... - За кратичък миг на Райна ѝ се стори, че Магда надникна през Розините очи, а старата уморено рече: - Върви си и ти. Кажи на хората да дойдат утре.

- Бабо Розе, мислила ли си да спреш?

Тя се обърна рязко.

- Никога! Всеки трябва да си гледа неговата работа. Попове са далече. Те си правят техните добрини в името на техния Бог. Някой трябва да върши добро и в името на хората. И да знае да гледа в душите им.

Райна излезе и се скупчиха около нея. Едно от децата я дръпна.

- Како, ама баба Роза наистина ли е вещица?
- Наистина! - отвърна.
- Ехааа! Мамо, нали ще дойдем пак?! - блестяха очите на момиченцето.

Тръгна си. Беше приказан зимен ден... Децата знаеха.

ТРЕТА ЧАСТ

МАЙСТОР

МАНАСТИРЪТ

Райна не дочака пролетта. В селото щяха да правят обред за Благовещ. Още имаше сняг по планината, когато колата ѝ профуча покрай манастира. След минута натисна спирачки и направи обратен завой. На портата на манастира спря. Беше красиво, побеляло и някак по-чисто. Купи си една свещ и се гмурна в мрака на църквата. Седна вътре и притихна. След малко до нея приседна Времето. Очите на Райна полека пробиха мрака и погледът ѝ пробяга по стените и ъглите. Времето бръкна в торбата и извади куките. Райна запали свещта. Пламъчето ѝ сгъсти мрака наоколо. Тя се взря в светлинката и ѝ стана хубаво.

- Не можете да палите тук, забранено е! - стресна я женски глас.
- А къде е позволено?
- Написано е! Ей там пише: „За здраве“, а там: „За упокой“.
- Ами ако искам за нещо друго? Ако искам да срещна моя човек, моя мъж, къде да запала? - думите ѝ сякаш стиснаха клисарката за гърлото.
- Мъж ще търсиш на друго място, не в храма, грешнице! - изсъска бабата.
- За любов, питам, къде да запала? - спокойно ѝ отвърна Райна.
- Ти се научи първо на любов към Бога и не идвай преди туй... да му мърсиш храма... - заекна чак старицата.
- Мария! - прекъсна ги мъжки глас. - Върви си върши работата, остави на мен.

От тъмното изплува свещеник. Беше висок, достолепен старец, очите му светеха, като от картина. „Ей така изглежда Дядо Коледа, само дето този е объркал костюма!“ - помисли си Райна и се усмихна.

- Мога ли да ви помогна? - попита я отчето.
- Не. Но бих искала да ви попитам нещо, може ли?
- Може. Но нека първо ви попитам аз. Ще позволите ли?
- Питайте.
- Защо сте тук?
- Дойдох да видя манастира. Преди година идвах пак. Толкова неща се промениха, аз се промених... и сега реших да дойда пак... променена.
- По-добре ли сте сега?
- По-добре съм. Някак вече съм си аз.
- Това е хубаво. Постигнали сте мир със себе си и с Бога - усмихна се свещеникът.
- И с мене си, и с Бога... Отче, можете ли да приемете, че аз и вие вярваме в Бога, но по различен начин?
- Мога, чедо. Тука идват много заблудени души като тебе. Само са се объркали по пътя, но аз съм тук, за да помогна да намерите правилния.
- А кой твърди, че пътят, който ще ми посочите вие, е правилният?
- Светото писание, чедо. Ако го прочетеш, и ти ще разбереш кой е правилният път към Бога.
- Четох го, отче. После четох и други. Четох Корана. Четох и

еврейски, и индийски свещени текстове... Вие чел ли сте ги?

- Не съм ги чел и не изпитвам нужда. Аз вярвам в светото писание, там са свещените думи на Бога.

- А в другите книги чии са свещените думи, не са ли на Бога?

- Не, там са думи на заблудени души, залутани в дирене.

- А откъде знаете, че Богът говори точно в светото писание, а не в Корана например?

- Замълчи, дете! Замълчи и се покаяй, че от устата ти излизат скверни думи! Но не губи надежда, винаги можеш да се върнеш в правия път и да спасиш грешната си душа!

- А защо душата ми е грешна, отче?

- Защото може да е ослепяла за правдата и светлината на Христа.

- Знаете ли, че по-малко от една трета от човечеството на земята изповядва християнството? Всъщност много повече са тези, които не вярват в Христа. А между тях има много добри хора. Нима смятате, че всички те са ослепели или заблудени?

- Такива са, но Господ обича всичките си рожби и ще отвори очите им за светлината...

- Ех, отче... Делите ги вие хората, това е истината. Според права и неправа вяра ги делите. И мъже, и жени делите.

- И мъжът, и жената са чедо Божии, чедо, и църквата не ги дели.

- А къде в България са жените свещеници, отче? И защо при свето кръщение момчето го внасят в олтара, а момичето - не?

- Не може! - гласът на свещеника изтъня. - На жената не ѝ е дадено! Защото е рекъл свети Павел: „А на жената не позволявам да поучава, нито да владее над мъжа, но нека бъде мълчалива. Защото първо Адам беше създаден, а после - Ева. И Адам не се излъга; но жената се излъга, та падна в престъпление...“ Защото е нечиста жената... - заглъхна гласът и сенките се раздвижиха. Времето кихна и пропусна една бримка.

- Отче, вашата майка нечиста ли е? Грешница ли я наричате?

- Аз съм в служба на Бога, а не на тая, която ме е родила...- прошепна свещеникът.

- Обичате майка си, нали?

- Бог да я прости моята майка, нека не я споменаваме с лошо...

- Аз не я споменавам с лошо - напротив! Смятам, че я обичате и че я почитате дори след смъртта ѝ. Мисля, че е възможно да ви е дала повече от... това тук. И че никога за вас тя няма да бъде нечиста.

Свещеникът мълчеше. В тишината Времето се пресегна, бодна Райна с едната кука и я върна от границата, която беше прескочила.

- Простете, отче! - тихо рече младата жена и стана.

- Простено да е, чедо - едва се чу в тъмното. - Как ти е името?

- Райна.

- Хубаво име. Знаеш ли, има едно християнско стихче за твоето райско име. В неделното училище се преподава на децата, когато учат

за свети архангел Михаил. И децата много го обичат:

Райна към рая тръгнала.

На бели порти почукала.

Михаил ѝ отворил. Архангелът,

че Райна на рая била вречена!

- Аз съм го чувала по друг начин. Знам го от едни баби:

Райна към Райко тръгнала.

На бели порти почукала.

Отворил ѝ сам Рангел, баш ангелът,

че Райна на Райко била вречена!

- Господ да прости на тези заблудени и неграмотни жени, че са посегнали на християнски думи!

- Не са посягали на нищо. Това е народна песен, за слънцето, за Райко. Може и да е по-стара от вашите думи. Може пък вие да сте посегнали на старото и свящото. Може пък вашата баба, отче, да е знаела тая песен.

- Баба ми, лека ѝ пръст, знаеше над 300 песни от нашия край...

- Някой записал ли ги е? Вие помните ли нещо от тях?

- Моят път е друг - сепна се изведнъж свещеникът. - Аз съм призван да се грижа за спасението на душите на хората.

- Аз познавам едни баби, които се грижат. Но не за спасението, а за радостта на хората. И за Господ.

- Чуй ме, Райно, по тънък ръб си тръгнала. Дяволът дебне и чака такива като тебе. Внимавай да не се закачиш на някой камък и да паднеш в мрака!

- Внимавам.

- Нещо те води тебе. Имаш си ангел хранител да те пази. Пази го и ти.

- Ще се пазим! Благодаря ви, отче! И не съдете вярата на хората, че понякога само тя им е останала! - рече Райна и изскочи навън, в светлото.

В църквата свещеникът се наведе и вдигна свещичката, която остана на стола. Влезе зад олтара и я запали там.

- Пази я, Господи! - рече и затвори очи в молитва.

БЛАГОВЕЦ

Райна се прибра на село навръх Благовец. Успя само да си хвърли раницата, да си плисне една вода на очите, да вземе Магда и да тръгнат за обрета.

Когато стигнаха, в двора вече се бяха събрали хора. Отвориха портата и народът изведнъж млъкна. От дъното скокна една възрастна жена и се завтече да ги посрещне.

- Магдо, не знаехме дали ще дойдеш... сега ще донесат още столове...
Димитре, къде сте, бре - старицата се суетеше.

- Глей си родата, Недо! Не се занимавай с мене - прекъсна я Магда.
- Детето готово ли е?
- Готово е, ама малко е стресната, ще се оправи.
- Дай да я видя!
- А, добре е тя, няма нужда - засука се старата Неда.
- Иди я доведи, рекох!

Райна се озръщаше. Хората ги зяпаха. От къщата излезе друга жена, по-млада. Пред себе си побутваше момиченце.

- Как те викат? - попита я баба Магда.
- Мариана - вдигна очи детето и си засука роклята.
- Я ела да ти кажа нещо. - Майката май не беше сигурна, но Магда вече крачеше и тикаше детето към дъното на двора. Райна ги наблюдаваше. Видя как момиченцето не смееше да вдигне поглед. Видя как Магда повдигна брадичката му и се взря в очите ѝ. Наведе се и ѝ каза нещо на ухото, а Мариана грейна цялата. Заподскача и хукна към майка си.

Хората вече ядяха и се смееха. Дойде обяд. Неда стана и всички млъкнаха. Мариана и майка ѝ застанаха пред къщата, а детето трепереше. На Райна ѝ се стори, че Магда намигна на момиченцето. Неда отвори вратата. Майката хвана дъщеря си за ръка и двете влязоха вътре. Бабата се подпря на вратата и скръсти ръце.

- Какво, ще ги пази да не излизат ли? - реши да се пошегува Райна.
- Не, ще пази друг да не влиза - отвърна старата.
- Ти сериозно ли... а те какво ще правят?
- Ще мълчат и ще месят.
- Заради Благовец ли?
- Благовец е заради тях, Райно. Яж и трай сега.

Хората около масата все попоглеждаха към Магда, а тя на всеки имаше какво да каже. Поотпусна се народът, някой пусна радиото, изнесоха друга баница. Дечурлигата търчаха напред-назад, а на Райна ѝ беше хубаво с тия хора. Замисли се за семейството си. Последният спомен от такова събиране беше, когато прабаба ѝ още беше жива. Тогава се събираха всички в двора на нейната къща с братовчеди, лели и чичовци... Всички чакаха баба ѝ да седне начело и тогава започваха да ядат. Къщата беше градска, в един краен квартал на града, с голям двор,

пълнен с цветя и огромен кедър. После прабаба ѝ умря и всичко свърши. Не се беше питала защо и как стана. Стана полека, постепенно... Спряха да се събират, после се забравиха... Дворът обрасна, нещо се случи с чешмата и спря да тече... Имаше братовчеди, които ако срещне сега, няма да ги познае. И какво от това? Имаше ли значение, бяха вече чужди хора...

- Кръвта вода не става, Райно - чу в ухото си и се стресна. Магда си хапваше от кюфтетата.

- Какво каза? - попита младата.

- Нищо, говоря си с хората, ти що не ядеш? - побутна чинията бабата.

- Мисля си разни работи.

- Няма нищо за мислене, има за правене.

- Ти за какво говориш?

- Изяж си манджата, пък аз те чакам ей там, под онуй дърво, айде!

- надигна се бабата и дечурлигата заподскачаха след нея.

Райна изяде яхнията и обра с една хапка всичко. От другия край я наблюдаваше един мъж - набит, широкоплещест, с бели надвиснали вежди. Срещна погледа му. Очите му бяха тъмни и остри.

- Как те викат?

- Райна.

- А оная песен за Райна и Райко...

- Знам я.

- Навремето много я пееха по тоя край. При Магда ли си отседнала?

- Не, на баба Стояна в къщата съм, познавам внука ѝ.

- Стояна Черната ли?

- Да.

- Стояна я пееше оная песен...

- Знам.

- Много знаеш ти. А що щеш около Магда?

- Уча се... - изплъзна се от устата ѝ. Сърцето ѝ трепна и пак си легна на мястото.

- Хубаво. И за Магда хубаво, и за тебе. Доста почака тя. А върви, че те вика! - рече дядото и стана.

Магда я чакаше под сянката и нещо си тананикаше.

- Слави какво искаше? - попита я старата.

- Оная старец с белите вежди ли? Нищо. Пак за оная песен стана дума.

Тука, като си кажа името, и все песента за Райко излиза отнякъде. Все едно ми върви по петите тая песен.

- Може и да върви - пийна Магда от безалкохолното.

- Тоя Слави познаваш ли го?

- Тука всички се знаем, Слави беше на мъж ми ортак. Що питаш?

- Нищо. Каж ми за Благовец.

- Благовец, Райно, е старият български Майчин ден. Благата вест празнуваме днеска.

- Като Благовещение ли?
- Не! Благовещение е църковен празник.
- Нали архангел Гавриил носи вестта, че Богородица ще зачене?
- Туй е християнската вест. Благата вест първо я е донесла лястовицата по цялата земя, където пуква пролет. И туй е вестта, че земята зачева отново от слънцето. Голям празник - пролетно равноденствие. Животът почва отново. Затуй у нас е Майчин ден. Почита се земята и утробата на жената, дето ще продължи рода. Ей оня куп там виждаш ли го, в дъното на двора? - Райна не беше обърнала внимание. Сега видя, че там има наредени някакви пакети. - Туй са дарове. За жената, която продължава рода, и за женската ѝ рожба, на 7 години.

- За Мариана ли?
- За нея. Днес е нейният ден.
- Че ние нищо не донесохме!
- Моят дар е друг, не бери грижа!
- Ти какво каза преди малко на малката? - попита Райна.
- Нищо, само, че днес е най-главната - ухили се Магда.
- И какво правят в къщата?
- Марианка знае, че днес е важен ден. Като рожден ден, че и по-важен. Неда ѝ е казала, че днеска ще научи първата си женска тайна. Казала ѝ е, че като влязат с майка си в къщата, трябва да мълчи и думичка да не проронва, за да може магията да ѝ се случи. На Благовец всяка къща, която има женска рожба, навършила 7 години, прави обред. Когато слънцето се вдигне най-високо, бабата поканва малката и майка ѝ в къщата, за да сторят тайнството. Остава отвън да ги пази и никой не може да влиза вътре и да вдига шум. Когато двете жени влязат вътре, започват да месят хляб. В тавата влизат четири ръце - майчини и рожбени, и месят едновременно. И мълчат. И туй е първото месене на тая женска рожба - на хляба на зачатие. Когато хлябът е готов, слагат го да се пече във фурната. Докато чакат, майка и щерка се държат за ръцете. Могат и да му пеят на хляба, но думи други няма. Този хляб става бързо, че в него няма ни мая, ни квас. Когато е готов, майката го вади от фурната и го повива като бебе, в месали. А щерка ѝ ляга на миндера. Тогаз майка ѝ полага хляба на корема ѝ, а Марианка знае, че колкото повече издържи огъня му, толкова по-лесно ще ражда след време. И ще има много дечица. Затуй стисва зъби. После дава знак на майка си, че вече хлябът я е опарил, и жената го вдига. Слагат хляба на една голяма синия и чукат на вратата. - Магда отпи от лимонадата си и се отнесе нанякъде.

- И после какво? - дръпна я Райна.
- После, ще видиш. Нали затуй съм те довела. Я иди и ми донеси нещо сладичко. Ама ми сипи и малко от оная, зелената лимонада.
Райна се надигна. Стана и милно, знаеше ѝ номерата. Толкова време ѝ

беше липсвал тоя глас... Загледа се в Магда отдалече. Старата ѝ се стори поотслабнала. Дебелата ѝ бяла плитка се спускаше по рамото ѝ почти до кръста и шаваше като жива при всяка Магдина дума. Сините ѝ очи светеха отдалеч и където и да застанеше Магда, някак все беше в средата и около нея се струпваше навалица. Хората хем напиреха да си говорят със старата, хем някак не смееха много да я приближат.

Тъкмо Райна отрязва от кекса, и хората изведнъж наставяха от масата. Огледа се стреснато и видя, че Мариана и майка ѝ са излезли от къщата, а Неда седи зад тях. Хората се изсипаха в другата част на двора и се подредиха в кръг. Бяха много и се посбутаха.

В кръга пристъпи Мариана с една голяма тава и увита питка в нея. Зад нея вървеше Неда и накрая - майка ѝ. Срещу тях кръгът се разтвори и стори място на Магда Богданова. Детето гореше цялото. Вдигна очи към баба си и тя ѝ каза нещо тихичко. Тогаз Марианка коленичи и внимателно сложи тавата на земята. Извади хляба и го положи в пръстта. Започна да го разповива. Като свали месалите, той още вдигаше пара. Взе шепа пръст и започна да мие хляба с нея. Постоя малко. Неда кротко сложи ръка на рамото ѝ и тя се наведе и целуна земята. И започна да разчупва хляба на малки хапчици. Пареше ѝ, почиваше си и пак разчупваше. Когато стана, целият народ в двора коленичи. Едни веднага, други по-бавно... Имаше старци. Райна понечи да помогне на един, а той тихо ѝ рече: „Недей, чедо! Аз пред новата жена в рода ще коленичам сам..." И тръгна Марианка да раздава от нейния хляб на всеки по залък. И който от рода ѝ получише залък, обръщаше ръката ѝ и я целуваше. Стоеше Райна на колене в тоя двор и гледаше как старецът целува ръка на седемгодишно момиченце. И други имаше като него. А Марианка пристъпяше като царица сред своите и бузите ѝ пламтяха. Накрая излезе Магда. Застана пред детето, наведе се и нарисува нещо на челото ѝ.

- Да си здрава и читава, Мариано! Да порастеш хубавица! Да ти е пъстър животът! Да ти е силна утробата и да ти е обич в корена български! Да ти се чува думата! Да не слиза хлябът от масата ти! Да са горди с тебе майка ти и баща ти! И да пребъдат рожбите ти и рожбите на тоя род! Нека реченото ми на Благовец да бъде сторено! - звънна гласът на старата.

- Да бъде! - подеха хората...

ЗАРИЧАНЕ И ВРИЧАНЕ

Още на другия ден беше при Рада. Старата правеше баклава, а на масата бяха подредени - баница, питка, меденки и къпиново сладко. Като видя Райна, очите на Рада грейнаха от вратата като два изгрева.

- Хич недей да се звериш такава. Туй ядене тебе чака. Дано не си правила зарек да не ядеш нещо!

- Зарек какво е? - дръпна си един стол Райна.

- Заричане. Да се заречеш, че вече няма да правиш нещо.

- Да се закълнеш ли?

- Почти. То е клетва за лишаване от нещо. Зарек се прави, когато искаш да се отървеш от някоя болест или мъка.

- Разкажи ми!

- Ей, не е влязла още, още ръцете си не е умила и не ме е целунала, и се е намерила на питане.

Райна ѝ се метна на врата. Извади от раницата три кутии локум, едни нови галоши и нова дървена рамка за снимката на Вангел. Рада толкова се зарадва, че си сипа един коняк за успокоение. Приказката им потече по-сладка от сироп на баклавата. Рада дълго разправяше, че в махалата всичко си е постарому. Умрял и последният дядо и си останали женско царство. Сина на Петкана, дето умряла преди две години, го завъртяла шайбата в града, вдигнал си жената и бебето и се качил да живее на село. Стегнал на баба си къщата, а булката му шетала из градината. Току отскачала до Рада да пита кое как се прави, голям навитак била. Решили един ден със Сабрието да ѝ направят номер и ѝ вързали три червени чушлета на лозницата. Пък тя хукнала да разправя, че лозницата ѝ е специален сорт, щото посред зима връзвало нещо друго, като гирлянди било. Даже го кръстила Червен Коледник. И го снимала и го пуснала в едно като телевизор, ама дето тя си го стопанисва. И после паднал голям майтап... А на Райна вече ѝ беше лошо от смях и цялото ядене. Изведнъж се сети.

- А човекът сам ли го прави?

- Кое, бре?

- Зарекът.

- Няма да мирясаш, нали? Хубаво. Може и сам, може и с баячка. Ако е болен от някаква болест, предпочита да отиде на баячка билкарка. Когато баячката бае, за да махне болестта, и направи отварата от билки, за да е по-сигурно, се прави и зарек. Тогава баячката решава в какво да зарече човека и каква възбрана да му наложи. И туй му е данъкът, дето да плати. Може да му забрани да не кусва повече сладко или ракия, или да не работи в четвъртък, или да не си ляга с жена си в неделя. Баячката решава и го зарича. И ако тоя прескочи зарека, болестта му се връща. Хората много почитат тоя зарек. Ако някой седне на софрата и не пипа козунака, пък всички го канят, питат го заречен ли е. Ако потвърди, вдигат наздравица за силата му да устои и прибират козунака далече, да

го не блазни.

- А сам човек как си прави зарек?

- Сам го прави, като има тегоба голяма, мъчи го нещо много и от много време тегли. Например рожба не може да има. Или му умират децата. Или все сам остава. Или все му се проваля работата. Тогаз първо тебе да помисли кое му е много скъпо или кое му е голям грях. Ако не може сам да провиди, вика си някой близък на помощ. Ама такъв, дето няма да го излъже и ще му рече истината в очите. После отива някъде, на страшно и пусто място, нощем. Ей така, да го боде под лъжичката, ама да иска да иде и да устиска. Там си запалва една вощеница, от най-големите. И се зарича. Повече на жена си да не посяга! Или на детето си! Или че всяка неделя ще ходи да копае на майка си на нивата и ще ѝ целува ръка! Или че ще си даде всичките пари и ще вдигне черква или чешма! И като се закълне, че ще ги стори тез работи, сиреч се зарече, остава на туй място, докато му изгори вощеницата. От заранта на другия ден почва да го плаща тоя дан и мъката му си отива.

- И работи ли наистина този зарек?

- Сабрие ми рече, че като съм напъдила навремето Вангел, той отишъл при нея и сторил зарек, за да се съберем. Не гората и тъмнината, Сабрието беше страшното място за Вангел. Знаел е, че тя няма да го пощади. Зарекъл се, че повече на коледна софра няма да седне, че ще вдигне къща срещу моята, че друга жена няма да познае, че всяка сутрин ще минава пред портата ми и ще ме чака цял живот да му простя... - гласът на Рада заглъхна. - И се събрахме.

- Липсва ти много, нали? - прошепна Райна, а сълзите ѝ напиреха.

- Никой на тоя свят не може да си представи колко, никой!

- А как... как можа толкова време...

- Не знам. Луда съм била! Райно, никога не прави тъй! Като го намериш твой човек, дръж го здраво и го не пускай. И да сбърка, и да се оплете нещо, ако е твой, дръж го! Че в сърдене може да изгубите толкоз време... А времето в обич е най-скъпият дар, чу ли? В очите му да се видиш, в ръцете му да потънеш, на рамото му да се събудиш... Ех, Райно, дано и ти видиш какво е!...

- Дано...

- Защо плачеш сега? Хубава работа!

- За дядо Геле. Аз нямам дядо, той си беше моят дядо! Ето видя ли, сега ти защо плачеш?

Плакаха Райна и Рада за Вангел. Най-после се наплакаха. Че и за тях си поплакаха малко. А нищенарките в оная гора предяха ли, предяха. Сълзите намокриха нишката и тя поомекна, пък се поразляха цветовете...

- А за вричането искаш ли да ти река?

- С дядо Геле бяхте вречени ли? - подсмръкна Райна и наостри уши.

- Не! Нямало е нужда - усмихна се Рада.

- А кога има?

- Мен ако питаш, тежка е тая работа. Да се вречеш на друг човек, е голяма сила и няма прескачане.

- Като венчаването ли?

- Много по-силно е, Райно!

- Какво е?

- Това значи да застанат две души и да се врекат една в друга. Да се закълнат, че пътят на едната ще е пътят на другата. Че няма да се делят, че стават едно тяло, една душа, един ум. Вричането е толкоз силно, защото в него вътре има зарек да не се делят. Ако едната душа тръгне да се дели, другата се погубва. Рядко се прави тоз обред.

- А какъв човек извършва обреда? Ти познаваш ли такъв?

- И ти я познаваш. Магда ги прави тез работи. Наричане, вричане, заричане, всичко, в що има положена дума и нейната сила, там Магда е майстор.

- Аз ще я помоля, като прави вричане, да ме пусне да видя.

- Тя тоз обред рядко го прави. Последно да е било преди повече от пет години.

- Защо? Не искат ли хората?

- Хората искат, Магда не ще. Щото хората не разбират колко тежък е тоя обред. И че нарушат ли обета, могат да се погубят. Вричането се прави пред Бога и корена едновременно. Магда знае как да изпрати тия думи и нагоре, и надолу, че да се изпишат с огън. Затуй внимава. Иска да е сигурна, че тия двамата се обичат наистина. Че душите им наистина са сродни.

- И как разбира?

- Не знам. Тя някак успява през очите на хората да види навътре. Пък и знае остро да пита и да им вади думите. Тия, последните, ги помня много ясно.

- Кои?

- Последните, дето дойдоха за вричане. Затвори ги тя да преспят при нея и след туй цял ден ги не пусна. Държа ги вътре и ги опече на шиш.

- Какво им е правила?

- Проверявала ги е. Питала ги е, мълчала е с тях, гледала ги е. Аз отидох тоя ден, че да нахраня Господ и другите животинки. Чак надвечер излязоха. Викам ѝ, Магдо, какво стана, ще ги вричаш ли? А тя ме поглежда, ухилва се и ми вика: „Ще! Тия са се намерили!“.

- И кога беше обредът?

- На другия ден. Поканиха и нас, дойдоха и техни си хора, приятели.

- А обредът какво представлява?

- Приказан е, Райно! Туй е най-красивият обред. За него Магда вика Каба Георги от Кривата махала, да дойде с гайдата. Като застане Магда пред тия хора и като рече едни думи, няма такива думи... Първо ги кара да си почетат Бога. Всеки според вярата си. След туй - да си почетат

корена. И тебе да чуеш как тез млади хора си поменуват предците и родителите и им благодарят. Пък да ги видиш как коленичат да си целунат родната земя! И как засвирва Кабата, сякаш от земята извира звукът... И как реди Магда едни думи и им помага. След туй ги кара да си почетат обичта. Всеки да рече на другия колко го обича и колко му е важен. И как иска нишката на своя живот да преплете с другата нишка. И как иска обичта им да даде плод и да викне рожбите им. Седят Райно, едни хубави, млади българи, очите им пълни със сълзи от вълнение, ръцете им оплетени, побелели от стискане, и сърцата им ще изскочат от радост, че са се познали. А Магда за последно наднича в очите им, да няма някоя сянка останала. После ги умива. Накрая застава отпред и сторва поклон на тая обич и на тез сродни души. А гласът на гайдата ги понася умити над поляната... Хората не бяха виждали таквоя чудо и таква красота, а сълзите им течаха, не спираха... Магия, Райно, голяма магия е вричането... Затуй не всеки може да я понесе...

И така Райна си се прибра у дома. Вечерта излезе в двора на Стояна Черната и погледна към планината. Извисяваше се тя като кобилица срещу нея, а в подножието ѝ снегът се белееше като разсипано мляко. Райна поздрави Тъмното и Тихото и опря гръб в дуvara. Сутринта Магда я изненада.

- Де ти е тетрадката? - почна я бабата от вратата.
- Каква тетрадка?
- Оная, дето все пишеше шуротии в нея, носиш ли я?
- В раницата, защо? Искаш нещо да ти прочета ли?
- Тя ще ми чете на мене! Искам нещо да запишеш - тросна ѝ се Магда.

- Доживях! Нали все не ми даваше, сега какво стана?
- Сега ще турим нещата в ред. Требе ред да има. Тебе явно акълът ти няма да уври и ще си пишеш каквото ти дойде. Сега искам да напишеш точно туй, дето ще ти река. Че като го прочетат хората, да е ясно кое как и що се прави. А не да си мислят, че тука по махалата се шурат някакви кикиминзлести бабушкери и варят гадости в някой казан.

- Някакви кики... какво?
- Кривонделести, ей таквиз изкорубени старици с брадавици и счупени зъби.

- Откъде ти дойде на ума?
- От Светлето. Вчера дойдох тука мъж и жена на наричане, нямали на кого да оставят детето и дошли с него. На пет годинки, едно хубаво, с една свилена косица, с трапчинки и на двете бузки - Светла. Поглежда ме в очите и ми вика: „Бабо, нали вещиците няма да ме вземат?“. Пък аз я питам: „Какви вещици бре, Светле, какво ти рекоха за тях?“. И то ми разправа: „Баба ми каза, че мама и татко ще ходят при една вещица, дето е крива и гадна, и че ако не слушам, тя ще ме вземе. И си имам много приказки с такива вещици, дето правят магии и крадат лошите

деца. Къде е вещицата?“ Пък аз ѝ викам: „Светле, баба ти не е разбрала. Вещицата съм аз, ама магиите ми са много хубави. Ако си изядеш мекиците, ще ти покажа някоя, бива ли?“. И като ме гледа детето с едни очи, трепери му брадичката, реве му се, ама му стана интересно. Цял ден играхме след туй, огън дете. Ти нали книги пишеш? Искам Светлето, като порасте, да прочете от твоите книги за магията. Затуй давай тетрадката и не се подхилквай, че те виждам.

Бръкна Райна в раницата, извади си тетрадката, наместиха се двете на масата и...

- Туй не е оная тетрадка - рече Магда.
- Какво?!
- Не е същата тетрадката, викам. Лятото пишеше в една червена, с жълти цветенца и едно птиче в ъгъла. Искам в червената!
- Нея я изписах отдавна. Те вече са десетина тетрадки...
- Къде са?
- Тука са, в къщата на баба Стояна.
- Искам да ги видя всичките!
- Всичките?! Че ти нищо няма да можеш да ми разчетеш, знаеш ли как пиша аз... пък и е много, кога ще ги четеш?
- Казах да ги видя, не да ги чета.
- И как ще разбереш с гледане какво има в тях?
- По топлината. Ти ми ги нареди ей тука, пък то си е моя работа. Утре ми ги донеси. Дай сега да почваме. Пиши най-отгоре с големи букви.

НАРИЧАНЕ

РОДОВО. ВОДЕНО. ЛИЧНО.

Обредите с наричане са тез три вида - родово наричане, общо наричане с водач и лично наричане, на себе си.

РОДОВОТО НАРИЧАНЕ всеки род трябва да си го сторва сам. Водачът е родоначалникът. Мъж или жена ще бъде той, определя самият обред или семейството. Но те винаги са хората най-близо до слънцето, най-старите, най-дето са на почит.

Родов обред се прави на Еднажден, на Коледа, на Сурва, на Сирни заговезни, на Благовец (ако не е само за момичето), на Гергьовден, на Илинден, на Голяма Богородица, на Петковден, на Задущница, на Никулден, за Побратимство и когато се наричат децата - рожбено наричане, прощъпулник, лястовиче наричане. Може да се прави и винаги от нужда. Ако нещо в къщата трябва да се промени, да се разплете и да се нарече да дойде нещо ново и по-добро. Дай сега да го запишеш всичко, както си му е по реда. Ама сложи и цифри отпред, че да им е по-ясно на хората!

1. Да се знае, че хляб, месен на обред, е чист! В него няма квас, мая или сода. Той се меси и се пече веднага. Туй тесто няма нужда да му се помага да бухне. То трябва да се дигне само от многото месене, на много

ръце!

2. Предварително бабата или майката замесват тестото. Всяко нещо, което влиза в тестото, се нарича от тая, дето го замесва - брашното за какво е, млякото за какво е, водата, яйцата, маслото, захарта, солта. За какво ще ги нарече, е нейна длъжност и работа.

3. Събират се всички роднини и сядат подред. Първо най-старият и от него, по часовника, се редят по-младите. Накрая са децата, също подред.

4. Тоя, който ще води обряда, поздравява хората и ги назовава по имена! Да е ясно, че са там по своя воля. След туй назовава празника и за какво са се събрали. Ако в рода има покойници, които трябва да се почетат на празника, се поменуват и те.

5. **ХЛЯБЪТ СЕ МЕСИ ОТ ВСИЧКИ!!!**

6. Водачът слага тавата с тестото в скута си и почва да меси пръв. Нарича и докато нарича, меси. След туй подава тавата на следващия.

7. Наричането на всеки човек приключва с думите: „Реченото ми да бъде сторено!“.

8. Никой не нарича за никой друг, само за себе си!

9. Ако обредът се отнася до къщата, всеки нарича какво сам ще стори за нея!

10. Общи приказки за здраве, радост и бекет не се слагат в хляба! Требе да е ясно какво точно здраве е нужно, ако е болен някой или ако е останал сам. Требе да е ясно кой каква точно радост чака. И да е ясно кой какъв бекет иска да пожъне. Тогаз и къщата, и семейството ще са добре.

11. Водачът варди празни приказки да не се говорят, хората да се чуват един друг и на всеки волята да бъде чута и приета!

12. Като свърши обредът, водачът поздравява всички за куража и вярата и нарича: „Нека реченото от всички на тоз ден да бъде сторено!“.

13. Хлябът се пече веднага след наричането.

14. Като се изпече, се поделва между всички, които са наричали, не се раздава и не излиза навън (с изключение на задушниците)!

15. Накрая се оставя белег, че се е случило тайнството. Връзва се по един червен вълнен конец на всеки. В конаца е реченото от всеки и силата на целия род да го пази. Конецът се връзва от водача или от децата.

16.

ОБЩО НАРИЧАНЕ С ВОДАЧ се прави при всички случаи, в които се прави и родово наричане. Когато хората не могат да се съберат в рода си, а имат потреба да викнат промяна и радост, тогаз се прави обред с водач. Събират се хора непознати и извършват тайнството. Ако водачът е наречница и има дарбата, ще стори нужното да викне силата на тия хора от корена им. Ще им извади истините от душите и устата и ще ги пресуче към слънцето, да видят бял свят.

Наричания с водач са още: Янъвден, наричане за зачеване, Мъчно

наричане - за прошка, общо благославяне и Вричане.

ЛИЧНО НАРИЧАНЕ е това, дето човекът си прави на себе си. Този човек първо трябва да е с акъла си. Ще рече, че е наясно какво иска, знае за какво го бива и знае накъде е тръгнал. Разбрал е защо не му върви в живота, разбрал е къде бърка по пътя си и нарича какво ще промени.

Такъвиз наричания са Преобразяване, Честно наричане по Кръстовден, Лазар, Зарек, разваляне на клетва, наричане на вода, помагане на болен и смъртник. При последните човекът е сам с човека в нужда и нарича и помага по негова воля и по своя.

ЗАКОНИ И ВЪЗБРАНИ

Най -важното в наричане са волята, вярата, коренът и правата дума на човека! Без тези неща не сработва магията!

1. Всеки трябва да е наречен по своя воля. Всяко име на Бога трябва да бъде почитено. Кръвта и земята на всеки да са почитени, за да дадат сила! Всеки трябва да е събрал кураж да рече истината си докрай.

2. Наричането не е молитва пред някоя сила, да ти свърши работата, ако заслужаваш! Човекът е разбрал, че първо трябва да си изоре нивата, пък после да вдигне очи към Бога. Знае, че всичко си зависи от него. Знае, че е дошъл на този свят като рожба на Бога и тоз Бог го е пратил, за да живее в радост. Затуй на обред човек заявява радостта и какво трябва да стори или да научи, пък да си я вземе!

3. Наричането не позволява да се нарича човек, който го няма на обред. Освен ако не е тежко болен и не може да мръдне. Не се нарича по телефона, по поръчка, по риза, снимка, ключове, бучки захар и прочее предмети. Нарича се само когато човекът и наречницата са на едно място! Очи в очи и душа в душа трябва да се преплетат и всеки да си поеме отговорността!

4. Когато се наричат деца, никой да не им пипа пътя и Бога! Волята на детето е най-важна! Детето само ще реши какво ще стане, като порасне. И само ще избере име на Бога си, като му дойде време и нужда.

5. Човек, дето кълне друг, да знае, че магията му се връща в неговата земя и в неговата кръв. Такъв си слага дамба на своята и на родовата си орисия!

6. Човек човека да не нарича, само щото сам е преценил, че оня има нужда от помощ. Волята на човека е единствен ключ за тая магия. Без нея няма връзка с корена на тоя човек и наричането не хваща!

КАК СЕ НАРИЧА ВОДАТА?

Като заходи слънцето и му угасне заревето, налей вода в един съд. Съдът трябва да събира толкоз вода, колкото изпиваш за един ден. Може да е купа или тенджера. Пластмаса да не е. Съдът да е широк, да може, като надникнеш в него, да се огледаш във водата като в огледало. Някога водата се е наливала само от извор или кладенец, ама сега няма как. Затуй си ползвай чешмата вкъщи. Като си налейш водата, изнеси я навън - на балкона или на прозореца, или на двора, ако си имаш двор, най-добре там. Приседни си удобно. Хвани съда с две ръце и мирни малко. Притихни. Остави водата да те усети. Подишай с нея. Постойте си така поне 5 минути. Поздрави я, кажи ѝ името си и откъде си.

На глас!!!

Помни, че туй е наричане, а не намисляне! Магията му има глас, само така хваща! Ето сега ти например, като я поздравиш водата, ще ѝ речеш: „Аз съм Райна и съм българка!“. Тъй водата ще знае коя си и къде ти е коренчето, че да се свърже с него. Сега вече се знаете. Туй вече е твоята вода. Постойте си още малко заедно, остави съда навън и се прибери. Нека водата ти остане няколко часа под небето да се измълчи и очисти. В полунощ пак излез при нея. Тогаз силата ѝ е най-голяма. Хвани пак съда с двете ръце. Можеш и в скута си да го туриш, ако ти натежава. Сега си затвори очите. А сега помисли! Кое е туй нещо, дето ако стане, ще ти донесе нова сила и радост? Кое е туй, дето ще ти обърне живота? Не бързай! Полекичка... Опитай да чуеш оня глас, дето иде най-отвътре, от твоя си олтар, в твоята душа. Може и да не си го чувала досега... или да си се правила, че не го чуваш... или да си му запушвала устата... Помисли коя е твоята радост. Най-тайната, най-милната, най-желаната. Как ѝ е името на таз радост? Туй ли е? Или още не е съвсем ясно... Изчакай го да се избистри... да грейне... да го видиш името! Ха сега го изречи на глас на водата! Ясно и силно! „Искам силата си, за да... Срещна... постигна... намеря... простя... преборя... призная... променя... дочакам...“ Кой, кого, какво точно? Говори ясно и честно! Помни, че за да я призовеш твоята радост, трябва да ѝ дадеш име! Твоята радост, не нечия чужда! Само твоята, на Райна! Не се моли, а искай! Радостта е твое право. И е твое право да я стигнеш! Ако трябва, ще е твоя битка! Викни си силата, за да тръгнеш напред! Казвай на водата всяка дума, дето ти иде в тоз момент. Продължавай, докато стихне оня глас.

После пак притихни. И пак си постойте двете с водицата. Сега опитай да видиш как ще ти изглежда животът, когато точно тез, речените неща се сбъднат. Отвори очи и надникни във водата. Огледай се в нея. Виж се сега как изглеждаш сбъдната. Виж как си облечена. Има ли около тебе някой? Държи ли те за ръката? Виж къде си. На какво ти мирише? Утро ли е? Вятър има ли? Чува ли нещо? Тоз глас чий е? Залез ли е? Или е нощем? Преживей го! Наслади се на тая радост! Разбъркай я, поиграй си с нея! И не бързай хич, полекичка пристъпай... Туй си е твоята

приказка, поживей си в нея... Като си готова и ти стане едно спокойно на душата, завърши на глас с онуй старото. НЕКА РЕЧЕНОТО МИ ДА БЪДЕ СТОРЕНО!

После покрый водата с бяла кърпа и се прибери. Остави водата цяла нощ да поема реченото. Да го чуе, да го залюлее, да го изкъпе, да му вдъхне живот и да го нареди. Заранта, като се събудиш, първо иди при водата. Може и да е замръзнала, ако си я правили преди Водици. Прибери я вътре, стопли я, почакай я. Умий си първо очите с нея. После кротко и с обич отпий. После пак... Усети нейния дар с цялата си душа.

После да склониш чело пред Водата и да ѝ благодариш. Пий от нея през целия ден. И се радвай!

И помни: Никога няма да наричаш водата за друг човек, казвала съм ти! Никога! Колкото и да ти е милен, колкото и да е закъсал! Туй в природата е закон! Всеки сам си избира живота, добрините в него, лошотиите и здравето си. Не посягай на пътя на никого, дори с обич! Не му пречи да си научи уроците! Или пък да не ги научи. Ако искаш да му помогнеш, разкажи му за водата и за магията. Нека сам да избере дали да го стори. Туй също е урок и сила.

Хората все питат и ще те питат дали работи наричането на водата. За мен работи от години. Явно и за други е работило, че да стигне до нас. Много стара магия е туй. А от мен да знаеш, че толкоз оцелява само истината. Само тя има такваз сила. Колко работи за тебе или за някой друг, зависи от силата, куража и вярата на човека. Ама най-вече зависи от туй дали си разбрал какво точно искаш в тоя живот. Там е ключът! В проумяването!

Ей на, за туй наричане ми се ще да разкажеш на хората, Райно! Да знаят! Пък да я дадат тая магия на децата си. Щото туй си е наша магия, българска! Важно е децата да я знаят, пък те да могат да наричат. Децата не ги е страх от магията. Чисти души са те. Знаят, усещат... На тях, Райно, на тях разкажи!...

РАЙНИНАТА МАГИЯ

Райна занесе на Магда всичките си тетрадки. Старата ги нареди на масата и седна. Притвори очи, приведе се и се заслуша. Понамръщи се, усмихна се, промърмори нещо... Часовникът спря, да не ѝ пречи. Магда сложи ръка на първата тетрадка и я погали. После ръцете ѝ заиграха по кориците. Местеше ги, обръщаше ги, след туй ги разбъркваше и ги нареждаше пак. Дръпна една и я сложи настрани. Накрая ги нареди на купчина и отвори очи.

- Туй е. Така ще ги наредиш, така ще е ясно.
- А онази тетрадка, дето я махна?
- Тя е за огъня.
- Моля?! Няма да горят нищо, това са важни неща, трябва да ги има записани!

- Отива в огъня, рекох. Още сега - Магда стана чевръсто, грабна тетрадката и я бутна в печката. Райна скочи, въздух не ѝ стигаше...

- Седни! - рече старата.
- Как... посмя... това си е мое... - задъха се Райна.
- Нищо твое няма тука. И не ти ще решаващ какво да се знае и какво - не. Рекох ти навремето, има думи, дето са само за майстори. Тях хората не могат да ги понесат. Не можеш да дадеш магия в ръцете на хората. Ще ги събори. Само за отбрани е тя...

- И защо точно тая тетрадка? Какво точно в нея видя?
- Видях границата. Беше я прескочила, туй е. Стига вече, излизай да си пушиш пущините на двора и се успокой. Събери си акъла. Научи се - като те хване бесът, да се извъртиш и ти да го стиснеш за гърлото.

- Няма да пуша, добре съм си - измърмори Райна и се сви на миндерчето.

- Хубаво, Напредваш, значи - усмихна се Магда.
- Обадиха ми се вчера от София. Има една група... болни хора... искат да отида да направя наричане - изтърси Райна и ѝ олекна.

- И?
- Не съм решила още. Ще ми помогнеш ли?
- Туй си е твоя работа.
- Моля ти се! Без тебе няма да се оправя. Някак имам нужда... ти да си съгласна и да ми помогнеш.

- Аз благословията си още не съм ти дала.
- Знам.
- Има време. Има едно... последно, което тебе да сторим.
- Кое?
- Не препирай. Ще си дойде само. На път е...

Нещо притъмня в сърцето на Райна и залъкът ѝ приседна. Стана и се загледа през прозореца. Толкова се беше заровила в писане, че откакто беше дошла, така и не обиколи градината. В двора всичко си беше, както го беше оставила. Цветята от едната страна, телената мрежа,

животните - от другата страна, дървата, кофите за вода, коритата, чешмата с мушкатото. Имаше нещо. Нещо не беше като преди. Имаше... бурени. Из градината бяха тръгнали бурени. Как не ги видя досега! Беше си април, стана необичайно топло, всичко изведнъж избуя, но бурени в двора на Магда Богданова никога не беше виждала. И в ъгъла отдолу имаше едно сложено накриво корито... Райна се наведе през прозореца. Беше мръсно.

- Какво има? - трепна гласът ѝ.
- Къде?
- Тука. С тебе. Случило ли се е нещо?
- Тука нищо не се случва, Райно. Уморена съм малко, на деведесет съм, забрави ли? Ти кога ще тръгваш за София?
- След месец. Ако кажеш, няма да ида никъде.
- Ще идеш. Имаш работа за вършене. Тая работа те е намерила точно тебе. Сега ще полегна малко да дремна, пък ти ела надвечер да ми разкажеш, бива ли?

Магда излезе и тихо хлопна вратата. Райна слезе бавно по стълбите, застана наред двора, сложи ръце на кръста и се огледа. Господ не се виждаше никакъв. Мина отзад и стомахът я сви.

Зеленчуковата градина беше обрасла цялата. Нещо се надигна в нея. Хукна през двора и слезе в зимника. Крушката беше изгоряла. Знаеше кое къде е. Тръгна покрай стената, препъна се, нещо издрънча, мишки се разбягаха. Стисна зъби и си пое дъх. След малко очите ѝ свикнаха с тъмното. Грабна косата и изхвърча навън. Нахлузи едни галоши и нагази в бурените. След малко косата засвистя. Райна косеше от единия край, Времето - от другия. Надпреварваше се душата на Райна с Времето, а то все вървеше крачка преди нея и се усмихваше. Пот тръгна по челото на жената и премрежи погледа ѝ. Стисна зъби Райна и пръстите ѝ побеляха около сапа...

Далече, в приказната гора, трите нищенарки си вършеха тяхната работа. Времето отскочи дотам, опря си косата на Горуна и приседна на сянка. Първата нищенарка поемаше нишките от слънцето на тия души, дето пребъдваха и идваха отново. После дръпваше едни други нишки от земята и оплиташе слънчевите и земните. И всяка нова душа се сдобиваше с корен. Поемаше втората нищенарка тая нишка и почваше в нея да преплита цвят. И всеки човек се сдобиваше с пъстро сукно. И добро, и лошо имаше в него. И обич, и мъка. И възли - малки и големи. Големите възли ги връзваше сама Съдбата. Малките ги връзваше Волята. Играеха пръстите на втората нищенарка по възлите и между тях пресукваха цветовете на всеки живот. А накрая чакаше третата. По гърба ѝ се спускаха белите ѝ плитки и изтичаха в земята. Най-старата беше тя, а имаше най-младо лице. До нея имаше една ножица. Когато втората нищенарка изплиташе целия живот на човека, подаваше сукното на третата. Пръстите на третата пробягваха по цветовете и

възлите, дръпваха основния конец и почваха да разплитат и да стъкмяват душата да си ходи у дома. Присягаше се накрая третата нищенарка, клътваше с ножицата и разделяше душата от корена. Сукното се разплиташе докрай, цветовете изтичаха в земята, а последната, най-златната нишка, се връщаше в Светлото.

И точно в тоя час третата нищенарка се присегна към сукното на Магда Богданова. Дръпна основния конец... вдигна ножицата и... Времето сложи ръка на рамото ѝ. Светът за миг спря. Втората нищенарка дръпна червена нишка от сукното на Райна и я подаде на Времето. То я пресука и я даде на третата нищенарка. Вдигна третата изтънялото сукно на Магда и вплете в него червената Райнина нишка. Сложи го на земята. Земята полекичка му изпрати дъха си...

- А спри малко, че ти донесох баклава - стресна се Райна от кроткия глас. Обърна се и видя баба Рада с голяма чиния. Зад Рада пристъпяше Господ с червен пискюл на рогата. Хвърли се на врата на старата и се разплака с глас.

Една седмица Райна не пусна косата. И тя не пусна нея. След туй запълзя из двора и оплеви всичко останало. Мушваше се във всяко тъгълче. И изтръгваше всяко листо, дето не му беше там мястото. Среса с ръцете си цялата градина. Сабрие мина един ден да види какво става и много се смя. Рече на Магда, че е направила на Райна магия и ѝ е оплела душата в косата. Смееше се Сабрие и викаше, че трябва да ѝ се лее куршум. Рада мълчеше и тихичко поливаше на Магда саксиите. И един ден Магда отново се дигна и се развъртя из селото, повела Господ за възженцето.

Ала Времето не я изпускаше от очи. Все ѝ мереше сянката...

- Не си ми рекла още какви са тия хора, дето са те викнали в София - рече Магда в една дъжделива вечер.

- Това е един център за рехабилитация, за лекуване на зависими хора.

- И от какво са зависими?

- От наркотици и алкохол.

- С наркомани не съм работила. Само по телевизора съм ги гледала. Виж, с алкохола съм се срещала. Умът на хората се разめква от него. Едва се събира такъв ум...

- И с наркоманите е така.

- И откъде тия хора са чули за тебе?

- Аз... започнах да пиша в един вестник. Да публикувам разни неща. Тия, дето ми се случиха тука и после, докато пътувах. Направих един семинар...

- Какво си направила?

- Разказвах. За обичаите, за обредите... Нали си записвах, за да разказвам после.

- Какво си разказвала? - очите на Магда рязко се приближиха и старата опря ръце в масата. Зениците ѝ се свиха като на ястреб. Магда

бръкна в душата на Райна и я стисна здраво. - Нали помниш, че не всичко може да бъде речено? И че магията може и да събори някой?

- Помня... знам... - на Райна не ѝ стигаше въздух.

- Нали помниш, че магията ходи само при майстор? И че с майстора си се пазят един друг?

- Знам... моля те... - в очите ѝ избиха сълзи.

- Нали помниш, че магията е дар и както е дадена, тъй може да бъде и взета? И че всеки майстор си има своите дарове и те не са за други очи?

- Престани! - викна Райна.

Старата я пусна и седна. Двете се гледаха през масата и дишаха тежко. Часовникът отби няколко удара и в стаята просветна.

- Какво те прихваща? - тихо попита младата. - Знам. Нали си ме учила. Разказвам за корена, за вратата, за българската ни сила, за това как всеки може сам... защото ни е в силата... И за магията разказвам. Не как се прави, а какво е. Че е дар на душата, че е вещина, майсторлък, че си има закони...

- Кой е първият закон?

- Какво?

- Кой е първият закон, те питам.

- Изпитваш ли ме?!

- Отговори ми.

- За волята. Наричам само по волята на човека.

- Вторият кой е?

- За равновесието. За да вземеш, трябва да дадеш. Празно в природата няма. Дръпна ли нещо отнякъде, трябва да запълня мястото, иначе само ще се запълни...

- Добре... - Магда стана и се олюля. Райна скочи и я прихвана. Заведе я до спалнята и ѝ помогна да легне.

- Нещо искаш ли да ти донеса? - попита.

- Не. Стой тука да си говорим. Кажи пак за онез хора, зависимите.

- Седем-осем човека са. Минали са детоксикация, изчистили са от тях цялата отрова и сега...

- Как са я изчистили?

- Ами в началото е било много тежко. Затворили са ги, да нямат достъп до алкохол и наркотици, давали са им някакви други неща, да не се побъркат, не са ги пускали навън. Постепенно са ги изчистили. Вече са се прибрали у дома.

- Отровата може и да е излязла от телата им, но е още в главите им...

- Затова е тоя център. Там ходят всеки ден на терапия. Има екип от психолози, които им помагат. Направили са програма за цяла година и всеки ден си имат определени занимания.

- Само ти липсваш там! - изведнъж се разсмя Магда. - Събрали се доктори, учени хора, чели и писали книги и наша Райна, и тя там. Да

нарича! Туй требе да се види! Знаят ли тез доктори какъв таралеж си вкарват в гащите? Завалиите... - кикотеше се Магда.

- Не знаят - ухили се и Райна. - Имам среща първо с тях, да одобряват работата ми.

- Ти искаш ли да работиш с тия хора?

- Искам.

- Защо?

- Защото знам, че мога да им помогна.

- Много требе да внимаваш, Райно! - очите на старата пак припламнаха. - Тия хора ги е страх от смъртта. Отровата им е още в главата и те знаят, че е там. Знаят, че ако я пуснат пак, тоя път ще умрат. Две неща са важни да сториш с тия хора. Първо ще говориш с тях за смъртта. Кротко. Като за нещо човешко и сигурно. Остави ги те да говорят. Да ти разкажат къде мислят, че ще отидат, като умрат. Дръж ги здраво тогава, че ще излезе много страх и много чернилка в туй говорене. Успокой ги. Кажи им после, че смъртта има и друго лице, на стопанка. Че тя ще ги покани някой ден да се приберат у дома. Не само тях, а всеки. И че в тоз дом има много близки, които ги чакат. После им кажи, че могат да имат още живот. Потърси в душите им тлеещо въгленче, не може да няма. Ако в тъмницата в душата на такъв човек намериш само един жив въглен, да знаеш, че ще го бъде! Ти ще раздухаш тоя въглен и ще му сложиш дръвца да припламне. На всеки дръвцата му са различни. Пусни ги да си ги събират сами. Да ти кажат кой какво иска или е искал някога. На какво ще се радва. Реди ги подред стъпките им. Те имат нужда от ред. Да си кажат кое им е най-важно и какво иде след него. Винаги има първо, без което не може. Ти само помагай. Требе като застанеш пред човека и му надзърнеш в очите, да му видиш право в душата. А душата на онез хора е цяла затлачена, седи в блатото и дреме. За да я събудиш, требе да я разръчкаш здраво. Майсторлъкът е в това, хем да ти е яка ръката, хем да внимаваш да не счупиш нещо. Здраво ще пипаш, ама топло! Не ги пускай. Не ги жали! Пипай с почит и с вяра. На таквиз хора тъй требе да им се накараш, че да отприщиш сълзите им, да си отворят очите и сърцето, пък да я видят оная пуста светлина откъде изгрява... И викни корена им. Требе да си го чуят, че да се стоплят. Той, коренът, после ще ги държи.

ДА БЪДЕ!

Един горещ следобед, в началото на юни, Райна влезе в центъра за рехабилитация на зависими. В големия кабинет на главния психолог я чакаше целият екип.

- Здравейте! Радвам се, че съм тук! - бодро обяви Райна и се намести в един стол. Откъм редиците повя хлад.

- Ще говоря направо - тежко започна главният. - Няма да крия, че представената от вас презентация, меко казано, смущава екипа ни. Препоръчана сте от човек с голяма репутация в нашите среди, не бих искал да споменавам името му. Но той е бил на ваш семинар и твърди, че е впечатлен. В момента е в чужбина и за съжаление, не би могъл да участва в тази дискусия. Накратко, нашият екип е притеснен от начина, по който боравите с думи като магия, душа, вяра, смърт, прераждане, бог и така нататък. Имаме нужда от някои разяснения.

- Разбира се. Какво ви притеснява в тези думи? - усмихна се Райна.

- Не казах, че ме притесняват думите, а начинът, по който ги употребявате. Изразявате се твърде... Свободно. Искам да кажа - безотговорно.

- Не ви разбирам.

- Това са религиозни понятия, госпожице...

- Богданова - изрече светкавично Райна и се почувства прекрасно.

- Госпожице Богданова, тези религиозни понятия нямат място в официалната психология, а начинът, по който вие ги представяте, е наистина абсурден.

- Доктор Рогачев, кой твърди, че думи като магия, вяра, смърт, бог, душа и прераждане са религиозни понятия?

- Дори не разбирам въпроса ви, госпожице - леко повиши тон психологът. - От векове църквата е институцията, която се занимава с вярата, душата и Бога. Свещениците са тези, които се занимават с тази материя, защото те са посредници на Бога... доколкото знам. Що се отнася до прераждането, то дори няма място в нашата православна църква, която го отрича. От каква позиция човек като вас може да анализира такива понятия?

- От позицията, от която всеки човек може да ги анализира. След като някой е разбрал, че има душа, знае, че ще умре, и вярва в съществуването на сила, по-висша от него, той би могъл да търси и разсъждава в тази посока, нали?

- Всеки има право да отиде в църква и да зададе своите въпроси, но тук не е църква, а клиника.

- А аз пак питам, кой твърди, че тези понятия и въпроси са религиозни?

- А какви са според вас?

- Човешки. Въпроси на личната човешка вяра, а не на религията.

- И вие ги разграничавате?

- Категорично!
- Вие смятате, че има хора, които искрено вярват в Бога, но не са религиозни?
- Аз не смятам, д-р Рогачев, аз познавам такива хора. Научих много от тях.
- И на какво ви научиха, ако смея да попитам? На магия? - изсмя се психологът.
- Точно така - спокойно рече Райна.
- Това е богохулство, госпожице Богданова! Надявам се, разбирате това.
- Доктор Рогачев, вие вярвате ли в Бога?
- Аз съм български, православен християнин! - повиши тон докторът. Думите му сякаш пропаднаха в мълчанието на екипа му. - Както са и всичките ми колеги тук.
- Искате ли да ги попитаме? - вдигна вежди Райна.
- Не измествайте въпроса! - кипна докторът. - Не забравяйте, че сте тук, за да защитите програмата си за работа със зависими от алкохол и наркотични вещества. Това е рехабилитационен център, за който отговарям от 15 години. Той има сериозни успехи в това направление. Ако желаете да работите тук, ще спазвате установените правила. И за да сме наясно с възгледите ви, бих искал много кратко да ми обясните каква е разликата между вярващия и религиозния човек! Можете ли?
- Ще поема този риск - усмихна се Райна. - Вярващият човек има олтар в душата си. Той вярва в това, до което по пътя си е достигнал сам. Религиозният човек също е вярващ. Но той има нужда да бъде поведен. Той вярва в това, което някой друг му е казал, че е правилният път към Бога. Аз съм от първия вид, а вие?
- Достатъчно, госпожице! Смятам, че за всички стана ясно. Сега, според правилата на този център, ще гласуваме вашата работа тук и ще ви помоля да излезете. Ще ви дам думата, ако желаете последно да защитите работата си. Отново напомням, че тук религиозни въпроси не засягаме. Тук хората си плащат и са дошли да се лекуват!
- Искате да кажете, че във вашия център не говорите с хората за това в какво вярват? Та те са загубили смисъл да живеят, не е ли останала само вярата им? Нима не говорите с тях за смъртта? За това какво ще се случи с душите им. Страхът от смъртта не е ли най-големият им страх? Ами ако те искат да говорят за това? Питяхте ли ги? Питяхте ли ги каква е силата, в която вярват, и колко сила им е останала?
- Казах ясно, че това са забранени теми в едно медицинско заведение!
- Жалко, д-р Рогачев. Аз пък ви обещавам, че ако гласувате да остана, ще говоря с тези хора предимно за това.
- Явно имаме проблем с комуникацията...
- С общуването. Пречки в общуването - изтреля Райна.

- Моля?!

- Простете, това е навик. Просто обичам да си говоря на нашия език. Не комуникирам с хората, общувам с тях - рече Райна и излезе.

Седна на един от столовете пред кабинета и зачака. След половин час я извикаха. Главният психолог не я погледна. Пишеше нещо на компютъра. Заговори млада психоложка, едва прикривайки усмивката си.

- Госпожице Богданова, поздравявам ви, вече сте част от екипа. Моля до края на седмицата да ни уведомите за стойността на вашия хонорар, за да го включим в бюджета!

- Благодаря ви! Имам едно предложение. Ще работя без хонорар, ако ми разрешите освен обред да направя и още няколко сесии с групата. По моя си начин.

Екипът се спогледа, разжужаха се.

- Доктор Рогачев? - обърна се младата лекарка.

- Атанасов е в болнични месец и половина. Нямам какво да добавя.

И така Райна, наречена по своя воля Богданова, започна работа в рехабилитационния център. Според правилата на центъра на всяка сесия присъстваше психолог от екипа. На дълги събрания всяка сутрин психологът разказваше и анализираше какво се е случило. На втората сесия групата зависими използва правата си и самостоятелно гласува часовете за терапия с г-ца Богданова да бъдат удължени за сметка на следобедните занимания. Госпожицата им съобщи, че смята да се съобрази с часовете, дадени ѝ от центъра. Психолозите се успокоиха, но на четвъртата сесия вместо един имаше четирима представители на екипа. Времето за обред наближаваше. Съобщиха ѝ кой от екипа ще присъства на обряда. Сутринта Райна почука на вратата на кабинета. Всички бяха вътре.

- Добро утро! Доктор Рогачев, дали бихте могли да отделите десет минути? - попита Райна лъчезарно.

- Слушаме ви - изръмжа психологът.

- Както ви е известно, след няколко дни ще правя обредно наричане.

- Програмата е ясна отдавна. Осигурени са ви всички от групата. Определен е и психологът, който ще е супервайзър за сесията ви. Нещо неясно ли има?

- Да. Явно не сте ме разбрали добре. За обред не можете да осигурите участието на всички от групата. Те могат да дойдат единствено ако пожелаят и са готови за това.

- Госпожице Богданова, каквото и да е това, което всъщност правите, то ще бъде съобразено с правилата на този център. Според тези правила всеки рехабилитиращ се е задължен да участва във всяка терапия, освен ако не го възпират здравословни причини.

- Д-р Рогачев, този обред няма да се състои във вашия център. Съгласихте се да изведе хората и да ги заведе на мое място. Както вие

си имате правила, така и практиката, която ще приложи, има своите. В наричане хората участват само по своя воля. Това е основен закон и аз ще го спазя. Човек сам достига до наричане. Ако вие задължите някой от хората да участва, няма да проведе обреда.

- Д-р Рогачев, нека обсъдим казуса. Мисля, че има изход от такава ситуация - спокойно предложи друг от екипа.

- Благодаря ви, д-р Попов! - усмихна се Райна. - Има още един проблем. Това, което ще извършим, е лично, съкровено тайнство. Простете, че отново ще обсъдя правилата, но няма как такъв обред да има супервайзър. Човек, упражняващ надзор, контрол или оказващ подкрепа, веднага поставя другите в неравностойно положение. Участието в обред е постижение. И този, който е успял да постигне това, със сигурност не се нуждае от нечий чужди, студени очи! Отнасям се с изключително уважение към всеки един участник и към куража му да е там. Твърдя, че нията душа по време на наричане не може да бъде просто наблюдавана. Това би я лишило от правото ѝ на общуване с Бога и корена.

- Изключително! - възкликна Рогачев. - Ако не бях толкова шокиран от дързостта ви, щях да ви помоля да напуснете в този момент!

- Нека първо да обсъдим...

- Д-р Попов, моля ви! Неслучайно съм начело на този център от толкова години. Въпреки младостта си госпожица Богданова явно е развила невероятния си талант да манипулира хората.

- Дарба! - рече Райна.

- Моля?!

- Дарба.

- А да, това беше онзи странен навик да поправяте хората и да ги учите как се говори на български. Простете, но ще го игнорирам...

- Пренебрегна.

Някой се изкикоти. Рогачев си наля чаша вода и продължи.

- Нека видим къде се намираме. Групата, с която работите, е група високофункционални зависими от психоактивни вещества от дневен център за психосоциално лечение. Тази група е съставена от пациенти със сериозни психически проблеми. Неслучайно те се намират в този център от сутрин до вечер и за тях се грижат психолози. Отговорността за тяхното психично и физическо здраве, докато се намират в тази програма, е моя и на екипа ми. Тъй като вие не сте обучен психолог и не сте част от този екип, не бихте могли да носите отговорност за състоянието на поверените ни пациенти. Поради тази причина, каквато и да е сесия, водена от външно лице, може да се случва единствено в присъствието на обучен психолог, готов да реагира при непредвидени обстоятелства, предизвикани от непредсказуеми пациенти, с лабилна психика. Сега ясен ли съм?

- Напълно - спокойно отговори Райна. - Очаквах това и имам

предложение.

- Продължавате да ме изненадвате, госпожице! Не бихте се отказали при никакви обстоятелства, нали? - подсмихна се главният.

- Бих. Но това е друг разговор. Предложението ми е следното. Както знаете, всеки от групата попълни въпросник, за да стане ясно дали е готов за обряда. По време на сесиите им помагах. Всички се справиха. Нека тези от екипа, които искат да присъстват на обред, също да попълнят въпросник. Ако се справят, са добре дошли. Така психологът, който ще дойде, ще застане наравно с другите и ще нарича заедно с тях.

- Невероятно!

- За втори път го казвате.

- Търпението ми започва да се изчерпва, госпожице - повиши тон Рогачев. - И как „ще одобрявате и решавате“ дали някой се е справил, или не с въпросника ви? По какви критерии?

- По истината. Въпросникът е личен. Той проверява дали човек е готов да казва истината. Дали знае от какво има нужда, за да е щастлив и дали е готов да го рече на глас. Аз не одобрявам и не решавам. То е просто и видимо първо за този, който е седнал да отговаря.

- Колеги? - обърна се главният психолог към останалите. - Смятам, всички разбирате, че дойде моментът да се разделим с госпожица Богданова. Тя беше така добра да разведри работната обстановка, но е време да се върнем към сериозната си работа.

- Аз бих искал да попълня въпросника...

- Попов?!

- Госпожице Богданова, бихте ли го изпратили и на мен? - попита психоложка от дъното. - Всъщност бих искала да помоля да го изпратите до всички ни, по имейл. Нека всеки от колегите сам прецени. Смятам, че работата с вас се отразява благотворно на групата. Нека не ги лишаваме от това... тайнство, както го наричате. Те явно го очакват.

И една сутрин Райна отвори дома си за нейните хора. Така ги наричаше. С тях беше и един от тримата психолози, попълнили въпросника. Скупчиха се на вратата и внимателно пристъпиха вътре. Когато седнаха в стаята, Времето раздаде на всеки по десет минути, да се огледа. Стаята беше като от друг век. Седяха на миндери, стените бяха целите в шевици, на пода имаше сламена рогозка, а над главата на Райна - оджак. Тиха гайда ромолеше в стаята. Миришеше на старо дърво и тамян.

- Не те ли е страх да ни поканиш у вас? - попита Нора.

- Откъде ти хрумна?

- Нали сме наркомани. Никой не кани наркоман в къщата си. Утре, ако някой откачи, може да дойде, да ти разбие апартамента и да те ограде.

- Невъзможно е да се случи - отсече Райна.

- Защо си толкова сигурна?

- Вече ви познавам. Никой от вас не би направил подобно нещо, просто знам. Пък ако все пак стане нещо, първо теб ще потърся!

Разсмяха се. Умълчаха се. Райна остави мълчанието да изтече и ги покани да седнат по възраст. Психологът седна към края. Всички се вторачиха в него.

- Д-р Попов ще участва ли? - попита Нора.

- В тази стая доктори няма да има. Това е Михаил. Той иска да участва в този обред и също като вас попълни въпросника.

- Искаш да кажеш, че е одобрен? Като нас?!

- Нора, никой не е одобрен. Събрали сте се хора, които със сигурност искат да променят нещо в живота си, знаят какво е то и имат смелостта да го заявят. Той е един от вас.

- Значи ще меси хляб и ще нарича, когато ти...

- Нора, и аз съм притеснен. Но ще участвам - просто рече Михаил и сякаш всичко се подреди.

- Нещо друго има ли? - погледна ги Райна. - Не питам само Нора.

Друго нямаше и Райна рече, че излиза за малко. Помоли ги да мълчат, докато я няма. Времето им даде още десет минути. Сториха им се век. Бяха минали през ада, бяха правили какви ли не упражнения и терапии. Но никой не ги беше карал просто да си седят и да мълчат. За едни беше страшно. За други - хубаво. Чакаха. Вратата се отвори и влезе Райна в бялата Магдина риза. Беше си сплела косата. Хората затаиха дъх. Накара ги да станат и... всичко сработи. Затърколиха се ония неща, които не са за писане. И Райна викна Корена. Тогаз дойдоха сълзите. Когато гласът на гайдата се усили, магията зазвъня в стаята. Прескочи от душа на душа, взе по един дъх от всяка и нави в средата кълбото обща душа. Райна кротко надничаше в очите на всеки и умиваше сълзите му. Когато застана пред Нора, ток мина през тялото на жената и тя се разплака с глас. Райна я подхвана и опря чело в нейното. Мина време... колкото трябваше. Райна нареди едни думи. Думите засвистяха из стаята и задълбаха в главите на хората. Всяка си имаше мощ. Не бяха чували такива думи...

Райна взе тавата, сложи си я в скута, а гласът ѝ звънна: „Аз съм Райна и съм българка!“ и почна да нарича първа. Месеше и наричаше нейните си неща, най-скъпите ѝ, най-важните. Хората слушаха онемели. Беше толкова... просто и... честно. „Реченото ми да бъде сторено!“ - приключи Райна и целуна хляба.

- Кой ще бъде следващият? - попита ги. - Който когато е готов, тогава ще меси. Кой иска?

- Аз искам! - Ана, 36-годишна, зависима от хероин и алкохол.

Райна ѝ подаде тавата, дръпна едно столче и седна срещу нея.

- Ти толкова близо ли ще седиш? - трепна гласът на Ана.

- Да. Спокойно, ще ти помагам, довери ми се! Хайде, Ани, вземи си силата!

- Аз съм Ана и съм българка! - смело започна жената и ръцете ѝ заиграха в тавата. - Искam си силата за... за много неща.

- Казвай, да чуем.

- Искam да изкарам шофьорска книжка! Тя ще ми даде свободата да се придвижвам и да пътувам! Искam да си оправя къщата на село и да отидем с мъжа ми и детето да живеем там...

- Това ли са най-важните неща, които искаш?

- Да, книжката ми е най-важна. Мечтая си за нея!

- И как ще вземеш книжка, като си на хероин и алкохол? Как ще караш детето си пияна и дрогирана?

Ана спря и очите ѝ пламнаха. Тихият глас на гайдата изведнъж се чу в стаята.

- Тогава първо ще трябва да се справя с това, нали?

- Кой твърди, че трябва?

- Аз, естествено! - кипна жената.

- Хубаво, наречи си го тогава.

- Искam да имам сили да се справя със зависимостта си!

- Да бъде!

- Искam да си намеря и работа. Трябват ми пари за къщата на село.

- Какво искаш да работиш?

- Не знам, това е проблемът... нямам никаква представа...

- Разбрала ли си коя ти е дарбата?

- Не, не мисля, че имам дарба.

- А за какво те бива? Какво можеш да правиш най-добре?

- О, мога да снимам. Мисля, че правя много хубави снимки.

Приятелите ми постоянно ме карат да ги снимам.

- А къде си се учила на това?

- Никъде. Просто така ми идва и ми доставя огромно удоволствие...

- Значи имаш дарба! Тогава си поискай такава работа!

- Не съм сигурна, че е възможно... много е скъпа техниката... аз нямам такива пари...

- Поискай си ги тогава!

- Не знам... в България това е трудно... ако съм в чужбина, е друго...

- Поискай да отидеш в чужбина тогава!

- Там никой няма да ме вземе... нямам такова образование... пък и не знам език...

- Поискай да учиш тогава!

Настана кратко мълчание. Ръцете на Ана застинаха в тавата с хляба.

- Не спирай да месиш! - рече твърдо Райна и дъхът ѝ опари Аниното лице. И се отприщи...

- Искam да уча фотография и английски. Искam да ставам сутрин и да бягам в парка, както го правех като малка. Искam след това да отивам на училище. Като завърша, искам да кандидаствам с фотография и да ме оценят в чужбина и да отида да живея и да работя там... не, там ще съм

сама... не искам там... може ли да се поправа и да си нарека да остана в България?

- Не знам, можеш ли?

- Искам, като се дипломирам, да си намеря работа в България, но добра работа, високоплатена и да мога да се грижа за семейството си!

- Каква заплата ти е нужна?

- 1000 лв.... не... искам да съм толкова добра, че да взимам 2000 лв! - Ана плачеше и се смееше.

- Друго искаш ли?

- Не. Това ако стане...

- Меси, Ани, не спирай! Кажй сега кое е най-важното! Кое е това първо нещо, което като се случи, и всичко ще се затърколи след него.

Жената гледаше Райна с широко отворени очи и ръцете ѝ се впиваха в тестото. После тихо каза.

- Да се справя. Да се справя със зависимостта... Това е! И... реченото ми да бъде сторено!

- ДА БЪДЕ! - екнаха гласовете на групата.

Райна взе тавата и стана.

- Нека аз! - рече Мира, 35-годишна, зависима от алкохол. Когато Райна седна срещу нея и ѝ подаде тавата, Мира вече плачеше.

- Аз съм Мирослава и съм българка. И искам да си родя две деца - момче и момиче!

- Не наричай какви да бъдат! Каквито дойдат, добре дошли!

- Добре, но искам две! Много ги искам!

- Хубаво. И как ще отгледаш две деца, докато пиеш?

- Първо ще спра!

- Почни отначало тогава!

- Първо искам да се справя с алкохола! После искам да си имам детенце...

- От кого?

- От... от приятеля ми. Но преди това искам той да започне да се държи добре с мен...

- Това е негова работа, Мира, той избира как да се държи, а ти избираш дали да си съгласна с него. Дай да видим ти какво ще правиш. Искаш ли го?

- Да... искам го... искам аз да направя така, че той пак да ме обича... и да не си крешим...

- Вярваш ли, че е възможно, или искаш да си тръгнеш от него? - Времето изплете седем бримки.

- Вярвам... обичам го... искам да се справя!

- Така да бъде! Друго какво ще искаш?

- Искам отново да видя татко! - и се разплака тежко. Райна подпря ръце на коленете ѝ.

- Къде е баща ти?

- Почина преди година и половина... Искам да го сънувам, да ми се яви... да говоря с него... липсва ми... Защо не ми се явява?.. Постоянно се моля...

- Знаеш ли, в едни български села има едни баби, дето не палят свещ за мъртъв човек. Те смятат, че душата му е на път да си отиде у дома, в Бога. Ти вярваш ли в това?

- Да... но защо не палят свещ?

- Защото вярват, че всяка запалена с болка свещ и всяка сълза от мъка дръпват душата обратно. Дълго време нишката, която свързва душата със земята, продължава да я има. И всеки път, когато близък човек на земята заплаче, неговата душа дръпва душата на починалия обратно за нишката. И тя тъкмо е извървяла един път, към светлото, и трябва да направи няколко крачки назад. А неслучайно умрелият се нарича „починал“, той си отива, за да си почине от земния път. Знаеш ли, че някога смъртта се е празнувала като най-голям празник? Тогава душата си отива у дома! И са я изпращали с музика и голяма софра, и почести. Не му разваляй на баща си празника, Мира!

- А той ще се грижи ли за мен... оттам... накъдето е тръгнал?

- Винаги! А ти не му изпращай мъката си, а радостта си! Грижи се и ти за него!

- Ще се грижа. А когато нишката се скъса... кога се къса тя?

- Когато си готова, Мира. Сама ще разбереш. И тя не се къса сама, а ти сама ще я пуснеш. - Райна откъсна малко тесто и попи с него сълзите на жената.

- Искам да имам сили да... пусна татко... и да приема, че е на хубаво място и оттам се грижи за мен... Искам да мога да му изпратя радостта си и той да знае, че съм щастлива!... Реченото ми да бъде сторено!

- ДА БЪДЕ! - гласовете на групата.

- Мой ред е! - Васил, 38-годишен, зависим от алкохол.

- Аз съм Васил и съм българин! И искам да съм здрав!

- Хубаво. Дай да видим от какво си болен.

- Болят ме краката, не мога да ходя, и кръстът ме боли, и тъпанчето ми тече, и когато...

- Чакай! Хайде да го наредим, както трябва да бъде - искам да се отърва от...

- Искам да се отърва от болките в краката. Искам да спре постоянно да ми тече тъпанчето и да оздравее, и да чувам добре с него... Васил нареждаше с настървение редица здравословни проблеми и физическа болка от най-различно естество.

- Друго искаш ли?

- Не, искам да съм здрав! Това е най-важното! Ако оздравея, ще мога всичко.

- А алкохолът?

- И той е проблем, но е следствие... Добре, де, искам да се справя със

зависимостта си.

- От какво?
- Е, ясно е от какво!
- На хляба не му е ясно.
- От всичко... от алкохола, от тревата, от всичко!
- Василе, кое е най-голямото ти желание? Ама наистина най?
- Не знам... искам да разбера. Искан да разбера защо Господ не ме оставя да умра. Бях малък, когато ми се случи първият инцидент. Не знам как оживях. Никой не знае. После се случи пак и пак! И все се спасявах... искам да разбера защо. Какъв е смисълът?

- Явно Господ има някакъв план за тебе. Нещо имаш да свършиш, Василе! И не те пуска, докато не го свършиш, това е.

- И какво е? Не знам, не разбирам... какво е?!
- Това е твоя работа, ти трябва да разбереш, задачата си е твоя.
- Измори се вече, не мога повече... не ми се занимава вече...
- Чудесно, значи ще си един от малкото хора, посмели да предадат Господ! Ей на това му викам аз голяма работа и голяма сила!

Васил погледна Райна за първи път. В очите му имаше невероятна, тъмна болка.

- Не съм казал, че се предавам.
- А какво казваш? Хайде, наречи го, да видим!
- Искан силата да разбера! И да живея! Искан да живея! Това е.
- Повтори сега след мен - реченото ми да бъде сторено!

Васил я погледна отново с диви очи.

- Това е като клетва, нали? Пред кого се заклевам, че ще живея, в какво?

- Пред тебе, Василе! И в тебе! Можеш да не го изричаш, ако не си готов.

- Аз... Реченото ми да бъде сторено! - Васил затвори очи.
- ДА БЪДЕ! - гласовете на групата.
- Може ли аз - плахо се обади Милена, 18-годишна, зависима от хероин.

Милена беше успяла във времето, в което другите наричаха, да репетира наум. Хвана тавата, стисна тестото и изрецитира.

- Аз съм Милена и съм българка. Искан да се справя със зависимостта. Искан да си завърша средното образование, след това искам да следвам. И искам, когато оздравея и завърша, да си намеря работа и да помагам на хора, които имат проблеми като нашите!

- Браво, отличничка! Кажй сега кое е това, което ако ти се случи утре, ще те зарадва много?

- Не знам... не съм мислила... - Никога не беше месила и се притесняваше. Райна сложи ръцете си върху нейните. Помесиха малко заедно, а Райна се заслуша в корена на малката.

- Милено, я ми кажи с кого ще излезеш утре да се разходиш?

- Нямам с кой... не излизам с никой... никъде... - усилието ѝ да се овладее се блъсна в стената отсреща и другите забиха поглед в нея.

- Тогава си наречи приятел!

- Искам да си намеря приятел... не мъж... не като... гадже. А приятел, който да ме разбира. Да си говоря с него за всичко... или с нея. Да излизаме заедно... да се смеем на нещо... да си купим общ пакет с пуканки...

- А този приятел, дето го искаш, как ще го намериш, като не излизаш?

- Ще излизам. Има как. Просто не го правя, но ще почна. Знам как! Ето, наричам си! Искам да намеря сили да излизам и да си намеря приятел!

- Хубаво. Искаш ли да се излекуваш?

- Искам! Искам да се излекувам от хепатита! Искам наистина да се справя с хероина. И после да помагам на други да се справят... да съм им пример... че е възможно!

- Милено, ти си най-малка, имаш 100 пъти повече време и сили да се справиш! Ще стане! Можеш да превърнеш целия ад в приключение! И да научиш и други, нали?

- Да. Ще се справя! Но първо искам да си намеря приятел! Това ми е най-важно! Приятелят ще ми даде сила... и... Реченото ми да бъде сторено!

- ДА БЪДЕ! - гласовете на групата.

- Сега съм аз! - Ирина, 41-годишна, зависима от алкохол и медикаменти. Ирина пое тавата и ръцете ѝ трепереха. Гласът ѝ едва се чуваше. - Искам да ме разбират и да ме приемат!

- Кой?

- Всички - мъжът ми, дъщеря ми, семейството ми...

- А ти разбираш ли ги?

- Не, искам и аз да ги разбирам! Искам да им докажа, че мога да се справя с алкохола. Знам, че тогава ще ме уважават повече... искам да пътувам много... навсякъде...

- С кого, с мъжа ти ли?

- Не... той... няма да иска... няма да разбере...

- Ирина, погледни ме, мъжът ти държи ли се добре с теб, опора ли ти е?

- Аз... не съм готова да отговоря...

- Ще те питам друго. От колко време си в програмата?

- От година и половина - прошепна. - Времето ми изтича. Още малко и ще трябва да се прибера. Този път ще трябва да се справя.

- Друг път била ли си в програмата?

- Да. Аз... повтарям... провалих се...

Другите се спогледаха, зашумяха.

- Тихо! Дайте ѝ сила да говори! - тишината се сгъсти. Времето

обиколи хората и дръпна по малко от всеки дъх. От общата душа в средата на стаята се проточи сребърна нишка, нави се в краката на Ирина и остана там.

- Ирина, чуй ме! - очите на Райна бяха на един пръст от нейните. - Сложи спокойно ръцете си в тавата и не спирай да месиш! Така. Искаш ли да се прибереш у дома?

- Не.

- Не ти ли е добре там?

- Не...

- Какво ти прави мъжът ти?

- Той... той...не мога...

- Райна, извини ме, но - психологът се надигна от миндера. Райна вдигна ръка. С късо махване го накара да седне. Сърцето ѝ биеше с това на Ирина.

- Посяга ли ти?

- Да... не само...

- Друго какво?

- Не мога... гадно е...

- Ира, погледни ме! Това е твоята магия. Случва се точно сега и само за тебе. Ти я извика, ти ѝ даде сила. Сега тя ще те пази. Има думи, които не си изричала. Пусни ги да излязат! Сложи ги в хляба. Той ще ги вземе и ще ги изчисти. Хайде! Какво ти прави мъжът ти, насилва ли те?

- Да. Бие ме и после ме изнасилва. От години. От 20 години. Така забременях. Така почнах да пия. Да ми е по-лесно. Не искам повече там! Не искам да свършва програмата. Само в центъра имам покой. Не искам да свършва... - Ирина не можеше да си поеме дъх. Нора скочи, вдигна я и заговори.

- Ирка, наистина ли, бе, защо не си ми казала? Нали си ми приятелка? Аз на твоя идиот ще му видя сметката, чуваш ли? Само да те пипне! И ще дойдеш да живееш у нас. Има свободна стая. Чу ли? Идваш при мен. Ще си живеем заедно... ще се справим... Ще си го наречем и от утре ще заработи, нали? Ирка, чуваш ли ме?

- Нора, остави я да довърши - спокойно каза Райна. Едрата жена седна на мястото си, зарови лице в ръцете си и не мръдна.

- Ирина, хайде да свършим с това. От какво се страхуваш?

- От всичко. От него, от дъщеря ми... да не разбере... Искам да спра да се страхувам, че няма да се справя... че ще се проваля... че пак ще започна да пия и че... и че... - гласът ѝ секна. - Страх ме е, че ще умра, Райно. Много ме е страх... постоянно...

- Говориш ли с някого за това?

- Не, това е абсурд... как бих могла, с кого... никой не говори за това... дори в центъра не говорим...

- Искаш ли да намерим време и двете да поговорим за това?

- Може ли?

- Можеш ли?

- Искам да мога да говоря за това! За смъртта... за това какво има после... това ми е много важно! То ми е най-важно. Да се сдобря със смъртта, това искам! И да отида да живея при Нора. Така ще ни е полесно и на двете. Реченото ми да бъде сторено!

- ДА БЪДЕ! - гласовете на групата.

Колко сълзи изтекоха, само Времето разбра. Райна стискаше здраво нишките на душите на хората, а те се увиваха в ръцете ѝ. Краката ѝ бяха пуснали корени и държаха корените на всички. Когато утихна бурята, дойде ред на Михаил. Забравиха всички, че това там е докторът. Стоеше един мъж с тава в скута си, силните му ръце месеха тестото, а гласът му спокойно нареждаше. И той си поиска силата. Поискан я честно и просто като другите. И силата му беше толкова голяма, че всеки си взе по късче от нея.

Дойде ред и на Нора. За миг пред очите на Райна премина досието ѝ - 38-годишна, зависима от хероин, алкохол, медикаменти... агресивна... неконтролируема... лабилна... изключително изобретателна... две обвинения за средна телесна повреда... абсолютен тартор на групата... негативни изгледи за промяна и подобрене...

Когато Райна седна срещу нея, усети мощта ѝ. Огромна, тъмна и тежка. Тази мощ можеше да обърне света. Но беше крива, пречупена, обгоряла по краищата... Райна чуваше сърцето на Нора, а то се блъскаше полудяло и търсеше откъде да изскочи. Райна се пресегна, влезе през очите ѝ и леко погали сърцето ѝ.

- Аз съм Нора и съм българка! Искам от утре да преборя всичките си зависимости. Моите са много. От утре да ги спра. Искам да спра и да пуша. Искам да спра да ям сладко постоянно. Искам да отслабна. Искам да си намеря работа...

- Чакай! Върни на отслабването. Смяташ ли, че като спреш да ядеш сладко, ще отслабнеш?

- Не. Трябва и да спра да ям през нощта. Ако спра, ще отслабна.

- Колко килограма искаш да свалиш?

- Поне 15!

- Е, няма да стане! С диета само не става.

- Ще тръгна на йога... навремето ми беше любимо...

- И с йога не става. Това, дето си го натрупала, трябва да се стопи! С яко натоварване и потене! Това разбираш ли го?

- Не ми харесва. Не обичам такова натоварване.

- И си личи. Докарала си се дотук, правейки само неща, които обичаш. Е, как работи удоволствието?

- Зле... Добре. Искам да започна да спортувам!

- Това е, защото успях да те убедя или защото наистина искаш?

- Искам. Много добре знам, че само това ще помогне. Само да можех да се накарам... Всъщност сега мога точно това, нали? Да си го нарека! -

очите ѝ блестяха. - Да! Искам да имам волята да ходя да тренирам. Ама истинска сериозна тренировка. И да отслабна. Искам, когато отслабна, кожата ми да не увисва. Искам косата ми пак да е лъскава и гъста! Искам да спрат болките в гърба! Искам зрението ми да се оправи! Искам да си оправя и зъбите... Искам да съм красива! И да ме харесват! Искам да се науча да карам мотор... и кола. Казах ли, че искам да съм пак красива?.. Казах.

Нора замълча за малко, продължаваше да меси, а нивото на вълнение се покачваше.

- Искам да срещна любовта. Най-накрая! Да е истински мъж! Да ме подкрепя, да ме обича, да е винаги зад гърба ми! Искам да има страст, да правим невероятен секс, не онзи секс, а такъв - с истинска любов! Да се държим за ръцете и да пътуваме заедно! Аз и той! Във всичко! Искам да си намеря работа. Аз трябва да работя с животни. Това ме зарежда най-много! Искам да се грижа за правата на животните, да ги защитавам! Да работя в някоя организация, в която да имам точно такава възможност! Ох, толкова неща исках да кажа, изхвъркнаха ми от ума...

- Искаш ли да печелиш от тази работа с животните?

- О, да! Искам трудът ми да е възнаграден!

- Колко искаш да получаващ?

- 800 лева ще ми стигнат... или хиляда най-много. Аз нямам много разходи... пък и така няма да харча за гадости. Не! Чакай! Трябват ми около 1500, защото трябва да дарявам за животните. Те имат огромна нужда и все не стигат парите! Абе... нека да са 3000! Искам 3000 лв., за да дарявам достатъчно! Това е. Чакай сега да ги подреда: искам да се справя със зависимостта, да спра да се тъпча, да започна да спортувам, да бъда отново красива, да срещна сродната си душа и да започна работа! Да, така е добре! Харесва ми! Реченото ми да бъде сторено!

- ДА БЪДЕ! - гласовете на групата.

Целуна и Нора хляба и Райна ги изправи отново. Да се видят колко са им чисти лицата. Да благодарят. На корена, на Бога, на родителите, които са си избрали, на децата, които са избрали тях. И на тези, които ще ги изберат. И на собствената си смелост да са там и да сложат истината си в хляба.

Докато хлябът се печеше и миризмата му се стелеше като родопско одеяло наоколо, решиха да питат.

- Ти ме гледаше в очите. Беше много странно, тъжно.... и страшно.... Какво видя там? Сякаш видя нещо вътре в мен? - Нора.

- Тебе видях, такава каквато си всъщност.

- Страшно ли беше?

- Откъде ти дойде на ума? Беше невероятно красиво!

- Защо ни се покланяше? - Ана.

- Моята душа поздравява вашата.

- А защо на Васил се поклони най-дълго?
- Не знам, Ани, може би две души са се познали. Може би се знаят отдавна. То си е за онзи момент.

- Какво правеше, докато сме със затворени очи? Нещо правеше! - Мира.

- Държах силата на корените ви и я преплитах. Как се чувствате сега?

- Хубаво... малко странно... беше си и страшно от време на време... но невероятно, радостно ми е... леко... - отговаряха един през друг. Васил мълчеше. На вратата остана последен.

- Благодаря ти! Много отдавна не бях се чувствал така, от години... все едно си бях у дома.

Когато Райна отиде след седмица в центъра, те вече бяха насядали и я чакаха. Предстоеше им последна среща. Носеха подаръци и Райна се смути.

- Искам да кажа, че обредът работи - рече Васил. - Това, което най-силно си пожелах, беше да ми се оправят краката и да мога да ходя както преди. Преди три дни станах и тръгнах пеша към манастира над нашата къща. Това са 4 км. Върнах се съвсем сам, пак пеша. Станаха 8 км. Това не ми се е случвало от години... Знам, че краката ми започнаха да се оправят! Знам го, наричането проработи! Райно, нося ти една кукла. Тя е много стара и доста мръсна... но е много скъпа - донесена е преди много години от Израел. Разказах на майка ми какво сме правили. И тя каза, че трябва да ти дам точно тази кукла... нося ти я... нека да е при теб!

- Аз исках да ти донеса една фиданка, но не знаех как да намеря - беше най-малката, Милена. - После си мислех да ти донеса корен. Бях намерила един в градината, много красив. Обаче тази сутрин реших, че не бива да го нося. Защото е сух. И спрях да го харесвам. Не са хубави сухите корени... нали?

- Не са. Каква фиданка щеше да ми донесеш? - усмихна ѝ се Райна.

- Ябълкова. Има нещо силно в ябълките. И са сладки, и красиви, и... издържат. Могат на много места да се посадят.

- Милена, как беше обредът?

- В началото се притеснявах много. Най-много от погледа ти.

- Защо?

- Ами тук съм свикнала да си говорим, да обсъждаме някакви неща, но никой не ме е гледал така... все едно гледа вътре в мен... и не мога да скрия нищо...

- Но успя да скриеш, нали?

Милена се стресна.

- Ето и сега ме гледаш така! Беше ми малко страшно да казвам толкова лични неща пред хора, които виждам всеки ден.

- Хубава работа! Вие сте група. Минавате заедно през най-различни разговори с психолози и през различни терапии. Знаете толкова неща

един за друг...

Изведнъж всички се разжузаха и се развикаха един през друг. - Не е вярно! Тук никога не си говорим лични неща. Никой нищо не споделя и не знае за другите... Никой не ни пита такива работи...

Това я свари неподготвена. За миг не знаеше как да реагира. Имаше бегла представа за програмата в центъра, но не си представяше, че по време на терапия не е ставало дума за мечтите и желанията на тези хора! Те веднага усетиха колебанието ѝ.

- Д-р Милева! - обърна се Нора към присъстващия на сесията психолог. - Кажете ѝ вие! Кажете ѝ, че тук не говорим за лични неща - тонът на Нора беше предизвикателен, очите ѝ святаха. - Кажете ѝ, че д-р Попов на този обред разбра много неща. Че никой от екипа не знаеше за Ирка и мъжа ѝ. Кажете ѝ че...

- Така е, прави са - рязко отговори Милева. - Нора, моля да не повишаваш тон, благодаря ти! Госпожице Богданова, в програмата има различни нива, които пациентите трябва да покрият. Някои са тук повече от година, но и те все още са на второ ниво - не очакваме от тях да споделят, още е твърде рано. Не зная какво точно са правили с вас, само разбрахме от колегата...

- Правихме нещо страхотно! - скочи Нора. - Беше истинско, а не като тия идиотщини, дето ги правим всеки ден и няма никакъв смисъл да...

- Млъкни! - тихо каза Райна.

- Крайно време е някой да...

- И седни или излизаш веднага! - Нора си седна на мястото и заби поглед в земята. - Е, признавам, че сериозно ме изненадахте! В такъв случай бих искала да поздравя всички, защото с този обред явно преминахте директно на пето ниво! - пошегува се „Богданова“, а групата започна да ръкопляска.

Като се успокоиха, стана Ирина. В шепата си имаше девет камъчета. Каза, че ги е избрала между всичките, които събирала с дъщеря си. Точно тези, като ги стисвала ѝ парели.

- Защо парят? И сякаш ме радват...

- Заради магията, Ирка! Когато човек успее да промени гледната си точка, магията му се случва винаги. Ако успееш да погледнеш отвъд и да повярваш в собствената си сила да промениш света, той ти отваряща с такива дарове. На тебе обредът какво ти донесе?

- Всичко! Разбрах, че мога... мога да се справя!

- Ирина, кого помниш от обряда? Има ли някой от другите, който най-много те впечатли?

- Нора.

- Защо?

- Тя стоеше до мен. Ние сме всеки ден заедно. Но аз за първи път я видях. Беше съвсем различна, друга Нора, не тази, която съм виждала, беше... тя.

- Ирина, хайде да сключим сделка. Аз ще взема само един от твоите девет камъка...

- Не, моля те, вземи ги всичките! Важно е... нарекла съм ги!

- Разбрах, взимам всичките! Но когато завършиш успешно програмата и вече всичко е наред, искам да ми се обадиш и да ми кажеш: „Райно, имам при теб едни камъчета, искам си ги!“. Обещаваши ми?

- Ще бъде сторено! - трепна гласът на Ирина.

Групата чакаше тежката дума на Нора. Тя не ги разочарова.

- Аз няма да кажа толкова хубави неща, нали мога да говоря честно?

- На това разчитам.

- Е, добре. В началото, аз не исках да участвам в този обред, смятах, че е манипулация. После ти някак ме предизвика и реших да участвам. Когато тръгнахме към мястото, вече съжалявах, беше ми много напрегнато. Представях си всякакви ужасии - по такива обреди все има разни идиотщини, предмети, музики...

- Била ли си на такива обреди друг път?

- Не, но мога да си представя. И така стана. Ти пусна музика... правеше нещо, после мълчеше... трябваше да си затворим очите... беше ужасно. А като погледна в моите очи, настръхнах, много се уплаших... и после не можех да спра да рева... Освен това имаше нещо нагласено. Сякаш предварително се беше разбрала с психолозите, че каквото и да наричаме, трябва задължително да кажем, че искаме първо да се справим със зависимостта. Това не ми хареса, беше нагласено!

Другите се разшумяха одобрително и потвърдиха.

- Аз не съм част от екипа психолози, който работи с вас тук - спокойно започна Райна. - И по никакъв начин не съм обсъждала работата си с тях. Особено обред, от който те нямат никаква представа. Но това няма значение. Искам да ви попитам: има ли някой в тази група, който си мисли, че може да сбъдне което и да е от желанията си, ако не се справи със зависимостта? Има ли някой, който си мисли, че може да работи, да обича, да е здрав, да пътува или да има и гледа деца, докато пие или е на хероин? Мисля, че сме си казали твърде много лични неща, за да посмеете да ми отговорите. Отговорете ми! Или чакате Нора да ми отговори първа?!

Обидиха се. Отговориха ѝ. Беше ясно.

- Смятам, че сте достатъчно умни да се сетите сами защо на някои от вас им беше изключително трудно да изречат точно това - повиши тон Райна. - Или ви надценявам? - Мълчаха. Не, не ги беше надценила. - Нора, продължавай, помня, че ти сама си нарече да се справиш първо с алкохола.

- Аз да, но имаше други, на които знам, че не им беше приятно, но няма да кажат...

- А те не бяха ли там по своя воля?! Нима събрахте смелост да

изречете най-съкровени желания, но не смееете да речете, че ви е било неприятно?! А кой ви е викнал на обред, за да ви е приятно? На наричане отиваш, ако искаш да си промениш живота. А за това се иска кураж и ясна цел. Всички стигнахте до обряда сами. Отговаряхте на въпроси, на които никога не сте отговаряли. Битката беше на всеки един и всеки я спечели според силите си. Казвате, че сте се притеснявали, че някои са се страхували, а се справихте блестящо. Я да видим защо! Защо никой не опита да стане, да излезе или поне да отвори очи? Ирина?

- Чувствах се странно, но исках да продължа, да стигна до края...
- Милена?
- Стреснах се, но исках да видя... дали мога...
- Василе?
- Дори не съм си помислил да изляза... исках да съм там...
- Нора?
- Аз по едно време отворих очи и погледнах...
- И?
- Нищо... и ти си стоеше и мълчеше... Стори ми се, че... си с нас.
- Нора, защо повечето помнят теб? Какво се е случило?
- Не знам. Сигурно защото не са ме виждали такава. Не можех да спра да плача, опитвах, но не можах. Аз не хленча никога, никой не ме е виждал да хленча, ето питай ги! - Другите веднага потвърдиха. - Но беше невероятно да си кажа желанията. Никога не съм го правила. Особено пък на глас... то аз ги чух за първи път... Само защо не можех да спра да плача, не знам...

- Извинявай, защо употреби думата „хленча“ преди малко? Поправи ме, ако бъркам, но не помня да си хленчила, помня, че плака, това е друга работа.

Нора се сепна, присви очи и погледна Райна. - Не знам. Вярно е, не хленчих, плаках. Два часа, без да спра. Защо? Какво стана?

- Тъкулнало се е камъче, пък след него свлачище, това е.
- А камъчето кой го търкулна, ти ли?
- Ти! Твоята сила. Голяма сила е тази, която позволява на замръзнали сълзи да се отприщят, Нора! Помниш ли, и преди ти казах, че силата ти е голяма. И исках да срещна твоята сила на обред. Невероятна е, Нора! Само трябва да ѝ смениш посоката!

- Но аз просто плачех и не можех да спра...
- И какво от това? Ти и думите си не спря, нали?
- Да... колко много неща исках да кажа. Знаех, че ако ги кажа, докато меся... точно тогава... може и да се сбъдне... разбрах го. Беше важно, че го казвам! Искаше ми се да кажа още, още много, но се уплаших, че ще започна в подробности... не знаех докъде мога и кога трябва да спра... беше невероятно... Това е истината.

Нора замълча... И продължи.

- И аз искам да кажа като Васил, че нещо проработи. С баща ми се разбрахме да ми даде пари за фитнес. Купих си дрехи. Остават само маратонките, че нямам. Започвам да спортувам, реших го! От една седмица чета отново. Започнах да си опреснявам и френския... и съм ти донесла една книга.

Нора стана и подаде малка книжка: „Приключенията на Том Сойер“, беше на френски.

- Ще кажа още нещо, което досега не съм казвала, но вече не ми пука. От първи до пети клас живях във Франция с нашите, там ходех на училище. Това са най-щастливите години от живота ми, единствено тогава знаех, че майка и татко ме обичат. Когато си дойдохме, всичко се скапа... Тази книжка ми е любимата, чела съм я тогава. Искам да бъде при теб.

Райна стискаше зъби и с всички сили се опитваше да не плаче...

Ана носеше гердан. Беше го направила сама от мъниста и портокалови корички. Миришеше на Коледа.

- Искам да кажа нещо накрая! - каза тя и спаси положението. - Искам да споделя, че това, което стана, много ми напомня за един български филм - „Писмо до Америка“. Там едно момче беше тръгнало по селата да търси стара народна песен, която да събуди приятеля му от кома. И една баба му я изпя. Беше... като на обрета.

- Странно е, че го казваш, Ани. Песента се казва „Пуста младост“. Това е стара обредна песен, с много магия в нея. Тя се пее, за да оздравее тежко болен човек, за да му се викне силата. Или се пее, когато се изпраща смъртник. На вашия обред щях да ви я изпея, да викнем силата... но не стигнахме дотам...

- Защо? - Нора и Васил.

- Не бяхте готови... Има време... - умълчаха се. В тези няколко дълги секунди Райна се запита докъде може да стигне точно с тия хора.

- Искам да направя такъв обред пак - обади се Васил. Ти беше казала, че има обред за Еньовден, ама в някаква гора, там искам да дойда.

- Еньовден е сериозно изпитание. Това е нощно бдение, мълчание, сам си в гората без светлина. Много сили трябва.

- Аз идвам! - скочи Нора. - Искам да видя дали ще ми стигнат силите!

- И аз! - още три гласа.

- До такъв обред могат да стигнат само здрави физически и психически хора. Хора със силна воля и самоконтрол - клатеше глава Райна.

- Ще видим! - гледаше я Нора в очите.

- В такъв случай, реченото ми да бъде сторено! - каза Васил.

Като приключи работата в центъра, единственото, което ѝ се искаше, беше веднага да тръгне за село, да разкаже на Магда какво е станало. Но все излизаше нещо. Пишеше за вестника. Седна да пише и книгата.

Една вечер събра сили и извади ония листи от Вангел.

ЕДИНАЙСЕТТЕ НАРОДНИ ПОВЕЛИ

„На тез, дето ще прочетат написаното, искам да река, че тоз народ много преди Христа си е имал своя вяра. Родът и земята са му били най-милни на българина. В кръв и пръст се е клел той и за тях е давал живота си. Българинът тъй и не стана християнин, и мюсюлманин не стана. И да се определя тъй, все малко зорлем му идва религията. Бил съм даскал години наред. Бил съм и ватафин на русалиите. Видял съм всякакви хора. Едни се кланят в църкви, други в джамии, трети притихват в гората. Все са българи. Много съм питал кой в какво вярва. И ако и да имат разни имена хората за Бога си, все за някаква Сила иде реч накрая...

И за да не голословя напразно съм ви написал ей тука едни прости работи. Туй са единайсе стари народни повели. Имам ги от дядо си, Илия. Държеше ги на един пирон на стената. Викаше, че църквата откраднала повелите на народа, за да си напише нейните заповеди, ама и туй не направила като хората. Че и махнала последната, не ѝ била по мярка. Отдолу, с молив, дядо ми беше дописал още четири повели. Все ги повтаряше с молива, че избледняваха. Тъй си отиде от тоя свят, без да ми рече откъде се взеха тия, последните.

11-те народни повели

1. Да нямаш по-свато от рода си и от земята си! На тях разчитай, в тях се кълни и ако трябва, за тях дай и живота си!

2. Почитай майка си и баща си и слушай думата им! А когато остареят и останат на ръцете ти, грижи се за тях, дорде се приберат в Бога!

3. Пази се от кръвосмешение, че от него родът се изкривява! Таз повеля се отнася и до всички, станали побратими и посестрими, и до всичката тяхна челяд.

4. Избрал ли си с кого да делиш хляба и постелята си, не посягай към чужда жена или чужд мъж! И окото ти даже не бива да изтича по чуждо, че ще ти осиромашее душата!

5. Възбранява ти се всяка кражба! Било тя от нужда или по принуждение!

6. Възбранява ти се всяко убийство! Особено за мъст или грабеж! Пролятата кръв тръгва като сянка след убицеца. На такъв децата и внуците му ще теглят тая кръв.

7. Не се обръщай нивга в изедник, насилник или предател! Който изяде чуждо, онеправдае вдовица, сираче или сиромаш, който предаде брат си - той внася огън в челядта и рода си.

8. Не връщай нивга от прага си пътник, дошъл да ношува, че често с пътника ходи и Господ!

9. Не връщай нивга сирак или сиромаш с празни ръце, че техните

сълзи са от горест и парят. Изпъдиш ли ги, пъдиш доброто от къщата си!

10. Помни, че тежък грях се тежко изкупва! Изкупва се или с кръв, или с доживотна грижа на душманина за неговата жертва и рода му!

11. Почитай вярата всекиму, било тя чужда на твойта, че тя е най-скъпа потреба и право на всеки човек!

Ето ги тука и последните четири повели. Като го питаше някой тия откъде са дошли, дядо ми махваше с ръка и викаше: „Не е важно рождеството на думите, а същината им!“.

Изричай само правата дума!

Разбери за какво те бива!

Следвай само своя си дъх!

Помни, че път се проправя с ходене!

Дано тия повели попаднат в добри ръце и не се затрият! Нека тоз, дето ги прочете и нещо му припламне в душата, да ги покаже и на други българи, и на рожбите им. Че да знаят и помнят какви са повелите на един толкоз стар и мъдър народ! И най-вече да проумеят, че когато българинът оправи рода си отвътре и си почете корена, тогаз пак ще бъде силна България!

*С почит и вяра Вангел Илиев
По волята на Бога и душата си българин!“*

МАЙСТОР

Стана горещо. Райна не понасяше горещото и полудяваше в града. Багажът ѝ стоеше в колата. Но все имаше още нещо за вършене и довършване. Почнаха да я търсят хора. Сядаше Райна срещу хората и броеше бримките в техните думи. Прихващаше бримката и заплиташе отново. Биваше я. Една нощ нещо я дръпна и хвана пътя. Кара час. Остави колата и телефона. Влезе в гората и се понесе. Не си взе светлина и Тъмното и Тихото веднага я намериха. Съзря един паднал клон, поокастри го и закрачи с тоягата през шубраците. Дълго вървя. Сякаш триного животно крачеше по земята. И с всяка крачка тоягата пиеше нова сила и я изливаше в сърцето на Райна. Десетки очи кацаха по клоните и раменете ѝ. Месечината се намести в един бор и зачака. На едно открито място Райна спря и приседна на тревата. Наоколо кипеше живот. Изведнъж се уплаши. Реши поне огън да си запали, бръкна в раницата и не намери запалката. До нея изхрусяха тежки стъпки. Сърцето ѝ спря. Огледа се наоколо. Нямаше какво да види, нямаше къде да избяга, нито за какво да се улови. И се улови за земята. Дланите ѝ опряха в пръстта, Райна затвори очи и се прибра у дома. Полека легна в пръстта, вдиша, издиша... Косите ѝ се оплетоха в един бръшлян и няколко буболечки си прокараха път по корема ѝ. Стъпките се чува по-близо. Някой изсумтя и се бутна в крака ѝ. Отвори очи. Таралежът я наблюдаваше. После ѝ проговори. Разказа ѝ за гората, за Горуна, за нищенарките, за Вангел, който пак станал даскал, ама в друго училище, за това как Времето си счупило едната кука и светът спрял за цели три минути, за Райко, на когото била вретена, за това как нишката на Магда Богданова изтъняла като паяжина и се държала само на слънчеви лъчи, за третата баба нищенарка, дето все не уцелвала Магдината нишка с ножицата, и за Времето, дето си оправило куките и седнало баш на Магдиния праг да плете...

Събудиха я птиците. Беше се зазорило, небето цялото беше в червени петльови пера. Райна скочи. Във въздуха звънтеше нова приказка и капеше по листата, с росата заедно. Имаше и друго... Хукна по пътеката. Отвори вратата на колата и грабна телефона. Три пропуснати обаждания. Погледна, беше шест и десет. Набра номера.

- Райно, къде си? - гласът на баба Рада я подхвана да не падне.
- Какво е станало?
- Требе да дойдеш.
- Колко време имам?
- До залез.

Старата и младата се гледаха. Околовръст седяха бабите и мълчаха. Ръцете им лежаха в скутовете, а Времето пазеше на вратата.

- Райно... - трепнаха устните на старата.

Младата коленичи до леглото. Сърцето ѝ биеше като лудо.

- Райно, прави го за добро... и да пазиш закона и корена!

- Бабо Магде, обещах ти! - трепна младата.

- Рада да дойде! - повиши глас старата.

Рада се приближи тихо и сложи нещо в ръката на умиращата. Обърна се и пак седна.

- Я сега, закълни се пред тая земя!

Райна се наведе, целуна пръстта в шепата ѝ и затвори очи.

- Заклевам се в тая земя и във всичко, дето е раждала и ще роди, когато наричам, да е по стария закон! И да пазя българския ни корен!

- Да бъде! - екнаха гласовете в стаята.

- Да бъдеш, Райно!... Да бъдеш Майстор! - тихичко прошепна старата.

Навън засвири щурец. Една сълза се търкулна от окото на Райна и намокри пръстта.

- Няма да ревеш и да ми разваляш празника - изхриптя бабата. - И... Райно., да храните Господ!

Дъхът на Магда Богданова се оплете в дъха на Райна и Времето отвори вратата. Под Горуна щракна ножица.

От дъното се надигна Рада и запя.

...Веке тръгва, мале, веке тръгва.

Път да найда, милай мале, пак у Бога...

Беше Илинден.

ПОСЛЕКНИЖИЕ

След три години умря Рада Илиева. Сабрие се обади и Райна пристигна за погребението. Рада лежеше на леглото, на което си отиде Вангел. Беше сресана, с прибрана коса, със сините си обеци, с червило и с неговата жилетка. Така беше заръчала, за да я намери по-лесно Вангел и пак да я поиска. Райна остана при нея за песните и за бдението през нощта. След час една жена я извика. Помоли я да отиде да рече на Сабрие, че я чакат. Имало едни неща, дето тя трябвало да стори.

В къщата на Сабрие беше тъмно. Райна почука, извика, никой не се показа. Бръкна под саксията, ключа го нямаше. Седна на пейката отпред и запали цигара. Когато Господ застана на портата, разбра какво става. Постоя още малко и се заслуша в есенния покой. Здравчът и листата капеха около нея и развиваха златни и виолетови килими като за празник. Господ влезе в градината, поздравиха се и Райна тихо отвори вратата.

Вътре всичко беше турено в ред. Къщата беше наредена, часовникът навит, на раклата имаше бяло платно за погребението, а отгоре седеше Коранът. На масата, под един буркан, бяха парите. На леглото лежеше Сабрие, умита и със скръстени ръце. Райна се наведе, затвори ѝ очите, целуна баба си Сабрие по още топлото чело и излезе.

Събра жените и решиха да направят погребенията заедно. Нищо, че бяха в различни гробища. Викнаха една жена от другата махала, която уми и приготви Сабрие по нейната вяра. Занесоха тялото на Сабрие в Радината къща, вкараха още един креват и туриха Рада и Сабрие една до друга. Пяха им цяла нощ и се редуваха. Райна не мръдна от стаята. По зазоряване тръгнаха към гробищата. Мъже нямаше. Ковчегът на Рада и носилката на Сабрие ги носеха все жени. Жени изкопаха и гробовете. Изведнъж се чу шум от двигател и една кола спря до оградата. От нея изскочи огромен букет и дребна жена след него. Тя притича до другите, раздели букета на три и зачака. Първо положиха Сабрие в бяло платно. След туй положиха Рада от лявата страна на Вангел. Точно в тоя миг слънцето изгря в рогата на Господ. Жените посяха здравец и на двата гроба. Слънцето се надигна и плисна в здравеца. Заръмя. Дъгата тръгна от едното гробище, мина оградата и отиде в другото. Жените ѝ се порадваха и се разотидоха. Само дребната сновеше между гробовете и редеше цветята. После плахо пристъпи към Райна. „Помня ви. Вие бяхте при баба Магда онази сутрин, преди няколко години, на моето наричане. Не можах да дойда на Магдиното погребение, че нямаше как, но сега успях. Роди ми се момиченце... кръстих го Магдалина, на нея...“ „Много да те радва, Виолето, и да ти е здрава и читава!“, рече Райна и я изпроводи. Остана сама. Отиде до гроба на баба си Магда. Разказа ѝ разни работи. Посдърпаха се, после се посмяха. Каза ѝ за Виолета и рожбата ѝ. Когато Райна запя, дъждът се

усили. Изкара си песента и се скри под кривия навес на параклиса. Затвори очи и видя къщата на Стояна Черната, замириса ѝ пак на оня хляб, нави часовника на Магда Богданова, приседна с Вангел под чинара, хапна по един локум с Рада, затича се след Сабрие... и чу гайдата - нейната, оная - дето я будеше сутрин и не ѝ даваше мира, после чу и оная песен, дето всички ѝ я нареждаха... Усмихна се и отвори очи.

На гроба на Рада имаше някой. Дъждът валеше силно, а мъжът беше коленичил в пръстта и не мърдаше. Райна се взря внимателно. Водата се стичаше по косата и лицето му, а той си седеше като побит и не мърдаше. След втората цигара тя излезе изпод навеса и се приближи. Дъждът плисна в лицето ѝ. Мъжът се обърна и се изправи.

- Ти си Райна, нали? Аз съм на Рада и Вангел синът, Рангел. Нашите ми викаха Райко.

Когато Райна потъна в ръцете на Райко, само Господ видя как тия две души се намериха.

Допълнителни материали

*(Допълнителни материали само за електронното издание, събрани
от <http://4eti.me>)*

За Книгата

„Стопанката на Господ" е роман по истински случай и требник на българската народна вяра. В книгата са описани лични и родови български тайнства, живи и до днес, и приказката за тяхното откриване. Описанието на тайнствата позволява на всеки българин, който ги прочете, да ги извършва сам или в рода си. Стига да обича и почита корена си... и да усеща потреба да го стори.

Понятието „требник" идва от старата дума „потреба" - нужда. Една от най-големите ценности на книгата са 11-те народни повели и най-вече последната: „Почитай вярата всекиму, било тя чужда на твойта, че тя е най-скъпа потреба и право на всеки човек!". Историята, описана в романа, е посветена на потребата на българите да си пазят обичаите, магията и старата вяра.

Райна напуска България, за да се омъжи и живее в Италия. Животът там е прекрасно сбъдване на голямата ѝ мечта. Но нещо се пропуква, цветовете от приказката изтичат и Райна се разболява. Никой не разбира причината. Единственото обяснение, което кръжи наоколо е... магия. Младата жена се връща в България, за да си подреди мислите и да намери покой. Пътят я завежда в селска махала при няколко старци, които променят живота ѝ. В махалата една баба ѝ казва, че коренът ѝ бил български, бил от дълбоките... и не я пускал. А бабата е наречница... Старците учат Райна, че силата ѝ е точно там, в българския ѝ корен. Хващат нишката на Райниния живот и я пресукват така, че да си вземе силата. А в заника на живота си старата наречница предава дарбата и знанието си... Една наречница все повтаря, че ще дойде време, в което българинът отново ще си чуе Корена и през Него ще си върне и силата! „Стопанката на Господ" разказва, как реченото ѝ може бъде сторено.

За Автора

Авторът Розмари Де Мео носи това име поради италианския произход на бащиния си род. Тя завършва НАТФИЗ „Кр. Сарафов“ в клас на проф. Стефан Данаилов. Няколко години след това заминава за Италия. Както самата тя обяснява, българският ѝ корен я дръпва обратно в родината и пътят ѝ поема в нова посока. Със сестра си и баща си създават фондация **ЩЕДРО СЪРЦЕ** и заедно правят националните кампании „Да вдигнем знамето в училище“, „Съхрани българското“, и „Шампионите тръгват от училище“. Работи като телевизионен сценарист и редактор. Добре позната е на читателите на Списание 8 с рубриката за народните обреди, която води в продължение на година.

През последните години Розмари Де Мео обикаля страната със семинарите си „Скритото знание на българите“ и „Дарът на корена“. Самата тя е наречница. Защиства дипломна работа на тема „Българското обредно наричане като терапия“. Книгата, която издава, е рожба на дългогодишни дирения и преживявания с възрастни хора, запазили старото знание.

Интервю с Розмари де Мео: Наричането променя живота ни (вестник Стандарт, 2013г.)

Розмари де Мео събира, изследва и практикува древните фолклорни магически практики. Автор и организатор е на националните кампании "Съхрани българското" и "Да вдигнем знамето в училище". Според нея ритуали като обредното наричане са част от българския корен, който ни дава сила да променим живота си.

- Розмари, откъде според теб идва силата на наричането?

- Това е много старо, предхристиянско тайнство, в което, черпейки сила от земята и корена си, можеш да задвижиш промяната в живота си. Езическото е много стара философия на етническа основа, която почита природата и нейните проявления. Вещицата е веща, можеща жена, която познава природата и може да предизвиква нейните проявления, спазвайки закона за хармонията. Магията, от която се плашат всички, всъщност е изкуството да влияеш на околната среда и на човешкото подсъзнание чрез човешката воля. Оттук идват и изразите - "Казана дума - хвърлен камък" и "Речено - сторено". Всъщност това е останало в езика ни от обредното наричане. От векове българите са познавали силата на речената дума и са я използвали.

- Каква е разликата между молитвата и бабиното наричане?

- За разлика от молитвата наричането не е молба и не включва уговорка. То е абсолютно приемане на факта, че душата ти е дошла отново на този свят, за да бъде щастлива! Всяка душа е част от Бога, казват българите, затова съдържа в себе си благото и постоянният ѝ стремеж е към него. От човека обаче зависи колко ще е силата му, колко битки би водил, колко радост би сътворил и колко сълзи би изплакал, за да го постигне. Но преди всичко трябва да имаш очи да видиш и кураж да изречеш на глас най-големия си копнеж. Защото, когато му дадеш име, той започва да съществува!

Ето това правим на обредно наричане - редим правото слово на всяка душа, заявила волята си да участва.

На повечето обреди се меси хляб и думите се полагат в хляба - символ на Земята и Корена. По същия начин се работи и с водата. Вече е доказано, че водата има памет и затова отправяме думите към нея, за да променим структурата ѝ. Неслучайно българският фолклор познава обична вода, шарена вода, любена вода, мълчана вода, кадена вода, пресукана вода и т.н.

- А как протичат груповите обреди?

- Всеки обред има Водач и може да бъде личен или групов. В него участниците се именуват Добросторници и се събират с цел да променят живота си в някаква посока. Първото условие е Добросторникът да е абсолютно наясно какво иска от живота си, а не какво не иска! Това е много труден път на вътрешно осъзнаване и готовност да приемеш собствените си уроци. Точно поради тази причина не всеки може да участва в обредно наричане. Второто условие е по време на Тайнството да изречеш на глас пред Водача и душата си Правото слово (истината) за твоята радост - от какво конкретно имаш нужда тук и сега, в земния си път, за да се чувстваш пълноценен човек. Добросторниците в груповите обреди заедно образуват една обща душа. Доста често те не се познават, виждат се за първи път. Истинската магия, която се случва, е раждането на състраданието и обичта между тях. Начинът, по който усещаш очите на другите и непрекословната им подкрепа, е това, което ти дава сила да изречеш Правото слово на глас и да поискаш Благото си пред хляба.

Ключът към сбъдването е концентрираното намерение за промяна и синхронизацията с природата.

- Можем ли да кажем, че това е една чисто българска традиция и никъде другаде не се практикува?

- Наричането другаде не съм го срещала, поне не под такава форма. Помня как водих семинар на съпруги на дипломати от 11 държави и на никакъв език не можахме да преведем "наричане".

Иначе целият списък от съвременни духовни понятия, привнесени от Изток и Запад, категорично могат да бъдат открити в автентичния ни български фолклор, с който всъщност твърде малко хора се занимават. Притежавам сериозна библиотека с езотерична, религиозна, философска и историческа литература. И трябва да ви кажа, че няма нещо, казано от велик западен или източен учител в пет тома, което една баба, гледаща три кози в Родопите, да не знае.

- Спомена, че това знание е апокрифно, всеки ли може да го усвои, или има условия?

- Винаги има условия! И винаги има изпитания. Човек стига до същинското знание сам, то е плод на лично търсене. Затова казват, че учителят ти трябва да те познае. Заради това за мен е чест, че очите ми се срещнаха с очите на 85-годишна мъдра жена преди години и се познахме. Тя беше най-големият дар по пътя ми!

Второто условие е дарбата. Има хора, които имат способността да провиждат, други да викат дъжд. Моята е да редя думите, да ги пресукам.

- Доста красиво говориш за магията, а какво ще кажеш за черната?

- Хората все делят магията на бяла и черна, но и тя както всяко друго изкуство е далеч по-сложно понятие. Бабата, при която съм учила, казваше: "Цветът на магията идва от душата на този, дето я прави!" Условно бихме могли да я разделим на добра и лоша.

Лошата е всяко посегателство на подсъзнанието ти, което се върши против твоята свободна воля. Това означава, че когато човек отиде при някоя баячка, за да направи тя магия за любов или здраве на любим човек без знанието му, е лоша магия. Това означава да изкривиш пътя на някой, било то и с добри намерения. Това би могло да разболее този човек. За това неслучайно се казва, че пътят към ада е постан с добри намерения. Просто в магията също има морал. И всеки я практикува според морала си.

В добрата магия не можеш да отидеш и да помолиш за помощ дори за болната си майка. Тя сама трябва да го направи!

- А ти преподаваш ли обредно наричане?

- Не, разбира се. Казах ви, че знанието е лично, всеки сам стига до него. Аз водя семинари, на които просто разказвам за скритото българско знание в православните празници. Не е тайна, че християнските празници са положени върху много древни езически основи. Старото знание и в България се крие в автентичния фолклор - това са тайнства и обреди, които все още се правят в някои части на страната. За това пътувам много, срещам се с възрастни хора, пиша и уча. И откак правя това, се гордея, че съм българка!

Ще дам пример с Преображение, което мина скоро. Аз го почетох с обред, но на Голяма Богородица.

- В какво се състоеше?

- Всеки мъж например прави три пъти в живота си Преображение. Първия път, когато навърши седем години. Тогава от баща си получава първия нож. Сутринта преди изгрев бащата води сина си на нивата. На земя, която е обработвана от рода му. Остава сина си сам, като варди някъде отстрани да не минават хора. Момчето трябва да има усещането, че е абсолютно само. Когато слънцето изгрее и сянката му падне дълга зад него, с ръка на сърцето си и поглед в слънцето трябва на глас да си каже името и откъде е:

Например "Аз съм Георги и съм българин!" След това изважда ножа и отрязва сянката си - прокарва бразда в пръстта зад петите си. Този

символичен жест означава, че детето отрязва пъпната връв с майка си и вече е мъж.

Втория път мъжът прави Преображение, когато му се роди първа рожба. Тогава отива на същото място сам. Слънцето изгрява, той отново изрича името си. Със същия нож пак реже сянката си. Този път заявява пред слънцето, че рождбата му го е избрала, че пътят му ще е преплетен с нейния и че ако се наложи, би дал живота си за нея.

Трети път мъжът прави Преображение, ако е заслужил. Такъв момент настъпва, когато е изгледал рождбите си, погрижил се е за бъднините им и е оставил следа. Тогава иде ден да се погрижи за собствената си душа. Облича си нова бяла риза и отива на същото място. Слънцето изгрява и с онзи нож, той реже сянката си за последно. Оттук нататък душата тръгва да се прибира в светлото и мъжът тръгва осъзнато към смъртта си.

След обряда се прибира вкъщи, съблича бялата риза и я дава на жените да я приберат. Те знаят, че когато умре, ще трябва да го положат в нея...

- Какво според теб се крие в израза "силата на корена"?

- Старите българи казват, че когато душата идва на този свят, прави два избора - към земята и към родителите си. От там започва да се разплита кълбото на съдбата ѝ. Защото душата е живяла много пъти, събрала е много мъдрост и избира точно къде да отиде този път, за да си научи уроците си. Затова, казват, силата на човека е в земята му и трябва да почитаме корена си, защото именно той храни силата ни!

Българският корен страда в момента от това, че спря да бъде забелязван. Безразличието е това, което го убива. Хората спряха да пишат на кирилица, кръщават децата си с чуждоземни имена, разказват им за Пепеляшка и Батман, но никога за Неродената мома.

Забравата е най-страшната магия на света. Омразата може да разболее корена, но забравата може да го убие! Сигурна съм, че поколението на децата, родени в свобода, ще направи така, че България отново да пребъде!

Интервю с Розмари Наречница

Приказка за вещата родопска баба, същината на магията и силата на българския корен

(Интервю за Списание 8, брой 12/2013)

- Розмари, твърдиш, че магията може да е добра? Трудно е да се приеме такова твърдение – според мен не може да има позитивно чуждо вмешателство в „програмата“, с която всеки човек идва на Земята...

- Хайде да започнем с простичкото определение за магия: това е умението да се влияе на човешкото подсъзнание и околната среда чрез енергията на човешката воля. Значи магията е човешко умение. Няма да засягам тук нивата на това твърде сериозно знание, но както хората са добри и лоши, такава е и магията, която идва от тях. Единственият закон, който би разграничил доброто от лошото, е този за свободната воля. Всяко пожелано от теб енергийно вмешателство в собствения ти живот предизвиква добрата магия. Всяко друго, направено против свободната воля, е лоша.

- Как изглежда едно добро вмешателство?

- Ще дам един твърде често срещан пример за така наречената приложна магия, на която се подлагат огромно количество българи. Това е леенето на куршум. Защо хората, при това интелигентни и грамотни, ходят, за да им леят куршум? Обикновено по две причини – заради уплах или защото им е направена магия. За мен винаги е било удивително, че не си задават въпроса „как ще ми махнат магията с този разтопен калай?". Аз ще им кажа. Магията се премахва само с магия! Когато отидат на лекар, за да излекуват болестта си само на физическо ниво, той им дава лекарства. Когато отидат при вещ човек, за да изчисти негативната им енергия, го прави отново с енергия. Просто негативното влияние в тяхното подсъзнание се неутрализира с позитивно.

Когато някой отиде при една баба да му лее куршум за здраве, естествено, че това е добра магия – човекът я е пожелал. Но когато отиде при ходжа, за да направи магия за любов на друг – може да бъде пагубно. Това значи „да пипнеш пътя“ на някоя душа против свободната ѝ воля. Същото е, ако майка ти е болна и отидеш при някоя баба да ѝ нарича или да ѝ побасе. Ако тя не е пожелала да ѝ се помогне, означава едно-единствено нещо – да промениш пътя ѝ, да я лишиш от урока, който трябва да научи, против свободната ѝ воля. Друг е въпросът кой от вещите хора какъв закон спазва. Голяма част от тях биха направили всичко, ако им се плати.

- Звучи твърде просто.

- Всяко истинско знание е просто и работещо. А нивото на лична енергия позволява да го проумееш. В днешно време българите са толкова омерзени и комплексирани, че приемат простите неща като обида за интелекта си. Имат нужда от сложна и чужда терминология, за да оправдаят с нея претенциозни и всъщност несъществуващи резултати. Векове наред църквата е товарила понятието „магия“ с негативно значение, а комунизмът се е постарал да я натовари с примитивизъм. И двете добре са си свършили работата. А истината е една, но винаги е привилегия на мислещите хора. Думата „магия“ е с персийски корен. „Маг“ означава знаещ и великолепен - помисли за думите с този корен в английския, немския и италианския език. Така че „магия“ всъщност означава знание.

- Разкажи ни как стана наречница. Вярно ли е, че зад всичко това стои една родопска баба? (Розмари обича да казва, че няма нещо, което велик гуру да е описал в няколко тома и да не го знае българска баба, която гледа три кози в Родопите - бел. ред.)

- Вярно е, но откъде да започна... Италия беше моята мечта. Прадядо ми е италианец и съвсем естествено съм откърмена с легендите за италианския ми род. Когато стъпих там за първи път, установих, че има други миризми, водопад от цветове, невероятна красота. Бях пленена. В Пиза се запознах с бъдещия ми втори съпруг. Беше класическа италианска история - голяма любов и голямо страдание, той в едната държава, а аз - в другата. Точно тогава ме бяха поканили в Пловдивския театър за едно представление и репетирах в Пловдив. Той дойде от Италия. Беше с мен на репетициите, говореше с всички, въпреки че никой не разбираше какво казва. Беше невероятен, хората го обичаха... Когато си отиде, по време на генерална репетиция получих съобщение по телефона. Предлагаше ми да се оженим. Не можех да повярвам. Дори отидох за всеки случай да проверя в речника какво значи написаното. Но беше вярно. Тогава реших, отидох в Италия, ожених се... и само след месец цветовете изтекоха като в анимационен филм и светът около мен стана черно-бял.

- Защо се случи така?

- В началото мислех, че е заради сина ми, когото оставих в България да завърши годината. Липсваше ми страшно! Беше ми мъчно за всички, наричах го нормална носталгия. Но нещата се задълбочиха – започнах да губя съня си, да повръщам, да плача, да не мога да ям. Себе си започнах да губя... Дойде момент, в който реших да се прибера за по-дълго. Приятел ми предложи да си почина в неговата къща на село и абсолютно сама тръгнах натам. Пътувах нагоре между боровите и пътят нямаше край. После се ширнаха Родопите... и дъхът ми спря. Слязох от колата и се погледахме малко със селото. Когато намерих къщата и

влязох, се изненадах - беше толкова хубава, чиста, подредена, а ме бяха предупредили, че никой не е влизал в нея от 7-8 години. Реших, че някой друг сигурно има ключ и звъннах да питам, но не, никой не беше влизал. Помня в първия момент колко глупаво се почувствах, защото едно е да знаеш, че тоалетната е на двора, друго е да разбереш, че тя вярно си е там (сmee се). Едно е да знаеш за тъмното и тихото, друго е, като се мръкне, те да ти седнат на прага. Стоях на миндера, мислех за прекрасната ни къща в Италия и си се чудех какво правя там. Излязох навън, а в краката ми една урва. Поех си дъх... и чух как нещо сработи, „каза“ щрак, щрак и се намести. Все едно душицата ми влезе в Родопите и си намери мястото...

Сутринта ме събудиха баби, които викаха нещо. Беше 5,30 ч, въобще не ми се спеше. Стоян, който ми даде ключа, ми беше казал, че мога да си купувам сирене и мляко от някаква баба Магда и отидох да я търся. Отвори тя вратата, имаше едни очи... сякаш отдавна ме знаеше. Взех си сиренето, а тя ме пита как ми викат. Казах: „Розмари“. Тя отвърна: „Аз ще те викам Мария“. Вдигнах рамене и тръгнах да си ходя. Когато се поотдалечих, чух гласа ѝ: „Марийо...“. Обърнах се, а тя вика: „Къщата посрещна ли те?“ Това ме закова. Изведнъж си спомних неочаквано чистата къща и... хукнах надолу по пътеката.

Имах нужда малко да се махна, да видя хора, запалих колата и слязох в града. Седнах в едно кафене, взех си торта и кафе и се поогледах. Зад мен имаше шумна компания и чух, че една жена, яловата я наричаха, ще я водят при някаква баба „да я оправя“... Магда от същото село. Сърцето ми подскочи и кой знае какви неща съм наредила в ума си тогава.

Когато се върнах в селото, право при нея отидох. А тя, хитро усмихната, ме посрещна. Аз ѝ казах: „Бабо Магде, аз бях долу в града и разбрах, че правиш магии... Казаха, че една жена ще идва, че не може да има деца, искам да дойда да гледам“. А тя: „Няма да стане“. Ударих го на молби, а тя никак внимателно слуша. Накрая каза, че има още две жени покрай нея: „Рада може и да те пусне, но Сабрието няма да кандиса, иди с нея говори“.

- Ти какво направи тогава?

- Казах ѝ, че отивам. Но попитах: „А на мен магията ще ми махнеш ли? Пет месеца вече не съм добре.“ Но тя отсече: „Нямаш никаква магия!“ Аз ѝ разказвам колко зле съм се чувствала в Италия, а тя пак: „Нямаш магия, това ти е от дълбоките корени!“. Яд ме хвана тогава: „Имам дядо италианец. Остави тоя номер с корените!“ А тя присви очи и ме пита: „Къде си родена?“. Аз казах - в Русе. Тя: „Значи тука са ти корените, душицата ти е избрала земята българска!...“

Тогава за първи път чух за първия избор на душата, къде пуска корен и как всяко нещо се затъркулва оттам. Тя каза: „Ти си от тия с дълбоките корени и ако тръгнеш нанякъде, душата ти трябва да знае кога се

върщаш. Ако не знае, залинява, силата ѝ зтича. Затуй си опичай акъла. Или италианецът да идва тука, ти ако се върнеш там, ще умреш." И аз като ревнах, все едно с нож ме преряза. Не знам дали защото ми е било мъчно, или от облекчение.

- А говори ли със Сабрие?

- Намерих къщата ѝ в Горната махала, викам я: „Бабо Сабриеее“, тя не се показва... По едно време гледам една глава на прозореца до мушкатото. Маха с ръчичка, все едно муха гони. Пъди ме. Но аз вече бях решила. Слезе баба Сабрие и аз почвам да я моля. А тя: „Туй е тайнство, бре, аз ако искам да правя панаир, щях да седна на мегдана, ама че чепрашик човек си!“. Казах ѝ, че баба Магда и баба Рада са ми позволили, и някак си ѝ смекчих сърцето. Но ми каза, че само ако чуе „гък“, ще ме изпъди. И на другия ден жената дойде с мъжа си. Аз стоях до печката в ъгъла. Те трите се наредили, четири с „яловата“ жена – а пред тях в средата котел с вода. И млъкнаха. Първо се почувствах много неловко, след това ми стана едно хубаво... Погледнах си часовника по едно време, беше минал 1,45 ч. Трите започнаха да стават. Всяка си слагаше ръката на корема на жената и нареждаше: „Ако си си научила уроците, рожбата ти да те познае и да слезе.“ Разликата беше, че едната каза – в името на Богородица, другата - на Земята, а баба Сабрие - в името на Аллах. И мене аха всичко да ми се подреди... и тоя Аллах ми развали приказката. Когато свършиха, наляха водата от котела в съдове. Дадох я на мъжа и си тръгнаха. Нищо не си казаха.

Цяла нощ не съм спала, сутринта ставам, хукам при баба Магда, а тя пак с нейната усмивчица вика: „Марийо, като те гледам, цяла нощ си вилняла“. Аз ѝ викам, че трябва да разбере какво се случи, какво стана. И тя: „Нищо още не се е случило. Думите бяха речени за добро, ако жената си е научила урока, реченото ще бъде сторено.“ А аз задавам въпроса, който цяла нощ не ми даде мира: „Бабо Магде, а що ще Аллах в цялата тая работа?“ Мисля, че за първи и последен път видях онзи поглед, който никога повече не исках да срещна. Тя се обърна и тихичко каза: „А ти коя си, бе, че ще определяш на кой как да му се казва богът? Твоята майка те е именувала Розмари, значи, като те викне майка ти с това име, се обръщаш. И с бога е същото. Всяка душа си има вяра и според вярата си му дава име. 60 години наричам и ти казвам, че колкото са душите на този свят, толкоз са имената на бога. Затуй всяка от нас го вика с каквото име го е нарекла. Така знае, че думите ѝ ще бъдат чути. Вярата е свято нещо, да знаеш, защото идва от душата. А душата идва от бога. Никога не съди вярата на хората, тя им е най-скъпа!“. Май тогава реших да остана при баба Магда. Живях при нея 6 месеца и половина. Всички ме обявиха за луда. Ако някой си мисли, че съм изкарала романтично, много греша. Имах бълхи, беше студено, постоянно работех в градината...

- Тя как те позна?

- Не знам, тя си знаеше. Наистина е вярно, че учителят трябва да те познае. Сега хората плащат за духовно знание и си мислят, че научават нещо. А всъщност душа с душа трябва да се преплетат и да сключат договор. Много личен договор! Другото не работи, то е просто плод на огромното желание за бърза промяна и самозаблудата, че е възможно. Сериозното знание нито е романтично, нито кой знае колко вдъхновяващо. То си е последователна, практическа работа и със сигурност е изпитание. Истинското знание е единствено лично постижение! То не идва след прозрение и просветление, а е резултат от дълго търсене и сериозно количество воля за действие. На това се научих в онова село.

- Кога започна ти сама да практикуваш?

- 4 години по-късно, когато познах собствената си дарба да редя думите. Обадих се на баба Магда и ѝ казах, че искам и аз да започна да наричам. Тя каза: „Ела утре“. Не бях решила да ходя, просто бях събрала смелост да го кажа, но отложих всичко и тръгнах.

Като влязох в къщата, тя ми сложи за ядене, все едно нищо не се е случило. А мене ме блъска сърцето в гърлото. Надвечер е, а ние седим и мълчим. Имам чувството, че тази баба е измислила мълчанието, много истини научих в него. По едно време тя вика: „Трябва да го правиш само за добро“. „Естествено, че ще го правя за добро“. А тя: „Ако при тебе дойде една дъщеря на 30 г. и ти каже, че майка ѝ е болна, ти ще я наречеш ли?“. „Е, как бе, бабо Магде, ще я нарека...“. „Е, няма да стане“ - рече тя. Веднага разбрах какво съм сбъркала и ме сви сърцето. „Няма да пипаш пътя на никой, Марийо! Само ако той поиска, туй е правилото!“ Мълчах и преглъщах сълзите си. „Ще устискаш ли пред разплаканите очи на майка? Можеш ли да устискаш пред тежките очи на човек, когато любимият му е на смъртен одър? Можеш ли?“ И аз повтарях: „Да, да...“. Не съм си давала сметка какво значи. Много след това разбрах. „Нали знаеш, че магията може да те събори, имаш ли гръб да я носиш? Можеш ли да ѝ платиш цената?“. Можех всичко да обещавам, но тя ме накара да се закълна в пръст. У нас старите клетви са с родова земя, с шепя пръст от мястото, където е кръвта на рода. Тя ме накара да се закълна в учена пръст. Тоест в нейната, там, където съм се учила. Така ме беше стегнало гърлото, че и дума не можех да кажа. А тя ме погледна, ей така, както ти ми се усмихваш сега, и каза: „Гърлото ти дава ли?“. Даде. И душата ми даде.

- А как точно помагаш на хората сега?

- Помагам им да си помогнат сами. Казва се обредно наричане. Това е тайнство, в което всеки доблесторник (участник) изрича собствената си

истина. Истината за това какво най-много иска в този живот, кое му е най-скъпото благо. Правилото „речена дума, хвърлен камък" е казано точно за обредното наричане. Наречницата носи голяма отговорност, защото, като полага думата, тя пада като камък и няма мърдане. Всяка зле подредена дума може да обърка намерението на самия обред. В това е дарбата. Да чуеш самия ритъм и да отвориш правилното гнездо за всяка дума, как да бъде положен камъкът, че да доведе до сбъдване.

- Как събираш две души, които не могат да си простят?

- Това е една от най-тежките практики в обредното наричане, казва се „мъчно". То не е мъчно, защото е тъжно, а защото е трудно. Това е наричането за прошка. За него трябва нараненият и наранилият го да са заедно. Да застанат очи в очи и всеки да има силата да чуе истината на другия. Прощката трябва да бъде поискана на глас и да бъде дадена на глас. Тогава няма мърдане. Никой не може да излъже водата и хляба. А наречницата е тази, която изприда нишката на прошката. Болката на една душа е една нишка, болката на другата е втората нишка. Има едни други, по-светли нишки, на обичта. Наречницата трябва да успее да дръпне двете нишки на обичта и така да ги преплете в двете на болката, че накрая да излезе прошката. Да могат сълзите да бъдат изплакани. Тя пресуква, изважда думите от единия и от другия и ги реди. Затова е наричане. В груповите обреди ролята на водача е точно това - да изкара от всеки добросторник правото слово. Това е отговорността - не относителната истина, а абсолютната.

- Откъде идва дълбокото българско знание?

- От връзката със Земята и корените. Бабата преди всичко има здрав корен – векове българско знание са го поливали! После се чува със Земята. Знае колко е часът без часовник, познава какво ще е времето. За нея Земята е майка. Толкова ѝ е благодарна, че ѝ чува гласа.

- Кое е най-важното в това знание?

- Старите българи са казали, че душата е направена от дъха на бога и корена. Когато дъхът на бога реши отново да се прероди, той прави първо най-важния си избор - към земята. Точно там се свързва с корена и образува душата на човека тук и сега. Ако бях родена в Италия, моят живот нямаше да е този, който е в момента, нали? Значи точно този избор на душата ми предполага уроците ми. А жизнената ми сила в този живот се намира в корена ми, в земята българска. Затова все казвам на хората да си поливат корена, за да са здрави и радостни в живота си!

- Как се прави това?

- Много са простичките начини - като говорим българския си език, без да го мърсим. Когато употребяваме чуждици, нишките в кълбото на

езика изтъняват, не вървят равно и после пресуканите думи се накъсват. А това се отразява на корена ни! Като разказваме приказката за Неродената мома на децата си. Като от време на време слушаме нашата си гайда. Като именуваме децата си с български имена! И най-вече – като помним и почитаме. Липсата на отношение е много по-страшна от омразата. Ако обърнеш гръб на корена си, той просто ще залинее и ще изчезне! Така че веднъж поне целунете ръка на баба си и я питайте да ви разкаже за нейната баба. Пък после разкажете на децата си.

- Разбрах, че продължаваш да ходиш по селата и да записваш. Как успяваш?

- Произвеждам български дарове, естествено, свързани с наричането. Имам свитъци, дървени икони. Предлагам и една приказна игра - „Буркан №1“ – теглиш въпрос, засичаш време и отговаряш. Ако не можеш, изпълняваш желание. Всичките ми дарове са сериозно упражнение за куража да кажеш истината и за качеството на въображението. Хората могат да ги видят на www.narichane.com . С Валентин Илиев предлагаме и българските символи „Оренда“ – www.orenda.bg. Преподавам, правя семинари, на които разказвам за българското знание. Чувствам се точно на мястото си.

- Има ли различни правила в българското духовно знание?

- Всичко, което прави душата ти сбъдната и споделена, е правилно – това е! А иначе има три прости принципа, които сама се убедих, че ако спазваме, можем да постигнем щастието: Почитай Корена си! Изричай само правото слово - истината! Следвай само собствения си дъх! Баба Магда казваше: „Първом си прекопай нивата, пък после вдигни очи към бога!“. За мен тя беше велик учител.

Розмари Де Мео казва за себе си, че е „родена на Бабинден, Водолей с поражения от Козирог, бивша балерина и хореограф, проумяла, че движението има и друга сила; сценарист и актриса, разбрала, че и думите имат друга сила; разказвач на приказки за деца и възрастни (децата я харесват повече); сваятна майка (през повечето време); търсач на български тайни; измисляч на свободна практика; притежател на малко опит, повечко въображение, изключително здрави корени и право на избор.“

Розмари, ти водиш една интересна енергийна практика, базирана на българските ни корени, наречена „Огнище“. Какво представлява тази практика?

Огнището съм аз. Ти. Всеки е огнище. Това е мястото, където дух, душа и тяло се събират заедно и поддържат огъня на живота. Още преди векове българите са следвали тази истина. Знаели са, че здравият дух живее в здраво тяло. Грижили са се и за храма на душата, освен за нейното духовно усъвършенстване.

Практиката „Огнище“, която преподавам, се базира точно на това изначално равновесие. Това е един особен комплекс от физически упражнения и духовни ритуали, които водят до хармонизиране точно на тази лична Света троица – дух, душа и тяло, или простичко казано, водят до почистване на огнището!

Какво точно представляват тези духовни и физически упражнения?

Духовните упражнения са вид волеви, концентрирани медитации, които свързват тялото със земята и оттам черпят енергия, която зарежда и пречиства на физическо и емоционално ниво.

Енергията, с която се работи в „Огнище“, се нарича Оренда и е пряко свързана с корените ни, произхода ни и първия избор на душата ни!

Какво имаш предвид под първи избор?

Когато душата се преражда, тя прави два избора. Първият избор е към земята – къде да е домът ѝ. Вторият е към родителите. Оттам започват всички причинно-следствени връзки по пътя. Знаеш, че много често хората си казват: „Ех, ако бях роден в Америка...“ или „Ако майка ми и баща ми бяха...“

Всъщност душата си знае работата. Тя не за първи път идва и има определена работа, която трябва да свърши, както и количество уроци за научаване. И винаги започва точно от тази земя, точно с тези родители! Та „Огнище“ започва винаги точно оттам. Да проумееш първия избор и да познаеш личната си оренда.

А физическите упражнения?

Те са много сериозни. Това не означава непременно, че човек трябва да

има предварителна физическа подготовка. Това е специален комплекс от упражнения, които водят до възстановяване на клетъчно ниво, подобряване на опорно-двигателния апарат, възстановяване на стволовите клетки, подобряване на кръвообращението и метаболизма и общо хармонизиране на психическото и физическото състояние.

Нека се върнем към началото на твоя интерес към търсенето на духовното и окултното в българските традиции и обредни наричания. Как стъпи на този път?

И аз като много хора разбрах, че съм българка, когато напуснах България. Заминах за страна, за която мечтаех от малка, омъжих се там за любимия човек и според средната статистика трябваше да съм много щастлива.

Не беше ли?

Разболях се. От носталгия, представяш ли си? Естествено, че всеки, който заминава нанякъде, започва да тъгува по близки и приятели... Аз обаче се побърках. Буквално! Полудях от мъка и самотия. Небето в Италия беше различно от нашето! На Коледа нямаше сняг! Дърветата бяха грозни през есента! В планината нямаше тишина! Морето там ми лутеше на очите! Нямаше мащерка! Нямаше на кого да звънна в 3 часа посред нощ, ей-така.. да побъбрим... И се върнах.

Взех ключа за една стара къща в Родопите и отидох да живея там.

Там се обърна животът ми. Светла й памет на баба Магда Богданова, бабата, която ми отвори очите. И душата!

Това твоята баба ли е?

Не. Това е най-големият мъдрец, който съм срещала в живота си! Тя живееше в една пуста махала, гледаше три кози и една крава и “оправяше” хората. Един ден, когато отидох да си взема сирене от нея, тя спомена, че утре ще “оправят една ялова”. Аз реших, че някое от животните не може да ражда.

После разбрах, че ще идва една жена от Пловдив и ще има “наричане за зачеване”.

Много я молих да присъствам. Оказа се, че това наричане ще бъде правено от три жени. Втората, баба Сабрие, беше помакия, мясουλманка, и беше най-серт. Като отидох да говоря с нея, ми каза: “Трите се събираме да оправим жената. Ако искахме сеир, щяхме да си направим джамбуре на мегдана.” После омекна и ме пуснаха да гледам.

И... трудно е за разказване. Дойде жената от Пловдив. Изненадах се, че е на 45 години. Дойде и третата, баба Рада, най-благата баба на света. Наляха една вода в един котел и млъкнаха. Мълчаха повече от час... После всяка ставаше, отиваше до жената, слагаше ръце на корема ѝ и тихичко нареждаше нещо.

Накрая я благословиха. Баба Магда в името на чедото Исус, баба Рада – в името на майка Богородица, а баба Сабрие – в името на Аллах. Наляха водата в две бутилки, казаха на жената как да я пие и се

разотидоха.

Цяла нощ не мигнах...

Сутринта хукнах при баба Магда, която, като ме видя, щеше да се пукне от смях. "Тъй като те гледам, Марийо, цяла нощ си се зверила!"

Пък аз всичко исках да знам.

- Бабо Магде, що мълчахте на тая вода, какво й правихте?

- Мислихме я. И я наричахме. Тя водата всичко помни, да знаеш!

- Ама баба Сабрие нарича в името на Аллах. Това правилно ли е?

- Кой ти гледа името, бре? Той Бог е един. Всеки си му дава име според вярата. Важно е работата да се свърши!

- И сега тая жена ще роди ли?

- Аз да не съм врачка, че да знам. Ако е била тука с вярата си, ще хване декиш! Думите са речени.

И какво, тази жена роди ли?

Роди момиченце.

На 45 години?

На 46 беше вече. Знам, че са водили бебето при бабите да го орисват...

И ти вярваш, че е родила заради това наричане?

Аз вярвам, че Господ си знае работата и не ме интересува точно каква е причината. Помня само усещането как нещо... сработи.

Като си тръгнах оттам, баба Магда ми рече: "Виж сега, има едни хора, дето са им много дълбоки корените. Като затръгват за- някъде, трябва да знаят в колко часа ще се върнат. Инак душата им залинява. Тъй че, опичай си акъла! Ако она твоя чужденец не ще да идва тука, няма да я бъде тая работа. Щото ако пак заминеш, там ще си умреш!"

Леле, колко плаках тогава... И останах... И започнах да уча.

Първо при тях, после потърсих други...Беше невероятно приключение!

Сега го правиш и ти, нали?

Да, вече наричам и аз. Събрах кураж, опит, сила и с благословията на "моите баби" започнах.

Това, което проявя аз, бих искала да нарека съвременна практика. Същност това е особен вид медитативна практика, при която се стига до много усилено състояние на концентрирано намерение. Искам да кажа, че винаги трябва да има много ясна цел, която чрез волята и вярата се постига.

В това тайнство се използва паметта на водата и целенасочено се променя нейната структура. А в основата на всичко стоят силата и вибрацията на речените думи.

Има ли формула на наричането?

Да! Намерение за промяна + синхронизация с енергията на земята и водата + истина в думите + щипка сол на вкус = сбъждане.

Реченото да бъде сторено!

Какви обреди правиш?

Различни. Има лични и групови обреди. Лично е наричане, отпровено към конкретен човек: има рожбено, лястовиче, обично наричане. Има и мъчно наричане, за прошка. Много е красиво вричането. Това е, когато една душа се вплита в слънцето на другата душа и заедно избират пътя си.

А групов обред кога се прави?

Обикновено на християнски празници. Но наричането винаги идва от същинския корен на празника, който е много, много стар...

Сигурно правиш Пеперуда, Герман, Лазаруване...

Не, пак казвам: не се занимавам с празнуването, а с тайнството.

Например на Преображение Господне правя обред винаги. Но той няма нищо общо с православния “прочит”. Още преди Христа българинът е извършвал преображение. Било е Мъжко тайнство.

Мъжът застава на изгрев сам. Когато слънцето изгрее и сянката му е дълга, той я отрязва с нож. Така се освобождава от всичко вече отминало. Облича нова бяла риза и тръгва по новия път в името на слънцето. Това мъжете са правели три пъти в живота си.

С ризата от третото си преображение са влизали в гроба. Обредът, който правя, е невероятна магия! Извира направо от душите на хората. И разбира се, в него участват и жени.

Има ли много други християнски празници, които имат такива корени?

Да не кажа всичките! Кръстовден, Никулден, Игнажден, Атанасовден, Цветница... няма да ни стигне времето да ги изреждам...

Търсят ли те хората? Къде правиш огнище, обредите?

“Огнище” преподавам в различни холистични центрове. А обредите ги правя навсякъде. По къщите, ако са лични, на открито или в зала, ако са групови...

Говориш за тайнство.

Наричането е тайнство. То няма нищо общо с фолклорните празници и традиции, които ги знаят хората. В него има огромна сила. Тази сила, освен че се развива с обучение, задължително трябва да я имаш от Бог. Тя е свързана някак си с това колко са ти дълбоки корените и дали умееш да изричаш правилните думи.

Иначе на концентрация и силна воля човек се учи.

Ти можеш ли да изричаш правилните думи?

Аз...имам страх от Бог...и знам, че след известно количество битки, сълзи, радости и пак битки, заслужих собственото си В ДЪХ новение. Обещай ми да го напишеш правилно!

Защо да го пиша така?

Защото в България, когато човек умира, казваме че ИЗдъхва. То е защото душата е Дъхът на Бог, орендата. Затова, когато наричам, думите идват от моето В Дъх новение. И както казваше баба Магда, “хващат декиш”.

Много дълго мислих как да определя книгата си "Стопанката на Господ" ... "Етнолозите отиват при бабите с диктофон и камера, за да ги разпитат. Не става така. Трябва да живееш там".

Невероятната история на една българка, която заряза охолния живот в Италия, за да търси корените си в обезлюдено родопско село. Гостува ни Розмари Де Мео, чиято книга "Стопанката на Господ" се превърна в сензация от уста на уста.

Ето какво сподели тя в студиото на „Преди обед“:

Не очаквах книгата да има такъв успех. Притеснявах се, че ще напиша книга с нещата, които вече разказвам от 10 години по семинари. Оказа се точно обратното. Точно хората, които вече са чували историите, се зарадваха най-много, че те са събрани в книга.

Успехът ѝ (за 40 дни над 6000 продадени копия) се дължи на магията, на корена. Тази книга я написа коренът. Не му изкривих думите. Някои читатели споделят, че са плакали. Харесват езика в книгата, който ги топли, а аз бих го определила единствено като български.

Беше много трудно да определя жанра ѝ. Реших, че „Стопанката на Господ“ е **сказание и требник**. Това най-много ѝ приляга. Българинът има потребност да си чуе корена и да запази вярата си.

Открих 11 български народни повели. Последната е: Почитай вярата всекиму, било тя различна от твоята, защото тя е право и потреба на всеки човек.

Повечето от тези повели се предават устно. Това е като пъзел, но без крайната картина. От години сглобявам този пъзел. **Не знам колко етнолози ще обидя, но по време на социализма и след него няма етнолог, който да е обяснил старите български тайнства.** По телевизиите постоянно се излъчват възстановки на обичаи и се обяснява, че разни неща се правят за здраве. Това ме потресе, защото не е вярно. Здравето е резултат от много имания. Ако нямаш обич, ако имаш дългове или гузна съвест – няма как да си здрав.

Аз живях с тези хора. Етнолозите отиват при бабите с диктофон и камера, за да ги разпитат. Не става така. Трябва да живееш там.

Прибрах се от Италия, защото се разболях. Почувствах се самотна, ограбена, черно-бяла. Прибрах се тук, за да си почина. Попаднах при едни жени и останах да живея там.

Фамилията ми е италианска, защото пращам ми Енрико е от Месина, Сицилия. Това не е фамилията на италианския ми съпруг. Два брака имам, но не съм променяла фамилията си.

Влюбихме се с този италианец като в третостепенен сериал. В семейството всички бяха доволни, защото си отивах у дома. Но то беше една мъка, която ме доведе до лудост. Съпругът ми помисли, че не съм добре психически. Микеле беше ветеринарен лекар, лекуваше състезателни коне. Като го видях на кон, и се ожених (смях).

Но в Италия носталгията ме стегна – не можех да спя, повръщах. В България един приятел ми даде ключа за къща на село. Това е голям майтап, защото аз съм от Русе и видях жива кокошка за първи път на 16 години. В началото беше тежко, защото тоалетната там е навън и не бях свикнала с такива условия. Отидох при една баба Магда да ми махне магията. Тя ми каза, че няма магия. Просто съм с дълбок корен, който ме е дръпнал да се върна в България. Останах при нея доста време, няма да кажа колко. Подух се от едни бълхи, не беше голяма романтика. Ходих до София за инжекция.

По принципи баенето и наричането се предават по кръв. Тя нямаше деца. Господ ме прати при нея. Намерихме се.

Написах гневно открито писмо, че отказвам книгата ми да бъде разпространявана от книгоразпространителите, защото процентът, който взима един автор, е обидно малък. Това е моя лична битка, не искам да повеждам писателите на революция. Затова книгата се разпространява единствено от сайта ми.

Поръчайте оттук новата книга на Розмари Де Мео „Стопанката на Господ“!

Розмари Де Мео

СТОПАНКАТА НА ГОСПОД

Сказание и требник на българската народна вяра

Автор: ©Розмари Де Мео

Второ издание, София, 2016 г.

Дизайн: Радост Вулева - Кръстева

Коректор: Марияна Велева

Издава: ©Наричане ЕООД

<http://4eti.me>

<http://ekni.ga>

ISBN: 978-619-90775-0-4 София